

~~12/11~~

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALB

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”

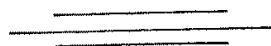
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

d) Științe juridice

TOMUL XVII, ANUL 1971

X-83

Științe juridice Iași

11. 11. 1948
X-148

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”

DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

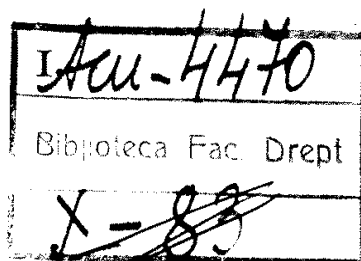
SECȚIUNEA III

d) Științe juridice

TOMUL XVII, ANUL 1971

4010612
Periodice

COMITETUL DE REDACTIE

Prof. I. BENDITER, Prof. M. JACOTĂ, Prof. N. ȚĂȚOMIR

Prof. M. JACOTĂ
Prof. N. ȚĂȚOMIR

} *Redactori responsabili*

T. GALAN *Secretar de redacție*

V. DUMISTRĂCEL *Tehnoredactor*

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII
„AL. I. CUZA“ — IAȘI

TOMUL, XVII, s. III d

1971

S U M A R

	Pag.
NICOLAE ȚĂTOMIR -- Criminalitatea în literatură	1
--- Criminality in literature	19
I. BENDITER -- Les juridictions constitutionnelles dans certains états socialistes	21
--- Tribunalele constituționale în unele state socialiste	30
ANDRÉ MAST -- L'état belge de demain sera-t-il un état unitaire ou un état fédéral ?	31
--- Statul belgian de mâine va fi un stat unitar sau un stat federal ?	40
IOAN IAVORSCHI -- Unele aspecte ale reglementării disciplinei muncii de către legea nr. 1/1970. Sistemul sancțiunilor disciplinare	43
--- Quelques aspects de la réglementation concernant la discipline du travail. Le système des sanctions disciplinaires institué par la loi no. 1/1970	54
MARIA DVORACEK -- Noțiunile de tip și formă a dreptului. Succintă prezentare comparată	57
--- Les notions de type et de forme du droit. Présentation comparée	71
C. ZOTTA -- Puncte de reper în analiza comisiilor economice regionale ale O.N.U.	73
--- Points de repère dans l'étude des commissions régionales de l'O.N.U.	85
MARIA ZOLYNEAK -- Considerații asupra raportului juridic penal în cazul concursului de infracțiuni	87
--- Considérations sur le rapport juridique pénal en cas de concours d'infractions	96
OCTAVIAN LOGHIN -- Ocrotirea minorilor prin mijloace de drept procesual penal	97
--- La protection des mineurs par les moyens de la procédure pénale	110
MIHAI JACOTĂ -- Considerații asupra domiciliului în dreptul internațional privat	111
--- Remarque sur le domicile en droit international privé	122

N O T E

D. RADU și D. MACOVEI -- Completele de divergență în materie civilă	125
IOAN MACOVEI -- Îmbunătățirea activității de planificare în comerțul exterior	131
ȘT. RĂUSCHI -- Apărarea dreptului de proprietate al cooperativelor de producție agricole și mesesugăres ¹⁾ prin mijloace de drept cooperatist	137
GENOVEVA VRABIE -- Normele politice, parte a suprastructurii politice	143
ELENA PIPERNEA -- Aspecte cu privire la suveranitate în doctrina burgheză contemporană	153
RENÉE SANIELEVICI -- Obligația de garanție și răspunderea furnizorului pentru calitatea produselor livrate în sistemul noii reglementări a contractelor economice	157
RECENZII	165

Numărul colilor de tipar — 11,25

Tiparul executat la Întreprinderea
poligrafică Iași, str. V. Alecsandri
nr. 12, comanda 50
R. S. România

CRIMINALITATEA ÎN LITERATURĂ

DE

NICOLAE ȚAJOMIR

I

Aria studiului de față este limitată la crima de omor. Criminologia, știință socială, relevă cauzele de natură socială, predominante, ale actului criminal, complexitatea fenomenului omuciderii ducând la constatarea existenței, alături de factorii exogeni sau sociali (economiци, morali, culturali etc.) și a factorilor endogeni sau individuali (fiziologici și psihologici). Aptitudinile și predispozițiile nu trebuie calificate drept cauze interne ale criminalității, ci coordonate ale comportamentului unui om care trăiește într-un mediu social dat și comite actul antisocial.

Ura omucidă nu este constitutivă. Crima de omor nu este un fenomen universal și permanent. Individul care comite un asemenea act grav trebuie să-și contureze caracteristicile nu ca o antiteză a lui *bonus pater familias*¹, ci ca o complexitate socio-bio-psihică², analizabilă, ființă care, în mediul social respectiv, influențând și fiind influențat, imprimă, gindește³, acționează.

Sociologia criminală, denumită în ultimul stadiu de evoluție a ei *criminologie sociologică* acordă primatul factorului social (exogen) ca incitator esențial. Și, în adevăr, mediul social contribuie — predomi-

¹ Q. Saldana, *La criminologie nouvelle*, Paris, 1929, p. XII — prefață.

² C. Bulai, V. I. Lenin despre fenomenul criminalității și despre politica penală a statului socialist, „Revista română de drept”, nr. 5/1970, p. 54. Autorul subliniază în mod just că prezintă importanța și studiul medico-psihologic, precum și cel individual-sociologic al persoanei infractorului și că nu pot fi ignorate datele de ordin pur biologic.

³ Crima ca „produsul unei gândiri vicioase”, Diodore de Sicile, Biblioteca istorică, cartea I, partea I, (cap. LXXVII), Paris, 1834.

nant — a modela mentalitatea unui individ care nu posedă niciodată predispoziții pentru crimă⁴.

Antropologia criminală recunoaște în genere primatul izvorului endogen al infracțiunii, vizibil prin stigmatate morfologice, ca o consecință a involuției psiho-fizice sau a atavismului.

Psihologia criminală (criminologie psihologică) acordă primatul izvorului endogen, găsiindu-l în procesele voinței, inteligenței, caracterului, sensibilității, aptitudinilor sociale și atitudinilor morale, cercetarea genezei infracțiunii dizolvându-se adeseori în psihopatologie.

Psihanaliza criminală (criminologie psihanalitică) devansează personalitatea psihopatică (tipul patologic), relevând existența — în cadrul psihologiei normale — a unei structuri specifice antisociale și încearcă să pătrundă în domeniul criminologiei sociologice și biologice, punind accentul pe factorii psihologici⁵.

Biologia criminală (criminologie biologică), studiind aspectele genetice, „extinde investigațiile la aspectele anatomice, fiziologice, patologice și biochimice ale infractorului”⁶.

De la cercetările teoretice asupra criminalității geminale, unde se dă în mod eronat prioritate eredității și conformației caracterologice inițiale (*pactum sceleris* și *animus necandi* ar zăcea — dicitur — în sînge și în conformația caracterologică) s-a trecut la relevanța formulei cromozomice (tripletul cromozomic x, y, y, cromozomul suplimentar y avînd propensiune spre crimă), la existența comportamentului neutru față de comportamentul criminal, care nu este moștenit, la influența reală și determinantă a mediului specific în formarea personalității criminale (teoria ecologică), la manifestarea inadaptării sociale (teoria constituției delincvențiale).

Studiile efectuate la Chicago, de exemplu, au scos în evidență, printre altele, corelațiile dintre infractori și unele fenomene sociale în anumite zone ale orașului denumite „zone de deteriorare morală” sau „zone de demoralizare personală”⁷.

Trecînd de la această extrem de succintă prezentare la încercarea unei reprezentări grafice, linia cercetărilor cu tendințe și tangențe criminologice merge în linie dreaptă prin Lavater, Gall, Camper, Carus, Lauvergue, Despine, Lucas, Morel, Pritchard și Nicholson, Broca, Wirchow și Davis pînă la Lombroso. Aici se oprește, continuînd⁸ apoi

⁴ Vezi și G. Stefani, G. Levasseur, R. Jambu-Merlin, *Criminologie et science pénitentiaire*, Dalloz, Paris, 1968, p. 28.

⁵ Vezi Jean Pinatel, Pierre Bouzat, *Traité de droit pénal et de la criminologie*, Dalloz, Paris, 1963, tom. III, p. 11.

⁶ Jean Pinatel, Pierre Bouzat, *op. cit.*, p. 10.

⁷ Jean Pinatel, Pierre Bouzat, *op. cit.*, p. 197.

⁸ Vezi și Ch. Féré, *Dégénérescence et criminalité*, Ed. F. Alcan, Paris, 1886, p. 105.

în spirală, punctele liniei depărtându-se de Lombroso, prin Enrico Ferri, E. Durkheim, Lacassagne, Manouvrier, Gabriel Tarde etc. Punctul cel mai depărtat reprezintă teoriile care înlătură în mod radical influența factorului endogen în producerea fenomenului criminalității. Spirala, din acest punct extrem, printr-o oprire bruscă, se reîntoarce în linie dreaptă — de-a lungul teoriilor biologice ale înfracțiunii geminale și cromozomice — spre preponderența influenței — realmente determinante — a mediului social-economic și sublinierea rolului factorului psihologic în stabilirea raportului dintre factorul social și factorul biologic, tăind liniile curbe spiralate și resimțindu-se de pe urma contactului pînă în punctul de plecare care, devenind suprafață, permite o spiralare interioară, profundă, *criminologia dialectică*.

Această știință are menirea să explice, printre altele, mecanismele complexe ale agresivității, care sînt — primo — de natură social-economică, iar — secundo — de natură psihofiziologică.

Criminologia și-a luat primul său avînt creator plecînd de la studii sociologice. „Le fait mérite d'être souligné, car il est classique de ne faire mention que des seules études anthropologiques, comme étant à l'origine de la criminologie”⁹.

Într-un anumit mediu social, furia și violența nu sînt, poate, decît frica în mișcare. Predispoziția (această posibilitate de dezvoltare ulterioară specifică unui individ și moștenită de la înaintași) nu poate căpăta semnificație decît în desfășurarea într-un mediu oarecare, iar modul cum mediul este trăit și filtrat depinde în oarecare măsură de predispoziție. Deci masa ereditară a infractorului nu este o predestinare, ci o predispoziție, cu probabilitate infracțională mai mare sau mai mică.

Trecîndu-se de multă vreme dincolo de neuron, socotit odinioară ca un finis terrae al histologiei, se poate stabili relația între psihismul și formula morală a caracterului (idei, atitudini, mentalitate, conștientă). Variațiunile intraindividuale sînt puse în raport cu variațiunile morale interindividuale controlate de autoritate în acord cu norma juridică stabilită.

Dreptul penal, și nu numai cel clasic, se preocupă de clasificarea infractorilor. Individualizarea responsabilității și a sancțiunii presupune proporționalizarea și adaptarea lor infractorului. Spre aceeași finalitate tind circumstanțele atenuante și scuzele legale.

Totuși, tipul clasic criminal „unic și incolor”¹⁰, cu toată serioasa preocupare a penalistilor de a nu neglija persoana infractorului, deci de a substitui tipului clasic variate tipuri de infractori, nu a fost ana-

⁹ Jean Pinatel, Pierre Bouzat, *op. cit.*, p. 63.

¹⁰ Enrico Ferri, *Les criminels dans l'art et la littérature*, trad. E. Laurent, ed. Felix Alcan, Paris, 1913, p. 10.

lizat în structura lui intimă decît după ce s-au imaginat, de către criminologi, cele cinci tipuri principale: criminalul înăscut, criminalul nebun, criminalul din obișnuință, criminalul din pasiune și criminalul de ocazie, care au ajuns cu timpul serii infinite de tipuri cu nuanțe din ce în ce mai subtile.

Criminalul ocazional a fost călcîiul achilean al școlii antropologice criminale. Tocmai acest criminal, atît de discutat, este esențialmente estetic. Același fapt poate fi astăzi o contravenție simplă, miine un delict, mai tîrziu — criminalizîndu-l — o crimă. Depinde de optica societății, de rezonanțele moralei publice. Dar un omor este totdeauna o gravă infracțiune *malum in se*.

„Omuciderea (voluntară) la scara societății globale poate (și trebuie n.n.) fi studiată în funcție de condiții sociale și de condiții personale.”¹¹ Se subliniază că formele violente ale criminalității au fost înlocuite, sub dubla influență a instrucției și a condițiilor economice, cu forme rafinate, în sensul utilizării tuturor artificiilor posibile pentru a înșela și a induce în eroare.

Firește că statisticile post-lombrosiene relative la diferitele infracțiuni, în raport cu anomaliile bio-psihiice, au mers mult prea departe, căci trebuie — din punct de vedere științific — criminologic — să înlăturăm tipul criminalului specific, fie el criminalul lombrosian cu stigmat organice, fie degeneratul lacassagnian lipsit de simțul moral și să relevăm¹² că nu există nici fatalitate fiziologică, nici influență totală a factorilor exogeni. Omul nu poate arunca nici asupra naturii, nici asupra societății întreaga responsabilitate a crimelor sale. Oamenii onești și criminalii nu aparțin la două rase deosebite, una predestinată binelui, alta răului, chiar dacă, „video meliora, proboque, deteriora sequor”. Omul nu este, cum afirmă Nicola Pende, sclavul constituției sale.

Paralel cu evoluția vieții sociale, criminalitatea evoluează și ea. Socialmente, omul normal este omul adaptat vieții sociale (De Sanctis). Activitatea criminală trebuie raportată la stadiul evoluției sociale și înțeleasă ca atare. Înlăturînd clasificarea civilizațiilor făcută de G. Ferrero (civilizația tip de violență și civilizația tip de fraudă), se poate constata că de la criminalul homeric mediteranean la criminalul dostoievskian se arcuiește o punte temporală multimilenară, deși acești criminali au puncte comune în modalitatea de executare a actului infracțional și în utilizarea aceluiași instrumente rudimentare, în linia psihică aparent dreaptă, în atitudinea post-delictuală fățișă și sinceră.

¹¹ Jean Pinatel, Pierre Bouzat, *op. cit.*, p. 130.

¹² Vezi și Louis Proal, *Le crime et la peine*, ed. F. Alcan, Paris, 1894.

Actul criminal, în concepția grecilor antici, era efectul aceluia *áváyky*, care lovea omul strivit sub greutatea destinului și neputincios a i se opune¹³.

Încercînd să apropiem criminologic ceea ce cronologia desparte de secole, ancorarea în creația shakespeariană duce la concluzia că descripția bio-psihologică din tragediile marelui Will (Macbeth — Hamlet — Othello) este genială¹⁴. Că de asemenea la Shakespeare „trăsăturile corporale, temperamentale, fizice devin elemente ale caracterelor și, din aceasta decurge acțiunea dramelor”¹⁵, a căror expresie a urmat formele evoluției societății elisabethane.

Pentru „căpcăunul” din mitologia populară românească, antropomorfizatoare a fenomenelor naturii, „crima iese din impulsuri de nestăvilit și se încadrează în seria tragediilor antice, unde voința destinului suplinește voința individuală. Folclorul românesc cunoaște tipuri pregnante de căpcăuni ca Sfarmă-Piatră, Setilă, Gerilă, Strîmbă-Lemne, în conflict sau în alianță cu Făt-Frumos, principiul Binelui”¹⁶.

II

„Qui serait instruit de l'origine et des progrès des arts, connaîtrait peut-être l'histoire de tous nos vices.”

(Mably, *Entretiens de Phocion sur le rapport de la morale et de la politique*¹⁷.)

S-ar părea că domeniul multicolor și greu de arome al literaturii n-ar putea fi atins nici tangențial de acela al criminologiei, aparent monocrom și glacial. Criminologii care atacă asemenea subiecte sînt calificați drept intruși, cu atît mai mult cu cît în periferia marilor școli criminologice se ridică glasuri de specialiști care deschid un aspru rechizitor acelor oameni de știință criminală ce studiază diferitele tipuri de criminali după modelele imaginate de pana scriitorilor sau de penelul artiștilor.

Si, totuși, nu acesta este adevărul. Criminologul care studiază în lumina psihiatriei sau a principiilor generale criminologice pe *marii creatori* sau pe *tipurile criminale* modelate de aceștia, nu este un intrus. Cî un om însărcinat cu o ingrată misiune”. „Soarele nu încetează de a fi soare chiar dacă astronomii ne descriu petele sale și razele luminii sale nu se sting dacă ni se relevă materiile care le compun. Perla nu a

¹³ G. Stefani, s.a., *op. cit.*, p. 21.

¹⁴ E. Ferri, *op. cit.*, p. 35.

¹⁵ Tudor Vianu, în „Viața românească”, nr. 2, 1958, p. 149.

¹⁶ Petre Pandrea, *Criminologie dialectică*, Ed. Fundațiilor, București, 1945, p. 153—154.

¹⁷ Citat din Ch. Fééré, *Dégénérescence et criminalité*, ed. Ed. F. Alcan, Paris, 1888, p. 105.

fost mai puțin admirată, pentru că naturalistii au descoperit că nu-i decît maladia unei cochilii." ¹⁸

O mare parte din literatura modernă, continuă același criminolog, are caracteristic faptul că romanele și dramele sînt studii mai mult despre vicii decît despre virtuți, analize pertinente mai mult ale sentimentelor anormale decît ale celor normale, determinînd — volens nolens — calificarea scriitorilor ca Mîtridați ai Artei, obișnuiți a se nutri cu gînduri morbide, sau clinicieni studiind și analizînd cazuri patologice.

Nu putem fi de acord cu Max Nordau ¹⁹, care susține că este un fals procedeu acela de a voi să cunoști lumea prin intermediul operei de artă.

Literatura nu este și nu poate fi o reflectare, o copiere mecanic-fotografică, servilă, a realității, pelicule moarte sau cromolitografii, cu alte cuvinte un mulaj inert al reliefurilor vii.

Reflectarea presupune un proces creator, o manifestare semnificativă a naturii ființei însăși ca subiect al cunoașterii. Literatura nu oglindește, ci semnifică. Ea ne arată, alături de „figura” morfologică, „figura psihică” cu misterioasele ei procese într-un mediu social dat, completînd substanțial pauperele „fișe” de cazier judiciar, moral, psihologic etc. din diferitele instituții ale societății de tip uman.

Dacă arta bîdimensională a picturii poate constitui un bun argument pentru propria noastră convingere intimă, în sensul valabilității tratării științifice a unui asemenea subiect, dacă arta tridimensională a sculpturii se pretează mai greu acestui gen de cercetări științifice (E. Ferri amintește despre capetele eline, ca subiecte de studiu, ale Furiilor și Meduzelor sau capul lui Cain de Dupré), arta literară ne oferă, pe lîngă expresia plasticității morfologice, terenuri imense pentru sondajul științific al complexurilor psihice individuale în mediul familial, profesional și general social. tipurile criminale proiectîndu-se la autenticii creatori de artă — adică de viață, cu o precizie uimitoare în reliefurile lor umane și în resorturile intime sufletești.

Perseverînd în această direcție, se poate surprinde latura infracțională a unui personaj oarecare din investigațiile făcute în cele două domenii: domeniul biografic al unor *creatori* și domeniul biografic al *creaturilor*, criminalii desprînși din filele cărții, oamenii fără starea civilă obișnuită în cadrul societății, ai căror exponenți sînt mai ales cei trei eroi shakespeareani (Macbeth, Hamlet, Othello).

¹⁸ Scipio Sighele, *Littérature et criminalité*, trad. din italiană de E. Adler, ed. V. Giard et E. Brière, Paris, 1908, p. 4.

¹⁹ Max Nordau, *Dégénérescence*, trad. din germană de A. Dietrich, ed. F. Alcan, Paris, 1895, t. II, p. 415.

Făcînd judecăți de calificare prin aprecierea sentimentelor anti-sociale și egoiste, a cerințelor morale, sociale și individuale, precum și judecăți de constatare prin analiza factorilor sociali, etici, raționali și voliționali, autorul unui studiu criminologic asupra literaturii nu poate decît mărturisi că din nesfîrșitul număr al criminalilor ce abundă în literatura universală — criminalitatea livrescă — nu a cunoscut și din cit a cunoscut n-a cercetat decît o infimă parte, reținînd pentru analiză un număr și mai mic de cazuri clinice criminale.

G. Ibrăileanu relevă cu drept cuvînt²⁰ că verosimilitatea externă nu are importanță hotărîtoare. Personagiile trebuie să fie oameni, să nu se abată de la normele psihologiei omenești. Să fie logici cu ei înșiși, să fie consecvenți cu natura lor și cu intenția autorului. Să fie cu alte cuvinte vii, iar ciocnirea dintre ei să dea acea scînteie de adevăruri sufletești, care, singură, interesează.

O adiere, o mireasmă, explozia coloristică a unei flori, comportamentul unei persoane, reacțiile acesteia — fizionomice sau de gest — la factorii exogeni etc., nasc ecouri adînci în sensibilitatea creatorului care „trebuie să fie lăsat să trăiască, dar în același timp să fie învățat a se întoarce asupra lui însuși, făcîndu-și obiect de contemplare din propriul lui subiect. Lupta în stradă și șederea în turnul de fildeș sînt momente succesive și obligatorii, nicidecum antinomice”²¹.

Dacă, în drama modernă, tehnica unui Eugène O'Neill a introdus demult monologul interior, în sensul unei duble manifestări a personajelor, una de suprafață, de aparență și convenționalism, alta de adînc, de taină și sinceritate, eroii exteriorizînd, paralel cu gîndurile tributare falsității și pe acele care în viața de toate zilele se țin ascunse cu îndărătnicie tocmai crudului adevăr care ar tulbura raporturile sociale și dacă dramele acestea, prin minuțiozitatea descrițiilor și preschimbarea opacului în transparențe au căpătat numele de „Roentgenbildern”²², dacă adică autorii dramatici au început a-și întinde antenele lor dincolo de limitele la care vechea dramă se oprea și a întrevede realitatea în esența ei, nu ne mai este îngăduit nouă, în domeniul criminologic ce ne privește, de a tăgădui aportul adus de marii criminologi pentru descifrarea faptului criminal în sine și conturarea socio-bio-psihică a tipului criminal respectiv, chiar cînd acesta — pe plan judiciar — mărturisește crima cerînd o hotărîre de condamnare (*sententia agnitoria*)²³.

²⁰ G. Ibrăileanu, *Note și impresii*, ed. „Viața românească”, 1920, p. 102.

²¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române, compendiu*, Ed. pentru literatură, București, 1968, p. 11.

²² P. Comarnescu, *Studiu introductiv la „Straniul interludiu” de E. O'Neill*.

²³ Dimpotrivă, în litigiul eschilean, Oreste colaborează intens cu justiția, dar nu acceptă o eventuală condamnare. Invocarea ca probă testimonială a lui Apolo

III

Fişe şi portrete criminologice

Unii criminologi amintesc²⁴ că Macbeth era, după Shakespeare, epileptic din copilărie. Iar halucinațiile epilepticilor sînt mai ales optice. Ferri subliniază că regele ucigaş e un produs al nevrozei epileptice şi criminale. În fişa criminologică se poate porni şi de la constatarea că Macbeth, caracter schimbător şi versatil, este inconsecvent, insensibil la micile bucurii şi refractar duişoşilor prieteniei, sanguinar şi violent, insensibilitatea sa (ca şi analgezia şi disvulnerabilitatea) ducînd uneori la un curaj aparent, sub care se ascund frica şi laşitatea (actul I, scena III).

Deşi unii criminologi văd în nefericitul prinţ al Danemarcei prototipul criminalului nebun, atins de ceea ce numeşte Verga „folie raisonnante”, Hamlet, ars de pasiunea nobilă a dragostei filiale şi apărător al onoarei familiei sale, e prea lucid pentru a fi nebun şi prea sublim pentru a fi un criminal de rînd. Cu frumuseţea şi inteligenţa sa, cu onestitatea sufletului său, cu afectivitatea exagerată, cu pasiunea sa generoasă care izbucneşte pe neaşteptate, Hamlet e un criminal din pasiune filială, acţionînd la lumina albă şi rece a unei cerebralităţi luciferice.

Othello, cu viaţa sa, anterioară comiterii faptului, ireproşabilă, cu puritatea sufletului său, cu comoţia sa puternică după crimă şi neta mărturisire a faptei reprobabile, poate fi calificat ca prototipul criminalului din pasiune amoroasă, acţionînd de astă dată la lumina roşie şi fierbinte a sentimentelor.

Iar dacă alăturăm pasionatului şi incandescentului Othello, succub sui-generis, pe vicleanul criminal, recele şi calculatul Iago, tragicul incub, obţinem — din punct de vedere criminologic — clasicul cuplu criminal, fiecare element acţionînd pe planuri şi în moduri, cum e şi firesc, cu totul deosebite.

Despre natura specifică a criminalului dostoievskian, criminologii nu sînt de acord în concluziile lor, observîndu-se flagrante contradicţii în diagnoza aceluiaşi autor şi în cuprinsul aceleiaşi opere.

Etichetat ca „nebun moral”²⁵, „criminal de ocazie”²⁶, „neurastenic moral”²⁷ sau „criminal semi-nebun”²⁸, Raskolnikoff, eroul din *Crimă*

trădează labilitatea sufletului său şi poate şi „indiciul de moralitate”, demascînd totodată şi resortul intim al procesului afectiv cauzator al crimei legitimate prin aceea *vox sanguinis*, reversul vindictei private din acea epocă.

²⁴ Cesare Lombroso, *L'homme criminel*, vol. 2, p. 116.

²⁵ Vezi Cesare Lombroso, *L'homme de génie*, Ed. F. Alcan, Paris, 1909.

²⁶ Vezi Cesare Lombroso, *L'homme criminel*, Ed. F. Alcan, Paris, 1895.

²⁷ Scipio Sighele, *Littérature et criminalité*, Paris, 1908.

²⁸ E. Ferri, *op. cit.*

și pedepsă, roman care demonstrează „cît de strîns împletită este psihologia infractorului cu motivele sociologice, după cum salvarea pentru criminal din insuportabila singurătate, determinată de izolare socială, nu poate fi decît în reîntoarcerea în obște prin suportarea voluntară a pedepsei, ba chiar prin cererea acestei pedepse”²⁹, are un temperament coleric, orgoliu incomensurabil care-l izolează de lume, dispreț pentru oameni-pigmei în fața supraomului în devenire, iar — după consumarea momentului paroxistic — tendință pe plan rațional de reintegrare în societate, persistînd totuși, în acustica sa morală, ecoul faptelor sale reprobabile. Influența tablelor educative și eficacitatea cunoștințelor vaste și variate sînt, în cazul lui Raskolnikoff, aproape nule. În organizarea mentală, în structura sa cerebrală există lipsuri aparent imperceptibile, dar care obligă la constatarea că, în pofida aparențelor, criminalul dostoievskian nu este un criminal de ocazie, el necomițînd crima „prin singura forță a împrejurărilor exterioare”³⁰.

Ca varietate de tipuri, nuvela *Păcat*, de I. L. Caragiale, este poate cea mai completă dintre creațiile sale epice. Autorul tratează aici problema eredității „într-un chip insistent și cumulativ care duce la o impresie neplăcută de monstruozitate umană”³¹.

Popa Niță, preot în satul Dobreni, a cunoscut o tinerețe zbuciumată. Tînăr seminarist are o aventură amoroasă cu o văduvă tînără și bogată, dar nenorocită în căsătoria perfectată cu un om istovit, apoi nebun și paralytic, mamă a unor copii anormali. Fructul acestei romantice legături este un copil, Mitu, vagabond și bolnav, care ajunge să distreze pe notabilii unui tîrg de provincie cu diverse exhibiții profund scandaloase. Aflîndu-i întîmplător antecedentele, Popa Niță își recunoaște propriul său copil, îl ia și-l reface fizic și moral în satul reședință al parohiei sale. Între timp, preoteasa Sultana naște o fată, caz patologic și ea. Aceasta are un temperament sanguin și momente de inconștiență de natură epileptică, sexualicește cu tendință spre pasifaism datorită hiperesteziei sexuale.

„Aveau odată un vițel, îl scosese ră din necaz — se prăpădise vaca și rămăsese bietul fără țîță... Cine-l îngrijea? — Ileana, să fi fost p'atunci fetiță de vreo doisprezece ani. Cine-l hrănea? Cine se rugase cu cerul și cu pămîntul de mă-sa s-o lase să culce vițelul plăpînd cu ea în casă? Ileana. Era o dragoste nemaipomenită. Într-o dimineață, însă, ea se sculă bufnind: nu vrea să vorbească nici cu mama nici cu tata; ei, ca părinți, văzînd-o iar în toane rele, o ocăriră! ea fuși în

²⁹ Petre Pandrea, *op. cit.*, p. 156—157.

³⁰ R. Garofalo, *La criminologie*, Ed. F. Alcan, Paris, 1890, p. 105.

³¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Ed. Fundațiilor, București, 1941, p. 439.

grădină. Aici s-apucă să se joace ca de obicei cu Prian ăl mic ! îl prinse să-l mîngîie și, încleștîndu-și dinții, îl strînse tare de bot... — Animalul se smunci și se depărtă țîfnind... Obosită, cu tot sîngele în obraji, tremurînd de ciudă, ea se duse, luă o bucată de mămăligă și o bardă... Fata înaintă lin mîna... Prian întinse botul fraged, dar, pînă s-apuce bucățica, Ileana îi trase una cu sete în stuful creț din frunte... Tăișul se înfipse adînc...

— Am tăiat pe Prian în fundul grădinii... Ai să-ți arăt !"

Această fată cu simțurile intervertite este măritată de tatăl său cu un om molîu. Ea însă se îndrăgostește de Mitu, fratele său vitreg, acum învățător în același sat. Părintele Niță observă la copiii săi înclinările nepermise spre incest. Vrea să împiedice păcatul. Cere sfat și consolare la prietenul său Cuțitei. Eșuează. Se duce la prefect. Dar acolo zărește pe nevasta acestuia, fata iubitei lui de odinioară, soră vitregă cu Mitu, și alt caz strident patologic cu forme isterice³².

"...un hohot de rîs strașnic ș-apoi alte țipete de astă dată jalnice și sfișietoare, o femeie se chinuia... Membrele-i erau înțepenite, gîtul și mijlocul strîmbe, fața ca varul, și din ochii ei mari, deschiși peste măsură, se vedeau numai gogoșile albe..."

Preotul mărturisește lui Mitu că, fiind frate cu Ileana, păcătuiește umblînd după ea. Fata se arată nepăsătoare la această veste și continuă a se întîlni cu flăcăul frumos și chipeș, frate al ei. Popa Niță îi împuşcă pe amîndoi. Dubla crimă de omor pare inevitabilă.

Criminalul în haine clericale nu este un tip normal. La 23 de ani, seminarist, cînd primește în curtea seminarului ghemotocul cu invitația pentru amorul carnal, Niță cade la pat :

"Bolnav... friguri și bătaie de inimă, încît nu se putea ține pe picioare..."

Între tînărul rural și femeia senzuală se ridică zidul consiliului de familie al văduvei, care hotărăște ruperea legăturilor nelegitime. Niță, perseverînd totuși să treacă pragul, este maltratat de oamenii puși să-i pîndească :

"A fost o maltratare meritată poate, dar oricum prea sălbatică... nenorocitul, luat fără veste, a fost strivit de lovituri... capul spart, pieptul pisat cu călcîile. În stare de completă nesimțire... Niță a stat mult între viață și moarte; luni întregi au trecut pînă să se poată întrema... De atunci el a rămas cu o boală de inimă"...

Cîntecul Ilenei, frumoasa sa fată sanguinară și de o sensibilitate maladivă, îl irită. Simte în melodie un glas care arde de dragoste incestuoasă pentru feciorul său Mitu. Criminalul simte durere la auzul modulațiilor aprinse, nu mai poate suferi accentele languroase, se simte înăbușit :

³² G. Călinescu, *op. cit.*, p. 440.

„Tatăl ieși pe prispă și-o chemă brusc. Ea tăcu și s-apropiă.

— Ileano-Ileano! zise popa muștrător și fulgerînd-o cu privirea. E păcat!

— Taică!

— E păcat, adăugă popa și mai apăsător. Rușine și păcat, și ieși pripit din ogradă fără să se uite înapoi.”

Criminalul simte în adîncul său clocotul impetuoasei porniri de a-și suprima proprii săi copii. Pentru a întîrzia momentul rezolvării crizei sufletești prin actul brutal, conștiința îi recomandă simplele paleative ale împărtășirilor și cersirii sfaturilor salutare de la cunoscuții săi. Ducîndu-se la cumnatul său Cuțitei, acesta-i povestește aventura avută cu o cumnată a sa și circumstanțele care l-au scăpat de săvîrșirea păcatului. Nararea întîmplării străine lui îl umple pe Popa Niță de dezgust și-l otrăvește sufletește, sugerîndu-i crima prin imaginea jertfei care trebuie luată cu de-a sila:

„Venise popa să caute chipurile liniște la cumnatul Cuțitei! Nu cu vin, cu otravă-l cinstise. Și de aceea se întorcea părintele într-un tîrziu cam pe două cărări, căutînd o *inspirație luminoasă* și neputînd apuca în *mintea-i turburată* calea spre o hotărîre. O oboseală nespusă, un fel de *dezgust mai sdrobitor* decît chiar desnădejdea apăsa greu pe amîndoi umerii bătrîni. Care va să zică el cerea o jertfă... o jertfă care nu se dă de bunăvoie, care trebuie luată cu de-a sila... Cu de-a sila!”...

Se duce la prefect, unde din întîmplare (vezi mai sus) îi zărește nevasta, soră vitregă cu Mitu, victimă a convulsiilor și imobilității de natură epileptică — și sanguinară — ca și Ileana, propria lui fiică:

„O scorpie!... bate slugile pînă la sînge. Le înțeapă cu ace, le frige cu fierul de frizat înroșit în spirt... și cînd ostenește, o apucă: rîde, plînge, țipă și rămîne ceasuri întregi țeapănă... Trebuie frecată cu perii aspre, bătută cu nuiete subțiri și afumată cu niște doftorii tari pînă să-și vie iar în fire.”

Un portret de pe peretele salonului îi zguduie întreaga ființă a criminalului cleric: e o arătare din altă lume, *păcatul*, adică iubita sa așa cum era cu treizeci de ani înainte, soacra prefectului. Popa Niță, bolnav de cord, are și niște ciudate ameteți. Criminalul leșină:

„Bătrînul alunecă de pe scaun și căzu mototol pe covorul moale... Cînd își veni în fire... își ceru iertăciune — era bolnav, bătăi de inimă și ameteți — simțise cum îl ia ca pe-o apă, cum *i se întunecă* tot împrejur și cum adoarme”...

Povestirea acum continuă în ritm trepidant. Un neastîmpăr elocvent pune stăpînire pe psihicul tulburat al părintelui Niță, care aleargă — după o noapte de veghe — de la odaia Ilenei la școală și înapoi, divulgă adevărul fiului său Mitu, fără a putea însă opri întoarcerea

acestui şi întâlnirea cu Ileana, care-i plină de reproşuri în urma incendiului incestuoase totale.

Criminalului cleric „o bubă grozavă îi roade inima”. Când îi mărturiseşte fiului său că Ileana îi este soră, visează un liman al fericirii prin înlăturarea definitivă a incestului şi deci evitarea actului brutal — crima de omor — a cărui necesitate se ridică pe întinsul psihicului său asemeni unei trombe. Iar când îşi îmbrăţişează viitoarea victimă „îi stropeşte capul cu lacrimi bogate şi calde”.

Actul criminal trebuie să se consume. Criminalul intră într-o frenezie a suspiciunii şi a anxietăţii. Când latră ciinele „preotul iese... merge la poartă... se întoarce”. Apoi are un somn intermitent datorit palpitaţiilor şi încordării paroxistice. Aerul din casă îl înăbuşe: deschide fereastra şi i se năzareşte că vede în pragul din faţă două umbre albe ce vor parcă să se topească una într-alta.

În această clipă, criza sufletească atinge maximum de intensitate. Psihicul clericului, ctitorit pe un fond moral aberat, se dezaxează. Eroziunile obsesiei legăturilor incestuoase între cei doi copii ai săi au fost prea puternice, pentru ca imaginea prezentă a cuplului culpabil abia conturat să-i mai vorbească raţiunii şi să-i mai poată înfrina pornirile naturale de nestăvilit. Dubla crimă se consumă fulgerător. Întrebarea criminalului pentru a identifica persoanele şi efortul vizual de a le distinge sînt numai pretexte :

„Se şterge la ochi şi se uită mai bine... Da!... Ia puşca din cui şi iese în prag :

— Cine-i ?

O flacăra, roşcată, un trosnet, la care răspunde împrelung deal după deal — Mitu a picat fulgerat.

— Ce-ai făcut, nebunule? răcneşte femeia şi porneşte un pas. A doua ţeavă! Ileana cade în genunchi...”

Criminalul aruncă puşca „trece gardul, sus în clopotniţă, se atîrnă cu amîndouă mîinile de funiile detei şi-ncepe să le smucească cu o înaltă energie... Se strînge multă lume... Popa ia de mîină pe Cuşitei şi porneşte urmat de obştea satului. El merge cu toţi la locul unde zac cei doi copii nenorociţi.

— Eu i-am împuşcat, zice bătrînul liniştit... întii pe el şi pe urmă pe ea... Da, eu!”.

Urmează dezagregarea totală a fiinţei sale psihice. Tragerea clopotelor este efectul unui ultim efort muscular. Apoi survine o aparentă acalmie pînă în clipa cînd remarcă poziţia lubrică a celor doi fraţi: Ileana murise strîngînd în braţe genunchii fratelui său.

Criminalul cu o stranie ferocitate îi descleştează fetei sale ucise mîinile calde încă şi o dă greoi la o parte.

Pe spiritul maladiv al criminalului se poate spune că un nefiresc sentiment de gelozie pune stăpînire, pentru a evidenţia înclinările

incestuoase și ale tatălui în fața frumoasei și senzualei sale fete, transformând nuvela într-un duel al amorului nepermis între tată și fiu. Criminalul își suprimă întâi adversarul, apoi visata metresă de același sînge. Cum datele epice ale creației caragialești nu ne permit a conchide în acest sens, sîntem obligați să atribuim săvîrșirea infanticidului unor tare psihice, destul de transparente în evoluția epică și reamintite în analiza de mai sus.

După ce criminalul se ridică, imediat se întoarce spre mulțime cu privirea țintă și îngrijată. Simte că inima îl părăsește. Strigă. Lașitatea este evidentă :

„Inima!... zise el, I!... și se culcă să doarmă somnul ăl bun lingă copiii săi.”

Pe fondul psihic patologic, o prematură senilitate îi provoacă o retrogresiune atavică, ce-i facilitează tendența spre crimă. Veșmintele clericale ascund un om anormal. Cu o hipersensibilitate acută, cu pierderi de cunoștință în urma emoțiilor mai puternice, cu un fond moral aberat, cu false sentimente de dragoste paternă în sinceritatea cărora totuși crede, cu descendență patologică și lașitate destul de pronunțată, cu caracter versatil, inconsecvent și paradoxal, de o excesivă iritabilitate, Popa Niță este un criminal — nebun moral de natură epileptoidă, crima sa fiind o consecință a unei maladii din genul întins al nebuniei morale.

În romanul *Ciuleandra* de Liviu Rebreanu, Puiu Faranga este tragica odraslă a unei familii boierești de vișă veche, cu sîngele „stătut” și neprimenit de secole, ursit să încheie printr-o crimă lanțul generațiilor precedente. Tatăl său se hotărăște să aerească sîngele familiei, recomandîndu-i viitorului criminal să se căsătorească cu o fată sănătoasă de la țară. Mădălina, frumoasa copilă simplă, găsită întimplător la hora satului în virtejul jocului ardent Ciuleandra, este luată și crescută aristocratic, ca un cobai de experiență. Aparent fără motiv, Puiu Faranga își sugrumă soția. Pentru a nu fi întemnițat laolaltă cu infractorii de rînd, familia îl internează într-un sanatoriu cu scopul transparent de a obține un certificat pro causa de iresponsabilitate penală. Cum criminalul cunoscuse pe Mădălina la jocul țărănesc Ciuleandra, el își reconstituie trecutul în sanatoriu și conchide că Ciuleandra e jocul fatal. Tatăl criminalului, care crezuse la un moment dat că doctorul Ursu, însărcinat cu referatul solicitat de a fi favorabil, vrea să se răzbune pe fiul său, constată că Puiu este într-adevăr nebun, găsindu-l într-o ținută elocvent demențială, exteriorizată prin executarea frenetică a straniului joc în plin sanatoriu.

„Sub iniriurirea nuvelistice rusești... Ciuleandra înfățișează o nuvelă onorabilă, rece, superficială, dar bine întocmită.” „Monografie

a unei porniri, romanul psihologic *Ciuleandra* este un roman analitic." Cazul e dedus, văzut exterior și excesiv sistematic³³.

Să reconstituim schematic fișa criminală a tragicului erou din datele realizării epice, în limitele căreia el își poartă destinul uman, ca o ființă vie proiectată violent în afara ficțiunii autorului, printre realitățile palpabile.

Afluxul sanguin, după consumarea actului criminal, îi injectează ochii care nu vedeau nimic, coborînd peste ei „un obosit vâl roșu”. Sensibilitatea retiniană îi este puternic pronunțată.

„Razele becurilor, gălbui și filtrate, îl dureau ca și cînd ar fi intrat repede, după un întuneric mare, într-o lumină orbitoare.”

Descărcarea nervoasă este epuizantă. Cordul are o pulsație accelerată, iar respirația îi ostenește tirziu... Este sigur că reacțiile violente și explozive și nevoia permanentă de excitație, care rezultă fie din debilitatea nativă, fie din slăbirea consecutivă descărcărilor nervoase, sînt mai frecvente la indivizii înzestrați cu slăbiciune iritabilă, la această categorie de indivizi care sînt desemnați în mod comun — de la Morel — sub numele de degenerați³⁴.

În paroxismul dezechilibrării psihice, criminalul are senzația unei ciudate dedublări cînd se privește cu spaimă în oglindă, nerecunoscîndu-se. Autocompătîmirea la persoana a treia, figura fină și ovală, miinile fine de femeie sînt caracteristice acestui tip de criminal.

Rămas din fragedă copilărie fără mamă, Puiu Faranga crește „în-fășurat în dragostea paternă idolatră”. În lumina complexului oedipian, fixajul criminalului poartă o singură coloratură, și anume paternă, schimbîndu-i caracterul în sensul acesta. Copilul este plăpînd, ceea ce explică aripa permanent protectoare. Căsătorit de tinăr cu o fată sortită să regenereze singele neamului cu obîrșia în epoca lui Vlad Tepeș, criminalul duce o viață de orgii și desfriu.

În dialogul straniu susținut cu tatăl său după crimă, Puiu Faranga mărturisește că și-a iubit mult soția, iar cauza rerum îi este complet necunoscută. Raționînd la rece, se întrebă dacă n-ar fi fost mai bine să se sinucidă. Gestul spontan al sinuciderii este însă tristul apanaj al criminalilor din pasiune.

Așadar, criminalul este convins ab initio că odioasa faptă este datorită unui moment de nebunie, consecință a eredității dintr-un neam „al cărui singe, prin vechime, s-a sârbezit sau s-a îngroșat prea mult”...

Egoismul, mai mult în sens egotistic, deci patologic, este evidențiat în imbinarea sa cu vanitatea caracteristică criminalului și deza-

³³ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 651.

³⁴ Ch. Féré, *op. cit.*, p. 41.

³⁵ Max Nordau, *op. cit.*, vol. II, p. 7.

greganta hipertrofie a eului său maladiv. În sanatoriu, criminalul este șocat de indolența internului de serviciu :

„Firește, el, Puiu Faranga, n-are să-și facă sînge rău pentru nedelicatetea unui viitor doctoraș, care ar trebui să se simtă măguliț dacă un Faranga s-a coborît să-i întindă mina” ...

Sau :

„Deși (criminalul n.n.) ar mai fi vrut să adauge ceva despre fatalitatea unor momente, încetă brusc, gîndindu-se că acest om *nu merită onoarea sincerității sufletului său.*”

„Nici remușcări sincere și profunde n-a avut, căci toată preocuparea lui a fost el și numai el.”

Miinile sale, antene concrete ale instinctului răvășit și ustensi-
lele vieții ale crimei, nu pot fi înfrîinate :

„Sbuciumîndu-se (în sanatoriu), *își simți* miinile incleștate la spate, le desfăcu, vru să și le privească” ...

Cu instinctul declanșat ca un torent, în preajma comiterii crimei, Puiu Faranga are halucinații auditive inconsistente sau interpretate fulgerător ca o provocare pentru justificarea prealabilă a faptului ce nu mai putea fi înlăturat :

„Madeleine era tăcută, ca totdeauna. Am întreat-o ceva, *nu știu* ce. N-a răspuns. Am repetat întrebarea și ea s-a uitat la mine parc-ar fi fost absentă. N-avea nici o răutate, nimic provocător, nimic supărător, ci numai o absență și cu toate astea m-a cuprins o minie, îmi aduc aminte, *ceva ce nu mai simțisem niciodată.* Îmi vijiiiau urechile și *mi se părea că ea țipă și mă insultă,* nu știu de ce mi se părea” ...

În aceste frinturi de clipă, apar estompate frinele lucidității :

„În același timp îmi dădeam seama totuși că ea tace, că n-a scos un cuvînt, că doar se uită la mine” ...

Dar bruta dezlănțuită trebuia să-și îndeplinească misiunea singelui său degenerat :

„Poate că privirea ei s-a schimbat în sufletul meu în țipătul acela care-mi vijiiia mereu în timpane, știu eu ... nu știu ... Și atunci n-am mai putut îndura țipătul și m-am năpustit asupra ei” ...

În urma confesiunii gardianului din sanatoriu, care, surprinzîndu-și soția în flagrant delict de adulter, a avut totuși tăria sufletească să n-o ucidă, Puiu Faranga are revelația tării sale ereditare :

„...ci soarta care i-a turnat în sînge pornirea neînfrînată spre crimă. El a purtat zeci de ani boala aceasta înrînsul, a înăbușit-o eroic atîta vreme, în cele din urmă însă, într-o clipă de slăbiciune, instinctul crîncen l-a surprins, i-a adormit puterea morală de rezistență și l-a împins să ucidă spre a satisface porunca destinului. *Cum a omorît pe Madeleine, ar fi omorît atunci pe oricine, pe tante Matilda, de sosea la timp, poate chiar pe tatăl său.* Instinctul nu-i cerea să omoare pe *cutare anume,* ci să omoare pe *cineva, indiferent cine.*”

Își amintește de purtarea tatălui său care, știindu-și fiul impulsiv și cu instincte bolnăvicioase, l-a ferit mereu de contactul cu prietenii violenți și numai târziu i-a dat voie să se ocupe cu vânătoarea. Îi sună în urechi cuvintele paterne: „Nu e bine să te obișnuiești a vărsa sânge și a ucide nici chiar sălbătăciuni. La urma urmei, poate e mai bine să-ți împlinești pofta de-a ucide împușcând iepuri și prepelițe”.

Această remarcă pledează în favoarea tezei eredității. Tatăl criminalului, prin grija ce o poartă progeniturii sale și prin puterea de penetrație psihologică, se demască a fi ultimul vlăstar al vechii familii boierești, căruia instinctul criminal abia i se ridică deasupra pragului conștiinței sale, dîndu-i certitudinea totuși, că dacă el a rezistat sinistrei tentații, abia presimțite, progenitura sa îi va cădea în mod fatal victimă, închizînd cercul destinului.

Puiu Faranga își amintește cu groază scena din copilăria sa, adevărat fragment de criminologie și psihiatrie modernă:

„...Plăcerea grozavă de a privi, pe cînd era un prichindel, la țară, cînd se tăiau păsările pentru bucătărie... cum se năpustea să pună mîna pe corpul fără cap ce se zvîrcolea și sărea de ici colo împușcînd cu sânge în toate părțile. Se vedea și retrăia cu scîrbă o clipă cînd a plîns amarnic pentru că guvernanta l-a reținut cu forța să nu se apropie de o găină decapitată... Apoi pornirea lui stranie și irezistibilă, cînd posedea o femeie, de a ucide într-o îmbrățișare supremă sau cu o sărutare care să-i oprească definitiv respirația. Multe femei i-au și spus că se poartă în iubire ca un criminal sadic.”

Obsesia permanentă că germenul crimei și al nebuniei este o realitate a sîngelui său stătut dă un patos tragic confesiunii din fața doctorului Ursu:

— „Dealtminteri toată înfățișarea mea, cînd eram furios, avea ceva din cruzimea bestială a primitivului... Cineva mi-a spus, evident glumind, că la minie seamăn ca două picături de apă cu omul din caverne... adevărul adevărat e că sint nebun. Nu o clipă de nebunie, cum credea sau voia să facă să se creadă tata, ci o nebunie definitivă și iremediabilă!”

Dar dezagregarea entității sale psihice începe încetul cu încetul să-și arate simptomele. Centrindu-și memorial viața în momentul Ciuleandra-Mădălina, criminalul începe a fi urmărit persistent de acordurile abia adiate ale melodiei fatale, căutînd a smulge amintirea muzicii din tatonările de ritm trupesc schițate volițional. Prin aceste retrairi inconștiente, Puiu Faranga se reintoarce temporal în momentul perturbării paroxistice a psihicului, pentru a porni iarăși în prezent. Drumul parcurs este tipic demential. Veșnic prezent — în timpul subiectiv — la locul crimei, dezaxarea este inevitabilă. Solemna declarație negativă pune definitiv diagnoza psihiatrului:

„— De aceea declar, în fața tuturor, pe conștiința mea și pe cuvînt de onoare, că *nu sînt nebun* și că pentru ce am făcut doresc să ispășesc"... „nici o ezitare, domnule doctor! Te rog să iei notă imediat că *eu nu sînt nebun*.”

Momentul acesta se identifică, suprapunindu-se psihic, cu momentul comiterii crimei. Puiu Faranga se repede ca o fiară la gîtul doctorului, *cu miinile încleștate*, răcnind ca și atunci cînd și-a sugrumat soția: taci!... taci!... taci!... Aceleași halucinații auditive și convulsii involuntare ca și atunci. Imediat, ca o relaxare nervoasă, criminalul simte iar o mișcare în picioare și murmură mulțumit: — „Ciuleandra”. Prin cadența jocului executat și prezența tatălui, căruia i se impută îndemnul de a-l fi trimis în virtejul horei satului, Puiu Faranga retrăiește demențial epoca de aparentă acalmie psihică din preajma dezlănțuirii instinctului criminal, cu pivotul înșelător în momentul muzică-femeie.

Obsesia jocului îl înnebunește. „Criza psihică este rezolvată prin actul dezagregării eului.”³⁶

„Criminalitatea este adesea asociată cu degenerescențele fizice și psihice. Criminalitatea și degenerescențele au adesea o ereditate comună. Se poate adăuga că oarecari condiții în aparență accidentale ale generatorilor pot da naștere fie la degenerați, fie la criminali.”³⁷

Sîngele neprimenit al familiei Faranga a dus la o devitalizare organică, o epuizare ereditară sau, după expresia lui Ch. Féré, *mutatis mutandis*, la un surmenaj capitalizat.

Incapabil de un efort susținut, egoist și egotist, vanitos și coplesit de orgoliu, sadic și brutal, acționat de o pasiune josnică, cu voința anihilată de instinct și tiranizat de inconștient, Puiu Faranga — ca un lanus cu două fețe — intrunește în personalitatea sa pe criminal și pe degeneratul ereditar cu supapa de aparentă relaxare nervoasă în crimă și în retrăirea momentului și a mediului care l-au împins la aceasta.

Spre deosebire de lumea lăuntrică a lui Dostoievski, „lumea lui Rebreanu este ridicată *pe linia orizontului*, pe un plan echivalent cu existența noastră. Scriitorul este silit să redea faptele exterioare așa cum sînt ele în realitate. Personajele lui Rebreanu sînt îndemnate la crimă din cauze care țin de condițiile terestre. Nici în *Amîndoi*, care ar vrea să fie punctul cel mai înaintat, Rebreanu n-a reușit prea mult pe linia interiorizării”³⁸.

Romanul *Amîndoi* e de factură mai mult polițienească. Construcția lui se sprijină pe suportul comun al psihologiei tratate schematic.

³⁶ Eugeniu Todoran, *Realismul lui L. Rebreanu*, „Revista Fundațiilor”, nr. 12, din 1 dec., 1942.

³⁷ Ch. Féré, *op. cit.*, p. 70.

³⁸ Eugeniu Todoran, *Studiu citat*.

Solomia Ionescu, născută Motroc, criminala, are unele din anomalii infractorului lombrosian: *expresie blîndă, catifelată, învăluitoare. Făptură plăpîndă, brațe și mîini delicate, obraji puțin palizi, buzele pline mereu umede.*

Ilarie Dăniloiu, a doua victimă, este un comerciant îmbogățit cu ajutorul unei soții avare. Solomia, servitoarea casei, amanetează soției negustorului o salbă, pentru a-l putea duce la doctor pe Lixandru, soțul ei. Neajungîndu-i banii, vine la Mița Dăniloiu (un fel de cămătăreasă dostoevskiană) să mai împrumute. Solomia o omoară. Soțul victimei, care tocmai atunci se întoarce acasă, are aceeași soartă. Din cercetările procurorului nu reiese cine-i criminalul. Dubla crimă de omor se consumă într-un spectaculos dramatic fulgerător. Nici unul din personajele romanului nu pare a fi pregătit pentru crimă.

Este Solomia o *criminală ocazională*, așa cum se susține în literatura criminologică?

Deși faptele sînt rediate numai în aspectele lor exterioare, totuși au suport sufletesc, iar mărturisirea vinovatei are explicația sa. Desigur, Solomia nu ucide din cauza unei zdruncinări mintale, nu este o criminală nebună.

Victima se apleacă, pentru ca — apucînd o bucată de lemn — s-o lovească pe criminală. Aceasta simte în ea un instinct ciudat și necunoscut, dominînd-o :

„Nu știu cum mi-a venit, cum îndoiam bucata de sirmă, că deodată am aruncat-o după gitul cucoanei.”

După comiterea dublei crime de sînge, confesiunea criminalei evidențiază starea de pietrificare a conștiinței, o imobilizare psihică sau o perioadă de absență de natură epileptoidă :

„Parcă am știut eu cînd m-am dus ce are să se întimple? Dacă aș fi știut, m-aș fi dus eu să omor oameni?”

Dacă privim prin prisma psihologiei agrariene a criminalei, naivitatea și simplitatea sînt numai aparențe. Chinurile psihice ale remușcării sînt puternice, de intensitatea și scurtimea unui fulger, atunci cînd conștiința vinovatei își dă seama de consecințele revărsării impetuoase a instinctului criminal. Spaima și dubiile, frămîntările ce duc la sinuciderea criminalei, au totuși din componentele psihologice criminaliste, chiar dacă romancierul nu explică cauzalitatea crimei, ancorînd mai mult în psihologie descriptivă.

Datorită insensibilității, Solomia se sinucide cu un ac asemănător cu sirma cu care a comis dubla crimă. Dezdoaie acul și și-l infinge adînc în piept. Forța și tenacitatea utilizate pentru reușita penetrației adînci a acului între fibrele musculare denotă o insensibilitate fizică excesivă și o disvulnerabilitate puternic pronunțată. Deci la această criminală cvasi-rustică, algometria (sensibilitatea la durere) este mi-

nimă, ca și sensibilitatea generală sau topografică. Explicațiile de specialist ale medicului legist au o importanță considerabilă:

„*Solomia a avut o poftă de moarte titanică.*”

Titanismul acesta în sinucidere indică mai întâi o insensibilitate tactilă, iar ulterior, concomitent cu accentuarea durerii, anihilarea instinctului de conservare. Nu putem trece cu vederea că această criminală este de joasă inteligență, cu sentimente aberate, iar cu sentimentul de familie în echilibru instabil. Se știe că dacă chiar un înalt grad de inteligență se întâlnește cu o tendință spre crimă, niciodată aceasta nu se acordă cu un sentiment afectiv normal³⁹. Afectiunea Solomiei pentru soțul ei Lixandru este anormală.

Dubla crimă se săvârșește cu o ferocitate extraordinară. Suprimarea vieții prin strangulare, cu toate spasmele și convulsiile victimei, fenomene inerente morții prin inhibiție, este deja o piatră de încercare pentru menținerea echilibrului psihic al celui mai odios criminal. Repetarea însă a aceluiași act criminal, după un laps de timp destul de scurt, și reușita consumării crimei duble implică o bestialitate specifică criminalității feminine.

Cu expresia ei blindă și învăluitoare (organismul emană acel fluid de simpatie pentru a anestezia atenția victimei și a-i insufla încredere, fluid mai puțin intens ca fluidul hipnotic emanat de reptile pentru imobilizarea prăzii), cu făptura ei plăpândă și fină și mâini delicate, cu paloarea feței accentuată, cu insensibilitatea fizică și disvulnerabilitatea puternic conturate, cu afectivitatea aberată, cu forța motrice *organică* pusă în întregul ei în slujba impulsului criminal, cu eclipsa conștiinței sale în momentul consumării actului, Solomia, în pofida schițării psihice sumare din romanul acesta de factură mai mult polițienească, este o criminală care acționează pe plan pasional la lumina unei joase inteligențe de tip agrarian.

CRIMINALITY IN LITERATURE

Summary

Criminology, as a social science, points out the predominant causes of the social nature of the criminal act. Aptitudes and predispositions should not be qualified as internal causes of criminality, but as coordinates of the behaviour of a person living in a given social milieu, who commits a social act.

³⁹ Cesare Lombroso, *L'homme criminel*, ed. F. Alcan, Paris, 1895, vol. I, p. 363.

Homicide is not a permanent and universal phenomenon. The person committing such a serious act exhibits his characteristics not as an antithesis of the „bonus pater familias“, but as an analysable socio-bio-psycho complexity, a human being that, in the given social milieu, influencing and being influenced, thinks and acts.

The author analyses the different types of criminals after the models imagined by the writers'pen and by the painters'brush.

The criminologist who studies in the light of the principals of general criminology and psychiatry, the criminal characters modelled by great artists, is not an intruder, but a person charged with a difficult mission.

Literature does not mirror, it signifies. It shows, besides the „morphological figure“, the „psychic figure“, with its mysterious processes, in a given social milieu.

Literature offers immense fields to the scientific sousing of the individual psychic complexities in the familiar, professional and general social milieux.

The author is trying to approach criminalologically what chronology separates by centuries, anchoring in the Shakespearian writings and coming to the conclusion that the bio-psychological description in the Bard's tragedies (particularly in „Macbeth“, „Hamlet“ and „Othello“) is brilliant, their expression following the forms of the evolution of the Elisabethan society.

The author outlines the criminalological portrait of the Shakespearian Jews, the criminalological record of Raskolnikoff, the character in „Crime and Punishment“ by Dostoievsky, as well as the portraits in „Sin“ by I. L. Caragiale and in the novels „Ciuleandra“ and „Both“ by Liviu Rebreanu.

This scientific research may be applied not only to literature, but also to the two-dimensional art of painting and three-dimensional art of sculpture (the Elen heads of the Furies and those of the Medusas — as subjects of study).

The criminal types are projected in authentic creators of art, that is of live-whith an amazing precision in their human dimensions and in their spiritual innermost spheres.

LES JURIDICTIONS CONSTITUTIONNELLES DANS CERTAINS ÉTATS SOCIALISTES *

PAR

I. BENDITER

**) Intervention faite à la Réunion internationale concernant l'administration de la justice dans les pays socialistes, organisée à Pécs — Hongrie, octobre, 1970.*

La République Socialiste Fédérative de Yougoslavie a été — jusqu'à une date relativement récente — le seul pays socialiste, où, par la Constitution de 1963, a été introduit le contrôle juridictionnel de la constitutionnalité des lois. Récemment, avec l'adoption de la structure de l'Etat fédérative par la République Socialiste Tchécoslovaque, la Loi constitutionnelle d'octobre 1968 a créé dans ce pays aussi un système de Cours constitutionnelles qui sont compétentes en matière de contrôle de la constitutionnalité des lois.

Le contrôle juridictionnel de la constitutionnalité est une innovation, voire une exception dans l'organisation actuelle des États socialistes. Cette circonstance fait accroître l'intérêt pour l'étude de la modalité d'intégration de ce système dans l'ensemble des institutions politiques de l'État socialiste.

Le système des juridictions constitutionnelles de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie ainsi que de la République Socialiste Tchécoslovaque est en grandes lignes le même. Sans doute y a-t-il aussi des différences concernant la manière dont les Constitutions des deux pays réglementent dans les détails la compétence, l'organisation et le fonctionnement des organes juridictionnels. Par exemple, tandis que la Loi constitutionnelle tchécoslovaque de 1968 (article 877) n'inclut dans la compétence de la Cour constitutionnelle fédérale que le jugement des litiges entre la Fédération et les Républiques fédérées ou entre les deux Républiques qui composent la fédération tchécoslovaque, la Constitution yougoslave (article 241, p. 4) établit que la Cour constitutionnelle de la Yougoslavie est également compétente à se prononcer sur certains litiges entre les Républiques et d'autres com-

munautés sociales politiques se trouvant sur leur territoire. Vu que dans le système des communautés sociales politiques, la Constitution yougoslave (chapitre V) inclut de même les unités locales — communales et départementales — il en résulte que la Cour constitutionnelle fédérale a la compétence de régler les litiges entre les organes républicains et locaux, au cas où le règlement des litiges en cause n'est pas attribué par la loi à la compétence d'une autre instance juridictionnelle. En observant que la Loi constitutionnelle tchécoslovaque ne comprend pas une telle disposition, il est nécessaire en même temps de préciser que cette prévision de la Constitution yougoslave n'est pas fortuite. Elle découle du principe de l'autogestion sociale, proclamé par la Constitution yougoslave (Partie introductive, IV, alinéa 2) comme base de l'ensemble du système social politique de la Yougoslavie.

On pourrait citer encore d'autres différences concernant le mode d'organisation et de fonctionnement des juridictions constitutionnelles des deux États socialistes. Nous nous limitons, pourtant, au seul exemple offert, tout en soulignant l'idée que ces différences regardent les réglementations de détails et non pas le système dans son ensemble, système qui en Yougoslavie comme en Tchécoslovaquie est conçu d'une manière à peu près identique.

Un intérêt particulier présente l'examen de la position et du rôle des juridictions constitutionnelles dans l'ensemble des organes d'État et sociaux. Dans le système des organes de l'État socialiste, les juridictions constitutionnelles occupent une place distincte, ayant leur propre organisation et une compétence bien précisée par les Constitutions et les lois d'organisation et de fonctionnement.

Définies comme organes „de défense de la Constitution" (article 86 p. 1 de la Loi constitutionnelle de la République Socialiste Tchécoslovaque), de „protection de la constitutionnalité" (article 74, alinéa 3 de la Constitution yougoslave), les Cours constitutionnelles sont organisées et fonctionnent sur la base des principes socialistes, ayant comme finalité la défense de la légalité dans la société et l'État socialistes.

Dans la littérature de spécialité des pays socialistes on a formulé des opinions selon lesquelles le contrôle juridictionnel de la constitutionnalité des lois serait incompatible avec le système d'organisation des États socialistes. On a affirmé, par exemple, que dans le droit constitutionnel des pays socialistes l'idée de la création d'une Cour constitutionnelle est totalement rejetée, „un pareil organe étant en contradiction avec le système des organes de l'État socialiste, avec la plénitude du pouvoir et la compétence illimitée des organes suprêmes

du pouvoir de l'État" ¹. La même opinion est exprimée dans le Manuel de Droit Constitutionnel Bulgare où on soutient que le système juridictionnel du contrôle de la constitutionnalité des lois ne peut être accepté dans les pays socialistes „parce qu'il place le parlement dans une situation dépendante d'un organe non représentatif" ².

Un point de vue similaire a été également formulé dans des travaux plus récents. Ainsi, en évoquant les principes de l'unicité du pouvoir et de la plénitude des pouvoirs de l'organe suprême représentatif, le professeur de l'Université de Varsovie, S. Rozmaryn aboutit à la conclusion que le contrôle juridictionnel de la constitutionnalité, étant un contrôle exercé par un organe extra-parlementaire, est incompatible avec les principes socialistes mentionnés ci-dessus ³. „Le système de contrôle de la constitutionnalité des lois par les instances judiciaires ou bien... le système qui confère cette compétence à un organe politique, affirme-t-on dans une étude bien récente, sont des systèmes propres au droit bourgeois" ⁴. Même l'auteur de la présente communication, examinant dans une étude publiée il y a quelques années le système en vigueur dans la République Socialiste de Roumanie où le contrôle de la constitutionnalité est exercé par l'organe suprême représentatif du pouvoir de l'État, partageait en principe une opinion assez ressemblante à celles qui ont été déjà citées ⁵.

Sans contester la valabilité des opinions exprimées sur le système adopté par la Constitution de la République Socialiste de Roumanie ou par un autre pays socialiste, selon lesquelles le contrôle de la constitutionnalité est assigné sous diverses variantes à l'organe suprême du pouvoir d'État, il faut pourtant reconnaître qu'une révision de la manière d'aborder le problème s'impose quand on se rapporte au contrôle de la constitutionnalité comme institution du droit socialiste en général. Les positions exclusivistes et les généralisations pous-

¹ J. Beér, I. Kovács, L. Sziamel, *Gosudarstvennoie pravo Vengerskoi Narodnoi Respubliki (Droit Constitutionnel de la République Populaire de Hongrie)*, Moskva, 1963, s. 329.

² B. Spasov, A. Angelov, *Gosudarstvennoe pravo Narodnoi Respubliki Bolgarii (Droit Constitutionnel de la République Populaire de Bulgarie)*, Moskva, 1962, s. 249—250.

³ Paolo Biscaretti di Ruffia et Stefan Rozmaryn, *La Constituțion comme loi fondamentale dans les États d'Europe occidentale et dans les États Socialistes*, Torino, 1966, p. 107. Voir aussi; P. Dimitriu, *Controlul constituționalității legilor în dreptul comparat socialist (Le contrôle de la constitutionnalité des lois dans le droit comparé socialiste)*, in „Studii și cercetări juridice”, anul 14, nr. 4, 1969, p. 597.

⁴ T. Drăganu, *Controlul aplicării constituției exercitat de Marea Adunare Națională (Le contrôle de l'application de la Constitution exercé par la Grande Assemblée Nationale)*, in: *Instituții și reglementări în dreptul socialist român*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1969, p. 86.

⁵ I. Benditer, *Le contrôle de la constitutionnalité des lois*, in „An. Univ. Iași”, Seria III, Tomul XII, 1966, p. 192.

sées à l'extrême peuvent mener à des appréciations erronées visant la nature et l'essence de quelques institutions sociales politiques de certains États socialistes.

Au stade actuel de développement de la science socialiste du droit et conformément aux réalités sociales politiques et juridiques des pays socialistes, le problème de l'inadmissibilité de principe ou de l'incompatibilité du contrôle juridictionnel de la constitutionnalité dans le système d'organisation de l'État socialiste nous paraît dépassé. Dans la situation où deux États socialistes ont adopté ce système, le problème qui se pose devant la recherche est d'examiner la manière dont les formes institutionnelles de réalisation du contrôle de la constitutionnalité, soit-il juridictionnel ou non, va s'intégrer dans l'ensemble des organes de l'État socialiste et de mettre en évidence les particularités qu'il présente en tant qu'institution du droit socialiste.

L'adoption de la solution du contrôle juridictionnel de la constitutionnalité dans certains États socialistes par la création des Cours spéciales constitutionnelles représente une manifestation de la diversité des formes et du cadre institutionnel de réalisation des principes fondamentaux de la construction sociale et d'organisation de l'État socialiste. Elle représente encore une confirmation de la thèse notoire selon laquelle le processus d'édification du socialisme qui connaît un développement de plus en plus complexe et multiple, chaque peuple et chaque nation apporte sa contribution par la découverte de la forme la plus adéquate et par l'utilisation des méthodes et des moyens spécifiques, déterminés par les particularités sociales historiques et nationales propres à chaque pays. Si nous jetons un coup d'oeil sur la manière dont l'institution du contrôle de la constitutionnalité des lois a évolué dans le droit comparé socialiste, nous constatons qu'à mesure de la cristallisation de cette institution en tant qu'institution autonome du droit constitutionnel socialiste, les solutions adoptées se diversifient, le système adopté dans chaque État ayant ses particularités spécifiques.

Les Constitutions adoptées avant 1960 ne mentionnaient pas en termes formels le contrôle de la constitutionnalité des lois comme institution distincte du droit constitutionnel. Cet état de choses ne signifie pas qu'un tel contrôle y était absent. Le contrôle résultait implicitement de certaines dispositions constitutionnelles, étant exclusivement exercé par l'organe suprême du pouvoir d'État. Le plus souvent, le contrôle se réalisait dans la phase de projet de la loi, il avait un caractère préventif, n'était pas soumis à des formes spéciales de procédure et il n'était dans la compétence de quelque organe spécial chargé du droit de référer ⁶.

⁶ Voir, P. Dimitriu *op. cit.*, p. 600.

Dans le cadre du processus de développement de l'ensemble de la vie sociale, l'institution du contrôle de la constitutionnalité, ainsi que d'autres institutions politiques et juridiques, a évolué et s'est perfectionnée. Dans les Constitutions plus récentes, adoptées dans la dernière décennie, le contrôle de la constitutionnalité s'est cristallisé comme institution distincte, ayant une réglementation qui diffère pourtant d'un État socialiste à l'autre. Comme il a été déjà mentionné, les États socialistes — la Yougoslavie et la Tchécoslovaquie exceptées — ont adopté le système du contrôle exercé par l'organe suprême du pouvoir d'État.

Assez original est le système de contrôle de la constitutionnalité institué par la Constitution de la République Socialiste de Roumanie de 1965. En soulignant l'importance du principe de la suprématie de la Constitution et de l'organe suprême du pouvoir d'État, la Constitution socialiste de la Roumanie confie le contrôle de la constitutionnalité des lois exclusivement à la Grande Assemblée Nationale qui élit dans ce but une Commission spéciale qui porte la dénomination de Commission Constitutionnelle. Cette Commission a le statut d'une Commission permanente de l'organe suprême législatif. Elle présente toutefois certaines particularités, déterminées par le spécifique de l'activité en vue de laquelle elle a été créée. Ainsi, en ce qui concerne sa composition, tandis que toutes les autres Commissions permanentes sont formées exclusivement des députés de la Grande Assemblée Nationale, dans la Commission constitutionnelle on peut élire aussi des spécialistes qui ne sont pas députés à la condition que leur nombre ne dépasse pas un tiers du total des membres de la Commission. Le statut des membres de la Commission constitutionnelle qui n'ont pas la qualité de député est identique au statut des autres membres de la Commission. La Constitution ne fait aucune distinction à cet égard. Le Règlement de la Grande Assemblée Nationale comprend même des dispositions expresses comme celles de l'article 101 alinéa 2, qui établissent pour les membres de la Commission constitutionnelle qui ne sont pas députés, le droit à l'indemnisation mensuelle et à d'autres indemnités dans les mêmes conditions que les députés.

D'autres particularités se manifestent dans les modalités de travail dont la Commission constitutionnelle dispose et la sphère limitée de ses attributions. Tandis que les autres Commissions permanentes de la Grande Assemblée Nationale ont, chacune dans son domaine, le droit d'examiner sous tous les aspects — du point de vue de l'opportunité économique, sociale et politique et sous le rapport des exigences de la technique juridique — les projets des lois ou décrets, la Commission constitutionnelle n'a que le droit d'examiner les projets des lois ou décrets aussi que les lois en forme définitive, seulement sous l'aspect de leur conformité à la Constitution. D'autres aspects du contrôle n'entrent pas dans la sphère des compétences de la Commission constitutionnelle.

Pareillement aux autres Commissions permanentes, la Commission constitutionnelle est un organe de travail de la Grande Assemblée Nationale, élu par celle-ci et subordonné à elle. Son activité se concrétise, conformément à l'article 53 de la Constitution, par l'élaboration d'avis et rapports, soit de sa propre initiative, soit sur le saisissement des organes indiqués par le Règlement de fonctionnement de la Grande Assemblée Nationale. Le droit de saisir la Commission constitutionnelle appartient — conformément à l'article 21 du Règlement de la Grande Assemblée Nationale — au Conseil d'État, au Conseil des Ministres au Tribunal Suprême, au Procureur Général de même qu'au Bureau de la Grande Assemblée Nationale, soit par sa propre initiative, soit sur la demande de chacune des Commissions permanentes. Conformément à l'article 29 du Règlement ont aussi le droit de s'adresser à la Commission Constitutionnelle, en lui signalant la non-conformité d'une loi ou d'une disposition d'une loi à la Constitution, tout organe d'État ou toute organisation publique de même que tout citoyen de la République Socialiste de Roumanie. La différence entre le droit de saisir et celui de signaler la non-conformité d'une loi à la Constitution consiste en ce que, dans le premier cas, la Commission constitutionnelle, saisie par un des organes mentionnés dans l'article 21 du Règlement, est obligée toujours d'élaborer l'avis ou le rapport, tandis que dans les cas des signalisations reçues de la part des organes, des organisations et des personnes mentionnés dans l'article 29 alinéa 2 du Règlement, la Commission Constitutionnelle saisit la Grande Assemblée Nationale seulement lorsqu'elle considère que les signalisations reçues sont fondées.

Ainsi que les autres Commissions permanentes de la Grande Assemblée Nationale, la Commission constitutionnelle n'est pas un organe en droit de prendre des décisions à pouvoir obligatoire, concernant en notre cas la constitutionnalité ou non-constitutionnalité d'une loi, d'un projet de loi ou décret. Ayant le statut d'organe propre, de travail de la Grande Assemblée Nationale, la Commission constitutionnelle prépare les travaux concernant le contrôle de la constitutionnalité des lois, projets des lois et décrets et les présente, sous la forme mentionnée de rapports ou d'avis, à la Grande Assemblée Nationale, la seule en droit de prendre une décision. Le contrôle de la constitutionnalité selon la Constitution de la République Socialiste de Roumanie est donc exercé exclusivement par la Grande Assemblée Nationale, l'organe suprême représentatif du pouvoir d'État.

L'adoption du contrôle juridictionnel dans la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie et dans la République Socialiste Tchécoslovaque a été déterminé par certains facteurs dont il est nécessaire de mentionner en premier lieu la structure fédérative de ces États. La réalisation du principe de la constitutionnalité comme garantie du principe plus général de la légalité socialiste suppose la création dans

le cadre de l'État fédératif d'un système de contrôle constitutionnel qui, sur la base du respect de la Constitution fédérale, sera capable d'assurer l'unité du système entier des organes fédéraux et d'harmoniser les relations entre les nombreux organes fédéraux et des États fédérés. La nécessité d'assurer la conformité des Constitutions, des lois et d'autres actes normatifs, émis par les organes des États fédérés à la Constitution fédérale paraît être par conséquent la justification majeure de la création des Cours constitutionnelles dans les deux États socialistes fédératifs. C'est ce qui se reflète tant dans la manière dont sont constitués en système les organes de juridiction constitutionnels, que dans leur mode d'organisation ainsi que dans leur compétence.

Comme nous l'avons déjà mentionné, tant en Yougoslavie qu'en Tchécoslovaquie fonctionnent, dans chacune, une Cour constitutionnelle fédérale et des Cours constitutionnelles des Républiques fédérées. L'organisation, le fonctionnement ainsi que la compétence des Cours sont réglementés par les Constitutions et les lois fédérales et, respectivement, des Républiques fédérées. L'article 251 alinéa 2 de la Constitution fédérale yougoslave établit pour la Cour constitutionnelle de Yougoslavie la règle de l'autonomie en matière d'organisation et de fonctionnement interne.

A la base de l'organisation et du fonctionnement des organes juridictionnels se trouvent les principes du fédéralisme socialiste. Ainsi, le principe de l'égalité des États membres se reflète en premier lieu dans la composition de la Cour constitutionnelle Fédérale. Conformément à l'article 94, p. 4 de la Constitution tchécoslovaque, la moitié des juges titulaires et suppléants de la Cour Constitutionnelle Fédérale doivent être élus parmi les citoyens de la République Socialiste Tchèque et l'autre moitié parmi les citoyens de la République Socialiste Slovaque. Conformément à l'article 95 p. 2 de la même Constitution, si le Président de la Cour est citoyen de la République Socialiste Tchèque, le vice-président sera citoyen de la République Socialiste Slovaque et vice-versa.

Le principe de l'unité du système législatif sur la base de la règle de priorité de la Constitution et des lois fédérales, ainsi que les autres principes de l'organisation de l'État fédératif socialiste trouvent aussi leur expression dans la manière dont les Constitutions des deux pays réglementent la compétence des Cours constitutionnelles. Les juridictions constitutionnelles dans les États socialistes fédératifs sont en premier lieu des organes de contrôle de la constitutionnalité des lois. En même temps elles ont aussi d'autres attributions déterminées par la structure des États fédératifs. L'ensemble des attributions des Cours Constitutionnelles peut être classifié en : a) l'attribution de veiller au respect de la suprématie de la Constitution et des lois fédérales. Dans ce sens, la Constitution yougoslave (article 24 p. 1, 2 et 3) et la Con-

stitution tchécoslovaque (article 87) établissent comme attributions de la Cour Constitutionnelle Fédérale le droit de statuer sur la conformité des lois à la Constitution, sur la conformité des lois des Républiques Fédérées avec les lois de la Fédération ainsi que sur la conformité des actes réglementaires des organes de l'administration d'État ou d'autres organes et organisations avec les lois et la Constitution ; b) des attributions de règlement des litiges entre les organes fédéraux et ceux des Républiques Fédérées (article 241 p. 4 de la Constitution yougoslave et article 88 de la Constitution tchécoslovaque) ; en outre, ainsi que nous l'avons déjà mentionné, la Constitution de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie prévoit que la Cour Constitutionnelle Fédérale est appelée à régler aussi les litiges entre les Républiques Fédérées et d'autres communautés sociales politiques qui se trouvent sur leur territoire ; c) des attributions dans le domaine du perfectionnement de la législation, selon lesquelles les Cours constitutionnelles ont le droit d'exprimer leur opinion devant l'Assemblée législative et proposer les mesures législatives qu'elles croient nécessaires d'être prises (article 242 de la Constitution yougoslave et article 89 de la Constitution tchécoslovaque) ; d) à côté des attributions énumérées plus haut qui sont communes aux Cours constitutionnelles des deux États, la Constitution de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie établit dans la compétence de la Cour Constitutionnelle Fédérale la détermination de la compétence des tribunaux en cas de conflit (article 241 p. 5) ainsi que : e) la solutions des litiges causés par la violation des droits et libertés élémentaires établis par la Constitution, dans le cas où aucune autre protection judiciaire n'est pas assurée (article 241 p. 6 alinéa 2 de la Constitution Fédérale Yougoslave).

Dans l'exercice des attributions qui leur revient, les Cours constitutionnelles ont droit de décision, leurs résolutions ayant comme effet la suspension ou l'abrogation de l'acte ou des dispositions normatives non-conformes à la Constitution. Les dispositions de la Constitution yougoslave et de la Constitution tchécoslovaque sont à cet égard identiques. En conformité avec l'article 245 de la Constitution de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie et l'article 90 de la Constitution de la République Socialiste Tchécoslovaque, l'assemblée suprême fédérale ou tout autre organe fédéral ou républicain dont l'acte normatif (loi, décret, règlement) a été déclaré, intégralement ou partiellement, en contradiction avec la Constitution sont obligés dans un délai de six mois de la publication de la décision concernant la non-constitutionnalité de l'acte, de mettre la texte incriminé d'accord avec la Constitution Fédérale ou, selon le cas, avec la Constitution de la République fédérée. Dans le cas contraire, après l'expiration du terme de six mois, l'acte ou les dispositions normatives dont la non-concor-

dance avec la Constitution a été constatée par la Cour constitutionnelle, deviennent caducs.

Le fait que la Cour Constitutionnelle a le droit de décider sur la non-constitutionnalité des lois constitue l'un des arguments majeurs qu'utilisent les partisans de la thèse de l'inadmissibilité en principe du contrôle juridictionnel de la constitutionnalité dans les États socialistes. Prise isolément, à première vue, il semblerait qu'effectivement cela constituerait une aliénation du principe de l'unicité du pouvoir d'État et de la suprématie qui doit être assurée à l'organe suprême représentatif comme unique organe législatif. Mais pour définir la nature réelle des juridictions constitutionnelles dans le système des organes de l'État socialiste il faut prendre en considération l'ensemble des réglementations constitutionnelles qui précisent les rapports entre l'organe suprême législatif et la Cour Constitutionnelle.

La Constitution de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie (article 164 p. 2) ainsi que la Constitution de la République Socialiste Tchécoslovaque (article 107 p. 1 „a“) établissent que l'Assemblée suprême fédérale est l'unique organe législatif. En outre, la Constitution tchécoslovaque (article 36 „a“) précise que l'Assemblée Fédérale est appelée à assurer les modalités générales d'application de la Constitution. Etant appelés „à défendre“ ou „à protéger“ la Constitution, les Cours constitutionnelles ne sont pas conçues dans le système d'organisation de l'État socialiste comme organes totalement indépendants de l'organe suprême du pouvoir d'État. Outre le fait que dans la Constitution, l'organe suprême du pouvoir est défini — comme l'organe qui garantit l'application générale de la Constitution, il a également dans sa compétence l'élection des membres de la Cour Constitutionnelle. Conformément à l'article 164 p. 6 de la Constitution yougoslave et à l'article 36 p. 1 „g“ de la Loi constitutionnelle tchécoslovaque, l'Assemblée fédérale élit et révoque le Président et les membres de la Cour Constitutionnelle fédérale. Observant la règle générale de la révocabilité des organes élus consacrée dans le droit socialiste, étant donné qu'il n'existe aucune interdiction constitutionnelle, on peut déduire que l'Assemblée Fédérale aurait le droit de révoquer n'importe quand les membres de la Cour Constitutionnelle, en assurant de la sorte son contrôle sur l'activité de celle-ci. De cette manière, dans le cas où la Cour Constitutionnelle abuserait de ses prérogatives et manifesterait son désaccord avec l'Assemblée Fédérative Législative, en déclarant comme non-constitutionnelles un grand nombre de lois, l'Assemblée a la possibilité de la révoquer.

De la totalité des dispositions qui réglemente les rapports entre la Cour Constitutionnelle et l'Assemblée Législative résulte que ces deux organes ne sont pas en opposition. Bien au contraire entre elles il y a une collaboration étroite, la suprématie revenant à l'Assemblée Législative comme organe suprême du pouvoir d'État. Comme organe

de protection et de défense de la constitutionnalité, la Cour Constitutionnelle a le droit de contrôler la constitutionnalité des lois adoptées par l'organe suprême législatif et aussi le droit à l'initiative législative. D'autre part, l'Assemblée Législative a droit de contrôle sur l'application générale de la Constitution et le droit d'élire et révoquer le président et les membres des Cours constitutionnelles. C'est ainsi que se maintient l'unité du système des organes de l'État socialiste et la suprématie de l'organe représentatif du pouvoir qui est placé au sommet du système de tous les organes de l'État socialiste.

Créations de date récente, les Cours Constitutionnelles des États socialistes ne sont encore en état de nous offrir une assez suffisante matière d'étude, qui permettrait de tirer des conclusions fermes sur leur efficacité. Elles constituent, en tout cas, une expérience intéressante qui contribuera sans doute à enrichir la théorie et la pratique de l'organisation constitutionnelle des États socialistes.

TRIBUNALELE CONSTITUȚIONALE ÎN UNELE STATE SOCIALISTE

Rezumat

În Republica Socialistă Federativă Iugoslavia, pe baza Constituției din 1963 și în Republica Socialistă Cehoslovacă, prin legea constituțională din octombrie 1968, controlul constituționalității legilor a fost încredințat unor Curți constituționale. În studiul de față sînt examinate principalele caracteristici ale controlului constituționalității legilor în statele socialiste amintite, precum și trăsăturile fundamentale ale sistemului jurisdicțiilor constituționale special create în vederea exercitării acestui control în respectivele state.

L'ÉTAT BELGE DE DEMAIN SERA-T-IL UN ÉTAT UNITAIRE OU UN ÉTAT FÉDÉRAL

PAR

ANDRÉ MAST

Professeur à la Faculté de droit de Gand, Belgique

Conférence faite à la Faculté de droit de l'Université de Jassy le 27 mai 1970

Introduisant, vers le milieu du siècle dernier, une série de cours fameux sur l'histoire de la Grande Bretagne, Michelet commençait par ces mots : „Messieurs, l'Angleterre est une île et je vous ai tout dit“. Si cet illustre historien vous parlait aujourd'hui de la Belgique, il vous dirait sans doute : „Mesdames et Messieurs, il y a dans ce pays des Flamands et des Wallons, et ma conférence est faite“. Et me voilà d'entrée de jeu, au coeur de mon sujet. Mais avant de le traiter je crois utile de vous situer par quelques chiffres ce qu'est la Belgique d'aujourd'hui.

Elle est un petit pays de 30.513 km². De La Panne, point extrême au Nord-Ouest, à Athus, point extrême au Sud-Est, la distance est de 290 km. Situé à l'embouchure de deux grands fleuves, l'Escaut et la Meuse, le pays est bordé au Nord-Ouest par la Mer du Nord, au Nord par les Pays-Bas, à l'Est par l'Allemagne, au Sud-Est par le Grand Duché de Luxembourg et au Sud par la France.

La population est extrêmement dense : 9.750.000 habitants, 315 personnes par km² environ. Le tiers des habitants vit dans les grandes agglomérations : Bruxelles (1.100.000 h.), Anvers (650.000), Liège (450.000), Gand (229.000), Charleroi (220.000). Dans le Nord et dans le centre du pays, les routes n'en finissent pas d'être des rues. Environ 50% de la population active est employée dans l'agriculture et 30% dans l'industrie charbonnière qui fut au XIX-e siècle la source de l'extraordinaire développement industriel du pays. La Belgique n'a guère

de ressources minérales et est à cet égard infiniment moins bien dotée que la Roumanie, mais elle est située sur la mer la plus fréquentée du globe et elle a d'excellents réseaux fluvial, ferroviaire et routier. Sa puissance industrielle et commerciale est hors de proportion avec sa superficie et ses ressources naturelles. En 1969, elle a exporté 40 % de produits finis, pour une valeur de 10 milliards de dollars.

Les 9.750.000 de Belges se partagent de la manière suivante : 55 % de flamands, 32,9 % de Wallons, 11,2 % de Bruxellois et 0,6 % d'Allemands.

Invisible comme un parallèle, la frontière linguistique coupe d'Ouest en Est le pays en deux parties à peu près égales. La partie flamande est au nord, la partie wallonne au sud. Le flamand est une langue germanique qui ne diffère pas plus du néerlandais, parlé au Pays-bas, que l'américain ne diffère de l'anglais. La langue écrite de même. L'accroissement des naissances était en 1966 de 18,4‰ dans la région flamande et de 15,5‰ dans la région wallonne.

A une réserve près — Bruxelles — la frontière linguistique est continue et pratiquement inchangée depuis des siècles. Bruxelles, la capitale, est située au nord de la frontière linguistique, dans le pays flamand et elle n'est séparée du pays wallon que par un chapelet de communes qui sont historiquement flamandes mais qui, et je vous dirai pourquoi, tendent à cesser de l'être.

En 1840, jeune capitale du nouveau Royaume, Bruxelles est encore pour 70 % flamande. En 1947 la proportion est inversée : elle compte alors 70 % de francophones. Aujourd'hui il y a dans la capitale moins de 20 % de néerlandophones. Cet aspect des rapports entre les deux grandes communautés dont la Belgique est faite, est de la plus haute importance. Les flamands qui sont en expansion démographique continue, voient se réduire l'aire géographique où leur langue est parlée. Leur inquiétude est faite de cette distorsion.

Copiés ces quelques chiffres, me voilà à même d'aborder le thème qui fait l'objet de ma conférence.

Qu'il existe des wallons et des flamands — cette dualité aveuglante — la Constitution belge le passe sous silence. Pour elle n'existent que des citoyens belges désincarnés, égaux devant la loi et interchangeable, quelle que soit la langue qu'ils parlent et quelles que soient les ressources dont ils disposent.

Promulguée le 7 février 1831, la Constitution belge porte la marque de son temps. En 1830—1831, à l'époque où se fonde la Belgique indépendante, seules, comme partout au monde, la noblesse et la bourgeoisie censitaire ont la parole. L'assemblée constituante est élue en 1830 par un corps électoral de 46.000 citoyens sur une population totale d'environ 4 millions d'habitants. Or, et c'est un point capital, cette noblesse et cette bourgeoisie parle le français. Cet état de choses n'est pas l'effet de je ne sais quelle discrimination raciale. Dès 1830, les

flamands sont majoritaires et ne cesseront de l'être. L'art. 23 de la Constitution, inchangé depuis 1830, proclame le principe de la liberté des langues tout en disposant qu'en ce qui concerne les actes de l'autorité publique et les affaires judiciaires, il appartient au législateur d'en régler l'usage. Et c'est sous le couvert de la liberté que, tout naturellement, les 46.000 censitaires qui élisent les membres de notre première assemblée nationale et qui parlent tous français font de cette langue la langue officielle de fait de l'État unitaire qui vient d'être créé. Le français est alors en pays flamand la langue de l'administration, de la justice, de l'enseignement et de l'armée.

Les notables qui tiennent les leviers de commande ne s'inquiètent pas de ce que la justice soit rendue et les prévenus jugés dans une langue qu'ils ne comprennent pas et ils trouvent normal que l'enseignement secondaire et l'enseignement supérieur soient exclusivement donnés en français.

Le décret du 15 novembre 1830 porte que le bulletin officiel des lois sera publié en français, que dans les provinces où la langue flamande est en usage, les gouverneurs publieront une traduction flamande de la loi, que les citoyens dans leurs rapports avec l'administration sont autorisés à se servir indifféremment de la langue française et flamande ce qu'il y sera de même dans leurs rapports avec les tribunaux et le parquet pourvu que la langue dont ils veulent faire usage soit comprise des juges et des avocats.

Les propriétaires fonciers, les industriels, les commerçants, les médecins, les notaires, les avocats, les juges parlent le français chez eux. La langue nationale de fait étant le français, la loi n'oblige pas les fonctionnaires et les magistrats à connaître la langue de leurs administrés. La pratique du français est en pays flamand le signe de l'ascension sociale et le demeurera longtemps.

Le français est partout à l'époque la langue de l'intelligenza et des élites et l'on prétend que son usage renforce l'unité nationale. Il se constitue dans les villes flamandes importantes, à Gand, à Anvers, à Bruges et ailleurs une minorité francophone qui a été très influente parce qu'elle avait les leviers de commande en main, mais qui n'a jamais dépassé les 5% de la population. Elle subsiste, aujourd'hui encore, tant bien que mal, car elle s'est adaptée, mais elle a forcément beaucoup perdu de son pouvoir. Il va de soi que le mouvement d'émancipation sociale qui s'impose vers la fin du XIX-e siècle donnera aux revendications flamandes, dont personne aujourd'hui ne conteste le bien fondé, une force irrésistible. A la langue aucun obstacle n'y résistera.

Et pourtant, jusqu'aujourd'hui le 27 mai 1970, la vieille Constitution du 7 février 1831 est restée inchangée¹ dans ses dispositions essen-

¹ Depuis la constitution a été modifiée en juillet et en décembre 1970. Les nouvelles institutions se réclament essentiellement du régionalisme et de l'autonomie culturelle des deux communautés.

tielles, exception faite toutefois de l'article 47 qui a trait le droit de suffrage. En 1893 l'antique suffrage censitaire cède la place au suffrage plural. En 1831 46.000 citoyens étaient appelés aux urnes ; en 1848, 79.000 ; en 1893, 137.000. La première révision de la Constitution, qui instaure le suffrage universel tempéré par le vote plural, porte le nombre des voix censés à 1.370.000.

La seconde révision, celle de 1920—1921, introduit le suffrage universel pur et simple pour les hommes. En 1948, le droit de vote est accordé aux femmes.

Le redressement des griefs flamands suit, à distance, l'extension du droit de suffrage. La délicate opération a pu se faire, non sans parfois de vives résistances, mais finalement sans heurts majeurs et même sans que la constitution ait été révisée. Elle se réalisera avec l'appui des mouvements démocratiques wallons. A la séance de la Chambre du 30 juillet 1965, M. Léo Collard qui est le président du parti socialiste belge et le bourgmestre de la ville de Mons, rappellera qu'il s'est battu dans les rues pour que les flamands aient leur université et qu'il a voté toutes les lois qui lui paraissaient donner aux flamands la légitime satisfaction à laquelle ils avaient droit.

Le besoin de constitutionnaliser le problème n'apparaîtra qu'au cours de ces dernières années lorsque, à la prise de conscience par la collectivité flamande, de son identité, succèdera une prise de conscience similaire du côté wallon.

En 1873, 1878 et 1883 des lois instaurent le bilinguisme en pays flamand et accordent au néerlandais une place à côté du français. En 1898 est promulguée la loi dite de l'égalité qui dispose que les lois sont votées, sanctionnées et promulguées dans les deux langues et que les deux textes ont la même autorité.

En 1913 la loi accorde aux soldats flamands le droit d'être commandés dans leur langue, mais par suite des événements de 1914—1918, la loi ne peut être sérieusement appliquée et cet état de choses pèsera lourdement dans les querelles politiques au cours de l'entre-deux-guerres. Les réformes profondes sont réalisées entre 1930 et 1940. En 1930 l'Université de Gand est entièrement flamandisée. La loi de 28 juin 1932 règle l'emploi des langues en matière administrative et la loi de 12 juin 1935 en matière judiciaire.

Toutes ces lois ont, dans chacune des deux chambres et au sein des groupes parlementaires flamands wallons et bruxellois, été votées à une majorité supérieure aux 2/3 cette majorité des 2/3 étant celle requise pour la révision de la Constitution ; qu'il n'ait pas été procédé plus tôt à la modification de la Constitution, s'explique en grande partie parce que les constituants de 1837 ont eu la sagesse de ne pas affirmer dans les textes leur volonté de faire du français la langue officielle du pays. Le pouvoir législatif a été laissé maître de la décision à prendre.

Les Flamands comme les Wallons sont hostiles au bilinguisme. Les premiers parce qu'ils disent avoir l'expérience que le bilinguisme mène à la primauté de fait du français ; les seconds parce qu'ils estiment qu'il leur est aussi difficile d'apprendre le néerlandais qu'il est facile aux flamands d'apprendre le français. Et puis les Flamands ont à acquérir la connaissance du français, langue mondiale, un intérêt que les Wallons n'ont pas à connaître une langue de diffusion restreinte.

Ainsi le législateur impose la langue régionale pour les services publics : le néerlandais en pays flamand, le français en pays wallon. *Cujus regio, illius et lingua*. Les administrations communales de l'agglomération bruxelloise sont soumises à un régime bilingue. Les militants flamands soutenus par l'unanimité, peut-on dire, des parlementaires flamands, réclament un régime linguistique homogène pour les provinces du Nord. Ils tiennent à ce que la frontière linguistique reste inchangée.

L'art. 3 de la loi du 23 juin 1932 permettait la mutation d'une commune d'un régime linguistique à l'autre, d'après les résultats du dernier recensement décennal. Ainsi, une commune flamande située le long de la frontière linguistique pouvait — à la faveur du recensement — passer du régime administratif néerlandais au régime administratif français. Le recensement de 1947, dont les résultats ne furent publiés qu'en 1954, révéla que le mouvement de francisation de Bruxelles et des communes environnantes (qui de tous temps étaient flamandes) s'était précipité au cours de la décennie écoulée et que dans nombreux de ces communes le néerlandais était en passe de devenir la langue minoritaire.

Comme dans toutes les grandes villes, le centre de Bruxelles se vide et les Bruxellois qui en ont les moyens vont habiter dans les communes de la périphérie et notamment dans les communes flamandes jadis unilingues. S'y constituent d'importantes minorités francophones, dont les membres entendent être administrés dans la langue de leur choix et veulent que leurs enfants fréquentent des écoles françaises. Le mimétisme social aidant, ces minorités font tâche d'huile. Les porte-parole du mouvement flamand luttent contre cet envahissement et veulent maintenir ce qu'ils appellent l'intégrité du sol flamand.

Les partis ont fini par se mettre d'accord pour fixer définitivement la frontière des langues. Cette volonté s'exprima en 1955 au sein d'une commission dite la Commission Harmel et le législateur a fini par supprimer le „volet linguistique“ des recensements décennaux. La querelle est irritante, car elle oppose irréductiblement ce qu'on appelle „le droit du sol“ au „droit de la personne“. Elle forme aujourd'hui l'enjeu principal de notre problème national. On ne soulignera jamais assez pourtant que la dispute oppose beaucoup moins les Wallons aux Flamands que les Flamands aux Bruxellois francophones.

On opposerait abusivement au „personnalisme wallon“ un „territorialisme flamand“. Les Wallons sont conscients qu'il réagiront de même si dans leurs provinces — à Liège par exemple — des minorités

flamandes prétendaient être administrées dans leur langue. Le thème du „sol sacré de la patrie wallone“ est fréquemment exalté lorsque, chaque année à Waterloo, les militants wallons se réunissent pour clamer leur volonté de rester eux mêmes.

Le débat se passionne du fait que depuis 1960, les cadres nouveaux, exclusivement formés en néerlandais accèdent aux postes de commande en pays flamand. Cette génération nouvelle ne cède plus au mimetisme social traditionnel qui favorisait les mutations du milieu flamand au milieu francophone, et qui est encore très puissant à Bruxelles. Elle n'est pas forcément hostile à l'État unitaire, mais veut par dessus tout préserver l'originalité de la collectivité flamande. Elle sait que cette originalité est menacée si, des deux cultures, en présent la plus faible n'est pas soutenue par voie d'autorité. Et c'est pourquoi, en tout ce qui concerne le secteur public, elle récuse le principe de la liberté, consciente de ce que, selon la formule fameuse, entre le faible et le puissant, la liberté opprime et la loi affranchit.

Et de quoi est fait ce qu'il est convenu d'appeler le „malaise wallon“ ? Il n'est pas issu, comme le mouvement flamand, d'une série d'abus d'ordre linguistique. Il est né de la prise de conscience des effets d'une situation démographique stagnante. Les Wallons mesurent également tout ce qu'implique le déclin de l'industrie charbonnière qui a fait jadis la prospérité de leur région. Ils savent aussi que la situation géographique de la Walonie est sensiblement moins favorable que celle du pays flamand et que le taux d'expansion de leur économie est plus faible que celui de leurs compatriotes du Nord. Le charbon est aujourd'hui déclassé comme source d'énergie. Des cinq bassins houillers belges, le bassin campinois, qui est situé en Flandre, est le seul à être plus ou moins rentable. Exploitées depuis plus de cent ans, les mines wallones s'épuisent. Les veines y sont minces (90 cm) et profondes alors qu'en Russie et aux États Unis des mines à ciel ouvert ont des veines de 3 mètres et plus.

Malgré les frais de transport considérables, la tonne de charbon américain vendue à Anvers coûte moins cher que la tonne de charbon belge et l'industrie (singulièrement l'industrie sidérurgique) n'est compétitive (la Belgique vit de ses exportations) que si elle s'approvisionne à des sources d'énergie à bas prix.

Le pays flamand est mieux situé que le pays wallon, car il se trouve en bordure de mer et aux approches du delta de l'Escaut. Il a de grands ports : Anvers, Grand-Zeebrugge qui, par l'effet des facteurs économiques déterminants dans le monde entier, sont devenus le pôle d'attraction d'industries nouvelles.

Conscients de ce que leurs industries sont en perte de vitesse les Wallons savent aussi que les données démographiques jouent en leur défaveur encore que les taux de natalité dans les deux parties du pays, tendent, depuis les deux ou trois dernières années, à se rappro-

cher. Ayant le sentiment d'être minorisés ils veulent conjurer les périls de cette minorisation.

Et du coup, voilà posé le problème politique majeur qui pèse sur les destins du pays. Est-il possible de concilier dans le cadre d'un État unitaire les aspirations de deux communautés conscientes de leur identité et des dangers qui la menacent ? Ou bien le fédéralisme peut-il apporter la solution ?

En théorie le choix ne se borne pas aux branches de cette alternative. Le rattachement de la Wallonie à la France et celui de la Flandre aux Pays-bas ou encore l'indépendance des deux communautés pourraient être envisagées. Ces solutions n'ont — dans l'état actuel des choses — pas de partisans. Pas plus que le Genevois, le Wallon ne désire être rattaché à la France, et bien que parlant la même langue, le Flamand sait tout ce qui le sépare du Hollandais, lequel n'a pas la moindre visée d'annexion. La thèse de l'indépendance n'est pas davantage soutenue. A l'heure où l'Europe occidentale tend à s'unir, le sentiment général est que cette idée est saugrenue. On incline d'autant plus à le croire en Belgique que la très grande majorité des Flamands et des Wallons sont de fervents partisans d'une Europe unie. Alors, c'est sur le fédéralisme que l'on se rabat.

Aux élections de 1968, les dernières en date, 20% des élus avaient mené campagne en faveur de la conversion de l'État unitaire en État fédéral. On aurait tort pourtant de conclure de ce que 80% des députés s'étaient réclamés — avec des nuances — du principe de l'État unitaire que cette majorité des 4/5 a la décision en main et que la partie est jouée. Elle est loin de l'être. Tout d'abord parce que l'État belge, tel qu'il a évolué aux cours des dix dernières années n'est déjà plus un État unitaire dans le véritable sens du mot. Il a toujours été, et depuis 1830 a été un État fortement décentralisé, beaucoup plus que l'État français, par exemple. En outre, la législation belge est, dans différents secteurs, celle d'un État fédéral. Tel est le cas de la législation sur l'emploi des langues qui applique rigoureusement le principe de la langue régionale et se rapproche fort de celle de la Suisse. Réserve faite de la capitale, l'intégrité linguistique des deux grandes régions est non seulement tenue pour souhaitable et légitime, mais est considérée comme une exigence absolue. Enfin, l'autonomie culturelle est pour une bonne part réalisée. Depuis 1960 le service de la radio et de la télévision est assurée par deux établissements publics autonomes. Le ministère de l'éducation nationale est scindé en deux administrations dont l'une est gérée par un ministre wallon et l'autre par un ministre flamand.

Que l'on ajoute à cela que la majorité écrasante des 4/5 perd beaucoup de sa signification dans la réalité quotidienne de la vie politique. Le parti fédéraliste flamand (Volksunie) recrute ses électeurs dans le milieu où le Parti social-chrétien flamand recrute les siens et le parti

fédéraliste wallon s'adresse surtout aux électeurs socialistes. Les partis social-chrétien et socialiste subissent de ce chef une lourde pression qui pèse sur leur programme et qui oriente leurs décisions.

Ainsi donc, état d'âme et aspiration confuse plutôt que volonté politique clairement définie, le programme fédéraliste agit indirectement mais puissamment sur le comportement de ceux qui en récuse le principe.

Mais alors, me direz vous, aller au fédéralisme en Belgique, n'est-ce pas marcher dans le sens de l'histoire et si le fédéralisme est au bout du chemin, pourquoi ne pas brûler les étapes et y aller tout de suite ? Poser ainsi la question c'est se demander si l'opposition au fédéralisme est justifiée d'être. Les objections faites à ce mouvement ne sont pas nécessairement celles d'esprits rétrogrades et ce n'est pas un hasard si la grande majorité de ceux qui ont des responsabilités politiques y est hostile et si, du moins jusqu'à présent, une considérable partie de l'électorat se prononce contre elle.

Nombreux demeurent dans le pays ceux qui sont attachés à l'unité traditionnelle. Que la Belgique soit non seulement un État mais aussi une patrie, les épreuves des deux guerres mondiales qui ont dressé contre l'occupant la quasi-unanimité des Flamands et des Wallons, l'ont — disent-ils — prouvé à suffisance.

Pendant des siècles les Wallons et les Flamands ont vécu côte à côte et depuis 140 ans ils sont les citoyens d'un État indépendant qui leur apporte la jouissance des libertés publiques et la prospérité matérielle. Cette vie commune a réalisé l'unité économique du pays. Les lignes de force économiques vont du Sud au Nord et non pas, comme la frontière linguistique, d'Est en Ouest. Il y a plus de rapports économiques entre Liège et Anvers qu'entre Liège et Charleroi ou Mons et plus de rapports entre Mons et Charleroi d'une part, Bruxelles et Gand d'autre part qu'entre toutes les grandes villes wallones que je viens de citer.

La seconde objection au fédéralisme procède de la vérité d'évidence qu'un fédéralisme à deux est difficilement viable, du moins dans un pays de démocratie classique comme le nôtre. Les États-Unis comprennent 50 états, la Suisse 22 cantons, l'U.R.S.S. 16 républiques et la Yougoslavie 6 républiques. La pluralité des composants facilite la solution des conflits ; leur dualité les institutionnalise, car qui les arbitrerait ? Ce n'est pas un hasard si la Finlande et l'Espagne qui sont des États plurilingues sont des États centralisés. L'existence de l'état fédéral tchécoslovaque n'est pas un précédent valable pour la Belgique car le centralisme démocratique qui anime ses institutions ne permet pas de faire une comparaison utile.

Mais, me rétorquerez-vous peut-être, faites de Bruxelles le troisième État fédéral et le tour est joué. Il ne serait pas pour les Flamands qui, disposant de la majorité absolue dans le pays, seraient en état de minorité sur le plan des institutions fédérales puisque les néerlandais-

phones sont à Bruxelles dans la proportion de 1 à 4. On pourrait faire de l'État fédéré bruxellois un État où les Flamands seraient représentés à parité avec les francophones mais, faut-il le dire, cette proportion est fraîchement accueillie par les 80% de francophones qui habitent la capitale. Acceptée par les Bruxellois elle se heurterait à des objections du côté des Flamands qui sur le plan fédéral seraient à égalité avec les Wallons et les francophones alors que dans le pays ils sont nettement majoritaires.

Enfin il existe une étonnante confusion sur la signification donnée au contenu du fédéralisme par ceux qui en sont les promoteurs. Les partis qui sont à la pointe des revendications fédéralistes réclament en fait, sous le couvert du fédéralisme les attributs de l'indépendance, c.a.d. notamment l'assurance que désormais Flamands et Wallons soient maîtres et responsables de leur destin. Ce pouvoir aucun État fédéré n'en a jamais disposé et cela est particulièrement évident aujourd'hui en matière économique. Que demain la Flandre et la Wallonie deviennent les composants d'un État fédéral viable, elles ne seraient pas seules à disposer de leur destin, pas plus que n'en disposent l'Ukraine, la Californie, le Québec, la Croatie, le Queensland ou le canton de Zürich.

Le fédéralisme n'a quelque chance de réussir en Belgique que s'il cesse d'être un de ces mots dont Valéry disait qu'ils chantent plus qu'ils ne parlent et demandent plus qu'ils ne répondent. Tel n'est pas pour le moment, le cas en Belgique. La voie qui mène à l'État fédéral est malaisée et le fédéralisme est tout hormis une solution de facilité. Fédérer c'est unir et unir c'est consentir, pour le bien de l'Union, au sacrifice de nombreux intérêts et d'importantes prérogatives. Convenir de la signification réelle du lien fédéral que l'on veut établir, c'est pour ceux qui s'en exaltent se priver de l'attrait sentimental et passionné qui fait leur force ; ne pas en convenir c'est créer et propager la confusion.

Je vous ai dit que la rancoeur des Flamands est avant tout faite des souvenirs du passé et que l'inquiétude des Wallons est surtout née d'une crainte de l'avenir. Les Flamands ont eu des griefs et ils en ont encore quelques-uns. Les Wallons craignent que les dangers de la minorisation qu'ils évoquent ne soient un jour réels. Désaccordées dans le temps, cette rancoeur et cette inquiétude laissent l'observateur étranger perplexe. Perplexe et parfois exagérément apitoyé. Après tout, le dialogue n'a jamais été rompu et, aussi difficile qu'il soit, il a toujours été continué sur le mode pacifique. Les luttes sont souvent vives, mais elles s'émeussent en manifestations tapageuses. Il est de fait que les représentants des tendances extrémistes — à la différence de ce qui se passait entre les deux guerres — respectent les règles du jeu démocratique. Depuis que le problème des rapports entre les communautés se pose en Belgique, jamais nous n'avons connu d'affrontements

comparables à ceux qui se sont produits par exemple en Irlande du Nord ou dans le Jura helvétique.

Vous me direz qu'on se console comme on peut et j'abuse peut-être de ce droit, car nul ne sait ce que nous réserve l'avenir. Toujours est-il que c'est l'irréductible singularité de la situation belge qui domine notre grand problème national.

Le problème de la réforme de nos institutions et l'alternative „État unitaire” ou „État fédéral” se pose à nous comme il ne se pose nulle part ailleurs.

Entrouvrant le grand livre du droit constitutionnel comparé, je constate que, lorsqu'en 1787 les dirigeants des 13 États américains nés au bord occidental de l'Atlantique ont conçu ce que seraient les États Unis, de l'avenir; que lorsque les Russes ont en 1920 élaboré cette étonnante et remarquable formule de l'État plurinational et unitaire qui est le leur aujourd'hui et que lorsqu'enfin les Anglais ont au lendemain de la première guerre mondiale imaginé le déconcertant, insaisissable et pourtant vivant Commonwealth, ils ne se sont pas souciés de précédents. Américains, Russes et Britanniques ont bâti à neuf avec les matériaux qui étaient à pied d'oeuvre.

C'est bien ce que nous Belges nous sommes condamnés à faire dans notre petit pays et nous n'aurons quelque chance de réussir dans l'entreprise qu'il nous faut mener à bien, que si nous sommes conscients du caractère spécifiquement national de nos problèmes.

STATUL BELGIAN DE MIINE VA FI UN STAT UNITAR SAU UN STAT FEDERAL ?

Rezumat

Pentru a caracteriza Belgia este îndeajuns să spunem că în această țară trăiesc laolaltă flamanzi și valoni. Constituția belgiană trece însă sub tăcere acest fapt. Pentru ea nu există decît cetățeni dezincarnați, egali, înaintea legii și înlocuibili, oricare ar fi limba pe care o vorbesc și oricare ar fi resursele de care ei dispun.

Datorită faptului că în anii 1830—1931, atunci cînd a fost întemeiat statul belgian independent, nobilimea și burghezia erau acei care hotărau în problemele politice, iar limba acestor clase era franceza, aceasta a fost proclamată ca limbă oficială a statului belgian. De atunci situația s-a schimbat însă. Dacă, în 1831, numai 46.000 de cetățeni erau chemați la urne, în urma revizuirii Constituției din 1921 și 1948 a fost introdus votul universal și dreptul de vot pentru femei, ceea ce a dat posibilitatea tuturor cetățenilor și celor care vorbesc limba franceză (valonii) și celor care vorbesc limba flamandă să participe la alegeri. Mutațiile ce s-au produs pe plan economic și demografic în favoarea

populației flamande (decăderea importanței bazinului carbonifer din sudul țării locuit în majoritate de valoni și dezvoltarea economică a regiunii flamande din nord, precum și natalitatea sporită în rândurile populației flamande) au dat naștere în ultimul timp la o seamă de frământări, punând probleme a căror soluționare stă în centrul preocupărilor politice actuale ale belgienilor.

Problema politică majoră care apasă astăzi asupra Belgiei se poate traduce în următorii termeni: Este posibil ca în cadrul statului unitar să fie conciliate aspirațiile celor două comunități, conștiente de identitatea lor și de pericolele care o amenință? Sau, poate că federalismul ar constitui o soluție mai fericită?

După ce examinează argumentele pro și contra pentru fiecare din cele două soluții, apelând totodată și la exemple din istoria comparată a altor state, autorul conchide că în situația actuală este greu de dat soluții radicale.

Problema reformei instituțiilor belgiene și alternativa „stat unitar” sau „stat federal” se pune în Belgia așa cum eanu se pune nicăieri în altă parte. Rezolvarea reușită a problemei celor două comunități care constituie „marea problemă națională a Belgiei” trebuie să aibă în vedere caracterul specific național al realităților belgiene.

UNELE ASPECTE ALE REGLEMENTĂRII DISCIPLINEI MUNCII
DE CĂTRE LEGEA Nr. 1/1970. SISTEMUL SANCTIUNILOR
DISCIPLINARE

DE

IOAN IAVORSCHI

I. Fundamentarea economico-socială a noului regim de disciplină

Perfecționarea relațiilor de producție pentru asigurarea, în continuare, a concordanței lor cu nivelul dezvoltării forțelor de producție constituie una dintre sarcinile importante trasate de Congresul al X-lea al P.C.R. Fără existența acestei concordanțe nu se poate îndeplini obiectivul fundamental al vastului program de perspectivă, stabilit de către același for al partidului, și care constă în lărgirea și perfecționarea continuă a bazei tehnico-materiale a țării și făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Înfăptuirea acestei sarcini importante, care implică și perfecționarea relațiilor de muncă, necesită o activitate continuă, intensă și variată din partea tuturor oamenilor muncii, organizațiilor obștești și a organelor de stat. În cadrul acestei activități trebuie luate și măsurile necesare privind organizarea științifică a producției și a muncii, — condiție esențială a creșterii productivității muncii sociale, deci și a progresului societății noastre.

Dar perfecționarea organizării producției și a muncii presupune și luarea celor mai eficace măsuri privind întărirea disciplinei în muncă, între organizare și disciplină existind o legătură strinsă și o condiționare reciprocă. Într-adevăr, organizarea are ca sarcină crearea tuturor condițiilor necesare pentru valorificarea cu maximum de randament a mijloacelor materiale și a forței de muncă utilizate în procesul producției. Acest obiectiv nu poate fi însă realizat fără îndeplinirea la timp și în bune condiții a tuturor obligațiilor generale și speciale care revin fiecărui membru al colectivului de muncă, ceea

ce constituie conținutul disciplinei muncii. Și invers, fără disciplina muncii nu sînt posibile realizarea și menținerea organizării la nivelul corespunzător stadiului dezvoltării economice și sociale. Această legătură strînsă între organizare și disciplină este deosebit de puternică în condițiile economiei moderne, care pune în mișcare forțe de producție în volume uriașe și folosește procese tehnologice complicate.

De aceea, legea nr. 1 din 27 martie 1970 — legea organizării și disciplinei muncii în unitățile socialiste de stat — a cuprins în cadrul aceluiași act normativ dispoziții privitoare la aceste două componente ale perfecționării relațiilor de producție, reglementînd toate aspectele lor principale, cum sînt: obligațiile conducătorilor de unități (cap. I); drepturile și îndatoririle salariaților (cap. II); recompensele și sancțiunile (cap. IV) etc.

Drepturile, obligațiile și răspunderile reglementate de această lege corespund poziției actuale a oamenilor muncii în societatea noastră socialistă — care sînt în același timp producători, dar și proprietari asupra mijloacelor de producție — precum și unor necesități de importanță majoră pentru dezvoltarea multilaterală a acesteia.

În reglementarea mijloacelor de înfăptuire și întărire a disciplinei în muncă, noua lege subliniază importanța metodei convingerii — care corespunde întrutotul caracterelor disciplinei socialiste a muncii, — prin stabilirea unor numeroase și variate forme de recompensare morală și materială a salariaților disciplinați și cu frumoase rezultate în activitatea lor. Dar totodată, legea ține seamă că în prezent este încă necesară folosirea formelor răspunderii, ca o metodă subsidiară, deoarece mai există o minoritate a societății care încalcă disciplina muncii și provoacă pagube avutului obștesc.

Importanța sancțiunilor disciplinare în cadrul măsurilor privind asigurarea disciplinei muncii a impus lichidarea lipsurilor reglementării anterioare și elaborarea unui nou sistem al acestor sancțiuni, corespunzător sarcinilor actuale și în concordanță cu reglementarea recentă a altor aspecte ale relațiilor sociale de muncă.

II. Sancțiunile disciplinare stabilite de legea nr. 1/1970

Art. 13 al legii nr. 1/1970 prevede că în caz de abateri disciplinare pot fi aplicate salariaților următoarele sancțiuni cu caracter disciplinar :

- a) mustrarea ;
- b) avertismentul ;
- c) retragerea uneia sau mai multor gradații ori trepte de salarizare pe o perioadă de 1—3 luni sau, în cazul celor încadrați cu salariul la nivel de bază, diminuarea acestuia cu 5—10% pe aceeași perioadă ;
- d) retrogradarea în funcție sau în categorie — în cadrul aceleiași profesii — pe durată de 1, 2 sau 3 luni ;

e) desfacerea disciplinară a contractului de muncă.

Aceste sancțiuni disciplinare sînt, de asemenea, prevăzute în îndrumarul elaborat pe baza și în executarea legii nr. 1/1970¹, dar fără alte precizări. De aceea, pentru descrierea sancțiunilor arătate și stabilirea limitelor aplicării lor va trebui să recurgem la unele elemente din afara cadrului acestor două acte normative, cum sînt, în primul rînd, unele dispoziții privind reglementarea noului sistem de salarizare². În același scop pot fi reținute și unele elemente utile din reglementarea anterioară a răspunderii disciplinare³.

Mustrarea constă într-o încunoștințare scrisă adresată salariatului, prin care i se atrage atenția asupra faptului că a săvîrșit o anumită abatere disciplinară, făcîndu-i-se totodată recomandarea de a se îndrepta în viitor. Fiind cea mai ușoară sancțiune disciplinară, urmează a fi aplicată în cazul unei abateri de mică importanță, fără urmări pentru serviciu, săvîrșită de un salariat care prima dată se află în culpă; de exemplu, întîrzierea sau absentarea nemotivată de la serviciu cel mult o zi, neîndeplinirea la timp a unor lucrări curente etc.

Avertismentul este, de asemenea, o încunoștințare scrisă făcută salariatului cu privire la abaterea disciplinară săvîrșită, dar care — spre deosebire de mustrare — constituie totodată un mijloc de a-i atrage atenția asupra aspectului mai grav al următoarei sancțiuni. Această sancțiune poate fi aplicată salariatului care, fiind sancționat anterior cu mustrare, săvîrșește o nouă abatere disciplinară de mică însemnătate sau comite, pentru prima dată, o abatere mai gravă, provocînd ori nu prejudicii unității respective; de exemplu, execuția defectuoasă sau cu întîrziere a unei lucrări.

Sancțiunile disciplinare mustrarea și avertismentul pot fi aplicate și de maiștri ori șefii unor compartimente de lucru, care vor fi indicați prin regulamentul de ordine interioară (art. 14, al. 2, din legea nr. 1/1970).

Sancțiunea disciplinară prevăzută de art. 13, lit. c, din lege constă în micșorarea, pe o perioadă de 1—3 luni, a salariului tarifar de încadrare al salariatului sancționat, printr-una din următoarele modalități: a) retragerea uneia sau mai multor gradații; b) retragerea uneia sau mai multor trepte de salarizare; c) diminuarea salariului la nivel de baza cu 5—10%.

¹ Îndrumarul emis de Ministerul Muncii și C.C. al U.G.S.R., publicat cu nr. 65 600, la 10 iunie 1970.

² De exemplu, anexele nr. X și XI la H.C.M. nr. 914/1968, cu modificările ulterioare.

³ De exemplu, prevederile îndreptarului pentru întocmirea regulamentelor de ordine interioară, elaborat de C.C.S. în 1953.

Această sancțiune a fost preluată din actele normative care reglementează noul sistem de salarizare⁴, fiind reorganizată și așezată pe o bază la nivel de lege. De aceea, pentru lămurirea dispozițiilor cuprinse în textul indicat și precizarea sferei lor de aplicare, trebuie să avem în vedere unele norme privind retribuirea muncii salariaților.

Prima modalitate de micșorare temporară a salariului tarifar de încadrare — retragerea uneia sau mai multor gradații — poate fi aplicată numai salariaților încadrați pe funcții și clase de salarizare. Marea majoritate a acestor salariați formează personalul tehnic-administrativ și de specialitate, restul aparținând unor categorii de personal operativ și de muncitori calificați din anumite ramuri, cum sînt exploatarea transporturilor feroviare (de exemplu, mecanicii de locomotive), exploatarea P.T.T.R. etc. De regulă, pentru funcțiile ocupate de acești salariați sînt prevăzute gradații, iar pentru un număr redus, indemnizații⁵ sau trepte de salarizare⁶.

Pentru salariații încadrați pe funcții și clase de salarizare și care pot obține gradații, potrivit dispozițiilor legale, gradația constituie instrumentul cu ajutorul căruia sînt diferențiate salariile tarifare de încadrare ale acelor care ocupă aceleași funcții. Diferențierea este făcută în raport cu calitățile profesionale individuale ale salariaților, caracterizate după criterii legale (de exemplu, experiența în muncă, operativitate etc.).

Dispozițiile normative privind salarizarea stabilesc numărul maxim de gradații pentru diferitele categorii de personal (4, 5, 6), condițiile pentru obținerea lor, precum și cazurile în care acestea sînt pierdute de salariați sau retrase de către conducerea unității. Gradațiile acordate constituie un drept cîștigat al salariatului atît timp cit acesta este încadrat în aceeași unitate — sau prin transfer în interesul serviciului în altă unitate — în funcția la care i s-a acordat și numai dacă îndeplinește condițiile pe baza cărora le-a obținut.

A doua modalitate de reducere temporară a salariului tarifar de încadrare — retragerea uneia sau mai multor trepte de salarizare — este aplicabilă, de regulă, muncitorilor calificați sau necalificați. Pentru aceste două categorii de muncitori, salariul tarifar de încadrare este salariul corespunzător categoriei și treptei acordate.

În cadrul categoriei de încadrare, treapta constituie instrumentul folosit pentru diferențierea salariilor pe baza rezultatelor obținute în muncă și a calităților profesionale individuale ale muncitorilor, caracterizate după criterii legale (productivitate ridicată a muncii, producție de calitate superioară etc.). Reglementarea actuală a salarizării stabi-

⁴ H.C.M. nr. 914/1968, anexa nr. X, pct. 3 și anexa nr. XI, pct. 5, cu modificările făcute de H.C.M. nr. 2333/1968, art. 2, lit. b (anexa 2, pct. IV, 2).

⁵ De la director pînă la șef de serviciu exclusiv.

⁶ De exemplu, unele funcții din ramura circulația mărfurilor (anexa II/8 la H.C.M. nr. 914/1968).

lește condițiile privind acordarea, pierderea sau retragerea treptelor de salarizare. În condiții similare cu acele prevăzute pentru gradații, treptele acordate unui muncitor — în număr de maximum trei — constituie un drept câștigat al acestuia.

A treia modalitate de reducere temporară a salariului tarifar de încadrare — diminuarea salariului la nivel de bază cu 5—10% — poate fi aplicată numai dacă nu este posibilă folosirea — după caz — a uneia dintre primele două. Această modalitate este prevăzută pentru salariații de toate categoriile care încă nu au obținut gradații sau trepte de salarizare, fiind deci încadrați la nivel de bază.

Așadar, sancțiunea disciplinară prevăzută de art. 13, lit. c, din legea nr. 1/1970, implică două modalități de executare specifice unor categorii distincte de salariați, precum și o modalitate aplicabilă în subsidiar tuturor categoriilor de salariați.

La stabilirea acestei sancțiuni se va ține seama și de faptul dacă pentru încălcarea îndatoririi de serviciu s-a aplicat salariatului o amendă, în cadrul altei forme a răspunderii. Această dispoziție cuprinsă în art. 15, al. 2, din lege exprimă preocuparea de a nu fi atins în prea mare măsură câștigul din muncă al salariatului sancționat disciplinar.

În cazul salariaților detașați, această sancțiune poate fi aplicată numai cu acordul conducerii unității care i-a detașat (pct. I, 8 din îndrumar).

Sancțiunea prevăzută de art. 13, lit. c din lege poate fi aplicată salariatului care a încălcat în mod repetat disciplina muncii, săvârșind unele abateri ușoare, sau a comis pentru prima dată o abatere disciplinară mai gravă, constând în neindeplinirea unei îndatoriri principale, cu consecințe păgubitoare pentru unitatea respectivă.

Retrogradarea în funcție sau în categorie este sancțiunea disciplinară prevăzută de legea nr. 1/1970, în art. 13, lit. d, — text care stabilește două condiții cumulative: retrogradarea poate fi făcută numai în cadrul profesiei salariatului sancționat, iar durata pentru care este luată această măsură trebuie să fie determinată, fiind de 1, 2 sau 3 luni. Totodată, textul indicat prevede două modalități de executare a retrogradării: în funcție și în categoria de încadrare, — modalități care corespund unor categorii diferite de salariați.

Prima modalitate — retrogradarea în funcție — privește, în principal, salariații care alcătuiesc personalul tehnic-administrativ și de specialitate, la care se adaugă unele categorii de personal operativ⁷ și de muncitori calificați⁸.

⁷ De exemplu, lucrătorii operativi din ramura circulației mărfurilor (anexa II/3 la H.C.M. nr. 914/1968).

⁸ De exemplu, mecanicii de locomotivă; a se vedea H.C.M. nr. 914/1968, anexa II/6 a, modificată prin H.C.M. nr. 2333/1968, anexa 1, pct. II.

Nomenclatura funcțiilor stabilite pentru diferitele categorii de personal și ramuri de activitate cuprinde toate funcțiile din categoria și ramura respectivă, grupate după importanța, sfera de atribuții și specificul lor (de exemplu, funcții de conducere, funcții tehnice și economice de execuție etc.).

Toți salariații din categoriile arătate sînt încadrați pe funcții și clase de salarizare. Funcția fiecărui salariat implică trecerea în statul de funcții al unității din care fac parte, întocmit pe baza nomenclaturii respective.

Salariul tarifar lunar de încadrare al unui salariat din categoriile indicate trebuie să corespundă uneia dintre clasele de salarizare prevăzute în tabelul care se aplică în cazul respectiv⁹. Mărimea clasei de salarizare în care este încadrat un salariat depinde de importanța funcției și a ramurii, precum și de gradul unității — pentru salariații cu funcții de conducere — și de numărul gradațiilor sau treptelor¹⁰ obținute, pentru restul salariaților.

În cazul salariaților încadrați pe funcții și clase de salarizare, aplicarea sancțiunii retrogradarea în funcție implică trecerea efectivă a salariatului sancționat în funcție inferioară, dar în cadrul aceleiași profesii, — trecere cumulată cu reducerea corespunzătoare a salariului tarifar lunar.

Funcțiile inferioare celei avute anterior de salariatul sancționat sînt prevăzute în statul de funcții al unității și în nomenclatura funcțiilor pentru ramura respectivă. Legea și îndrumarul nu dau lămuriri privind nivelul retrogradării, dar rolul educativ al acestei sancțiuni disciplinare poate fi îndeplinit prin trecerea salariatului în funcția imediat inferioară ultimei funcții avute de către acesta.

Trecerea temporară a salariatului sancționat într-o funcție inferioară din cadrul aceleiași profesii este o condiție care asigură folosirea acestuia, pe durata retrogradării, într-o funcție de aceeași natură cu cea pe care a ocupat-o anterior. În modul acesta, salariatul își va continua munca în același domeniu de activitate și pe baza aceleiași pregătiri profesionale, avînd însă atribuții de serviciu cu o importanță mai mică, care determină și o altă sferă a răspunderii. Evident că dispoziția legii nr. 1/1970 privind menținerea în cadrul profesiei sale a salariatului retrogradat este superioară prevederii îndreptarului anterior¹¹, care interzicea în mod expres numai trecerea de la o muncă calificată la alta necalificată.

⁹ De exemplu, tabelul pentru personalul tehnic-administrativ din unitățile economice, cu 42 clase de salarizare (anexa III la H.C.M. 914/1968).

¹⁰ Unii salariați sînt încadrați pe clase de salarizare și trepte (a se vedea anexa II/8, pct. II, la H.C.M. nr. 914/1968).

¹¹ Art. 26 din îndreptarul pentru întocmirea regulamentelor de ordine interioară elaborat de către C.C.S. în 1953.

Cuquantumul reducerii salariului tarifar lunar al salariatului retrogradat este determinat de clasa de salarizare stabilită pentru funcția inferioară în care acesta a fost trecut temporar. Avînd în vedere dispozițiile normative care definesc gradația și stabilesc condițiile pentru obținerea acesteia, precum și raportul existent între salariile tarifare, urmează să admitem că noua clasă de salarizare în care va fi încadrat temporar salariatul retrogradat este aceea corespunzătoare salariului la nivel de bază — deci fără gradații — prevăzut pentru funcția în care acesta a fost trecut.

A doua modalitate de retrogradare prevăzută de lege — retrogradarea în categorie — este aplicabilă numai muncitorilor calificați, cu excepția acelor încadrați pe funcții și clase de salarizare, precum și muncitorilor necalificați.

Categoria de încadrare este instrumentul cu ajutorul căruia sînt diferențiate salariile tarifare orare ale muncitorilor calificați și ale celor necalificați; ea reflectă, la muncitorii calificați, cunoștințele și capacitatea necesară pentru executarea în bune condiții a lucrărilor prevăzute în indicatoarele tarifare de calificare, iar la muncitorii necalificați, greutatea lucrărilor efectuate.

Pentru muncitorii calificați, numărul maxim al categoriilor de încadrare variază în raport cu ramura de activitate, fiind în cele mai numeroase ramuri de 5 sau 6, la care se adaugă categoria specialiști¹².

Încadrarea muncitorilor calificați în categorii se face de către comisii tehnice din întreprinderi, constituite în acest scop potrivit dispozițiilor legale. În cea mai înaltă categorie — specialiști — este încadrat un număr redus de muncitori, stabilit de către organul tutelar.

Muncitorii necalificați pot fi încadrați în trei categorii, pe baza lucrărilor efectuate de către aceștia, potrivit listelor de lucrări necalificate.

În cazul muncitorilor calificați, retrogradarea în categoria de încadrare înseamnă trecerea în categoria imediat inferioară — dar în cadrul aceleiași meserii sau specialități — cu reducerea salariului tarifar orar la nivelul de bază al categoriei în care a fost trecut temporar. Aplicarea acestei sancțiuni disciplinare muncitorilor necalificați se realizează prin trecerea salariatului în categoria de încadrare imediat inferioară, cu salariul tarifar orar la nivelul de bază al acestei categorii.

Pentru ambele categorii de muncitori, retrogradarea trebuie să însemne nu numai reducerea salariului tarifar la nivelul de bază al categoriei în care au fost trecuți, dar și repartizarea lor la lucrări corespunzătoare acestei categorii.

Retrogradarea temporară în funcție sau în categoria de încadrare fiind una dintre cele mai grele sancțiuni disciplinare se poate aplica

¹² În unele ramuri s-a stabilit un alt număr de categorii de încadrare, maximum general fiind de 7, la care se adaugă categoria specialiști; de exemplu, în industria sticlei.

salariaților care au săvârșit mai multe încălcări ale disciplinei în muncă și nu s-au îndreptat în urma sancțiunilor primite, precum și în cazul comiterii unei singure abateri grave.

Dar pentru a fi posibilă retrogradarea trebuie să existe în aceeași unitate și în cadrul aceleiași profesii o funcție sau categorie de încadrare inferioară celei pe care o ocupă salariatul. În caz contrar, pe baza examinării prealabile a situației, i se va aplica salariatului o altă sancțiune disciplinară, mai grea ori mai ușoară, în raport cu elementele care au rezultat din cercetarea abaterii.

Îndrumarul întocmit pe baza și în vederea executării legii nr. 1/1970 prevede că sancțiunea retrogradarea în funcție poate fi aplicată salariaților detașați numai cu acordul conducerii unității care i-a detașat (pct. II, 8). Deși textul omite a preciza, credem că această condiție trebuie îndeplinită și în cazul retrogradării în categorie, care — după cum s-a arătat — constituie modalitatea de sancționare aplicabilă muncitorilor. Într-adevăr, pentru oricare categorie de salariați retrogradarea constituie o sancțiune severă, a cărei aplicare înseamnă înrăutățirea situației salariatului, pe o durată determinată, atât sub raportul poziției sale în procesul producției, cât și sub acel al salariului tarifar. Această situație temporară creată salariatului și consecințele ei viitoare interesează nu numai pe salariatul sancționat, dar și pe unitatea care l-a trimis în detașare, unde acesta va reveni după executarea detașării. În consecință, oricare ar fi categoria din care fac parte salariații detașați, retrogradarea lor în funcție sau în categorie poate fi aplicată numai cu acordul conducerii unității care i-a detașat.

Desfacerea disciplinară a contractului de muncă este cea mai severă sancțiune prevăzută de legea nr. 1/1970, care în art. 13, lit. e, i-a dat o nouă reglementare.

Art. 20, lit. e, codul muncii, abrogat de noua lege, condiționa aplicarea acestei sancțiuni de existența uneia dintre următoarele două situații: neîndeplinirea de către salariat, în mod sistematic, a obligațiilor sale de muncă sau săvârșirea unei singure abateri disciplinare pentru care legea prevede, în mod expres, sancțiunea desfacerii contractului de muncă. Condițiile stabilite de acest text, precum și redacțiunea folosită, au provocat dificultăți în aplicarea lui, înlesnind și exprimarea unor opinii contrare în literatura juridică de specialitate. Insuficiența reglementării s-a vădit îndeosebi în cazul sancționării cu desfacerea contractului de muncă a salariatului vinovat de săvârșirea unei singure abateri disciplinare foarte grave, dar pentru care legea nu prevedea în mod expres această sancțiune. Dificultatea a fost înlăturată în practică prin extinderea sferei de aplicare a dispozițiilor art. 20, lit. d, codul muncii, care însă reglementează desfacerea contractului de muncă pentru necorespondere în funcția încredințată salariatului.

Îmbunătățind reglementarea desfacerii disciplinare a contractului de muncă, legea nr. 1/1970 a realizat, în primul rând, o sistematizare necesară, prin scoaterea acestui caz de desfacere a contractului din cuprinsul art. 20 codul muncii și includerea lui — cum este firesc — în cadrul sancțiunilor disciplinare prevăzute de art. 13 din această lege.

În ceea ce privește conținutul noii reglementări, legea nr. 1/1970 nu mai prevede cele două condiții alternative, lărgind astfel posibilitatea desfacerii disciplinare a contractului de muncă în cazul săvârșirii unei singure abateri grave. În consecință, nu mai este necesară o dispoziție expresă a legii care să prevadă sancțiunea desfacerii contractului de muncă pentru o singură și determinată abatere disciplinară, art. 13, al. e, din noua lege constituind un temei legal suficient pentru aplicarea acestei sancțiuni într-o asemenea situație.

Astfel cum este redactat, art. 13, lit. e, din lege permite desfacearea disciplinară a contractului de muncă în două situații distincte. Într-o primă situație, salariatul a săvârșit mai multe abateri disciplinare, de același fel ori diferite, încălcând repetat sau în mod sistematic disciplina muncii, pentru care a fost sancționat sau organul competent este încă în termen să-l sancționeze. În cazul săvârșirii unei noi abateri, organul sancționator — ținând seama de elementele indicate în art. 13, al. 2, din lege — poate proceda la desfacerea disciplinară a contractului de muncă dacă apreciază că această măsură gravă este necesară pentru întărirea disciplinei în unitate, iar comportarea anterioară a salariatului nu oferă garanția îndreptării acestuia pe calea aplicării unei sancțiuni mai ușoare.

În a doua situație, salariatul a săvârșit pentru prima dată o abatere disciplinară. Legea nu precizează că în astfel de situații abaterea trebuie să fie gravă, dar această condiție este determinată de locul pe care îl ocupă desfacerea contractului de muncă în sistemul sancțiunilor disciplinare — fiind cea mai gravă dintre aceste sancțiuni — cit și de indicațiile date în art. 13, al. 2, privind elementele de care trebuie să se țină seama la stabilirea sancțiunii. Legiuitorul nu a precizat nici criteriile după care o abatere disciplinară poate fi considerată gravă. De altfel, dat fiind enorma diversitate a abaterilor disciplinare, precum și gravitatea diferită a aceleiași abateri în raport cu atribuțiile concrete de serviciu, nu pot fi stabilite decît criterii generale, a căror înscriere în lege nu și-ar justifica pe deplin utilitatea. Urmează, deci, ca gravitatea abaterii disciplinare să fie apreciată de organul sancționator, care fiind un organ de conducere are calificarea necesară pentru a cunoaște și folosi elementele indicate în art. 13, al. 2, din lege.

Deoarece desfacerea contractului de muncă potrivit art. 13, lit. e, din lege este cea mai severă sancțiune disciplinară, legea nr. 1/1970 și îndrumarul respectiv prevăd garanții speciale pentru unele categorii de salariați. Astfel, pentru salariații numiți cu aprobarea organului ierarhic superior sau a organului colectiv de conducere din unitate,

această sancțiune se aplică cu aprobarea acestor organe (art. 14, al 4, din lege), iar pentru salariații detașați, se aplică de conducerea unității care i-a detașat (pct. II, 8 din îndrumar).

III — *Sfera de aplicare a sancțiunilor disciplinare prevăzute de legea nr. 1/1970*

Până la publicarea legii nr. 1/1970, sancțiunile disciplinare erau prevăzute în mai multe acte normative, dar, în principal, reglementarea lor era cuprinsă în regulamentele de ordine interioară, statutele disciplinare și codul muncii. Dintre aceste sancțiuni, codul muncii — deși este principala lege care reglementează raporturile de muncă ale salariaților — instituia numai retrogradarea în funcție pe termen de cel mult 1 an (art. 17⁵) și desfacerea contractului de muncă (art. 20, lit. e).

De asemenea, unele acte normative, privind organizarea și funcționarea anumitor organe de stat sau activitatea anumitei categorii de personal cuprind dispoziții care reglementează răspunderea disciplinară a salariaților respectivi, stabilind fiecare un sistem propriu al sancțiunilor disciplinare. Astfel de dispoziții sînt cuprinse în legea nr. 58/1968 pentru organizarea judecătorească (art. 58—64), legea nr. 60/1968 pentru organizarea și funcționarea procuraturii (art. 50—53), legea nr. 6/1969 privind statutul personalului didactic (art. 209—221).

Noul act normativ a dat o reglementare la nivel de lege principalelor aspecte ale organizării și disciplinei muncii în organizațiile socialiste de stat, inclusiv sistemului sancțiunilor disciplinare. Stabilirea acestor sancțiuni prin înseși dispozițiile legii, iar nu prin acte normative edictate în baza ei, constituie un mod de reglementare corespunzător importanței răspunderii disciplinare a salariaților, vădind totodată atenția acordată de legiuitor în etapa actuală măsurilor de întărire a disciplinei muncii.

Conținutul reglementării privind sistemul sancțiunilor disciplinare este în mare parte nou, legea înlăturind unele sancțiuni cu eficiență redusă — de exemplu, observația — o dată cu introducerea altora — de exemplu, cea prevăzută de art. 13, lit. c — considerate mai eficiente.

Noua reglementare a organizării și disciplinei muncii stabilește o gamă largă a recompenselor și sancțiunilor disciplinare, în strinsă legătură cu dispozițiile care reglementează noul sistem de salarizare, avînd deci o contribuție efectivă la realizarea unei juste imbinări a celor două laturi ale cointeresării materiale: repartiția după muncă și răspunderea pentru încălcarea îndatoririlor de serviciu.

Conținutul și însuși titlul legii nr. 1/1970 reflectă preocuparea legiuitorului de a realiza o reglementare unitară a principalelor aspecte ale organizării și disciplinei muncii în organizațiile socialiste de stat.

În ceea ce privește sistemul sancțiunilor disciplinare, această preocupare rezultă cu claritate atât din cuprinsul legii, cât și din dispozițiile îndrumarului elaborat pe baza acesteia. Astfel, art. 13, al. 1, din lege dispune că sancțiunile stabilite de acest text se aplică în caz de încălcare cu vinovăție de către salariați — indiferent de funcția ce o ocupă — a obligațiilor lor de muncă. Îndrumarul publicat la 10 iunie 1970, prelungind aplicarea în continuare a regulamentelor de ordine interioară în vigoare la acea dată, pînă la 27 septembrie același an, precizează că „fac excepție dispozițiile privind recompensele și sancțiunile disciplinare cuprinse în actualele regulamente de ordine interioară, care se înlocuiesc cu prevederile corespunzătoare din legea nr. 1/1970” (I, lit. A, pct. 6).

De altfel, unele acte normative publicate după intrarea în vigoare a legii nr. 1/1970, care cuprind și dispoziții referitoare la răspunderea disciplinară a anumitor categorii de salariați, precizează că sancțiunile disciplinare aplicabile salariaților respectivi sînt acelea prevăzute de legea organizării și disciplinei muncii în unitățile socialiste de stat. De exemplu, în acest mod este reglementată problema sancțiunilor disciplinare de către legea organizării producției și a muncii în agricultură (art. 22 din legea nr. 4, publicată la 10 iulie 1970).

Așadar, legea nr. 1/1970 a fost concepută ca fiind actul normativ de aplicație generală în domeniul organizării și disciplinei muncii, dispozițiile ei care reglementează sancțiunile disciplinare constituind „dreptul comun” în această materie. Dar semnificația legii de care ne ocupăm nu exclude stabilirea unor reguli de disciplină aplicabile numai anumitor sectoare de activitate sau categorii de salariați. De altfel, însăși această lege, în art. 26, precum și îndrumarul elaborat pe baza ei (I, A, pct. 8), prevăd posibilitatea întocmirii unui statut disciplinar de către organul central de resort, împreună cu comitetul uniunii sindicatului pe ramură, în sectoarele în care natura activității impune instituirea unui regim de disciplină specific.

Între trăsăturile caracteristice unui regim de disciplină specific poate fi și instituirea unui sistem propriu al sancțiunilor disciplinare, care să cuprindă — pe lîngă unele sancțiuni prevăzute de legea nr. 1/1970 — și sancțiuni speciale, reflectînd astfel particularitățile sectorului de activitate respectiv. În această privință ne oferă exemple convingătoare dispozițiile statutului disciplinar întocmit anterior legii nr. 1/1970 pentru angajații din transporturile navale și aeriene.

Excepții de la aplicarea sistemului sancțiunilor disciplinare instituit de legea nr. 1/1970 s-au făcut și în privința anumitor categorii de salariați, al căror regim juridic de muncă, stabilit prin legi speciale, prezintă anumite particularități; de exemplu, personalul didactic de toate categoriile, judecătorii și procurorii. Referindu-ne la aceste trei categorii de personal, constatăm că legile respective, avînd domenii mai largi de reglementare, instituie fiecare și un sistem propriu de

sanctiuni disciplinare, cu un număr restrins de elemente comune tuturor și care prezintă deosebiri importante față de sistemul prevăzut de legea nr. 1/1970. În unitățile respective, sistemul propriu al sancțiunilor disciplinare se va aplica personalului de specialitate (cadre didactice, judecători, procurori), urmînd ca sistemul stabilit de legea nr. 1/1970 să fie aplicat numai personalului tehnic-administrativ.

În concluzie, legea nr. 1/1970 instituie un sistem al sancțiunilor disciplinare cu o sferă largă de aplicare, dar care nu este unicul sistem de acest fel prevăzut de legislația noastră. Prin acte normative privind anumite sectoare de activitate sau categorii de salariați s-au stabilit sisteme speciale de sancțiuni disciplinare, care pe lîngă unele sancțiuni aplicabile oricăror categorii de salariați, fiind deci prevăzute și de legea nr. 1/1970, cuprind și sancțiuni speciale, cu un cîmp de aplicare limitat la categoria respectivă de salariați și care reflectă particularitățile activității lor.

QUELQUES ASPECTS DE LA RÉGLEMENTATION CONCERNANT
LA DISCIPLINE DU TRAVAIL. LE SYSTÈME DES SANCTIONS
DISCIPLINAIRES INSTITUÉ PAR LA LOI No. 1/1970

Résumé

La loi No 1 du 27 mars 1970 a réalisé une nouvelle réglementation des principaux aspects de l'organisation et de la discipline du travail, dans le dessein de perfectionner les relations de production établies dans les organisations socialistes d'État.

Parmi ses dispositions, la nouvelle loi contient des règles concernant la responsabilité disciplinaire des salariés, qui ont amélioré la réglementation dans ce domaine. Le nouveau système des sanctions disciplinaires est composé de cinq sanctions, dont la plus légère est la réprimande et la plus sévère, le licenciement disciplinaire, appliqué en cas de faute grave du salarié.

Les dispositions de la loi sur l'organisation et la discipline du travail concernant les sanctions disciplinaires constituent „le droit commun” dans cette matière. Pour les salariés qui travaillent dans les secteurs où la nature de l'activité impose l'institution d'un régime disciplinaire spécifique — par exemple, dans la navigation maritime, flu-

viale et aérienne — la loi prévoit la possibilité d'établir par dispositions normatives quelques sanctions spéciales adaptées aux particularités du travail respectif.

La loi No. 1/1970 a perfectionné encore par d'autres dispositions les moyens juridiques qui assurent l'application correcte des sanctions disciplinaires.

NOȚIUNILE DE TIP ȘI FORMĂ A DREPTULUI. SUCCINTĂ PREZENTARE COMPARATĂ

DE

MARIA DVORACEK

Dreptul fiecărei orînduiri sociale reprezintă transpunerea pe plan normativ a convingerilor, concepțiilor, idealurilor proprii conștiinței juridice ale clasei guvernante. Rolul determinant al bazei și influența politicii și moralei clasei guvernante, precum și a altor elemente de suprastructură, fac ca dreptul unei anumite orînduiri sociale să aibă o serie de trăsături comune atât în esență, cât și în formă, să constituie o unitate. Unitatea acestor trăsături, în cadrul aceleiași orînduiri sociale, ne profilează categoria științifică cunoscută sub denumirea de tip de drept.

Literatura de specialitate¹ definește tipul de drept printr-o totalitate de trăsături caracteristice esenței și conținutului propriu dreptului tuturor statelor din cadrul uneia și aceleiași orînduiri sociale. În consecință, dreptul se manifestă pe plan istoric ca tipul de drept al unei anumite orînduiri sociale și anume: tipul de drept sclavagist, tipul de drept feudal, tipul de drept burghez și tipul de drept socialist. În același timp este necesară distincția între tipurile de drept exploator (sclavagist, feudal, burghez) întemeiate pe proprietatea privată privind mijloacele de producție și care exprimă voința și interesele unei minorități, și tipul de drept socialist, întemeiat pe proprietatea socialistă privind mijloacele de producție — care exprimă voința și interesele majorității sau ale tuturor membrilor societății.

Dreptul — dreptul pozitiv — însă este alcătuit dintr-un ansamblu de norme grupate pe ramuri și instituțiuni juridice care, la rîndul lor,

¹ Vezi, I. Ceterchi ș.a., *Teoria generală a statului și dreptului*, București, E.S.D.E., 1967, p. 103—105.

prezintă trăsături specifice tipului de drept respectiv. Dintre aceste instituțiuni una din cele mai importante este instituția dreptului de proprietate.

Cînd ne referim la tipul de drept — la ansamblul trăsăturilor caracteristice ale normelor sale — nu putem neglija faptul că acea totalitate de trăsături caracteristice care prefigurează tipul apare evidentă nu numai în ansamblul normelor dreptului pozitiv, ci, în fiecare instituție juridică — grupă de norme — care reglementează un anumit compartiment al relațiilor sociale. Ca atare, vom întîlni tipuri de instituțiuni, inclusiv instituția dreptului de proprietate — care vor avea trăsăturile caracteristice esenței proprii dreptului tuturor țărilor care fac parte din cadrul uneia și aceleiași orînduiri sociale.

Una din cele mai importante instituții fiind cea a dreptului de proprietate — ea reglementînd în chipul cel mai complet relațiile de proprietate — în cadrul ei vor apărea în modul cel mai pregnant trăsăturile specifice unei anumite formațiuni sociale și pe care le va reflecta în mod evident. Astfel, în decursul dezvoltării istorice vom remarcă tipul dreptului de proprietate sclavagist, unde vom întîlni consacrarea pe cale juridică a dreptului de proprietate completă a stăpinului de sclavi privind mijloacele de producție și implícit sclavul — tipul dreptului de proprietate feudal și burghez, cu reglementările corespunzătoare cunoscute, toate tipuri de drept exploatator, și tipul dreptului de proprietate socialist, tip nou, întemeiat pe proprietatea socialistă, privind mijloacele de producție.

Evident, aceste trăsături specifice normelor de drept — reunite în tipuri de instituțiuni juridice și în special cele ale instituției dreptului de proprietate — privite în unitatea lor în cadrul aceleiași orînduiri sociale —, vor contura în chip complet ideea de tip de drept, cu atît mai mult cu cit unele constante, sau elemente de continuitate existente în diferitele compartimente ale vieții sociale, în ordinea juridică, sau chiar în diferite instituții juridice, ne pot conduce către interpretări eronate care să ne îndepărteze de înțelegerea acestor trăsături comune atît în esența cit și în forma lor ².

Condiția principală de existență a oricărei reguli de conduită, ca normă juridică, este aceea ca ea să fie exprimată, într-o formă sau alta, de către un organ de stat. Această exprimare se poate realiza fie direct, prin edictarea — în mod nemijlocit — a normei de conduită, fie în mod indirect prin recunoașterea și sancționarea unor reguli de conduită cunoscute sub formă cutumiară.

Îndeobște, atunci cînd se abordează noțiunea de formă ³ a dreptului, se are în vedere reprezentarea modului în care voința clasei gu-

² I. Ceterchi, *Categoriile de esență, conținut și formă în dreptul socialist*, „Justiția nouă”, nr. 11/1966, p. 3—14.

³ M. Eliescu, *Dialectica formei și conținutului dreptului*, S.C.J., nr. 3/1964.

vernante devine voință de stat obligatorie pentru toți indivizii și capătă caracterul de normă juridică. Dezvăluirea formei dreptului ne permite sublinierea mijloacelor prin care clasa guvernantă reușește să ridice la rangul de lege voința sa, precum și formele de exprimare a acestei voințe.

Forma dreptului depinde de esența și conținutul acestuia și este influențată de condițiile social-politice existente în statele respective într-o etapă sau alta a dezvoltării lor istorice. Forma dreptului este exprimată prin sistemul izvoarelor dreptului existent într-un anumit tip de stat, fiind concretizată în diferite acte normative, dispuse într-o anumită ierarhie. Concretizarea normelor de drept în anumite forme menite să deosebească regulile juridice de celelalte norme de conduită socială și să le dea putere obligatorie, nu este rezultatul unei întâmplări. Apariția unor forme de exprimare a dreptului, preponderența unora sau dispariția altora sint consecința firească a dezvoltării istorice. Alegerea formei de reglementare juridică nu constituie o problemă de însemnătate secundară ci, dimpotrivă, este deosebit de importantă dat fiind alcătuirea sistemului normativ din mai multe categorii de acte normative structurate conform unor raporturi de ierarhie internă. La acestea se mai adaugă considerente politice și de organizare statală dat fiind rolul lor în determinarea componentelor pe care le vor avea în diferitele state sistemele de izvoare formale ale dreptului⁴.

În cadrul acestora legea a constituit — începînd cu antichitatea greacă și romană și pînă în perioada contemporană — unul din principalele izvoare, sau principalul izvor al dreptului. Chiar dacă în anumite epoci o întilnim fie căzută în desuetudine, fie sub terminologia unui act elaborat din inițiativa unui personaj cu funcție de conducere în stat, totuși, în principal, calitatea sa de hotărîre a poporului constituit în adunările sale legislative a rezistat de-a lungul secolelor, dovedind o longevitate uluitoare. Astfel, în lumea orientală antică, alături de cutumă și acte ale practicii individuale — principalele forme de exprimare a dreptului, remarcăm și existența legilor care deși nu aveau caracterul unor hotărîri ale adunării poporului, dat fiind particularitățile statului despotoc oriental, le întilnim legate de numele unui personaj, de obicei monarhul (Bokkoris⁵ în Egipt — 720 sau 715 î.e.n.,

⁴ Anita M. Naschitz, *Teorie și tehnică în procesul de creare a dreptului*, Buc., Acad. R.S.R., 1969, p. 206 și urm.

⁵ Raymond Monier ș.a., *Histoire des institutions et des faits sociaux* Paris, 1955, Ed. Montchrestien, p. 51. cf. Diodor după care Bokkoris ar fi codificat cutumele din Sais.

Hamurabi⁶ — Babilon 1728—1686 î.e.n., Manu⁷ în India) fiind elaborată din ordinul sau inițiativa acestuia. În reglementarea relațiilor de proprietate, în Orient un rol deosebit l-a jucat codul lui Hamurabi⁸, a cărui aplicare — de aproximativ un mileniu — în lumea mesopotamiană și înconjurătoare a provocat o bogată jurisprudență.

În societatea sclavagistă, relațiile sociale erau reglementate atât sub forma normelor dreptului cutumiar cât și sub forma normelor dreptului scris. Din acest punct de vedere studiul lumii orientale ne reține atenția prin două aspecte, și anume: a) Reglementarea relațiilor sociale orientale de către normele cutumiare era mult mai frecventă în raport cu dreptul scris. Dreptul sclavagist oriental a fost esențialmente un drept cutumiar — trăsătura caracteristică sistemelor de drept sclavagist. De aici au rezultat importante consecințe printre care nesiguranța în aplicarea dreptului și instabilitatea raporturilor juridice. b) Al doilea aspect al instituțiilor juridice orientale, legat în parte de predominarea dreptului cutumiar, a constatat în lipsa caracterului strict obligatoriu al tuturor normelor de drept. Spre deosebire de concepția modernă pe care obișnuim s-o sintetizăm referindu-ne la principiul legalității (principiu care domină activitatea organelor de putere și administrație, a tuturor organizațiilor și activitatea cetățenilor și care constă în aplicarea și respectarea strictă a legilor și a tuturor celorlalte acte normative) în Orientul antic regula de drept scrisă nu avea totdeauna reală autoritate. Împotriva ei preleva adesea cutuma sau bunul plac al autorității. Aceasta, întrucât, în multe situații, legea scrisă, ca și cutuma, aveau mai mult caracterul unui precept decât caracterul unor reguli absolut obligatorii. Dreptul scris și cutuma nu erau suficient de precise, situație care ducea la instabilitatea raporturilor juridice, constituind de multe ori o sursă de conflicte.

Și în lumea mediteraneană (Grecia și Roma antică) cutumele⁹ și-au găsit mediul prielnic într-o societate bazată pe o economie naturală și

⁶ Codul lui Hamurabi a apărut în traducere franceză în următoarele 6 luni de la descoperire. Scheil, *Memoires de la délégation en Perse*, T. IV, 1902. În țara noastră codul a fost tradus de I. Tanoviceanu în paginile „Curierului judiciar” din anii 1904 și 1905.

⁷ Nu se cunoaște data precisă a întocmirii legiurii sale. Cercetătorii o plasează în mod diferit: H. Laisleur-Deslongchamp (după care este tradusă în limba română de I. Mihălcescu, București, 1921), între secolele XIII—VI; VI. Hanga în *Istoria generală a statului și dreptului*, București, 1958, cap. IV, p. 36, în sec. III î.e.n.; René Dekkers, *Le droit privé des peuples*, Bruxelles, 1953, p. 115, în sec. II î.e.n.

⁸ În fapt codul reprezintă o culegere cazuistică întemeiată pe un anumit număr de ipoteze cărora le era necesară o confirmare legislativă.

⁹ Fr. Engels, în *Ideologia germană*, lămurește în modul următor formarea obiceiurilor: „Istoria dreptului ne arată... că în epocile cele mai îndepărtate și mai primitive, aceste relații, de fapt, individuale, constituiau forma cea mai crasă, dreptul ca atare. O dată cu dezvoltarea societății civile, adică o dată cu dezvoltarea intereselor personale în interese de clasă, relațiile juridice s-au schimbat și au căpătat o expresie civilizată. Ele nu au mai fost concepute ca individuale, ci ca generale”. Marx-Engels, *Ideologia germană*, p. 352.

cu un ritm lent de dezvoltare, care caracterizează în general faza incipientă de dezvoltare a statului. Pe de altă parte recunoașterea obiceiului juridic ca izvor de drept a fost caracteristică pentru începuturile vieții statale, întrucât aparatul de stat nu putea cuprinde și prevedea dezvoltarea diferitelor aspecte ale vieții sociale. Sancționate de către forța statală și consfințite printr-o aplicare repetată, obiceiurile s-au impus transformându-se în norme juridice obligatorii și pentru viitor. Astfel, încît chiar legile din această perioadă erau, în majoritatea lor, colecții ale diferitelor obiceiuri, formate încă înainte de a fi codificate. Această situație a determinat menținerea obiceiului ca formă de exprimare a dreptului în toate țările cu orînduire sclavagistă.

La Roma, în epoca regalității, forța consuetudinii era aceea care reglementa diferitele raporturi sociale implicit cele referitoare la proprietate. De pildă, dreptul de preemțiune¹⁰ al membrilor obștei în ipoteza în care o persoană dorea să-și înstrăineze pămîntul.

În republică, deși s-a menținut obiceiul ca izvor al dreptului, remarcăm o creștere a rolului legii¹¹, cu faze de elaborare distincte (proiectele de legi erau afișate prin edicte, discutate în comiții, propuse spre votare, votate și expuse în forum) și cu alcătuire proprie (prescriptio, rogatio, sanctio) precum și afirmarea unui al treilea izvor, și anume, edictele magistraților.

Tot în republică pe calea edictelor s-au stabilit dispoziții normative, edictul pretorului ajungînd să aibă un rol mai însemnat decît legile votate de adunările populare. Începînd cu sec. al III-lea și îndeosebi în cel de-al II-lea secol î.e.n., edictele pretorilor capătă o importanță deosebită în viața juridică a statului roman. Aceștia, prin edicte, au dat problemelor sociale contemporane lor forma cea mai corespunzătoare și soluțiile practice conforme cu necesitățile sociale, atunci cînd principiile vechiului drept civil erau depășite sau insuficiente din punctul de vedere al conținutului.

În epoca post-clasică (epoca dominatului și cea bizantină) consuetudinea dobîndește din nou o largă aplicare, în special în provincii, dat fiind că imperiul roman cucerise regiuni întinse locuite de popoare cu tradiții puternice, care nu au putut fi înlocuite de romani (se pare că nu exista nici posibilitatea și nici interesul înlocuirii lor de către statul roman), tradiții care, însă, nu puteau contraveni dispozițiilor normative romane în vigoare. Faptul nu este întîmplător, și își are explicația în decăderea economiei monetare și dezvolta-

¹⁰ V. Al. Georgescu, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc*, Ed. Acad. Buc., 1965, p. 19--21.

¹¹ v. Titus Livius, *De la fondarea Romei*, Ed. șt., Buc., 1959, vol. I, cartea III-a, p. 257--270; P. Bonfante, *Corso di diritto romano*, vol. II, Roma, 1926, p. 65--66; Vl. Hanga, *Roma, cetatea celor șapte coline*, Buc., 1957, p. 132; N. V. Mașchin, *Istoria Romei antice*, (traducere din limba rusă), Buc., 1961, p. 76, Vl. Hanga, M. Jacotă, *Drept privat roman*, Ed. did. și ped., Buc., 1964, p. 34--37.

rea economiei naturale care prevesteau nașterea feudalismului. Se remarcă apariția unor izvoare noi ale dreptului : senatus-consultele, constituțiunile imperiale (sub forma edictelor, mandatelor, decretelor și rescriptelor) și consultațiunile juriștilor. Decad, însă, din rolul lor inițial edictele magistraților și legile.

În studiul tipului și formei de exprimare a dreptului remarcăm faptul că tipul de drept se transformă de la o orînduire la alta (transformări esențiale), potrivit cu schimbările de voință și interese (reflecțate în normele juridice) edictate de clasele care dețin puterea în stat. Întîlnim, însă, în cadrul aceleiași orînduiri și unele transformări (nu de natură esențială) sub aspectul modificărilor aduse reglementărilor în vigoare privind diferitele domenii ale vieții sociale, întrucît în mod obiectiv reglementările pe care clasa guvernantă le dă relațiilor sociale nu pot rămîne aceleași de-a lungul întregii orînduiri. Transformările intervenite în condițiile vieții materiale, cît și cele din domeniul suprastructural, determinînd modificarea sau chiar înlocuirea unor reglementări cu altele, deci, o continuă transformare a formei de drept care reflectă aceste modificări.

Toate aceste schimbări, privind voința și interesele clasei dominante în cadrul aceleiași orînduiri, nu sînt însă de natură să modifice totalitatea de trăsături comune care profilează noțiunea tipului de drept. De asemenea, toate transformările privind forma sînt doar transformări ale laturii normative a conținutului și sînt legate de continuitatea procesului legislativ. Aceste transformări — acumulările pentru noua calitate — sînt mai lente, imperceptibile citeodată, și care, pînă la transformarea lor într-o nouă calitate, se produc în sinul vechii orînduiri, legate de voința și interesele clasei dominante din acea orînduire.

Un proces asemănător — în liniile sale generale — privind formele de exprimare a dreptului îl întîlnim în statul feudal, burghez și socialist, bineînțeles avînd în vedere esența lor diferită.

În statul feudal, un rol predominant printre izvoarele dreptului îl prezintă cutuma, alături de care contractul era frecvent aplicat în special în reglementarea relațiilor dintre membrii diferitelor stări.

În perioada fărîmițării feudale, cînd statul nu dispunea de organe centrale puternice și nu avea o rețea de organizații care să cuprîndă, efectiv, de la centru, tot teritoriul și să reglementeze toate relațiile sociale, cutuma¹² și-a păstrat toată importanța ca izvor de drept. Menținerea cutumei a mai fost favorizată și de ritmul lent al dezvoltării social-economice, care nu determina măsuri mai active din punct de vedere normativ din partea aparatului de stat. Întîlnim însă culegeri

¹² Andrei Rădulescu, *Pagini din istoria dreptului românesc*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1970, p. 128—134.

de cutume — cutumele scrise. De pildă, în Franța în sec. XIII *Marea carte de cutume*, care cuprindea cutumele Normandiei; sau, în Germania în sec. XIII, *Sachsenspiegel* și *Schwabenspiegel* (oglinzile saxonă și respectiv svabă).

În statul feudal o largă aplicare a fost acordată contractului prin care stările și păturile privilegiate — care aveau statut juridic propriu — își reglementau raporturile cu monarhul sau raporturile dintre ele prin contracte (contractele între seniori și vasali). Un exemplu de asemenea contract remarcabil pentru istoria Angliei a fost *Magna Charta Libertatum* din 1215, încheiat între reprezentanții nobilimii și monarh. Istoria mai cunoaște contracte (nu de natura celor de vasalitate) încheiate între iobagii răsculați și nobilime, cum a fost în cazul înțelegerii semnate la Cluj — Mănăstur, la 6 iulie 1437, în urma victoriei obținute de răsculații de la Bobilna.

Practica judiciară — cunoscută încă din dreptul pretorian¹³ — continuă să fie un izvor de drept însemnat în statul feudal. Începînd cu sec. al XII-lea și continuînd în special în secolele XV și XVI, practica judiciară, a căpătat o deosebită însemnătate prin recepționarea și aplicarea dreptului roman. Recepționarea dreptului roman în statele feudale a fost sprijinită de operele glosatorilor care au găsit în normele dreptului roman fundamentarea relațiilor de exploatare feudală. Astfel, aplicînd normele dreptului roman, legiștii lui Iustinian au căutat să pună de acord principiile acestui drept cu variatele și contradictoriile realității ale imperiului bizantin.

Ca atare, în statul feudal, deși legea nu se număra printre principalele forme de exprimare a dreptului, codificarea — în cazul de față codificarea¹⁴ lui Iustinian¹⁵ — (*Corpus iuris civilis*¹⁶) a constituit una din cele mai însemnate forme de exprimare a dreptului feudal, nu numai pentru lumea bizantină ci, într-o largă măsură, pentru lumea europeană.

Cercetînd formele de exprimare a dreptului feudal remarcăm în evoluția statului feudal către monarhia absolută — o tendință de uni-

¹³ Papinian definea dreptul pretorian ca fiind „dreptul pe care l-au făcut în scopul îmbunătățirii, complinirii sau îndreptării dreptului civil, ținînd seama de interesul public”. („Jus praetorium est quod praetores introduxerunt, adiuvandi, vel *supplendi*, vel *corrighendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam*”), *Codex Iustiniani*, ediția Krüger, 1928 în *Corpus iuris civilis — Digestorum I*, „De iustitia et iure”, p. 29.

¹⁴ Codificarea lui Iustinian (525—533) nu poate fi citată numai ca exemplu de codificare deoarece numai unele părți din această operă pot fi privite ca avînd un caracter de cod; în general ea a reprezentat o sistematizare prin încorporare a constituțiilor (decrete) imperiale.

¹⁵ v. Al. Georgescu, *Le XIV-e centenaire de la mort de Justinien, I-èr*, (1965—1965), R.E.S.E.E., V, 1968, 3—4, p. 551—559.

¹⁶ *Corpus iuris civilis* (Codicile dreptului civil) a fost editat pentru prima dată cu acest titlu de către Denis Godefroi în anul 1583.

ficare legislativă, de codificare, de preponderență a doctrinei și a actelor elaborate de monarhi. Cu titlu de exemplu: în Franța, dacă în epoca fărâmițării feudale (secolul al IX-lea — sfârșitul secolului al XIII-lea), întâlnim în cutumă, dreptul roman scris și în dreptul canonic, principalele forme de exprimare a dreptului, epoca monarhiei de castă (sfârșitul sec. XIII — sfârșitul sec. XV) cunoaște procesul de unificare și sistematizare a dreptului, pentru ca în epoca monarhiei absolute (sfârșitul sec. XV pînă în 1789), accentuându-se tendința de unificare, doctrina și ordonanțele regale să ocupe un loc important între aceste izvoare. De asemenea, în dreptul anglo-saxon asistăm la transformările lente de la regulile consacrate în cutumele proprii unei societăți, care se afla în faza de trecere de la orînduirea gentilică la feudalism (pînă în sec. XI) spre înmulțirea formelor de exprimare prin cutumă, jurisprudență (după cucerirea normandă în epoca monarhiei de castă, secolele XI—XIV), pînă la evoluția dreptului comun (Common Law), dreptului statutar (Statute Law¹⁷) și a ordonanțelor în epoca monarhiei absolute (sec. XV—XVII).

Și în țările române, în secolele XIV-XVII, principalele izvoare ale dreptului au fost cutumele, iar ulterior legile scrise¹⁸. Pravilele lui Vasile Lupu (1646) în Moldova și Matei Basarab (1652) din Țara Românească sînt considerate primele legiuri scrise și tipărite în limba română, alături de care întâlnim, de timpuriu, aplicate legiuri bizantine¹⁹: Bazilicalele — cel mai voluminos monument de drept bizantin elaborat în anii 886—892 din inițiativa monarhului bizantin cunoscut în istorie sub numele de Leon Filozoful — proironul (hexabiblosul) lui Constantin Armenopol (1345), sintagma lui Matei Vlastarie (tradusă în slavonește în 1474 la Mănăstirea Neamțului, iar în 1636 la Bistrița Munteană — Vilcea), Manualul lui Manuil Maloxos (tradus din limba greacă în limba română în 1632), ș.a. La sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, codificările se deosebesc de cele anterioare, normele cutumiare fiind cuprinse în izvoarele scrise, astfel încît asistăm la o abundență a normelor scrise (Pravilniceasca condică — 1775, Sobornicescul Hrisov — 1785, Condica civilă a Moldovei — 1817, Legiuirea Caragea — 1819), precum și la utilizarea subsidiară a unor izvoare bizantine²⁰.

După victoria revoluțiilor burgheze, în Europa (sec. XVIII—XIX), diversitatea organelor statului burghez, a competenței lor, precum și a

¹⁷ Vezi René David, *Les grands systèmes de droit contemporains*, Paris, Dalloz, 1969, p. 313—338.

¹⁸ v. *Carte românească de învățătură*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1961; *Îndreptarea legii*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1962.

¹⁹ v. Al. Georgescu, *Cîteva contribuții la studiul recepționării dreptului bizantin în Țara Românească și Moldova (1711—1821)*, „Studii”, 1965, nr. 1, p. 49—73.

²⁰ În țările române legiuirile bizantine s-au aplicat ca izvoare subsidiare de drept. În general legiuirile bizantine — legiuri feudale — s-au aplicat în regiunile răsăritene ale Europei într-un model similar aplicării dreptului roman prelucrat de jurisconsultii medievali în apusul Europei.

diferitelor condiții de aplicare a normelor juridice, au dus la o varietate a formelor de exprimare a dreptului în statele respective. În acest mod s-au distins ca forme de exprimare a dreptului: legea, actele normative ale organelor de stat edictate în baza legii, precedentului judiciar, cutuma, contractul. Dintre acestea legea și actele normative ale organelor statului au constituit formele principale de exprimare a dreptului.

Începînd cu declarația de principii din 1789²¹, (Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului), întîlnim statornică în constituții și coduri ideea caracterului sacru și inviolabil al proprietății private, precum și ocrotirea acordată de stat titularilor acestui drept.

În temeiul Constituției franceze din 1791 au început codificările sub Consulatul lui Napoleon, fapt pentru care aceste coduri au fost denumite coduri napoleoniene și anume: codul civil din 1804, urmat de codurile de procedură civilă, comercial, penal și de procedură penală. Aceste coduri au exercitat o puternică influență asupra codificării din celelalte state capitaliste, printre care și statul nostru, constituind sursa principală de inspirație. Codificarea burgheză din țara noastră s-a făcut prin editarea codului civil din anul 1864²², a codului de procedură civilă din 1865 (reeditat în 1900), a codului comercial, penal și procesual penal din 1864 (reeditat în 1936).

Deși în statele aparținînd tipului capitalist între izvoarele dreptului remarcăm pe primul plan legea — precum și alte acte cu caracter normativ elaborate de organele statului, totuși obiceiul nu a fost înlăturat. Dimpotrivă, el s-a menținut, a avut și are chiar în unele state, cum ar fi cele anglo-saxone, un rol deosebit de însemnat. Explicația menținerii obiceiului juridic ca formă de exprimare a dreptului constă în menținerea rămășițelor feudale, care în numeroase țări nu au fost complet înlăturate de revoluțiile burgheze. În mare măsură obiceiul juridic a fost aplicat și în colonii unde burghezia era interesată în menținerea unor regimuri feudale.

Printre formele de exprimare a dreptului burghez precedentul judiciar a jucat un rol însemnat. Precedentul judiciar, obligatoriu pentru instanță în judecata unor cauze similare, a avut drept consecință instituirea unor norme noi, fie prin completarea unor lacune reale sau aparente ale legislației, fie pe calea interpretării extinzînd sau restrîngînd înțelesul legii.

²¹ Vezi, Roger P i n o, *Eléments de Droit constitutionnel*, Lille, Morel et Corduant, 1948, p. 110—112.

²² Codul civil român din 1864, inițial a fost denumit — cu titlu de omagiu — Codicele Române Alexandru Ion (M. of. nr. 289, din 29 XII. 1864). În anul 1866, prin jurnalul Consiliului de Miniștri din 6 iunie, motivîndu-se că aceste coduri (civil, penal și cele de procedură — dar în special cel civil) sînt legate de persoana lui Napoleon, și cunoscute sub acest nume, s-a hotărît modificarea denumirii inițiale a codurilor, excluzîndu-se din titulatură lor numele fostului domnitor (M. of. 136/23. VI. 1866).

În perioada de formare a statelor burgheze, cind organele centrale ale statului apărau²³ interesele burgheziei față de reacțiunea feudală, precedentul judiciar a constituit o frînă în dezvoltarea relațiilor economice și politice burgheze. După cucerirea puterii în stat — acordînd legii rolul primordial de izvor al dreptului — burghezia a avut — un timp — o atitudine ostilă față de practica judiciară. În Franța — de pildă — art. 5 al codului civil din 1804 interzice tribunalelor să se pronunțe pe cale de dispoziții generale, obligîndu-le să se limiteze la aplicarea legii²⁴. Totuși, în statele în care burghezia a încheiat un compromis cu nobilimea și unde s-au păstrat rămășițe feudale, precedentul juridic s-a menținut ca izvor al dreptului.

Calitatea de izvor de drept acordată precedentului judiciar permite judecătorilor aprecieri arbitrare asupra cauzei, nefiind legați de norme precise întrucît aceștia stabilesc singuri normele cuprinse în precedent și fixează — în ultimă instanță — din multitudinea hotărîrilor judecătorești (de multe ori contradictorii) norma după care se conduc. De aceea, în perioada imperialistă, asistăm la o creștere a rolului practicii judiciare, creîndu-se pe această cale posibilitatea de apărare a intereselor monopolurilor împotriva prevederilor cuprinse în legi. De pildă, codul civil elvețian dispune ca, în cazul în care legea nu reglementează o situație, judecătorul să judece după norma pe care ar crea-o el dacă ar fi legiuitor.

O largă aplicare este acordată practicii judiciare în statele în care predomină dreptul comun (Common Law), în sistemul anglo-saxon: Anglia, S.U.A., Canada.

Printre formele de exprimare a dreptului burghez mai sînt cunoscute doctrina și contractul. Doctrina se referă la totalitatea opiniilor exprimate de autori în operele lor, rolul său constînd în aceea de a explica dreptul, de a expune în mod științific principiile, regulile și problemele juridice și, în special, de a interpreta normele dreptului. Ca atare, doctrina are un caracter descriptiv și interpretativ — și în această ultimă accepțiune juristii remarcă rolul de izvor de drept al doctrinei. În privința contractului, definiția cea mai generală îl caracterizează drept o convenție, între două sau mai multe persoane (fizice sau juridice), prin care se stabilesc anumite drepturi și obligații reciproce cu privire la un obiect determinat. În situația în care contractul stabilește reguli cu caracter general (și nu se referă la un raport juridic concret) capătă valoarea unui act normativ, devenind izvor de drept.

²³ Cu titlu de exemplu, codul prusian din 1794 (*Allgemeines Landrecht*) stabilea că, în hotărîrile care urmează să fie pronunțate, nu trebuie luate în considerare nici părerile oamenilor de știință, nici hotărîrile precedente admise de tribunale. În codul civil austriac din 1811 (art. 12) întîlnim dispoziții asemănătoare.

²⁴ Codul civil român din 1864 (*Despre efectele și aplicarea legilor în genere*), „Nu se poate deroga prin convențiuni sau dispozițiuni particulare, la legile care interesează ordinea publică și bunele moravuri”.

În acest sens, contractul poate fi izvor de drept, în dreptul internațional²⁵, în dreptul intern — în dreptul constituțional — ca mijloc de reglementare a unor raporturi de drept intern.

Importanța acordată de clasa guvernantă diferitelor forme de exprimare a dreptului, în statul burghez, a variat și variază în funcție de schimbările intervenite în forma politică a statului. În statele caracterizate prin regimuri liberale, forma principală de exprimare a dreptului este legea. În cele caracterizate prin regimuri dictatoriale, rolul și importanța legii scad în favoarea actelor administrative guvernamentale care trec pe primul plan. Astfel, regulile clasice privind raporturile dintre lege și actele administrative guvernamentale, îndeosebi cele din domeniul organizării și funcționării interioare a serviciilor publice și a poliției administrative generale, au suferit la început unele excepțiuni, excepțiuni admise în particular de jurisprudență și de doctrină, cu condiția ca legiuitorul însuși să nu fi intervenit în unul din aceste domenii²⁶. Totuși, pînă la primul război mondial, supremația legii era incontestabilă. Începînd cu primul război mondial și continuînd pînă în zilele noastre, sub presiunea evenimentelor, organele legiuitoare au autorizat guvernele în diverse situațiuni să elaboreze decrete cu forță de lege, susceptibile chiar de a modifica legile în vigoare. Acest procedeu a evoluat — s-a dezvoltat — în special ca urmare a prelungirii dificultăților de ordin financiar și economic în care s-au aflat statele capitaliste după primul sau după cel de al doilea război mondial. Din punct de vedere teoretic, această practică (practica decretelor-legi) nu constituie decît o excepție — mai mult sau mai puțin neconstituțională — de la regula supremației legii parlamentare, dar, în fapt, aceste excepțiuni au devenit atît de frecvente încît au adus atingere însăși regulei mai sus-amintite.

Esența și conținutul diferit al formelor de exprimare a dreptului, precum și importanța diferită prezentată de acestea, fac ca ele să se deosebească de la un tip de drept la altul, deși sub aspect tehnic, formal această distincție nu este atît de evidentă. Astfel, dreptul socialist se caracterizează prin supremația legii, în cadrul sistemului izvoarelor de drept, prin nerecunoașterea caracterului normativ al practicii judiciare și reducerea la minimum a sferei obiceiului ca formă de exprimare a dreptului.

²⁵ În cadrul unor anumite limite, Marcel Sibert, *Traité de droit international public*, I, Paris, 1951, p. 343; Charles Rousseau, *Droit international public*, Paris, Dalloz, 1965, p. 21—24.

²⁶ André Hauriou, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Edit. Montchrestien, Paris, 1968, p. 750 și urm.

În statul socialist legea²⁷ — principala formă de exprimare a dreptului — în accepțiunea strict juridică, este actul normativ, elaborat de organul suprem al puterii de stat conform unei anumite proceduri de legiferare.

Dacă din punct de vedere formal, tehnic, se pot face unele analogii cu legea burgheză, din punct de vedere al conținutului legea socialistă se deosebește fundamental de legile din toate tipurile istorice anterioare, ea exprimând voința mării majorități a societății sau a întregului popor.

Ca atare, legea socialistă este un act normativ al organului suprem al puterii din statul socialist, edictată după procedura stabilită de constituție, ce exprimă voința clasei muncitoare și a tuturor oamenilor muncii și care are forță juridică superioară față de toate celelalte izvoare de drept.

În statele socialiste, legea fiind un act al organului suprem al puterii de stat, ea are caracterul unei norme de drept supreme căreia trebuie să i se subordoneze toate celelalte acte normative²⁸, întrucât ierarhia actelor normative este condiționată de ierarhia organelor de stat care edictează normele juridice, în funcție de caracterul reprezentativ al acestor organe.

Este îndeobște cunoscut faptul că organul suprem al puterii — în condițiile țării noastre, Marea Adunare Națională — nu poate cuprinde în activitatea sa de legiferare toate domeniile vieții sociale supuse reglementării juridice. În consecință, alături de activitatea de legiferare propriu-zisă desfășurată de acest organ, și alte organe²⁹ supreme sau centrale ale puterii și administrației de stat desfășoară o vastă activitate de reglementare a diferitelor relații sociale. Aceste organe (Consiliul de Stat, Consiliul de Miniștri, ministerele, organele locale ale puterii și administrației de stat) își desfășoară activitatea normativă — conform competenței lor — statornicită de Constituție și alte legi.

Conform principiului socialist al legalității, toate actele normative, care nu emană nemijlocit de la organul suprem legislativ, trebuie să fie subordonate actelor normative elaborate de acest organ — respectiv legii.

Consiliul de Stat al R.S.R. are însă — în anumite limite — posibilitatea de a emite decrete prin care să modifice sau să completeze legile în vigoare, posibilitate care decurge din poziția specială a aces-

²⁷ În terminologia politico-juridică noțiunea de „lege” este utilizată într-un sens care cuprinde totalitatea normelor juridice. În această accepțiune utilizează, de pildă, Marx și Engels noțiunea de lege, când definesc (în *Manifestul Partidului Comunist*) dreptul burghez ca fiind voința burgheziei „ridicată la rangul de lege”.

²⁸ Vezi, Tudor Drăganu, *Actele de drept administrativ*, Ed. șt., Buc., 1959.

²⁹ Vezi, T. Drăganu, *Formele de activitate ale organelor statului socialist român*, Ed. șt., București, 1965.

tui organ suprem al puterii de stat. Necesitatea reglementării operative și urgente a unor domenii ale vieții sociale și de stat, la nivelul organului suprem, explică și justifică aceste prerogative ale Consiliului de Stat. Conform art. 64, al. 2 al Constituției R.S.R. — decretele normative ale Consiliului de Stat au putere de lege, ele însă urmînd a fi supuse dezbaterii Marii Adunări Naționale.

Dreptul socialist nu recunoaște precedentului judiciar și practicii judiciare calitatea de izvor de drept. O atare recunoaștere, în statul socialist, ar fi incompatibilă cu natura funcțiunii îndeplinite de instanțele judiciare, care sînt organe de aplicare a dreptului cu sarcina de a veghea la stricta respectare a legalității și a ordinii de drept socialiste. În consecință, instanțele judecătorești chemate să facă aplicarea dreptului în diferite cauze concrete — fiecare cauză dezbătută în fața instanței de judecată avîndu-și particularitățile sale — nu pot înlocui sau denatura prevederile legale în vigoare.

În ceea ce privește cutuma, în principiu nu este considerată o formă de exprimare a dreptului. Statul socialist nu poate accepta drept norme obligatorii o serie de cutume vechi, născute spontan, pe baza vechilor relații sociale. Statul socialist își îndeplinește sarcinile și funcțiile sale în temeiul studierii multilaterale a nevoilor dezvoltării sociale, acționînd în mod conștient asupra dezvoltării relațiilor sociale. Ca atare, el luptă împotriva unora din vechile cutume, rămășițe ale orînduirilor presocialiste, care aduc atingere demnității umane, egalității în drepturi, vieții de familie, colectivității etc.

De asemenea, societatea socialistă se caracterizează printr-un ritm rapid de dezvoltare care implică transformări radicale ale vieții în toate domeniile. Or, prin menținerea cutumei — care presupune menținerea unor tradiții necorespunzătoare acestor transformări și implicit o dezvoltare lentă — acest ritm ar fi frînat. În același timp, ar fi inadmisibil ca, în exercitarea activității lor, organele puterii de stat să fie îngrădite de existența unor obiceiuri formate în mod spontan în societate.

Totodată, nu putem neglija faptul că în mod firesc în țările socialiste apar obiceiuri noi, care se pot referi la viața de familie, la raporturile dintre membrii societății, la atitudinea față de muncă etc., pe baza lor formîndu-se numeroase reguli de conviețuire socialistă. Însă, aceste obiceiuri nu au un caracter juridic, ele fiind respectate datorită conștiinței socialiste și rolului opiniei publice. Ca atare, în condițiile societății socialiste, aceste relații sociale nu-și găsesc nici utilitatea nici justificarea reglementării lor prin normele dreptului cutumiar, cu atît mai mult cu cît statul socialist, prin legiferare, poate da forța juridică unor reguli de conduită care mai înainte nu aveau acest caracter. Totuși, după revoluția socialistă, o anumită perioadă de timp, specificul unor relații sociale — care s-au mai menținut — au deter-

minat reglementarea lor de normele dreptului cutumiar³⁰. Această stare de lucru a determinat admiterea obiceiului ca formă de exprimare a dreptului în statul socialist, în unele situații limitate și cu titlu de excepții.

În condițiile statului nostru se recunoaște acțiunea obiceiului juridic ca izvor mediat al dreptului³¹ în domeniul dreptului civil, în cazuri limitate, în materie de servituți și raporturi de vecinătate (art. 600 c. civ.), în contracte de locațiune (de pildă art. 1436 c. civ., privind denunțarea contractului). În domeniul dreptului internațional³², obiceiul juridic constituie un izvor însemnat întrucît numeroase norme și uzanțe admise în mod unanim s-au format pe cale cutumiară.

În privința contractului, ca formă de exprimare a dreptului, este recunoscut ca izvor de drept în dreptul internațional (tratatul internațional), dar el poate servi și ca mijloc de reglementare a unor raporturi de drept intern (în dreptul constituțional³³), precum și în ramura dreptului muncii (contractul colectiv de muncă³⁴).

Aceste câteva considerente privind tipul și formele de exprimare a dreptului ne atrag atenția asupra semnificației izvoarelor dreptului în evoluția istorică a statelor, precum și asupra importanței și specificului prezentat de fiecare din ele, în diferitele state, începînd cu antichitatea orientală, greacă și romană, și continuînd pînă în zilele noastre. Ca atare, adîncirea unor studii de drept comparat, s-ar impune cu necesitate, întrucît ele ar scoate mai pregnant în evidență unele particularități în evoluția formelor de exprimare a dreptului, printre care particularitățile formelor de exprimare a dreptului nostru ar suscita un interes deosebit.

LES NOTIONS DE TYPE ET DE FORME DU DROIT. PRÉSENTATION COMPARÉE

Résumé

L'auteur présente les notions de type et de forme du droit, ainsi que quelques aspects historiques concernant leur évolution. Mettant en évidence les sources formelles du droit, l'auteur insiste sur le rôle

³⁰ În U.R.S.S., de pildă, timp îndelungat s-a păstrat cutuma în domeniile funciar (cod funciar R.S.F.S.R., art. 8 și 77) și de navigație comercială (codul navigației comerciale al U.R.S.S., art. 8, 9 și 90).

³¹ Renée S a n i l e v i c i, *Drept civil, partea generală*, Iași, 1970, p. 30—31.

³² Grigore G e a m ă n u, *Drept internațional contemporan*, Ed. did. și ped., București, 1965, p. 29 și urm.

³³ *Tratatul de constituire a Uniunii Sovietice încheiat în 1922 la Conferința delegațiilor congreselor sovietice R.S.F.S.R., Ucraina, Belorusia, R.S.F. Transcaucazia*, adoptat ulterior de primul congres unional al sovietelor și intrat în cuprinsul Constituției U.R.S.S. din 1924.

³⁴ Virgil I. C î m p i a n u, *Dreptul muncii*, Ed. did. și ped., București, 1967, p. 54.

très différent qui est assigné, dans les différents systèmes, à la loi, à la coutume, à la jurisprudence, à la doctrine etc. Les rapports qui existent entre ces différentes formes possibles des règles juridiques, ne sont pas dans tous les pays les mêmes et les méthodes de raisonnement, appliquées par les juristes pour la découverte des règles de droit peuvent être en conséquence variées.

Sur cette variété des sources, et sur leur évolution historique insiste spécialement l'auteur.

PUNCTE DE REPER ÎN ANALIZA COMISIILOR ECONOMICE REGIONALE ALE O.N.U.

DE

C. ZOTTA

Practica organizării de comunități internaționale cu caracter regional¹ nu este de factură nouă și are la bază în sistemul capitalist cauze concrete, determinate de contradicțiile economice și politice proprii acestuia. Ele sînt o creație contractuală interstatală reprezentînd fie grupări cu tendințe monopoliste, fie grupări de rezistență împotriva unor asemenea tendințe. Grupări regionale de state au existat atît înaintea celui de-al doilea război mondial cît și după acesta, fiind și în prezent — dar avînd obiective și orientări politice-militare de anumite esențe, structuri și dimensiuni. Și mai numeroase sînt organizațiile interstatale regionale cu caracter tehnic, nepolitic, în sensul deplin al noțiunii, de tipul a numeroase asociații, societăți, uniuni profesionale sau tehnic-utilitare la nivel continental.

Organele care fac obiectul studiului de față au însă un caracter mai limitat sub aspectul lor general, dar în același timp se particularizează prin complexitatea numeroșilor factori interni.

De altfel, în aprecierea locului și sensului lor trebuie de pornit de la împrejurarea că, prin însăși natura lor, comisiile economice regionale nu sînt organizații internaționale de sine stătătoare, ci organe ale unei vaste și multilaterale organizații mondiale care este O.N.U. De altfel, chiar denumirea de comisii economice este oarecum depășită de realități, deoarece chiar dacă principalul lor volum de activități include sfera relațiilor economice internaționale, pe plan regional, ele includ și alte direcții ale preocupărilor Consiliului Economic și Social,

¹ Gol. Dumitrescu, *Cu privire la noțiunea și natura organizațiilor regionale*, în „An. Univ. Buc.”, Seria Științe sociale, Științe juridice, 1967, p. 85—95.

căruia îi sînt subordonate, păstrîndu-se astfel neatîns principiul centralismului, adoptat încă de Liga Națiunilor.

Propunerile prealabile de la Dumbarton Oaks nu au avut în vedere, în mod concret, asemenea organe dar în titlul „c” cap. VIII ele se referă la „măsurî cu caracter regional, pentru soluționarea unor litigii referitoare la asigurarea păcii și securității internaționale”. Este, așadar, vorba de organe regionale care să se afle în directă legătură cu Consiliul de Securitate, oglindite mai tîrziu în dispozițiile art. 52—54 din Carta O.N.U.

Dar nu numai Propunerile prealabile, ci nici Carta O.N.U. nu face precizări concrete referitoare la crearea unor organe economice regionale.

Se apreciază în literatură că, la San-Francisco, autorii Cartei, depășind cu mult interesul manifestat de Liga Națiunilor pentru problemele economice, au creat E.C.O.S.O.C., căruia i-au acordat largi competențe pentru a rezolva elastic și operativ complexe probleme de ordin economico-social ale Organizației.

Tocmai de aceea, Carta lasă, prin dispozițiunile art. 68, la latitudinea Consiliului posibilitatea de a-și crea organele auxiliare pe care le va considera necesare în vederea îndeplinirii funcțiilor și puterilor cu care a fost investit. Aici se pare că trebuie căutată originea comisiilor economice regionale și nu în ineficacitatea măsurilor adoptate de Consiliu — așa cum pretind unii autori occidentali². Ei consideră că apariția organelor regionale ale O.N.U. în domeniul colaborării economice ar fi fost determinată de creșterea activității individuale a statelor, ceea ce ar fi spulberat „iluziile liberaliste”. În acest mod s-ar fi ignorat principiile și scopurile care stau la baza O.N.U.

Inițial, în raportul Comisiei pregătitoare a Națiunilor Unite se presupunea că O.N.U. va coordona pe plan mondial colaborarea economică regională prin încheierea unor acorduri cu organizațiile interguvernamentale, conform art. 57 din Cartă, fără ca acestea să devină instituții specializate. Practic, însă, asemenea acorduri nu s-au încheiat.

Interesele de moment și mai ales cele de perspectivă au reclamat luarea în considerație a factorilor regionali. Încă la prima sesiune a Adunării Generale, ca și în primele sesiuni ale E.C.O.S.O.C., s-a conchis că gravele consecințe ale războiului și respectiv necesitatea reconstrucției postbelice impun crearea unor organisme regionale ale O.N.U. capabile să soluționeze problemele de primă urgență la scara intereselor regionale în raport cu posibilitățile locale.

² Vezi Georges Fischer, *Participation des états non membres aux travaux des commissions économiques régionales*, în „Annuaire français de droit international”, 1955, Paris p. 330

Consiliul a dispus crearea temporară a Comisiei economice pentru Europa³ și a Comisiei economice pentru Asia și Extremul Orient⁴ în scopurile amintite.

În mandatul consiliilor economice regionale create a fost inițial prevăzut că E.C.O.S.O.C. va dispune asupra soartei lor în anul 1951. Examinând activitatea și utilitatea comisiilor economice regionale, la sesiunea a XIII-a, Consiliul a decis prelungirea activității lor pe o perioadă nedeterminată⁵. Totodată, în mandatul lor s-a introdus obligația prezentării de rapoarte periodice de activitate în fața E.C.O.S.O.C.

Mentținerea comisiilor economice regionale după încetarea condițiilor care le-au generat este justificată de interesul Consiliului de a utiliza aceste organisme continentale pentru coordonarea operativă locală, pe raioane geografice, a colaborării economice internaționale. Mai mult decât atât, metoda a fost extinsă și în America Latină, pentru care a fost creată de asemenea o Comisie economică regională⁶ înainte de anul 1951⁷.

În sfârșit, datorită rezultatelor pozitive obținute în activitatea acestor organisme, numeroase state membre ale O.N.U., exercitând presiuni asupra statelor colonialiste, au reușit să determine Consiliul să constituie o Comisie economică regională și pentru Africa și Orientul Apropiat⁸.

Discuții privind oportunitatea creării unei Comisii economice regionale pentru Orientul Mijlociu au avut loc în mod repetat atât în Adunarea Generală cât și în E.C.O.S.O.C.⁹, dar o soluție pozitivă n-a putut fi obținută datorită antagonismelor arabo-izraeliene.

La sesiunea a VI-a a Consiliului, s-a apreciat că regiunea în care își exercită atribuțiunile o comisie economică de acest gen trebuie să aibă o importanță economică de sine stătătoare, să poată contribui la dezvoltarea celorlalte regiuni insuficient dezvoltate și să se caracterizeze printr-o anumită omogenitate.

Practic, toate aceste elemente necesare unei regiuni economice se situează mai mult la nivelul dezideratelor decât al realității. Tocmai lipsa omogenității, determinată de deosebirile de nivel, necesități și posibilități economice, de vechi animozități și tendințe adeseori cu

³ Vezi Doc. O.N.U., E/36/IV, din 29.III.1947.

⁴ Vezi Doc. O.N.U., E/37/IV, din 28.III.1947.

⁵ Vezi Doc. O.N.U., E/414/XIII.

⁶ Vezi Doc. O.N.U., E/406/în martie 1948.

⁷ În acest caz este evident că organul regional era destinat studierii și rezolvării gravelor dificultăți economice ale statelor slab dezvoltate din această regiune a continentului american. Efectul războiului a fost aici de importanță cu totul redusă. De asemenea, de menționat că această comisie nu cuprinde statele ambelor Americi, ci numai pe cele latine și pe cele puternic dezvoltate din America și Europa, care au interese economice. Vezi amănunte, G. Hozin, *Asia, Afrika, Kosmos i Pentagon*, în „Mejdunarodnaia jizni”, nr. 2, 1968, p. 42—49.

⁸ Vezi „Revue des Nations Unies”, nr. 12, 1957.

⁹ Vezi Doc. O.N.U., A/120/II/a/199/III, E/107/VI.

substrat naționalist, fac ca sarcina comisiilor regionale să fie extrem de dificilă.

Comisiile tind spre lărgirea colaborării economice locale organizate între state, spre îmbinarea premiselor, resurselor și eforturilor locale cu contribuția tehnică și materială pusă la dispoziție de Organizația mondială, pe baza unor programe centralizate de coordonare mondială.

Coroborarea judicioasă a indicilor locali cu posibilitățile și politica Organizației în ansamblul ei își poate găsi astfel o materializare general și reciproc avantajoasă. Programele economice ale Organizației sînt rodul activității susținute și competente ale unui vast mecanism constituit din reprezentanții statelor interesate și specialiști de cea mai înaltă calificare.

O anumită preocupare de coordonare a activităților pe plan regional se manifestă și în domeniul problemelor sociale¹⁰, dar ea are un caracter incomparabil mai limitat. Precedînd comisiile regionale, un important rol l-a ocupat un timp Comisia interimară pentru problemele reconstrucției economice a raioanelor devastate de război care funcționa pe lîngă Comisia economică și a forței de muncă și Comitetului tehnic special. De asemenea, conform rezoluției Consiliului U.N.R.R.A. Nr. 100 din 16.VIII.1946 și rezoluției E.C.O.S.O.C. din 3.X.1946 cu privire la necesitatea ajutoarelor financiare din 1947, pentru importul de alimente și alte produse de primă necesitate în condițiile foametei și mizeriei postbelice, prin rezoluția A/48/I¹¹, Adunarea Generală a stabilit o serie de măsuri menite a continua operațiunile de ajutorare după lichidarea U.N.R.R.A.¹² pînă la crearea Comisiilor economice regionale pentru Europa, Asia și Extremul Orient.

Realizările obținute treptat de comisiile economice regionale, prin lărgirea sferei de activitate și a volumului lor de competențe, a permis E.C.O.S.O.C. ca în lumina experienței acumulate să definească aceste comisii la sesiunea a XIII-a¹³ ca „instrumente pe care O.N.U. le pune la dispoziția guvernelor interesate” aflate sub conducerea și supravegherea E.C.O.S.O.C.¹⁴

Deci, Consiliul face cunoscut că a creat organisme speciale permanente pentru încurajarea și satisfacerea necesităților colaborării economice regionale. Fiecare comisie dispune de un mandat bine definit. Astfel, în mandatul Comisiei economice regionale pentru Europa se precizează că ea acționează în limitele orientării generale a O.N.U. și

¹⁰ Vezi Doc. O.N.U., E/2694 din 11.VI.1959.

¹¹ Vezi Doc. O.N.U., A/64/Add. 1, p. 68—69.

¹² U.N.R.R.A. și-a încetat activitatea deplin abia după 28.II.1947, cînd a fost preluată de comisiile economice regionale (vezi, A/28/I).

¹³ Vezi Doc. O.N.U., E/414/XIII.

¹⁴ Vezi Doc. O.N.U., A/1775, Suppl. nr. 20.

sub supravegherea generală a E.C.O.S.O.C. avînd asentimentul guvernelor statelor pentru care sînt destinate măsurile ce vor fi adoptate.

În context se face o delimitare precisă a competenței de care dispune Comisia, fixîndu-se prealabil și esențial statutul ei juridic în raporturile cu statele.

Examinările periodice ale activității comisiilor regionale au adus treptat elemente noi. Astfel, prin rezoluția A/409/V, din 1.XIII.1950, titlul „A”, pct. 2, se dispune menținerea lor sub rezerva posibilității revizuirii structurii sau mandatului lor în funcție de experiența ce va fi acumulată¹⁵. Modificări repetate s-au produs și în conținutul regulamentelor de procedură¹⁶.

Funcțiile și puterile comisiilor economice regionale în vigoare sînt orientate spre studierea și executarea măsurilor destinate coordonării activității prevăzute în mandatul lor.

Ele trebuie să contribuie, prin măsurile care le preconizează, la ridicarea activității economice a regiunii date, la menținerea și stimularea relațiilor economice între statele acelei regiuni, și între ele și restul lumii, la formularea de recomandări etc. Pentru atingerea acestor scopuri, comisiile economice regionale organizează anchete și studii asupra aspectelor economice și de tehnică economică pe state și ansamblu regional, adună, evaluează și difuzează date de ordin economic, tehnic și statistic, menținînd legături specializate cu alte organe de resort ale O.N.U. și organizațiile internaționale interesate.

Fiind organe auxiliare ale E.C.O.S.O.C., comisiile operează în activitatea lor pe baza principiilor Cartei O.N.U. și în limitele mandatelor ce le-au fost atribuite. Cînd o anumită măsură este nominalizată la un anumit stat, conform rezoluției E 2152 (Suppl. nr. 1, Annexe II, p. 97—103) este necesară solicitarea prealabilă a consimțămîntului acestuia.

O împuternicire specială care a dat naștere unor controversate discuții s-a referit la autorizarea comisiilor de a adresa recomandări guvernelor și instituțiilor specializate în mod direct și nemijlocit. În fapt, această putere a comisiilor este limitată numai la zona geografică în care ea operează. Dacă recomandarea ar putea avea vreo influență asupra ansamblului economiei mondiale, ea ar trebui supusă în prealabil examenului de urgență, Consiliului.

Discuția s-a referit la faptul că această autorizare acordată printr-o serie de documente speciale ale Consiliului¹⁷ nu este altceva de-

¹⁵ Vezi Doc. O.N.U., A/1775, Suppl. nr. 20.

¹⁶ Exemplu: Prin rezoluția 694 B/XXVI din 31.VII.1958, Consiliul solicită comisiilor economice regionale să aducă amendamente regulamentelor lor interioare privind distribuirea documentelor relative la ordinea de zi cu 6 săptămîni înainte de deschiderea sesiunilor. Toate comisiile regionale s-au conformat. Vezi Dec. O.N.U., A/4132/XIV. Suppl. nr. 1, p. 102.

¹⁷ Vezi Doc. O.N.U., B/36/IV : B/69/V : E/106/VI : B/414 c/XIII. et.

cit o delegare de competență proprie a acestuia, către organele sale subsidiare.

Prin rezoluția E/414 C.I/XIII Comisiile economice regionale au mai primit și o altă autorizare, de valoare mai redusă și de aceea și mai puțin controversată. Este vorba de posibilitatea oferită acestor organe de a furniza, la cererea statelor, servicii consultative, ținând însă seama de a nu dubla serviciile asemănătoare furnizate de organele de asistență tehnică a O.N.U. sau de instituțiile specializate. În același timp, cînd se consideră oportun, Comisia economică regională poate invita pe reprezentanții oricăror organizații interguvernamentale și instituțiilor specializate sau ai oricăror alte organizații internaționale de a participa cu titlu consultativ la dezbaterile unor probleme în care acestea ar putea aduce un aport calificat sau ar prezenta un interes deosebit pentru respectiva organizație. Acest sistem de legătură este de altfel prevăzut și în termenii art. 70 din Cartă.

De reținut că atît în cazul art. 70 din Cartă, cît și în textul acordurilor încheiate de O.N.U. cu instituțiile specializate, privind reprezentarea reciprocă între comisiile economice regionale și organizațiile interguvernamentale, se folosește termenul de „reprezentanți”. Practic, însă, în documentele adoptate de Adunarea Generală și E.C.O.S.O.C. termenul utilizat este de „observatori”. Se are în vedere probabil în asemenea împrejurări faptul că organizațiile interguvernamentale nu au în O.N.U. decît un statut consultativ (A, B sau registrul Secretarului General) și nu pot pretinde Organizației Națiunilor Unite reprezentare reciprocă egală. Discutabil este dacă pentru O.N.U. o asemenea reprezentare ar fi acceptabilă chiar în legătură cu comisiile economice regionale. Pentru buna desfășurare a activităților lor multilaterale, comisiile au dreptul de a-și crea propriile lor organe subsidiare după consultarea instituțiilor specializate și aprobarea prealabilă a E.C.O.S.O.C.

Contribuția concretă a comisiilor economice regionale la succesul eforturilor generale ale E.C.O.S.O.C. este apreciabilă, datorită rolului lor de avangardă, în cunoașterea și experiența condițiilor locale, a interacțiunii crescînde a activităților operative, de cercetare și cooperarea cu instituțiile raliatate la O.N.U. Prin ele, O.N.U. are o intervenție tot mai eficientă în strategia mondială destinată programului economic și social¹⁸. Activitatea acestor organisme este în continuă creștere ca urmare a sarcinilor trasate de către Consiliu și organele sale subsidiare, a creșterii volumului de obiective și fonduri în cadrul diferitelor programe, cum și tendinței permanente de descentralizare a activităților O.N.U. în general și E.C.O.S.O.C. în special. Paralel, se constată o extindere evidentă a colaborării internaționale bilaterale și multilaterale pe plan regional, conturîndu-se o atmosferă tot mai

¹⁸ Vezi Doc. O.N.U., A/5201 Add. 1 Suppl. nr. 1 A.

propice lărgirii ariei de cooperare internațională în industrie, comerț, resurse naturale, transport, planificare, programe și formare de cadre. Prioritatea este acordată obiectivelor Deceniului pentru dezvoltare.

Toate comisiile economice regionale au contribuit eficient la pregătirea Conferinței Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare, a colocviilor internaționale ce au avut loc în diverse domenii, pentru deschiderea în ianuarie 1964 a Institutului asiatic de dezvoltare și planificare economică, cum și a Institutului african, din noiembrie 1963 etc., etc.

Ținând seama de creșterea volumului de sarcini ale E.C.O.S.O.C. și de eficacitatea progresivă a comisiilor economice regionale, Consiliul a dezbătut în repetate ocazii problema descentralizării activităților O.N.U. și intensificării activității acestor comisii¹⁹.

Astfel, în baza rezoluției E/793/XXX din 3.VIII.1960, E/823/XXXII din 20.VII.1961 și E/879/XXXIV din 6.VII. 1962, E.CO.S.O.C. a făcut o amplă analiză a situației, în lumina unui raport al Secretarului General cu privire la Consfătuirea cu secretarii executivi ai comisiilor economice regionale,²⁰ prin care se fac recomandări referitoare la necesitatea unui proces de descentralizare. Consiliul a avut în vedere și recomandările Comitetului consultativ pentru problemele administrative și bugetare cu privire la măsurile ce ar putea fi necesare, pentru a da urmare deciziei referitoare la descentralizarea activităților O.N.U., cuprinse în rezoluția A/1823, XVII din 18.XII.1962.

Un important moment pe această linie îl constituie crearea U.N.C.T.A.D. Prin rezoluția E/1000/XXXVII, adoptată în ședința plenară 1323 din 20.VII.1964, E.C.O.S.O.C. apreciază aportul substanțial adus de comisiile economice regionale prin secretarii lor executivi în pregătirea primei conferințe U.N.C.T.A.D. cu care comisiile vor trebui să întrețină o strinsă legătură²¹.

Compoziția comisiilor economice regionale este fixată în mandatul fiecărei comisii. În principiu pot fi membri în aceste comisii numai statele membre ale O.N.U. situate în respectivul raion geografic. În practică însă, Consiliul a acceptat o serie de excepții cum ar fi de exemplu în cazul Comisiei economice regionale pentru Europa, din care fac parte „membri europeni ai Națiunilor Unite, Republica Federală a Germaniei și Statele Unite ale Americii”.

La început, Comisia era autorizată de „a admite cu titlu consultativ națiuni europene nemembre ale O.N.U.” și a le fixa statutul în participarea lor la activitatea organelor ei subsidiare.

¹⁹ Vezi, Doc. O.N.U., E/959/XXXVI, ședința plenară 1270 din 5.VII.1963. Vezi și Ioan Ardeleanu, E.C.O.S.O.C.: Este necesar să se sporească rolul comisiilor economice regionale, în: „Viața economică”, nr. 29, 1966, p. 55.

²⁰ Vezi Doc. O.N.U., E/3798/XXXVI.

²¹ Vezi Doc. O.N.U.; E/CONF. 46/139 Anexa A. v. 1.

După ce au primit statut consultativ în această comisie, statele nemembre ale O.N.U. au început să reclame drepturi analoge membrilor asociați, deveniți independenți, din Comisia economică pentru Asia și Orientul Îndepărtat, prin modificarea mandatului Comisiei economice pentru Europa. Când la sesiunea a VI-a E.C.O.S.O.C., Bulgaria a reclamat o mai largă folosire a dreptului de vot, Comisia a respins cererea, declarându-se incompetentă în adoptarea unei hotărâri în acest sens și a înaintat problema Consiliului²². La rîndul său, nici Consiliul nu s-a pronunțat dar a delegat această competență Comisiei în cauză, autorizînd-o să adopte independent hotărâri privind acordarea dreptului de vot statelor interesate.

O cerere similară a fost formulată și de Comisia economică pentru Asia și Extremul Orient, în 1953 privind acordarea de drepturi depline membrilor asociați care își asumă responsabilitatea relațiilor lor internaționale.

După îndelungate dezbateri, ca urmare a lipsei unanimității în Consiliul de Securitate și a lipsei majorității necesare de voturi în Adunarea Generală, datorită presiunilor exercitate de principalele state occidentale și în special de S.U.A. au fost adoptate o serie de măsuri discriminatorii în acordarea dreptului de vot pentru membrii comisiilor economice regionale nemembri ai O.N.U.²³

La sesiunea a XVIII-a E.C.O.S.O.C.²⁴, prin modificarea punctului 7 din mandatul Comisiei economice pentru Europa, au fost incluse în rîndurile membrilor acestei comisii și alte state nemembre ale O.N.U.²⁵. Admiterea a fost condiționată²⁶ de obligația statelor în cauză de a recunoaște, în cererea lor de primire în Comisie, obligația contribuției financiare prin cote părți stabilite anual de Adunarea Generală conform procedurii în vigoare. În același mod s-a procedat și în C.E.A.E.O.²⁷.

În adoptarea acestor măsuri, Adunarea Generală s-a călăuzit după principiile dispozițiilor art. 4, § 1, din Carta O.N.U., dar legalitatea lor e discutabilă deoarece, conform § 2 al aceluiași text, ea nu se poate pronunța definitiv în materie de eligibilitate fără a primi și avizul Consiliului de Securitate.

Desigur că în speță nu era vorba de eligibilitatea statelor în Organizație, ci de recunoașterea unui statut relativ similar celui propriu

²² Vezi Doc. O.N.U. : E/ECE/S. 12, 6/17.

²³ Astfel încă înainte de a deveni membră a O.N.U., Spania, căreia i se refuzase inițial colaborarea cu titlu consultativ, a fost acceptată în această calitate prin rezoluția E/515 B/XVII respingîndu-se cererile formulate de R.P.C., — R.D.G., R.P.D. Coreeană, Mongolia, etc.

²⁴ Vezi Doc. O.N.U. ; E/517 B/XVII, A/2686 / Suppl. nr. 3.

²⁵ Austria, Finlanda, Portugalia, Italia, Irlanda.

²⁶ O prevedere similară a fost adoptată pentru Comisia economică pentru America Latină.

²⁷ E vorba de participarea R. P. D. Coreea, Cambodgiei, Ceylonului, Japoniei, Laosului.

acestora, pentru statele membre de a acționa într-un organ auxiliar al O.N.U. în interesul lor și al colaborării internaționale preconizate de ea.

În dezbaterile sesiunii a XV-a E.C.O.S.O.C., s-a pus problema dacă din punct de vedere juridic Carta O.N.U. permite E.C.O.S.O.C. să includă în comisiile sale părți care, deși nu sînt membre ale O.N.U., să aibă drepturi egale cu statele membre ale Organizației²⁸. Controversa avea în vedere faptul că, pe de o parte, art. 68 din Cartă permite Consiliului să-și creeze organele subsidiare care crede de cuviință, dar art. 7 și 2, referindu-se la asemenea organe, precizează că ele pot fi înființate „în conformitate cu prezenta Cartă”. S-ar putea deduce că asemenea organe pot fi constituite numai din statele membre ale O.N.U.

O consacrare a acestei opinii este cuprinsă într-un aviz consultativ din 1948 al Curții Internaționale de Justiție, care, confirmînd dispozițiile art. 4, § 2, consideră că E.C.O.S.O.C. nu este autorizat de Cartă cu asemenea competențe în legătură cu organele sale auxiliare.

În justificarea practicii Consiliului s-a considerat că el nu alege membri pentru Organizație ci pentru organele subsidiare, subordonate ei și că de fiecare dată ține seama de criteriile stabilite de condițiile prevăzute de art. 4, § 1 din Cartă. Fără îndoială că printre criteriile urmărite de E.C.O.S.O.C. sînt și cele legate de îndeplinirea sarcinilor ce-i revin din cuprinsul capitolului IX din Cartă.

Se poate pune desigur întrebarea: dacă aceste state pot deveni, într-un asemenea mod, membre ale comisiilor economice regionale, îndeplinind condițiile art. 4, § 1, de ce nu pot deveni ele și membre ale O.N.U.? Evident, răspunsul trebuie căutat în orientarea politicii promovate de acea majoritate mecanică subordonată pe atunci S.U.A. și regizată de ele. De altfel toate aceste probleme și-au pierdut considerabil importanța deoarece au rămas puține state pe glob care, în prezent, nu pot sau nu doresc să fie membre ale Organizației Națiunilor Unite.

În orice caz, dincolo de considerentele înguste, de ordin politic, ca și de cele cu caracter formal juridic practica E.C.O.S.O.C. în stabilirea statutului juridic al statelor nemembre ale O.N.U., dar membre ale comisiilor sale regionale, nu a constituit o violare a scopurilor și principiilor înscrise în Carta O.N.U., deoarece viza interesele colaborării economice internaționale. Ea a fost tolerată tacit de membrii Consiliului de Securitate, ținînd seama de caracterul nepolitic (în sensul strict al noțiunii) propriu relațiilor economice.

Practica în discuție se mai justifică și prin împrejurarea că nici un text al Cartei nu dispune și nu prohibă eventualele măsuri ce s-ar fi

²⁸ Vezi, concluziile doc. O.N.U. : E/245/81V.

dovedit potrivite în constituirea comisiilor economice regionale. Tăcerea păstrată de Cartă în legătură cu poziția O.N.U. față de statele nemembre nu este interpretată ca o scăpare a autorilor ei, ci reflectă interesul de a nu face o delimitare strictă în domenii în care necesitățile practice ar reclama mai multă elasticitate, ca în cazul de față, în care soluționarea problemelor de natură economică n-a fost nemijlocit și categoric legată de soluționarea controverselor politice.

În sprijinul unei atari interpretări se invocă pe bună dreptate și introducerea la articolul 55 din Cartă care, vorbind de „condițiile de stabilitate și bunăstare”, consideră necesare „relații pașnice și prietenești între națiuni”. Remarca nu se poate, desigur, limita numai la națiunile statelor membre ale O.N.U. ci, în general, la națiunile lumii contemporane. În situațiile în care aprecierea are un caracter mai restrâns, se utilizează invariabil cuvântul „membri” și nu „națiuni”.

Tot în legătură cu compoziția acestor comisii este necesară observația că dacă la Conferința de la San Francisco s-a stabilit crearea E.C.O.S.O.C. ca organ principal al O.N.U., nici el și nici organele sale auxiliare de bază nu puteau fi formate din tehnicieni, ci tot din reprezentanți aleși din rîndul statelor membre ale O.N.U.

Utilitatea colaborării economice a tuturor statelor aflate într-o anumită regiune geografică este o realitate indiscutabilă, constituind în fapt sensul major al obiectivelor mandatului atribuit comisiilor economice regionale ale O.N.U.

În sfîrșit, la această argumentație mai trebuie adăugate recomandările Comisiei pregătitoare care se referă la posibilitatea ca unele organe auxiliare să poată include în compoziția lor, pe lîngă state și tehnicieni, și reprezentanți ai guvernelor atunci cînd activitatea respectivului organ ar necesita „recomandări relative la acțiunile speciale din partea acestora”²⁹.

Documentul nu precizează însă dacă guvernul reprezentat trebuie să fie în mod obligator și membru al O.N.U. De altfel, recomandările acceptate ale Comisiei pregătitoare vorbesc chiar de posibilitatea participării și altor persoane decît a celor care au activitatea de reprezentanți ai statelor.

Cu toate acestea, argumentele enunțate au cunoscut interpretări diferite, de unde și statutul diferit al statelor nemembre ale O.N.U., în compoziția comisiilor economice regionale. În Comisia economică pentru Europa, statele nemembre au un statut consultativ în cea pentru Asia și Extremul Orient, statut de membri colaboratori, iar în cea din Comisia economică pentru America Latină statut de membri cu drepturi depline.

²⁹ Vezi: Raportul Comisiei pregătitoare a Organizației Națiunilor Unite, 1945, p. 39, pct. 37.

Din această cauză, pînă la sesiunea a XVIII-a E.C.O.S.O.C. chestiunea statutului juridic al statelor nemembre ale O.N.U. în participarea lor la activitatea comisiilor economice regionale a fost hotărîtă de la caz la caz.

Adeseori, respingerea cererii de acordare a dreptului de vot în asemenea situații a fost motivată prin invocarea dispozițiilor art. 69 din Cartă. În adevăr, textul stabilește fără echivoc faptul că chiar membrii Organizației, dar nemembri ai E.C.O.S.O.C., nu au dreptul de vot atunci cînd participă la dezbaterile asupra chestiunilor ce-i interesează și pentru care au fost invitați.

De fapt în cazul comisiilor economice regionale statele nemembre ale O.N.U. n-au o participare întîmplătoare, pe baza unei invitații, ci una activă, într-un organ care interesează deopotrivă statul respectiv ca membru al comunității regionale, cit și Consiliul în calitatea sa de coordonator al colaborării economice. Așadar, disp. art. 69 se referă la Consiliu și nu la organele sale subsidiare, ceea ce desigur că modifică esențial datele problemei.

Din capul locului a fost clar pentru toți că nu există nici un pericol dacă un stat nemembru al O.N.U. devine membru al unei comisii economice regionale, atît timp cit acest organ este subordonat unui organ principal al O.N.U. (E.C.O.S.O.C.) nu are membri aleși, nu acționează în numele tuturor statelor membre ale O.N.U. și nu poate face recomandări privind întreaga economie mondială. Activitatea statelor în cauză este redusă la scara regională, fiecare reprezentînd propriile sale interese, precis determinate în sistemul relațiilor economice internaționale pe plan regional.

În prezent, statutul consultativ este întîlnit în toate comisiile economice regionale, dar privește un număr redus de state, deoarece, după cum s-a arătat, majoritatea statelor, a căror participare constituia în trecut o problemă, au devenit între timp membre ale O.N.U. Ele se bucură de dreptul de vot consultativ în comisii și de vot deliberativ în organele lor auxiliare.

În afara acestui statut, comisiile economice regionale mai cunosc și situația membrilor asociați. Ea este acordată teritoriilor neautonome, conduse în relațiile lor externe de alte state. Cererea pentru acordarea statutului de membru asociat este prezentată Comisiei de către statele care răspund la administrarea teritoriilor în cauză. Situația lor se modifică după ce acestea obțin independența lor națională.

Statutul de membru asociat permite alegerea acestuia în birourile organelor auxiliare ale comisiilor și dreptul de vot deliberativ în activitatea lor dar n-au drept de vot în dezbaterile ce au loc în comisii. Acest statut este în fapt un institut de factură colonială și a fost acceptat de la început în activitatea O.N.U., avîndu-se în vedere că e un fenomen temporar care va dispărea o dată cu realizarea sarcinilor înscrise în art. 73—74 din Carta O.N.U. El este întîlnit în toate comi-

siile economice regionale cu excepția Comisiei economice pentru Europa.

În practica sa, E.C.O.S.O.C., după ce apreciază situația specifică a celui ce solicită participarea la activitatea comisiilor sale regionale, solicită avizul juridic al Secretarului General³⁰ iar după obținerea lui procedează liber, fără consultarea altui organ al O.N.U.³¹

Astfel, O.N.U. concentrează, prin E.C.O.S.O.C., activitatea tuturor statelor, indiferent de apartenența lor la Organizație, orientind-o spre realizarea scopurilor și principiilor înscrise în Cartă.

Dificultățile ivite în această materie s-au datorat în special politici unilaterale, de discriminare, practicate de principalele state imperialiste în sistemul relațiilor internaționale, politică aflată în flagrantă contradicție cu principiul universalității O.N.U. Situația a început să se modifice substanțial mai ales după sesiunea a X-a a Adunării Generale³² și cele care au urmat, când în O.N.U. a fost primită majoritatea statelor membre pînă atunci.

Sesiunile Comisiilor economice regionale, conform regulamentului lor interior, (în repetate rînduri modificate)³³, au loc în plenary anuale, cînd se analizează raportul Comisiei. În trecut se convocau cîte două sesiuni pe an. Data și locul sesiunilor se stabilește de către Consiliu, la propunerea comisiilor.

În afara raportului lor anual, comisiile aveau obligația de a prezenta Consiliului și cite un raport interimar la fiecare sesiune a acestuia. După sesiunea a IX-a, E.C.O.S.O.C. a renunțat la rapoartele interimare.

Activitatea propriu-zisă a comisiilor economice regionale se desfășoară în ședințele numeroaselor lor comisii tehnice și în ședințele plenare. Fiecare comisie dispune de un sediu continental permanent. Între cele patru comisii economice regionale se întrețin relații strînse³⁴. Totodată, ele colaborează cu instituțiile specializate³⁵, cu Adunarea Generală, Secretariatul și mai ales cu E.C.O.S.O.C.³⁶

Sarcinile fiecărei comisii economice regionale exprimă și realizează sarcinile economice programate ale Consiliului, la scară regională.

³⁰ Secretarul General numește personalul administrativ, al Comisiilor economice regionale, personal care face parte integrantă din Secretariat.

³¹ Prin rezoluția A/46/I; A/206/III; A/526/VI. Adunarea Generală a dat completă libertate de acțiune E.C.O.S.O.C. în organizarea comisiilor sale.

³² Vezi Doc. O.N.U. : A/995/X din 24.XII.1957.

³³ Vezi Doc. O.N.U. : E/414 C 1/XIII pct. 4.

³⁴ Vezi Doc. O.N.U. : E/535 B/XVIII; E/579 b/XX; A/523/VI.

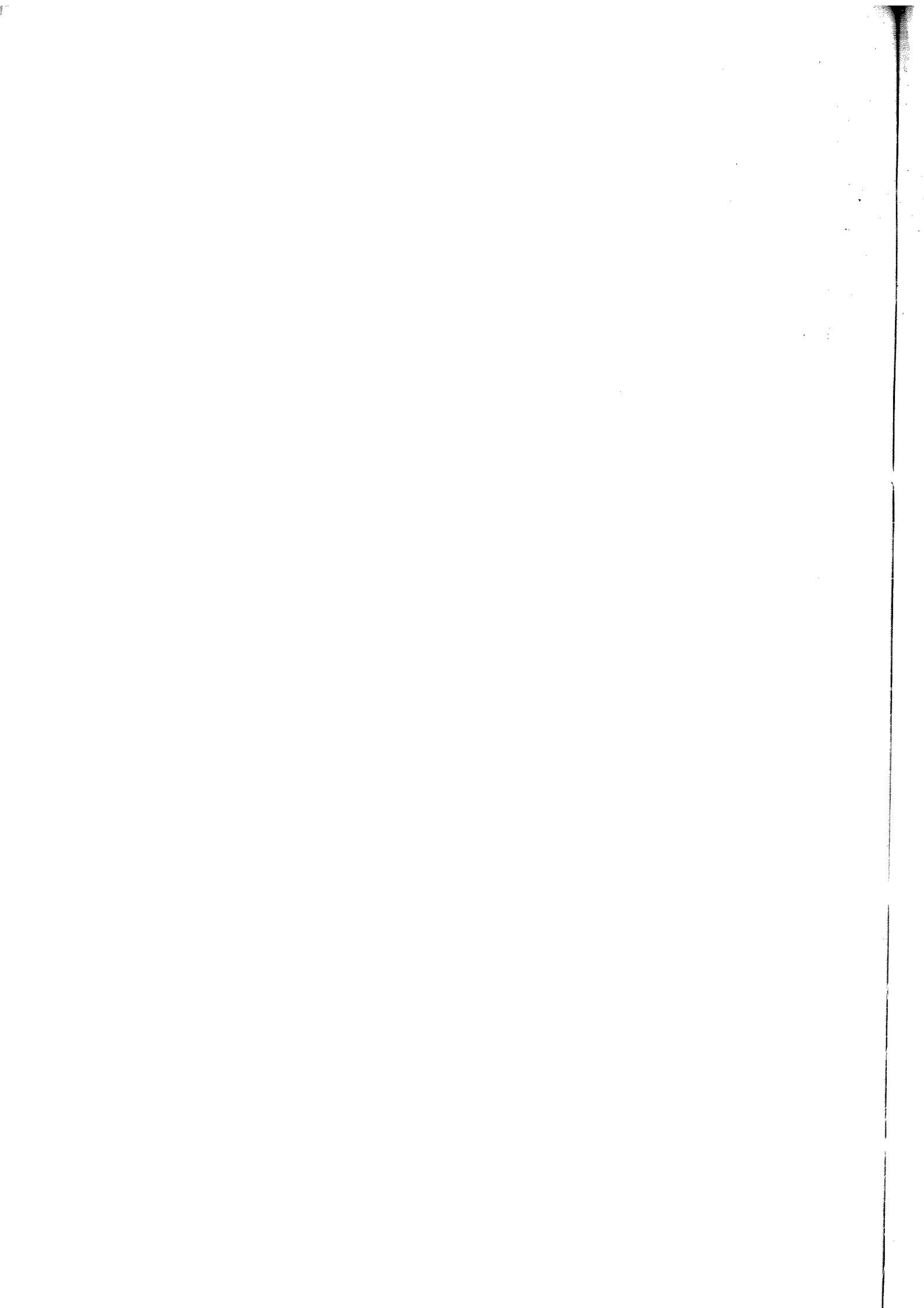
³⁵ Vezi Doc. O.N.U. : E/108/VI (E/777).

³⁶ Vezi Doc. O.N.U. : A/3137/X Suppl. nr. 1.

POINTS DE REPÈRE DANS L'ÉTUDE DES COMMISSIONS
RÉGIONALES DE L'O.N.U.

Résumé

En se référant à la pratique de l'organisation des communautés internationales régionales, l'auteur examine les particularités de la structure et de l'activité des commissions économiques régionales de l'O.N.U. En principal, on prend en considération les aspects juridiques, de droit international, des rapports établis entre ces organes auxiliaires du C.E.S. et de l'O.N.U., les institutions spécialisées, intergouvernementales et non-gouvernementales.

CONSIDERAȚII ASUPRA RAPORTULUI JURIDIC PENAL ÎN CAZUL CONCURSULUI DE INFRAȚIUNI

DE

MARIA ZOLYNEAK

1. Examenul întreprins pînă în prezent în literatura de specialitate asupra raportului juridic penal a învederat importanța acestei instituții juridice care, privită prin prisma dreptului penal, capătă o serie de trăsături particulare ce-i dau o fizionomie proprie, o anumită configurație în cîmpul raporturilor sociale cu semnificație juridică.

Preocupările în cercetarea raportului juridic penal s-au înscris de regulă pe linia aspectelor cardinale ale problemei¹, consolidîndu-se prin argumente noi punctele de vedere unanim acceptate în literatura penală sau susținîndu-se, în chestiunile în care opiniile exprimate au avut un caracter divergent, orientările juste.

Cu toate acestea, anumite aspecte ale raportului juridic penal care depășesc granițele instituției în ceea ce are ea caracteristic ca figură juridică distinctă, aspecte care sînt puse în evidență de interferența raportului juridic penal cu alte instituții ale dreptului penal, nu au constituit pînă în prezent obiect de preocupare în coloanele revistelor de specialitate, deși în literatură s-a subliniat meritul și interesul de a fi puse în discuție².

¹ A se vedea, L. Biró, M. Basarab, *Curs de drept penal, partea generală*, Ed. did. și ped., București, 1963, p. 35 și urm.; I. Oancea, *Drept penal, partea generală*, Ed. did. și ped., București, 1965, p. 47 și urm.; I. Oancea, *Unele considerații cu privire la raportul juridic penal*, în „Studii și cercetări juridice”, Nr. 2/1957, p. 174 și urm.; Doru Pavel, *Considerații teoretice în legătură cu raportul de drept penal*, în „Justiția nouă”, Nr. 9/1966, p. 44 și urm.; I. Biró, *Aspecte ale raportului juridic penal*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series jurisprudentia, Cluj, 1966, p. 85 și urm.; St. Daneș, *Considerații asupra raportului juridic în caz de înlocuire a răspunderii penale pentru unele lapte ce prezintă pericol social redus*, în „Revista română de drept”, Nr. 4/1967, p. 80 și urm.

² A se vedea, Doru Pavel, *op. cit.*, p. 45.

Dacă în general cercetarea raportului juridic penal, mai mult ca oricare altă instituție a dreptului penal, lasă impresia că reprezintă o problemă cu caracter teoretic sau în care aspectul teoretic este preponderent, orientarea cercetării lui în direcția incidenței cu alte instituții penale, cu care adeseori se întâlnește, ar scoate în evidență multiple implicații practice și o problemă complexă care se pune în legătură cu raportul juridic penal, a căror rezolvare s-ar putea găsi în principiile specifice raportului juridic penal și ale celorlalte instituții penale adiacente, precum și în principiile generale care guvernează dreptul penal.

Avem în vedere în acest sens legătura raportului juridic penal cu concursul de infracțiuni, cu recidiva după condamnare, cu participația, cu suspendarea condiționată a executării pedepsei, cu aplicarea măsurilor educative în cazul infracțiunilor concurente săvârșite de un infractor minor (știut fiind că într-o atare situație, datorită specificului măsurilor educative, se va aplica o singură măsură pentru întregul ansamblu de fapte penale comis), cu înlocuirea răspunderii penale, acestea fiind doar câteva dintre problemele care se ridică. Considerațiile de față se vor opri la primul aspect din succesiunea celor amintite.

2. Din definiția raportului juridic penal rezultă că acesta reprezintă o legătură care se stabilește între stat și infractor în momentul săvârșirii infracțiunii, constând în dreptul statului de a pedepsi și obligația infractorului de a executa pedeapsa precum și celelalte măsuri prevăzute în legea penală, legătură care are ca scop realizarea tuturor consecințelor ce decurg din norma penală încălcată³.

S-a observat din definiția dată că raportul juridic penal se naște în momentul săvârșirii infracțiunii⁴, pentru că în acel moment apare

³ A se vedea L. Biró, M. Basarab, *op. cit.*, p. 38; I. Oancea, *Drept penal, partea generală*, Ed. did. și ped., București, 1965, p. 49; L. Biró, *op. cit.*, p. 88, 89; A. A. Piontkovski, *Raporturile de drept penal*, în „Analele româno-sovietice”, nr. 6/1962, p. 64; Doru Pavel, *op. cit.*, p. 45.

⁴ În literatura juridică penală marea majoritate a autorilor admit nașterea raportului juridic penal în acest moment. A se vedea, L. Biró, M. Basarab, *op. cit.*, p. 37; L. Biró, *op. cit.*, p. 87; Doru Pavel, *op. cit.*, p. 51—54; V. Papadopol, *recenzie*, în „Legalitatea populară”, nr. 2/1961, p. 138; Tr. Pop, *Drept procesual penal*, vol. II, Cluj, 1948, p. 3; A. A. Piontkovski, *op. cit.*, p. 67—68; M. S. Strogovici, *Kurs sovetskogo ugolovnogogo professora (Curs de drept procesual sovietic)*, Moskva, 1958, p. 49. În mod izolat, în literatura penală s-a susținut punctul de vedere după care raportul de drept penal s-ar naște în momentul pronunțării hotărârii definitive de condamnare; a se vedea, V. G. Smirnov, *Pravootnoșenie o ugolovnom prave (Raportul juridic în dreptul penal)*, în „Pravovedenie”, nr. 3/1961, p. 92 și urm.; V. Manzini, *Trattato di diritto penale (Tratat de drept penal)*, vol. I, p. 47, sau în momentul punerii sub învinuire a făptuitorului; a se vedea, I. Brainin, *Ugolovnaia otvetstvennost' ee osnovanie o sovetskom ugolovnom prave, (Răspunderea penală și temeiurile ei în dreptul penal sovietic)*, Moskva 1963, p. 22—28; A. L. Rivlin, *Despre raporturile de drept penal și de drept procesual penal*, în „Probleme de drept”, nr. 6/1959, p. 125—126.

dreptul statului și obligația corelativă a infractorului, infracțiunea apărînd ca o faptă juridică generatoare a raportului de drept penal.

Intrucît infracțiunea dă naștere raportului de drept penal, înseamnă că în cazul concursului de infracțiuni, care constă dintr-o pluralitate de fapte penale săvîrșite de aceeași persoană înainte de a se fi pronunțat o hotărîre definitivă de condamnare pentru vreuna dintre ele, se vor naște mai multe raporturi juridice penale, fiecare infracțiune făcînd să apară cîte o legătură (*vinculum juris*) între stat, pe de o parte, și infractor, pe de altă parte, cu conținut și obiecte bine determinate.

După cum concursul de infracțiuni se manifestă sub modalitatea concursului real, cînd pluralitatea de fapte este generată de tot atîtea acțiuni cîte fapte penale se reunesc în structura concursului (art. 33 lit. a c. pen.), sau a concursului numit ideal⁵, caz în care pluralitatea de infracțiuni se grefează pe o singură acțiune sau inacțiune (art. 33 lit. b c. pen.), și raporturile juridice penale vor apare de regulă succesiv în ipoteza primei forme a concursului și simultan în ipoteza celei de a doua forme.

Ceea ce caracterizează aceste raporturi juridice penale care evident au fizionomia obișnuită a raportului de drept penal, este faptul că subiectele între care se cantonează raporturile juridice penale apărute sînt aceleași, și anume statul, ca subiect al tuturor raporturilor juridice penale născute din infracțiunile concurente, și același infractor, care este făptuitorul ansamblului de fapte penale.

Intrucît răspunderea penală în cazul concursului de infracțiuni se realizează potrivit unui anumit sistem de sancționare, se ridică unele probleme pe care vom încerca să le soluționăm, fie în legătură cu mo-

⁵ În teza de doctorat intitulată *Concursul de infracțiuni în dreptul penal român* ne-am exprimat părerea că denumirile de concurs real și ideal acceptate în literatura penală străină, introduse și menținute și în literatura penală română, nu mai corespund actualelor realități legislative. Intrucît noul cod penal a consacrat definiția materială a infracțiunii care stă la baza tuturor instituțiilor dreptului penal, menținerea în continuare a denumirilor arătate nu-și mai găsește justificarea, fiind chiar contrară dispozițiilor în vigoare. Avem în vedere denumirea de concurs ideal, care desemnează cea de a doua formă a concursului, în structura căreia se constată, ca și în cazul celeilalte forme, un ansamblu de fapte penale realmente existent alcătuiind conținutul acesteia. Într-o atare situație denumirea de concurs ideal se îndepărtează, într-o interpretare riguroasă, de conținutul real al situației juridice pe care o desemnează, întrucît în adevărata ei accepțiune acreditează ideea unei aparențe de pluralitate infracțională. Denumirea de concurs ideal își găsește locul în legislația penală burgheză care se întemeiază pe definiția formală a infracțiunii, fiind o consecință a acesteia. În lumina legislației penale socialiste, care are la bază o concepție nouă asupra infracțiunii precum și asupra celorlalte instituții juridico-penale, am considerat că vechile denumiri, tradiționale, apar ca neștiințifice. De aceea am propus înlocuirea lor prin formulările „concurs prin mai multe acțiuni” care să desemneze concursul real, și „concurs printr-o singură acțiune” care să semnifice concursul ideal. Noile denumiri propuse sînt sprijinite de însăși reglementarea concursului de infracțiuni cuprinsă în art. 33 lit. a și b c. pen. (a se vedea, M. Zolyniak, *Concursul de infracțiuni în dreptul penal român*, teză de doctorat, 1970, p. 57 și urm.).

dul cum se valorifică dreptul statului în cadrul raporturilor juridice penale generate de concursul de infracțiuni, fie în legătură cu durata lor ori cu aprecierea acestei forme a pluralității de infracțiuni prin raportarea la faptele juridice penale, în ipoteza în care instanța de judecată a dispus în baza cumulului juridic facultativ adăugarea la pedeapsa cea mai mare a unui spor de pedeapsă în limitele permise de lege.

3. Individualizarea pedepsei se pune nu numai în legătură cu stabilirea răspunderii penale pe care o implică săvârșirea unei singure infracțiuni, ci și în cazul comiterii unui ansamblu de fapte penale de care trebuie să răspundă făptuitorul. Chiar și în această situație criteriile și orientările de stabilire a pedepsei trebuie să conducă la aplicarea unei pedepse de executat, care să realizeze aceleași funcții și scopuri, deși cel condamnat are a răspunde de o pluralitate de fapte juridice distincte și care cel mai adesea atestă o pericolozitate socială de o anumită intensitate din partea celui ce le-a comis. Chiar dacă în activitatea desfășurată de o persoană se conturează o pluralitate de fapte penale, pedeapsa aplicată nu trebuie să reprezinte un echivalent al răului cauzat prin săvârșirea infracțiunilor, ci trebuie să urmărească reeducarea și îndreptarea făptuitorului și în cele din urmă reintegrarea acestuia în viața socială.

Acestea au fost considerentele în temeiul cărora legiuitorul nostru a adoptat pentru sancționarea concursului de infracțiuni sistemul cumulului juridic adaptabil⁶ (art. 34 c. pen.) care lasă instanțelor de judecată diferite posibilități de individualizare a pedepsei prin mecanismul de funcționare a lui, în funcție de forma concursului de infracțiuni, de faptele reunite în structura lui, de legăturile existente între infracțiuni și felurile acestora, precum și de trăsăturile care definesc persoana făptuitorului.

Codul penal anterior, pe lângă faptul că adoptase sisteme de sancționare diferite pentru cele două modalități ale concursului de infracțiuni, din care rezulta o diferențiere prestabilită a pericolozității

⁶ Sistemul cumulului juridic sau al absorbției a fost consacrat de marea majoritate a codurilor penale. Cităm spre exemplificare c. pen. R.S.F.S.R., art. 40 (sistemul absorbției sau al cumulului aritmetic limitat); c. pen. al R. P. Ungare art. 66 par. 2 (cumulul juridic facultativ); c. pen. al R. P. Bulgaria, art. 40 (sistemul absorbției sau al cumulului juridic facultativ); c. pen. al R. D. Germane art. 64 (sistemul absorbției sau al cumulului juridic facultativ); pentru alte legislații penale a se vedea, c. pen. al R. F. a Germaniei, art. 74 (sistemul cumulului juridic); c. pen. francez, art. 5 (sistemul absorbției); c. pen. austriac, art. 34 (sistemul absorbției); c. pen. belgian, art. 60 și 62 (sistemul cumulului juridic facultativ și al absorbției); c. pen. danez, art. 88 (sistemul absorbției sau al cumulului juridic facultativ); c. pen. finlandez, cap. VII (sistemul absorbției sau al cumulului juridic); c. pen. islandez, cap. VIII (sistemul cumulului juridic facultativ); c. pen. elvețian, art. 67 (sistemul cumulului juridic facultativ); c. pen. italian, art. 72 și urm. (sistemul absorbției sau cumulului aritmetic); c. pen. grec, art. 94 (sistemul cumulului juridic). A se vedea, M. Ancel și Y. Marx, *Les codes pénaux européens*, Paris, 1957, 3 vol.

sociale a lor — concursul ideal, prin sistemul absorbției consacrat de art. 103, fiind considerat aprioric ca prezentînd un grad de pericol social mai redus decît concursul real — prevăzuse pentru concursul real sisteme de sancționare diferite (cumulul juridic facultativ — art. 101 —, cumulul aritmetic nelimitat — art. 104 —, și limitat — art. 105), fiecare avînd aplicațiune în sfera unei anumite categorii de pedepse.

Pornind de la neajunsurile și situațiile inechitabile apărute în practica judiciară prin aplicarea sistemelor de sancționare indicate, noua reglementare a instituit un singur sistem de pedepsire care nu face deosebire nici de cele două forme ale concursului de infracțiuni nici de categoriile de pedepse principale prevăzute de lege. Noul sistem de sancționare consacrat de art. 34 c. pen. se caracterizează prin suplețe și posibilitate de adaptare la fiecare situație ce s-ar ivi în practică, fie că instanța va stabili pedepse de aceeași natură sau de natură diferită.

Lăsînd la o parte diferitele ipoteze pe care le prevede art. 34 c. pen. pentru individualizarea sancțiunii în funcție de pedepsele stabilite de instanța de judecată, ceea ce caracterizează sistemul consacrat de lege și care interesează în legătură cu discuția noastră sînt regulile de funcționare a acestuia, potrivit cărora, după ce instanța stabilește cîte o pedeapsă pentru fiecare infracțiune în parte, dispune să se execute cea mai gravă, iar cînd aceasta nu ar fi suficientă față de pericolozitatea socială a ansamblului de fapte și a făptuitorului, mai poate adăuga un spor pînă la maximum special, iar cînd nici pedeapsa astfel sporită nu asigură o dreaptă represiune se poate adăuga în continuare un plus de pedeapsă pînă la trei ani (în cazuri de excepție sporul poate fi mărit pînă la cinci ani).

Așa cum rezultă din dispozițiile art. 34 alin. ultim c. pen., pedeapsa rezultantă la care s-a ajuns prin adiționarea sporurilor menționate poate să fie echivalentă cu suma pedepselor (o consacrare, implicită într-o astfel de situație, a sistemului cumulului aritmetic) nefiind permis să se excedă limita la care s-a ajuns în urma operațiunii de adunare⁷.

După cum s-a putut observa, în procesul de stabilire a pedepsei pentru concursul de infracțiuni distingem două momente de individualizare a ei.

În cadrul primului moment instanța de judecată va stabili cîte o pedeapsă pentru fiecare infracțiune în parte, rezultînd din aprecierea singulară a fiecărei fapte penale considerată separat ca o entitate juridică distinctă. În stabilirea separată a fiecărei pedepse, instanța de

⁷ Art. 34 c. pen. aliniat ultim „Prin aplicarea dispozițiilor din aliniatele precedente nu se poate depăși totalul pedepselor stabilite de instanță pentru infracțiunile concurente”. Dacă nu se poate depăși totalul pedepselor așa cum rezultă *expressis verbis* din textul citat, atingerea acestuia este permisă (s. n.).

judecată va aprecia întregul complex de date, de împrejurări obiective și subiective care determină o anumită evaluare a gradului de pericol social concret. La aprecierea pericolului social concret al fiecărei infracțiuni se iau în considerare toate împrejurările faptei, care trebuie privită izolat de pluralitatea de infracțiuni în care se încadrează, fără ca existența ansamblului de fapte ca atare să se răsfrângă asupra infracțiunilor, influențând astfel pericolul social concret al acestora⁸.

În acest moment, care încheie de altfel o primă etapă din durata raportului juridic penal, conținuturile raporturilor juridice penale din determinabile au devenit determinate, stabilindu-se prin hotărîrea de condamnare, care are caracter definitiv, dreptul statului și obligația infractorului în raport cu fiecare infracțiune în parte.

În cadrul celui de-al doilea moment al individualizării pedepsei, aprecierea juridică are un alt obiectiv; constînd în stabilirea unei pedepse care să reprezinte sancțiunea întregului ansamblu de fapte și pe cale de consecință să reflecte pericolul social al acestuia și al făptuitorului. Aflîndu-se într-o nouă etapă, criteriile de apreciere a pericolului social vor fi altele, nemaivîndu-se în vedere fiecare faptă în parte și condițiile de săvîrșire a ei, ci complexul de fapte penale în concurs, în integralitatea lui, care de regulă reliefează o periculozitate socială de o anumită intensitate.

Punctul de pornire în individualizarea pedepsei, ce se realizează în cea de a doua etapă, îl constituie pedepsele stabilite anterior pentru fiecare infracțiune apreciată separat. Prin posibilitățile de mișcare pe orizontală și verticală, pe care le are instanța de judecată în temeiul legii, — art. 34 c. pen. —, poate alege, ca sancțiune a ansamblului de fapte, pedeapsa cea mai gravă, iar cînd sancțiunea pe care va trebui s-o execute infractorul se impune a fi mai aspră, în baza regulilor cumulului juridic facultativ, mai poate adăuga un spor la pedeapsa de bază — pedeapsa cea mai mare —, care astfel sporită poate fi inferioară sumei pedepselor tuturor infracțiunilor concurente, sau cînd sporul aplicat trebuie să fie mai mare, poate să ducă la un quantum egal cu suma pedepselor stabilite pentru faptele penale în concurs.

Relevăm aceste distincții sub aspectul posibilităților de sancționare, întrucît prezintă interes în legătură cu considerațiile pe care le vom face în continuare.

4. Admițînd că instanța se folosește de prima posibilitate și aplică pedeapsa cea mai gravă pe care o va executa infractorul, se pune

⁸ În cazul judecării deodată a tuturor infracțiunilor concurente de către aceeași instanță, aceasta găsindu-se în fața primului moment de individualizare a pedepsei, nu se va putea neglija împrejurarea că cel judecat este făptuitorul unei pluralități de infracțiuni care cel mai adesea învederează un grad mai accentuat de pericol social.

întrebarea, ce se întâmplă cu celelalte raporturi juridice penale ale căror conținuturi au fost determinate pe baza normelor care le reglementează, se sting în momentul în care instanța dispune executarea pedepsei celei mai grave, se execută o dată cu aceasta sau se suspendă executarea lor?

Din moment ce condamnatul execută o singură pedeapsă, care a devenit într-un fel spus sancțiunea întregului concurs, la prima vedere s-ar părea că sistemul de sancționare adaptat în acest mod echivalează cu un fapt extinctiv al celorlalte raporturi juridice penale.

O analiză mai atentă și completă a acestei situații juridice ne duce însă la alte concluzii.

În primul rând, în cazul în care s-au aplicat pe lângă pedepse principale și pedepse complimentare, acestea se vor executa alături de pedeapsa cea mai gravă în cazul în care sînt de natură diferită sau chiar de aceeași natură dar cu conținut diferit — momentul executării lor începînd o dată cu acela al stingerii prin executare a pedepsei principale. Admițînd că pedepsele complimentare nu sînt ale faptei căreia i s-a stabilit pedeapsa cea mai gravă, ci a celorlalte fapte sancționate cu pedepse mai ușoare, ele se vor executa după executarea pedepsei principale, dar la expirarea ei.

De aici rezultă că celelalte raporturi juridice penale nu se vor stinge, întrucît este știut că raportul juridic încetează o dată cu executarea pedepsei principale și a celei complimentare, o dată cu stingerea tuturor consecințelor ce decurg din norma încălcată prin săvîrșirea faptei.

Mai mult, în situația în care ar interveni un act de clemență — amnistie sau grațiere — care ar avea aplicație numai față de infracțiunea sau pedeapsa cea mai gravă, dacă am accepta ideea că celelalte raporturi juridice penale s-au stins în momentul aplicării pedepsei celei mai grave, ar însemna ca cel condamnat să fie scutit de orice răspundere penală, întrucît dreptul statului, o dată stins, nu mai poate fi valorificat. Or, este știut că în ipoteza intervenției unor acte de clemență care ar înlătura din concurs infracțiunea sau pedeapsa cea mai gravă, se face o nouă verificare a pedepselor concurente, urmînd a se executa în continuare pedeapsa care succede ca gravitate celei înlăturate ca efect al actului de clemență.

Nu s-ar putea vorbi nici de o renunțare din partea statului care ar fi totală în cazul în care pentru infracțiunile mai puțin grave a stabilit numai pedepse principale și parțială, în situația stabilirii față de acestea și a unor pedepse complimentare, ce se vor executa la expirarea pedepsei celei mai grave, întrucît aceasta ar echivala cu o stingere a raporturilor juridice, penale, or, așa cum s-a văzut, înlăturarea într-un mod oarecare a pedepsei celei mai grave atrage executarea pedepsei care urmează ca gravitate.

De neacceptat ni se pare și argumentul care s-ar putea aduce în sprijinul ideii de renunțare din partea statului la drepturile sale stabilite în cadrul celorlalte raporturi juridice, după care aceasta — renunțarea — nu ar fi cu titlu definitiv, ci condiționată de apariția unor acte ale puterii de stat cu efectele arătate.

Modalitatea de stabilire a pedepsei la care ne referim duce oare la suspendarea executării celorlalte raporturi de drept penal? Principiile care stau la baza raportului juridic penal și întreaga disciplină a răspunderii penale nu ne îndreptățește la o asemenea concluzie.

Legea admite suspendarea executării raportului juridic penal în cazul instituției consacrate de art. 81 și urm. c. pen.⁹. În ipoteza suspendării condiționate a executării pedepsei, realizarea dreptului statului și executarea obligației infractorului, altfel spus realizarea conținutului raportului de drept penal se suspendă condiționat în temeiul legii pînă la expirarea termenului de încercare. Dacă cel condamnat, înăuntrul acestui termen, nu a săvîrșit din nou o infracțiune pentru care să se dispună revocarea suspendării executării pedepsei, la expirarea duratei termenului de încercare încetează dreptul statului și obligația corelativă a condamnatului stabilite în cadrul raportului juridic penal, trecerea intervalului de timp stabilit de lege în condițiile în care nu s-a dispus revocarea avînd funcția unei fapte juridice penale cu efect extinctiv.

Fără ca această primă modalitate de stabilire a pedepsei să ducă la stingerea sau suspendarea executării celorlalte raporturi juridice penale, într-o asemenea situație credem că, deși se execută pedeapsa cea mai gravă, implicit are loc și o executare a pedepselor mai ușoare. Fiecare zi de privare de libertate duce la executarea tuturor pedepselor stabilite, astfel că, după expirarea duratei pedepsei celei mai mici, aceasta se consideră executată, apoi după trecerea termenului de pedeapsă imediat următor se consideră executată și a doua pedeapsă și tot așa pînă la executarea pedepsei celei mai grave aplicate pentru concursul de infracțiuni.

Să admitem că o persoană a fost condamnată pentru trei infracțiuni la 2, 3 și 4 ani închisoare instanța dispunînd să execute pe cea mai gravă, iar după ce a executat 2 ani și jumătate a intervenit o lege de grațiere pentru pedepsele de 3 și 4 ani. Pedeapsa ce ar mai rămîne de executat ar fi pedeapsa cea mai mică de 2 ani, dar aceasta nu se va mai executa intrucît se consideră executată, fiecare zi de închisoare în executarea pedepsei celei mai grave ducînd și la executarea acestei pedepse mai ușoare.

⁹ Suspendarea condiționată a executării pedepsei se poate pronunța și în cazul concursului de infracțiuni — art. 81, alin. 2. A se vedea, în examinarea acestei probleme: I. Munteanu, V. Stoica, Aplicarea suspendării condiționate a executării pedepsei în cazul concursului real de infracțiuni. În „Justiția nouă”, Nr. 11, 1965, p. 38.

Arătăm că în baza sistemului de sancționare al concursului prin adăugarea sporului se poate ajunge la un quantum egal cu suma pedepselor, fie că pedepsele stabilite de instanță sînt privative de libertate sau pecuniare¹⁰. Executîndu-se un quantum egal cu suma pedepselor, putem spune că dreptul statului în cadrul acestei modalități de stabilire a pedepsei pentru concursul de infracțiuni se realizează integral, avînd de-a face în fapt cu aplicarea sistemului cumulului aritmetic.

Într-o ultimă posibilitate din seria celor enunțate, instanța în baza regulilor cumulului juridic poate aplica pe lîngă pedeapsa cea mai mare un spor de pedeapsă care, adăugat la aceasta, conduce la o pedeapsă sporită fără să echivaleze cu suma pedepselor, făcînd aplicația în acest caz a cumulului juridic facultativ în formă pură.

Sporul de pedeapsă, după cum s-a mai arătat, se adaugă la pedeapsa cea mai mare. Dar această pedeapsă a fost stabilită în cadrul unui anumit raport juridic guvernat de norma juridică încălcată în conformitate cu care s-a apreciat dreptul statului și obligația infractorului. Prin adăugarea sporului, pedeapsa astfel stabilită se mărește, durata raportului juridic penal prin intermediul căruia se valorifică și realizează dreptul statului se modifică în sensul prelungirii lui.

Față de transformările care survin în raportul juridic penal care a avut la început un anumit conținut, credem că am putea considera concursul de infracțiuni ca un fapt juridic modificator al raportului juridic penal, avînd toate caracteristicile acestuia.

Modificarea este mai evidentă în cazul judecării separate a faptelor în fața unor instanțe diferite care stabilesc fiecare în parte un anumit conținut al raportului juridic penal caracterizat în hotărîrile de condamnare pronunțate.

Urmînd apoi operațiunea de contopire a pedepselor, se va dispune executarea pedepsei celei mai grave care va fi sporită în felul arătat.

Concursul de infracțiuni care duce la modificarea pedepsei celei mai grave — fiind exterior condițiilor de săvîrșire a infracțiunii — are toate caracteristicile unui fapt juridic modificator prin efectele pe care le antrenează ceea ce ne îndreptățește să-l calificăm astfel, față de ultima situație examinată.

¹⁰ O situație asemănătoare exista atunci cînd instanța a stabilit o pedeapsă cu închisoare și una cu amendă și a dispus executarea pedepsei închisorii la care a adăugat în total amenda (art. 34 pol. c. pen.).

CONSIDÉRATIONS SUR LE RAPPORT JURIDIQUE PÉNAL
EN CAS DE CONCOURS D'INFRACTIONS

Résumé

En relevant que le problème du rapport juridique pénal a représenté l'objet d'une examination approfondie dans la littérature pénale, l'auteur examine le rapport juridique pénal face au concours d'infractions — aspect qui n'a pas été analysé jusqu'à présent dans la littérature pénale — pour voir comment se réalise le droit de l'état dans la situation de la pluralité des rapports juridiques pénaux, qui sont parus par l'accomplissement des infractions.

En observant le système de punition du concours d'infractions prévu par la loi dans l'art. 34 C. pen., on peut constater que l'instance judiciaire a le droit de choisir comme sanction pour le concours d'infractions la peine la plus forte de celles qui ont été établies, et quand celle-ci n'est pas suffisante, on peut l'augmenter. La peine ainsi augmentée peut être inférieure à la somme des peines qui ont été établies pour toutes les infractions, ou quand le surcroît doit être plus grand, le quantum peut conduire à un total égal à la somme des peines établies pour les infractions en concours.

En connaissant ces possibilités d'application de la peine pour les différents aspects du concours d'infractions, l'auteur a démontré que dans la première situation, en exécutant seulement la peine la plus forte, il ne s'agit pas de l'extinction des autres rapports juridiques pénaux qui ont comme objet des peines moins fortes; en ce cas celles-ci s'exécutent en même temps avec la peine la plus forte.

Quand on additionne le surcroît à la peine la plus forte, le quantum étant égal avec la somme des peines, le droit de l'État se réalise intégralement parce qu'en réalité il s'agit de l'application du cumul arithmétique.

En fin, si par l'augmentation de la peine la plus forte le quantum est inférieur à la somme des peines, étant donné que le rapport juridique pénal a maintenant un autre contenu que celui qui a été établi au commencement, l'auteur exprime l'opinion qu'on peut considérer le concours d'infractions comme un fait juridique modificateur du rapport juridique pénal, ayant toutes les caractéristiques de celui-ci.

OCROTIREA MINORILOR PRIN MIJLOACE DE DREPT PROCESUAL PENAL

DE

OCTAVIAN LOGHIN

1. Legiuitorul nostru socialist, manifestându-și din plin grija sa față de minorii care ajung în situația de a comite infracțiuni, dar care, datorită particularităților lor de vîrstă, pot fi mai ușor reeducați și redați societății, a prevăzut pentru această categorie de infractori nu numai un regim special de sancționare, ci și un regim special de urmărire și judecare.

Dispozițiile speciale privind urmărirea și judecarea infractorilor minori sînt cuprinse în Titlul IV al părții speciale a Codului de procedură penală, intitulat „Proceduri speciale”. Prin includerea acestor dispoziții în titlul intitulat „Proceduri speciale”, legiuitorul a subliniat caracterul lor special, faptul că toate cauzele cu minori au o reglementare specifică din punct de vedere procedural, care derogă de la procedura obișnuită. Referindu-se la aceasta, art. 480 c.pr. pen. prevede că „Urmărirea și judecarea infracțiunilor săvîrșite de minori, precum și punerea în executare a hotărîrilor privitoare la aceștia, se face potrivit procedurii obișnuite, cu completările și derogările din prezentul capitol”. Prin urmare, potrivit textului, atît în ceea ce privește urmărirea cit și în ceea ce privește judecarea infractorilor minori, vor fi aplicabile trei categorii de dispoziții: a) dispoziții procedurale comune, adică aplicabile atît infractorilor majori cit și celor minori; b) dispoziții de completare, adică dispoziții care au menirea de a completa pe cele comune; c) dispoziții derogatorii, adică dispoziții care prevăd pentru infractorii minori o altă procedură decît cea aplicabilă infractorilor majori. Întrucît numai dispozițiile incluse în ultimele două categorii au caracter special, urmînd să asigure ocrotirea minorilor în tot cursul

procesului penal, ne vom referi în cele ce urmează numai la aceste dispoziții.

2. Înainte de a trece însă la examinarea lor, în raport cu cele două faze ale procesului penal în care își găsesc aplicarea — urmărirea și judecata — se impun câteva precizări în ceea ce privește sfera lor de aplicare.

a) O primă precizare care trebuie făcută este aceea că dispozițiile speciale incluse în Cap. II, titlul IV al codului de procedură penală sînt aplicabile numai minorilor care răspund din punct de vedere penal. Aceasta este o consecință firească a reglementării de către codul penal numai a măsurilor aplicabile minorilor infractori, cele aplicabile minorilor neinfractori fiind prevăzute de Legea privind regimul ocrotirii unor categorii de minori, din 26 martie 1970.

b) O altă precizare constă în aceea că dispozițiile speciale referitoare la minori își vor găsi aplicarea și în cazul săvîrșirii de către aceștia a unor infracțiuni flagrante. Sub imperiul codului anterior, care nu conținea o dispoziție expresă în această privință, unele instanțe au considerat că, în asemenea cazuri, dispozițiile speciale referitoare la minori sînt aplicabile, pe cînd altele au îmbrățișat punctul de vedere contrar. Plenul Tribunalului Suprem, prin decizia de îndrumare nr. 6 din 22 februarie 1962¹, subliniind justetea ultimului punct de vedere, a arătat că în toate cauzele cu minori sînt aplicabile dispozițiile speciale referitoare la urmărirea și judecarea acestora. Noul cod de procedură penală soluționează problema în același mod, arătînd de data aceasta în mod expres, în art. 479, situat la sfîrșitul capitolului consacrat urmării și judecării unor infracțiuni flagrante, că procedura prevăzută în acest capitol nu se aplică infracțiunilor comise de minori.

c) O a treia precizare constă în aceea că dispozițiile speciale referitoare la urmărirea infractorilor minori nu-și vor găsi aplicarea în cazul săvîrșirii de către minori a infracțiunilor la care punerea în mișcare a acțiunii penale este condiționată de plingerea prealabilă a persoanei vătămate. Această plingere adresîndu-se, în cazurile prevăzute de art. 279 lit. a c. pr. pen., comisiei de judecată, iar atunci cînd nu se ajunge la împăcarea părților, instanței de judecată de la locul unde s-a efectuat procedura de împăciuire, potrivit art. 282 c. pr. pen., urmărirea penală nu se va mai efectua și, în consecință, nu-și vor mai găsi aplicarea nici dispozițiile speciale privind urmărirea infractorilor minori.

d) În sfîrșit, în ceea ce privește sfera de aplicare a dispozițiilor speciale privind urmărirea și judecarea infractorilor minori, trebuie făcute unele diferențieri și din punctul de vedere al vîrstei minorului. Din acest punct de vedere distingem următoarele categorii:

— minori la data săvîrșirii infracțiunii și la data sesizării instanței;

¹ Publicată în Culegere de decizii, 1962, p. 60.

— minori la data săvîrșirii infracțiunii și majori la data sesizării instanței.

Prima categorie poate fi subdivizată, la rîndul ei, în :

— minori sub 16 ani la data urmăririi și la data judecării ;

— minori între 16 și 18 ani la data urmăririi și la data judecării.

Infractorilor minori la data săvîrșirii infracțiunii și la data sesizării instanței li se aplică procedura specială de urmărire și judecare. Cînd este vorba de un minor sub 16 ani la data urmăririi sau a judecării, legiuitorul, ținînd seama de faptul că un asemenea minor este prezumat iresponsabil pînă la proba contrarie și urmărind să-i creeze garanții procesuale suplimentare, a instituit unele dispoziții care îi sînt aplicabile numai acestuia. Astfel, în faza de urmărire, cînd învinuitul sau inculpatul este sub 16 ani, potrivit art. 481 c. pr. pen., organul de urmărire penală citează, dacă consideră necesar, pe delegatul autorității tutelare și pe părinți, iar cînd este cazul, pe tutore, curator sau persoană în îngrijirea ori supravegherea căreia se află minorul. Citarea acestor persoane este obligatorie, potrivit alin. 2 al art. 481 c. pr. pen., la prezentarea materialului de urmărire penală. De asemenea, în faza de judecată, cînd inculpatul este sub 16 ani, instanța, după ce îl ascultă, poate să dispună, potrivit alin. 3 al art. 485 c. pr. pen., îndepărtarea sa din ședință, dacă apreciază că cercetarea judecătorească și dezbaterile ar putea avea o influență negativă asupra minorului. Cînd este vorba de un minor în vîrstă de la 16 la 18 ani la data efectuării urmăririi sau a judecării, se aplică tot procedura specială prevăzută pentru minori, cu excepția dispozițiilor care sînt aplicabile numai minorilor sub 16 ani.

Categoria infractorilor minori la data săvîrșirii infracțiunii dar majori la data sesizării instanței se poate subdivide și ea în :

— minori la data sesizării organului de urmărire penală sau a instanței, dar majori în timpul judecării ; acestora li se va aplica procedura specială prevăzută pentru minori, alin. 2 al art. 483 c. pr. pen., arătînd în această privință că „Instanța compusă potrivit dispozițiilor aliniatului precedent rămîne competentă să judece și face aplicația dispozițiilor procedurale speciale privitoare la minori, chiar dacă între timp inculpatul a împlinit vîrsta de 18 ani” ;

— minori la data sesizării organului de urmărire penală dar majori la data sesizării instanței ; în această ipoteză se va aplica procedura obișnuită, deoarece alin. 3 al art. 483 c. pr. pen. arată că „Inculpatul care a săvîrșit infracțiunea în timpul cît era minor este judecat potrivit procedurii obișnuite, dacă la data sesizării instanței împlinise vîrsta de 18 ani”. Totuși, în această ipoteză vor fi aplicabile dispozițiile cu privire la obligativitatea anchetei sociale ;

— minori la data săvîrșirii infracțiunii dar majori la data sesizării organelor de urmărire penală ; se va aplica procedura de drept comun, dar va exista obligativitatea efectuării anchetei sociale.

După aceste diferențieri și precizări privind sfera de aplicare a dispozițiilor referitoare la urmărirea și judecarea infractorilor minori, să examinăm, în continuare, fiecare dintre aceste dispoziții, începând cu cele aplicabile în faza urmăririi penale.

3. Date fiind, pe de o parte, sarcinile importante ale urmăririi penale², iar pe de altă parte, vârsta minorilor, lipsa deplinei lor dezvoltări intelectual-morale, împrejurări care fac să fie redusă capacitatea lor de apărare, legiuitorul, încă din această fază a procesului penal, a luat măsuri de ocrotire a acestora, care să asigure o cercetare temeinică și completă a cauzei.

a) Astfel, după cum am și arătat, art. 481 alin. 1 c. pr. pen. prevede că atunci „Cînd învinuitul sau inculpatul este un minor ce nu a împlinit 16 ani, la orice ascultare sau confruntare a minorului, dacă organul de urmărire penală consideră necesar, citează pe delegatul autorității tutelare și părinții, iar cînd este cazul, pe tutore, curator sau persoană în îngrijirea sau supravegherea căreia se află minorul”.

Prezența autorității tutelare, a părinților, iar dacă este cazul, a celorlalte persoane arătate de art. 481 c. pr. pen. la ascultarea sau confruntarea minorului care nu a împlinit vârsta de 16 ani, este de natură să înnuiască asupra atitudinii minorului în darea explicațiilor și informațiilor ce i se cer, înlăturînd astfel dificultatea de care organul de urmărire penală s-ar lovi, fie din cauza timidității și lipsei de experiență a minorului, fie uneori din cauza spiritului de indisciplină și de curaj rău înțeles al unor minori dominați de influențe nefaste³. Dispozițiile art. 481 c. pr. pen. au menirea de a asigura un climat psihic degajat, corespunzător sensibilității minorului, astfel încît acesta, aflîndu-se în prezența persoanelor care îi sînt apropiate sau cunoscute, să nu fie impresionat de caracterul oficial al urmăririi, să fie sincer și să mărturisească adevărul cu privire la faptele ce i se impută. În sfîrșit, persoanele citate de organul de urmărire penală pot arăta împrejurări de natură să explice infracțiunea și să ridice aprecieri pe care minorul poate nu este în stare să le releve⁴.

Atunci cînd este vorba tot de un minor sub 16 ani, date fiind, pe de o parte, posibilitățile reduse de apărare ale acestuia, iar pe de altă parte, importanța deosebită a prezentării materialului de urmărire penală⁵, prezența persoanelor arătate în alin. 1 al art. 481 c. pr. pen. la efectuarea acestui act procesual devine în toate cazurile necesară. De aceea, legiuitorul a prevăzut, în alin. 2 al aceluiași text, citarea lor ca

² A se vedea, Gr. Theodoru, *Curs de drept procesual penal, Partea specială*, Ed. did. și ped., Buc., 1960, p. 19—23.

³ A se vedea, V. Dongoroz, Gh. Dăringă ș.a., *Noul cod de procedură penală și codul de procedură anterior, Prezentare comparativă*, Buc., 1969, p. 304.

⁴ A se vedea, E. Gergely, *Să acordăm o deosebită grijă reeducării infractorilor minori*, „Legalitatea populară”, 11/1960, p. 27.

⁵ A se vedea, Gr. Theodoru, *op. cit.*, p. 108—109.

o obligație și nu ca o simplă facultate pentru organul de urmărire penală.

În legătură cu dispozițiile alin. 2 al art. 481 c.pr.pen. se ridică problema de a ști ce se va întâmpla în situația în care organul de urmărire penală va cita numai una dintre persoanele arătate, de exemplu numai pe delegatul autorității tutelare, sau, dimpotrivă, numai pe părinții minorului? Din modul cum este redactat alin. 1 al art. 481 c.pr.pen., la care face trimitere alin. 2 al aceluiași articol, rezultă că organul de urmărire penală are obligația de a cita atât părinții minorului etc., cât și pe delegatul autorității tutelare. Într-adevăr, legiuitorul folosește cuvintele: „citează pe delegatul autorității tutelare precum și părinții...” Aceasta înseamnă că cerința prevăzută de text este cumulativă și nu alternativă. În aceste condiții, neîndeplinirea cerinței de a cita atât pe delegatul autorității tutelare cât și pe părinții minorului etc. va duce la nulitatea actului? Art. 197 alin. 1 c.pr.pen. referindu-se la încălcările care atrag nulitatea arată că „Încălcările dispozițiilor legale care reglementează desfășurarea procesului penal atrag nulitatea actului numai atunci când s-a adus o vătămare care nu poate fi înlăturată decât prin anularea acelui act”. Prin urmare, art. 197 alin. 1 prevede nulitatea relativă, care se acoperă prin neridicarea ei de îndată ce a fost cunoscută sau prin acceptarea actului așa cum a fost efectuat sau prin înlăturarea vătămării în alt mod decât anularea actului. Or, necitarea tuturor persoanelor la efectuarea prezentării materialului de urmărire penală nu înseamnă neapărat o vătămare; de exemplu, a fost apărătorul, care a propus probele necesare sau, în fața instanței, sînt chemate persoanele respective. În faza de urmărire, procurorul are obligația, potrivit art. 265 c.pr.pen., dacă constată, la plîngere sau din oficiu, necitarea tuturor persoanelor arătate de lege, să restituie dosarul pentru refacerea actului cu citarea tuturor acestor persoane. Neîndeplinirea acestei obligații nu atrage însă nulitatea urmăririi și restituirea cauzei la procuror de către instanță decât în cazul cînd se dovedește o vătămare care nu poate fi înlăturată prin citarea tuturor persoanelor prevăzute de lege în fața instanței, ceea ce este greu de conceput.

În ceea ce privește autoritatea tutelară care trebuie citată, s-a arătat în mod just că aceasta este cea în a cărei circumscripție se găsește locuința minorului⁶.

O problemă care se mai poate ridica în legătură cu citarea obligatorie a persoanelor indicate de lege la prezentarea materialului de urmărire penală este și aceea de a ști dacă această citare mai este obligatorie în cazul cînd, între timp, minorul a împlinit vîrsta de 16 ani. Deși textul alin. 2 al art. 481 c. pr. pen. nu se referă în mod expres la această situ-

⁶ A se vedea, A. Teodorescu, N. Velicu, S. Teodorescu, A. Agop, T. Butoi, *Probleme procesuale privind cauzele cu minori*, „Justiția nouă”, 4/1965, p. 62.

ație, considerăm totuși că acest text are în vedere numai învinuitul sau inculpatul de care vorbește alin. 1 al art. 481 c.pr.pen., adică numai pe cel care nu a împlinit vârsta de 16 ani. Dispozițiile art. 481 c.pr.pen. apar ca o garanție în plus pentru minorul în vîrstă de la 14 la 16 ani care, potrivit codului penal, este considerat, pînă la proba contrarie, lipsit de discernămint.

Alin. 3 al art. 481 c.pr.pen. prevede că neprezentarea persoanelor legal citate la efectuarea actelor arătate în alin. 1 și 2 nu împiedică efectuarea acelor acte. Prin urmare, actul efectuat în lipsa persoanelor arătate de art. 481 nu este nelegal, ca în situația în care aceste persoane n-ar fi fost citate, ci va putea fi numai netemeinic, deoarece prezența autorității tutelare etc. ar fi putut aduce lămuriri suplimentare. De aceea, deși potrivit textului, neprezentarea persoanelor arătate nu împiedică ascultarea, confruntarea sau prezentarea materialului de urmărire penală, totuși, dacă ulterior, cu ocazia verificării lucrărilor de urmărire penală, procurorul constată că asistența autorității tutelare sau a celorlalte persoane era necesară la prezentarea materialului de urmărire penală, el va putea restitui dosarul pentru refacerea acestui act procesual în prezența celor indicați⁷.

Considerăm că sistemul citării facultative, consacrat de alin. 1 al art. 481 c.pr.pen., prezintă unele neajunsuri; întrucît organul de urmărire penală trebuie să motiveze necesitatea citării, acest organ ar putea fi inclinat să nu citeze niciuna dintre persoanele arătate, ceea ce, evident, ar duce la dispariția garanției pe care legiuitorul a vrut să o creeze minorului sub 16 ani. Neajunsuri ar prezenta însă și sistemul citării obligatorii; potrivit unui asemenea sistem, organul de urmărire penală s-ar vedea obligat să citeze delegatul autorității tutelare și celelalte persoane chiar și în acele cazuri cînd prezența lor nu ar fi necesară, ceea ce n-ar putea decît să îngreueze urmărirea penală. De aceea, propunem de lege ferenda să se prevadă într-un prim alineat, într-o formă imperativă, că „La orice ascultare sau confruntare a minorului care nu a împlinit 16 ani, organul de urmărire penală citează pe delegatul autorității tutelare și pe părinți, iar cînd este cazul, pe tutore, curator sau persoană în îngrijirea sau supravegherea căreia se află minorul”. Acestui prim alineat să-i urmeze un al doilea, în care să se prevadă că „Atunci cînd interesul urmăririi cere, organul de urmărire penală, prin ordonanță motivată, poate proceda la ascultare sau confruntare, fără a mai cita persoanele arătate mai sus”. O astfel de reglementare ar prezenta avantajul că organul de urmărire penală va fi obligat, în principiu, să citeze persoanele arătate și, numai cînd nu este cazul, va putea asculta singur pe minor, motivînd de ce a procedat în acest mod.

⁷ A se vedea, V. Dongoroz, Gh. Dăringă ș.a., *op. cit.*, p. 394.

Observații se impun și în ceea ce privește alin. 2 al art. 481 c. pr. pen. Potrivit acestui cod, este posibilă trimiterea în judecată fără efectuarea prezentării materialului de urmărire penală (art. 257). Dacă potrivit procedurii obișnuite este posibilă trimiterea în judecată fără prezentarea materialului de urmărire penală, desigur că în acele cazuri nu-și vor găsi aplicația nici dispozițiile alin. 2 al art. 481 c. pr. pen. În felul acesta, întrucît, pe de o parte, citarea persoanelor arătate la ascultarea minorului este facultativă și întrucît, de de altă parte, este posibil să nu se efectueze prezentarea materialului de urmărire penală, se poate ajunge în situația ca un minor sub 16 ani să fie trimis în judecată fără ca nici una dintre persoanele apropiate acestuia să fi fost prezentă cînd el a fost chemat de organul de urmărire penală. De aceea, considerăm că, în condițiile menținerii citării facultative, este necesar să se prevadă măcar obligativitatea efectuării, în cazul infractorilor minori, a prezentării materialului de urmărire penală precum și obligativitatea citării, cu această ocazie, a persoanelor indicate de art. 481 alin. 1 c. pr. pen.

b) Organul de urmărire penală are obligația, potrivit art. 482 c. pr. pen., să dispună, în cazurile cu infractori minori, efectuarea anchetei sociale. Aceasta constă, potrivit alin. 2 al art. 482 c. pr. pen., în strîngerea de date cu privire la purtarea pe care minorul o are în mod obișnuit, la starea fizică și morală a acestuia, la antecedentele sale, la condițiile în care a fost crescut și în care a trăit, la modul în care părinții, tutorele sau persoana în îngrijirea căreia se află minorul își îndeplinesc îndatoririle lor față de acesta și, în general, cu privire la orice elemente care pot servi la luarea unei măsuri sau aplicarea unei sancțiuni față de minor. Datele cuprinse în actul de anchetă socială trebuie adunate prin mijloace de probă corespunzătoare, de natură a face convingerea că ele reprezintă realitatea. Ele prezintă o mare însemnătate pentru organul de urmărire penală, iar mai tîrziu, pentru instanță, constituind materialul de bază pentru stabilirea răspunderii penale a minorului și pentru alegerea măsurii celei mai potrivite de îndreptare a acestuia. Dată fiind marea însemnătate a anchetei sociale, legiuitorul a arătat, în mod expres, în alin. 2 al art. 197 c. pr. pen., că dispozițiile relative la efectuarea ei sînt prevăzute cu sancțiunea nulității. Pentru ca neefectuarea anchetei sociale să constituie nulitatea expresă prevăzută de art. 197 alin. 2 c. pr. pen. este necesar ca acest viciu procesual să aibă loc în faza judecătii. Acest mod de interpretare rezultă din aceea că art. 197 alin. 2 c. pr. pen. se referă la aspecte prevăzute sub sancțiunea nulității privind sesizarea și compunerea instanței, participarea procurorului, prezența inculpatului etc. Așa fiind, dacă ancheta socială nu a fost efectuată în faza urmăririi penale, nulitatea va putea fi acoperită prin efectuarea ei de către instanță. Numai dacă instanța nu va efectua ancheta socială, aceasta va atrage nulitatea absolută a hotărîrii pronunțate.

c) Potrivit art. 171 pct. 2 c.pr.pen., asistența juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este un minor. Cum textul nu face nici o altă precizare, rezultă că asistența juridică este obligatorie, în cazul infractorilor minori, în tot cursul procesului penal, prin urmare, și în faza urmăririi penale.

Potrivit codului de procedură penală, apărătorul poate lua parte la efectuarea unor acte de urmărire penală (art. 172). Dintre acestea, ne interesează, în mod deosebit, în cazul minorului, prezentarea materialului de urmărire penală și prelungirea duratei arestării preventive. Dacă minorul are un apărător ales, acesta se poate prezenta la efectuarea actelor de urmărire penală la care este permisă prezența sa. Organul de urmărire penală nu-i poate refuza acest drept. Este adevărat că art. 172 c.pr.pen. prevede că apărătorul inculpatului sau învinuitului „poate” asista la efectuarea unor acte de urmărire penală. Dar, după cum a arătat Tribunalul nostru Suprem⁸, prin aceste dispoziții legale nu s-a lăsat organului de urmărire penală posibilitatea de a hotărî, în fiecare caz, dacă inculpatul sau învinuitul poate fi asistat de un apărător, ci s-au arătat numai situațiile în care este permisă asistarea inculpatului sau învinuitului de un apărător. În consecință, în această situație, organul de urmărire penală nu are dreptul de a interzice o astfel de asistență juridică. Dacă minorul nu are apărător ales, va fi desemnat unul din oficiu, care va putea asista la efectuarea actelor de urmărire penală la care asistența juridică este prevăzută de lege.

Ce se va întâmpla dacă organul de urmărire penală nu va chema totuși apărătorul minorului pentru a asista la efectuarea actelor de urmărire penală la care este permisă prezența sa? Tribunalul nostru Suprem, într-o decizie de speță⁹, a ajuns la concluzia că pentru ca neasistarea inculpatului de către apărător să constituie nulitatea expresă prevăzută de art. 197 alin. 2 c.pr.pen., este necesar ca acest viciu procesual să aibă loc în faza judecătii, iar nu în faza urmăririi penale. Prin urmare, dacă minorul nu va fi asistat de un apărător la efectuarea actelor de urmărire penală la care este permisă prezența apărătorului, nulitatea va putea fi acoperită prin neridicarea ei în fața instanței, prin lipsa vătămării sau prin înlăturarea acesteia în alt mod decît prin nulitatea actului.

4. Garanții procesuale suplimentare sînt create minorilor și în faza judecătii.

a) Astfel, potrivit alin. 1 al art. 483 c.pr.pen., cauzele în care inculpatul este minor se judecă de judecător și, atunci cînd este cazul, și de asesori populari, care au în mod deosebit posibilitatea să apre-

⁸ A se vedea, Decizia de îndrumare 7/1969, „Rev. rom. de dr.”, 9/1969, p. 111.

⁹ A se vedea, Decizia 3135/1965, Secția penală, în „Rev. rom. de dr.”, 1/1970, p. 162.

cieze starea morală și dezvoltarea minorului și să aleagă dintre măsurile sau sancțiunile prevăzute de lege, pe cele mai potrivite pentru inculpatul minor. Judecătorii sint desemnați de Ministerul Justiției. Prin urmare, legiuitorul, în grija sa permanentă pentru minori, a prevăzut pentru judecarea acestora formarea unor complete speciale, alcătuite din judecători specializați, desemnați de Ministerul Justiției și, atunci cînd este cazul, și din asesori populari, de asemenea specializați.

Specializarea judecătorilor constă, pe de o parte, într-o temeinică pregătire profesională, în cunoașterea amănunțită și exactă a dispozițiilor legale ce reglementează judecarea minorilor, iar pe de altă parte, într-o bogată și îndelungată experiență practică profesională în rezolvarea cauzelor cu minori, precum și într-o largă experiență de viață și familială, capabilă să-i ajute efectiv în aprecierea faptelor concrete comise de minori cît și a condițiilor de creștere și educare a acestora¹⁰.

Specializarea asesorilor populari privește pregătirea lor profesională, comportarea în viață și familie și, eventual, profesiunea exercitată, care să le permită să aprecieze, în mod deosebit, persoana minorului, dezvoltarea lui, mediul său familial, și să aleagă, dintre măsurile prevăzute de lege pentru minori, pe cea mai indicată în cazul concret dat.

Aprecierea pregătirii profesionale, a practicii îndelungate și a experienței de viață a judecătorilor care urmează să judece cauzele cu minori se reflectă în desemnarea lor de către ministrul justiției. Pentru asesorii populari, în cazurile în care aceștia participă la judecarea cauzelor cu minori¹¹, această apreciere va fi făcută de fiecare tribunal în parte.

Judecarea cauzelor cu infractori minori de judecători nedeseamnați de ministrul justiției atrage nulitatea absolută a hotărîrilor pronunțate (art. 197 alin. 2 c. pr. pen.).

b) Alin. 2 al art. 483 c. pr. pen. prevede că instanța compusă potrivit dispozițiilor alin. 1 al acestui text rămîne competentă să judece și face aplicația dispozițiilor procedurale speciale privitoare la minori, chiar dacă între timp inculpatul a împlinit vîrsta de 18 ani.

Prin aceste dispoziții legiuitorul a urmărit să asigure continuitatea judecării și soluționarea cauzei fără întîrzieri inutile¹².

Prin expresia „între timp” pe care o folosește legiuitorul, credem că trebuie să se înțeleagă perioada de timp următoare momentului sesizării instanței. Aceasta rezultă din interpretarea alin. 2 al art. 483 c. pr. pen. cu ajutorul alin. 1 al aceluiași text. Acest din urmă aliniat

¹⁰ A se vedea, A. Teodorescu, V. Velicu ș.a., *art. cit.*, p. 661.

¹¹ A se vedea, art. 25 alin. 2 și art. 26 alin. 3 din Legea de organizare judecătorească nr. 58/1968.

¹² A se vedea, V. Dongoroz, Gh. Dăringă ș.a., *op. cit.*, p. 390.

prevede că „Inculpatul care a săvârșit infracțiunea în timpul cît era minor, este judecat potrivit procedurii obișnuite, dacă la data sesizării instanței împlinise vîrsta de 18 ani“. Legiuitorul a avut în vedere, așadar, situația în care infractorul devine major în perioada de după comiterea infracțiunii pînă în momentul trimiterii lui în judecată. Aceasta înseamnă că, în alin. 2 al aceluiași articol, legiuitorul nu a putut să-l aibă în vedere decît pe infractorul care, în momentul trimiterii în judecată, nu împlinise vîrsta de 18 ani și care împlinește această vîrstă ulterior.

Infractorul minor în momentul sesizării instanței poate deveni major fie în cursul judecării cauzei la prima instanță, după pronunțarea hotărîrii de către această instanță, fie după rămîinerea definitivă a hotărîrii, care este însă desființată în urma recursului extraordinar.

În legătură cu aceste situații și aplicarea infractorului, devenit între timp major, a procedurii speciale pentru minori, se pot naște unele discuții. După cum se știe, instanța este sesizată cu judecarea cauzei prin rechizitoriul procurorului (art. 264 c. pr. pen.). Dacă în momentul cînd este sesizată instanța, prin rechizitoriul procurorului, infractorul este minor, acestuia i se va aplica procedura specială, chiar dacă ulterior împlinește vîrsta de 18 ani. Dacă cauza se restituie procurorului și, între timp, infractorul devine major, întrucît se întocmește un nou rechizitoriu și, deci, este vorba de o nouă sesizare a instanței, nu se va mai aplica procedura specială, ci cea obișnuită.

Ce se va întîmpla în situația în care infractorul devine major după pronunțarea hotărîrii, care este însă desființată, cauza urmînd a fi rejudecată? Art. 193 c. pr. pen. prevede că dispozițiile art. 483—489 se aplică în mod corespunzător și la judecata în instanța de recurs, în cauzele privitoare la infracțiuni săvîrșite de minori. Așa fiind, în situația la care ne referim, întrucît este vorba, de asemenea, de o nouă sesizare a instanței, se va aplica tot procedura obișnuită¹³.

După cum s-a și arătat, potrivit alin. 3 al art. 483 c. pr. pen. se va aplica nu procedura prevăzută pentru minori, ci procedura obișnuită inculpatului care, deși minor în momentul săvîrșirii infracțiunii, a împlinit vîrsta de 18 ani în momentul sesizării instanței.

Dispozițiile susmenționate își găsesc aplicația în următoarele: legiuitorul a prevăzut pentru minori o procedură specială de judecată deoarece aceștia, nefiind pe deplin formați din punct de vedere fizic și psihic, au o mai redusă capacitate de apărare în raport cu infractorii majori. Minorii, avînd o mai redusă capacitate de apărare, prezentînd particularități care pot influența în mod negativ desfășurarea judecării și stabilirea adevărului, justa soluționare a cauzelor cu minori a impus crearea pentru acești infractori a unor garanții suplimentare. Atunci cînd în momentul sesizării instanței infractorul a devenit

¹³ A se vedea, A. Cătană, Notă, „Legalitatea populară“, 12/1961, p. 91,

major, toate aceste garanții suplimentare nu-și mai au rațiunea de a fi, deoarece infractorul, devenind major și dobândind întreaga sa capacitate de exercițiu, are aceleași posibilități de apărare ca orice infractor major și, ca orice infractor major, își va putea exercita drepturile și asuma orice obligații în nume propriu. În concepția legiuitorului, faptul că acest inculpat a fost minor în momentul săvârșirii infracțiunii trebuie să atragă pentru el numai aplicarea tratamentului juridic penal prevăzut pentru minori, fără a exercita nici o influență asupra procedurii aplicabile lui.

c) Judecarea cauzelor cu minori se face numai în prezența acestora. De la această regulă se admite o singură excepție, atunci când minorul se sustrage de la judecată, situație în care judecarea cauzei poate avea loc și în lipsa acestuia (art. 484 alin. 1 c. pr. pen.).

Prezența minorului, când acesta este în vîrstă de la 14 la 16 ani este necesară, în primul rînd, pentru a soluționa problema discernămintului; punîndu-i întrebări în mod nemijlocit, cerîndu-i explicații în legătură cu fapta săvîrșită, din răspunsurile și explicațiile date de minor, instanța își va putea da seama de starea sa psihică, de dezvoltarea sa intelectuală, de faptul dacă a săvîrșit sau nu fapta cu discernămint. În al doilea rînd, prezența minorului este necesară deoarece, avînd în felul acesta posibilitatea de a-l cunoaște mai bine, instanța va putea alege măsura cea mai potrivită pentru reeducarea lui.

Pentru asigurarea prezenței minorului la judecarea cauzei, instanța va putea dispune, potrivit art. 183 c. pr. pen., aducerea acestuia cu mandat. În mod excepțional, când minorul se sustrage de la judecată, instanța va putea trece la judecarea cauzei și în lipsa acestuia. Prin sustragerea de la judecarea cauzei va trebui să înțelegem situația în care se stabilește, prin efectuarea unor cercetări amănunțite, că inculpatul minor nu vrea într-adevăr să se prezinte la judecată, că se ascunde, că a dispărut fără urmă din această cauză.

Judecarea cauzelor cu infractori minori în lipsa acestora, în afara cazului când s-a stabilit că aceștia s-au sustras judecării, atrage nulitatea hotărîrilor pronunțate (art. 197 alin. 2 c. pr. pen.).

d) Potrivit alin. 2 al art. 484 c. pr. pen., „La judecarea cauzei se citează, în afară de părți, autoritatea tutelară și părinții, iar dacă este cazul, tutorele, curatorul sau persoana în îngrijirea sau supravegherea căreia se află minorul precum și alte persoane a căror prezență este considerată necesară de către instanță”. Aceste persoane au dreptul și îndatorirea să dea lămuriri să formuleze cereri și să prezinte propuneri în privința măsurilor ce ar urma să fie luate (art. 484 alin. 3 c. pr. pen.).

Neprezentarea persoanelor legal citate nu împiedică judecarea cauzei (art. 484 alin. 4 c. pr. pen.). Cînd instanța consideră necesar, va putea dispune, potrivit dispozițiilor comune, aducerea acestor persoane cu mandat.

e) Dispoziții speciale există și în ceea ce privește desfășurarea ședinței de judecată în cauzele cu infractori minori. Astfel, ședințele de judecată în aceste cauze se desfășoară separat de celelalte ședințe (art. 485 alin. 1 c. pr. pen.). Ele nu sînt publice. La desfășurarea judecării vor putea asista numai persoanele cărora legea le dă acest drept, precum și alte persoane cu încuviințarea instanței. Toate acestea își găsesc explicația în necesitatea de a se asigura minorului condițiile psihice cele mai favorabile, în așa fel încît, în tot timpul desfășurării judecării, să poată avea o conduită normală, obișnuită. În prezența unui public numeros, minorul ar putea avea rețineri în relatarea unor împrejurări, ar putea avea o serie de complexe psihologice specifice vârstei, iar toate acestea ar crea dificultăți în soluționarea justă a cauzei.

De aceeași grijă pentru minori sînt pătrunse și dispozițiile alin. 3 al art. 485 c. pr. pen., potrivit cărora „Cînd inculpatul este minor sub 16 ani, instanța, după ce îl ascultă, poate dispune îndepărtarea lui din ședință, dacă apreciază că cercetarea judecătorească și dezbaterile ar avea influență negativă asupra minorului. Într-adevăr, în unele cazuri, cercetarea judecătorească și dezbaterile, prin împrejurările pe care le pun în discuție, ar putea exercita o influență negativă asupra minorului. Un astfel de caz ar putea fi — de exemplu — acela cînd s-ar releva anumite împrejurări privind moralitatea părinților minorului, sau ar fi puse în discuție vina educatorilor ori lipsa de supraveghere a celor în îngrijirea cărora se află minorul.

Potrivit art. 482 c. pr. pen., text la care ne-am mai referit, instanța este obligată să dispună efectuarea anchetei sociale, bineînțeles dacă aceasta nu a fost efectuată în cursul urmăririi penale. Dacă a fost efectuată, instanța va putea dispune efectuarea unui supliment de anchetă. Instanța va dispune direct efectuarea anchetei sociale, în cazul cînd este sesizată direct prin plîngerea persoanei vătămate.

Darea hotărîrii fără efectuarea anchetei sociale este sancționată, potrivit art. 197 alin. 2 c. pr. pen., cu nulitate absolută.

În practica judiciară s-a stabilit că efectuarea anchetei sociale este obligatorie și în cazul cînd, pînă la judecarea cauzei, infractorul devine major¹⁴.

f) Potrivit art. 481 c. pr. pen. „Cînd în aceeași cauză sînt mai mulți inculpați, dintre care unii minori și alții majori, și nu este posibilă disjungerea, instanța judecă, în compunerea prevăzută de art. 483 și după procedura obișnuită, aplicînd însă cu privire la inculpații minori, dispozițiile cuprinse în acest capitol“.

În situația judecării împreună a infractorilor minori și majori, se pot naște unele incompatibilități în ceea ce privește dispozițiile

¹⁴ A se vedea, Dec. 520/1951 a Col. pen. al Trib. Suprem, „Justiția nouă“, 1/1952, p. 96; Dec. 1904/1967 a fostului tribunal regional Bacău, Col. pen., „Revista română de drept“, 9/1967, p. 161, cu Notă de S. Lungu și M. Boiciu.

procedurale aplicabile. Astfel, potrivit procedurii obișnuite (art. 290 c. pr. pen.), ședința de judecată este publică, pe cînd, potrivit procedurii speciale pentru minori, ședința de judecată nu este publică. În lipsa unei prevederi exprese, ședința va fi publică, deoarece primează dispozițiile de principiu înscrise în art. 290 c. pr. pen. Instanța va putea declara însă, potrivit art. 290 alin. 2, ședință secretă. De asemenea, potrivit procedurii obișnuite, inculpatul legal citat poate fi judecat și în lipsă, pe cînd, potrivit procedurii speciale pentru minori, infractorul minor trebuie să fie prezent la judecarea cauzei. În situația în care vor lipsi inculpații majori și minori, iar procedura va fi completă, pentru minori aplicîndu-se procedura specială, aceștia nu vor putea fi judecați în lipsă, pe cînd pentru majori, aplicîndu-se procedura obișnuită, aceștia vor putea fi judecați în lipsă.

g) Ocrotirea minorului în faza judecării este asigurată și prin asistarea acestuia, în mod obligator, de către un apărător (art. 171 alin. 1 c. pr. pen.). În cazul minorului, tocmai datorită posibilităților reduse de apărare ale acestuia, necesitatea asigurării asistenței juridice se impune în mod deosebit. Lăsat să se apere singur, fără a i se asigura un apărător, minorul ar fi într-o situație mult mai grea decît inculpatul major, iar dreptul de apărare garantat de Constituție, nu s-ar putea realiza, într-un asemenea caz, în mod efectiv.¹⁵ De aceea, legiuitorul a arătat în mod expres, în art. 197 alin. 2 c. pr. pen., că dispozițiile relative la obligativitatea asistării minorului de către apărător sînt prevăzute sub sancțiunea nulității.

Tribunalul nostru Suprem, prin decizia de îndrumare nr. 7 din 21 august 1969¹⁶, a arătat că „În cazurile în care legea prevede că asistența juridică a inculpatului este obligatorie, apărătorul ales sau desemnat din oficiu, în baza prevederilor art. 171 c. pr. pen., nu poate pune concluzii, în fața instanței, decît în prezența inculpatului”. Într-adevăr, după cum just arată Tribunalul Suprem, în motivarea soluției, potrivit art. 171 alin. 2 c. pr. pen., cînd inculpatul este minor instanța este obligată să se îngrijească de asistența juridică a acestuia, luînd măsuri, conform art. 294 alin. 1 c. pr. pen., pentru desemnarea unui apărător. Acest apărător, desemnat din oficiu, poate asista pe inculpat și poate exercita drepturile procesuale ale acestuia, însă nu poate pune concluzii în lipsa inculpatului, deoarece în acest caz este permisă numai asistarea inculpatului, iar nu și reprezentarea.

h) În același scop al ocrotirii minorului, art. 315 alin. 1 c. pr. pen. prevede obligația procurorului de a participa la ședințele de judecată în care vreunul dintre inculpați este minor. Impunînd prezența procurorului la judecarea tuturor cauzelor cu infractori minori, legiuitorul a

¹⁵ A se vedea, E. Gergely, *Dialectica formei și conținutului dreptului în activitatea judiciară*, „Legalitatea populară”, 5/1957, p. 526.

¹⁶ Publicată în „Revista română de drept”, 9/1969, p. 115.

ținut seama, și de data aceasta, de posibilitățile mai reduse ale acestora de a se apăra și, în consecință, a urmărit să le acorde o protecție specială, prin asigurarea unui control mai riguros asupra modului de desfășurare a dezbaterilor și a soluționării cauzei. În același timp, legiuitorul a urmărit să ridice eficiența educativă a dezbaterilor, știut fiind faptul că concluziile procurorului au un profund caracter educativ pentru minor, convingându-l de pericolozitatea socială a faptei comise, de justetea sancțiunii pe care urmează să o execute, de necesitatea de a avea în viitor o conduită corespunzătoare cerințelor legii.

Participarea procurorului la judecarea cauzelor cu infractori minori, având o atitudine de mare însemnătate, legiuitorul a prevăzut în mod expres, în art. 197 alin. 2 c. pr. pen., că dispozițiile cu privire la participarea procurorului la judecarea unor astfel de cauze sunt prevăzute sub sancțiunea nulității.

Potrivit dispozițiilor art. 493 c. pr. pen., procedura specială prevăzută pentru minori se aplică în mod corespunzător și la judecata în recurs, în cauzele privitoare la infracțiuni săvârșite de minori.

LA PROTECTION DES MINEURS PAR LES MOYENS DE LA PROCEDURE PENALE

Résumé

L'auteur examine les dispositions du nouveau Code de procédure pénale concernant la poursuite et le jugement des délinquants mineurs, en soulignant la supériorité de ces dispositions face à celles du code antérieur. En même temps, ne se déclarant pas d'accord avec une partie de ces dispositions, l'auteur fait des propositions de „lege ferenda”.

CONSIDERAȚII ASUPRA DOMICILIULUI ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL PRIVAT ROMÂN

DE

MIHAI JACOTĂ

Literatura de drept internațional privat acordă în prezent o mică atenție domiciliului. Există probabil impresia că asupra acestei instituții s-a spus tot sau aproape tot. Dar, dezvoltarea furtunoasă a economiei și a schimbului internațional în ultimele decenii a pus într-o lumină nouă multe instituții ale dreptului conflictelor de legi. Numeroase opinii, acceptate fără discuție până acum puțin timp în urmă, par infirmate de ultimele evenimente. Domiciliul nu a rămas nici el cu totul neatins de aceste transformări. În cele ce urmează, dorim să punem în discuție câteva aspecte ale domiciliului în dreptul internațional privat român, care par a trebui să fie apreciate într-o lumină nouă¹.

Din punctul de vedere al locului pe care domiciliul îl ocupă, ca element de determinare a legii competente, a instanței sau a autorității competente, putem observa că unele sisteme de drept internațional privat îi acordă o mare importanță (sistemele de drept englez, al unor state din S.U.A., al unor state din America de Sud, al unor state din

¹ Bentwich, *Le développement récent du principe du domicile en droit anglais*, în *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye* 1934, III, p. 377; idem, *Recent Developments of the Principle of Domicile in English Law*, în *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1955, I, p. 119; Barbosa de Magalhães, *La doctrine du domicile en droit international privé*, în *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1928, III, p. 5; Cassin, *La nouvelle conception du domicile dans le règlement des conflits de lois*, *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1930, IV, p. 659; Niboyet, *Le domicile dans le projet de la Commission de réforme du code civil*, în *Travaux du Comité français de droit international privé*, 1948-1952, Paris, Dalloz, 1953, p. 65-97.

Europa, ca Danemarca, Suedia, Norvegia, Elveția)². În aceste țări, domiciliul cirmuiește capacitatea, familia, starea și succesiunea mobilă. În alte sisteme, cum ar fi cel sovietic și altele, familia, starea persoanelor sint cirmuite de legea instanței, iar, în altele, de legea națională (sistemul german, ceh, italian, portughez ș.a.), dar numai în principiu. În sistemele care aplică legea națională sau legea instanței pentru familie, capacitatea sau starea persoanelor, domiciliul are un rol cu totul șters.

Deoarece domiciliul este luat în considerare ca element pentru determinarea legii sau autorității competente, și numai sub acest aspect el are în mod necesar în dreptul internațional privat un alt rol decât în dreptul civil. În dreptul civil, domiciliul are funcții multiple și importante. El este locul unde se trimit comunicările, unde se face publicitatea relativ la anumite acte, unde se centralizează interesele pecuniare; domiciliul determină competența instanțelor în multe cazuri, exercițiul anumitor drepturi (căsătorie, votul ș.a.). Noțiunea de domiciliu, ca și multe altele (arbitraj, ordine publică, fraudă la lege ș.a.), a fost preluată de dreptul internațional privat de la dreptul civil. Dar, ca și în celelalte cazuri, în care punctul de plecare al unor noțiuni folosite de dreptul internațional privat a fost în dreptul civil, și noțiunea de domiciliu în dreptul internațional privat este oarecum diferită din punctul de vedere al rolului și al efectelor.

Există o definiție a domiciliului în dreptul internațional privat (sau un domiciliu „internațional”) distinctă de aceea din dreptul civil? Unii autori au susținut acest lucru³. Dar practica, atunci când se pune problema definirii domiciliului, pleacă întotdeauna de la noțiunea din dreptul civil sau, mai bine zis, din dreptul intern, pentru că de multe ori regulile de drept administrativ complică sau modifică noțiunea tradițională a dreptului civil.

Domiciliul constituie în dreptul internațional privat un element cu ajutorul căruia se determină legea aplicabilă, instanța sau autoritatea competentă; domiciliul are, de asemenea, într-o anumită măsură, importanță pentru determinarea drepturilor pe care le are la noi în țară străinul (condiția juridică a străinului). Dar, alături de domiciliu și în concurență cu el, diferitele sisteme de drept internațional privat utilizează și alte elemente pentru determinarea legii competente să cirmuiască capacitatea, familia sau succesiunile mobiliare, printre care cetățenia sau simpla prezență a persoanei pe un anumit teritoriu.

Domiciliul joacă un anumit rol în dreptul internațional privat român în condiția juridică a străinilor, în conflictele de legi și în conflictele de jurisdicție.

² Raape, *Internationales Privatrecht*, Berlin, 1961, p. 49—53.

³ Niboyet, *Traité de droit international privé français*, tome I, Paris, 1938, n. 509.

a. Rolul domiciliului în condiția juridică a străinilor

Legea nr. 25 din 17 decembrie 1969 distinge 3 categorii de străini: străinii domiciliați, străinii rezidenți și străinii în trecere prin țară. Străinii domiciliați stau în România o perioadă indefinită. Carnetele lor de identitate se eliberează pentru 10 ani, ca și buletinele de identitate ale cetățenilor și pot fi prelungite pe alte perioade de câte 10 ani. Carnetul de identitate se acordă străinului căruia i s-a dat un domiciliu în România. Dacă dispozițiile art. 5—8 din legea nr. 25 din 1969 privesc evidența și controlul intrării, șederii și ieșirii străinilor din România, nu este mai puțin adevărat că un domiciliu în țară nu ar putea avea un străin în afara condițiilor puse în această lege, care sînt manifestarea intenției din partea sa de a se stabili cu domiciliul în România, intenția trebuind să îmbrace forma unei cereri-declarații adresate autorității competente și o autorizare din partea organului de stat îndreptățit să acorde șederea în țară cu titlu de domiciliu.

Străinii, care au domiciliul în țară, pot fi angajați în muncă, conform art. 23—25 al legii nr. 25/1969. Această posibilitate lipsește străinilor care se găsesc în țară în trecere (pe o perioadă mai mică de 90 de zile) sau sub regimul legitimației provizorii (pe o perioadă de timp limitată, dar mai mare de 90 de zile).

Convențiile asupra prevederilor sociale încheiate cu U.R.S.S., cu Republica Socialistă Cehoslovacă, cu Republica Populară Ungară și cu Republica Populară Albania recunosc o serie de drepturi cetățenilor din țările cu care am încheiat convențiile, dacă ei au domiciliul în România. Astfel, punctul 1 și 2 al art. 3 din Convenția cu Republica Populară Ungară și punctul 1 al art. 5, punctul 1 al art. 6 al Convenției asupra prevederilor sociale încheiată cu U.R.S.S., precum și punctul 1 al art. 4 din Convenția cu Republica Socialistă Cehoslovacă privind colaborarea în domeniul problemelor sociale (din 1957). Dar, în afară de aceste cazuri, de o aplicare destul de restrinsă (este vorba doar de convenții bilaterale), cele mai multe drepturi le sînt recunoscute străinilor din momentul în care se găsesc pe teritoriul României și sînt legate de simpla lor prezență pe acest teritoriu. Astfel, străinii se bucură în România de libertățile democratice, cum ar fi libertatea cuvîntului și de libertățile personale, de inviolabilitatea domiciliului, secretul corespondenței ș.a. Ei au drepturile social-economice, beneficiul folosirii serviciilor publice, dreptul de a se adresa instanțelor judecătorești, procuraturii, notariatelor de stat, precum și altor autorități în competența cărora intră problemele de drept civil, de drept familial sau de drept penal; pot să-și susțină interesele în fața lor, să facă cereri și să introducă acțiuni. Ei se bucură de aceeași ocrotire a drepturilor lor personale și patrimoniale, ca și românii. Străinii au drepturile civile ale românilor în general, așa cum arată art. 1 al legii nr. 25/1969, ca dreptul de a se căsători, de a înfia (cu respectarea condițiilor puse de lege pentru căsătoria și înfierea în care una din părți

este un român); ei au dreptul de proprietate și celelalte drepturi reale în aceleași condiții ca și românii, dreptul de a contracta, dreptul de a culege o succesiune ș.a.m.d.

Străinii, indiferent cu ce titlu se găsesc în România (domiciliați, rezidenți sau în trecere) sunt supuși într-o anumită măsură regimului actelor de stare civilă. Conform art. 4 din decretul nr. 278/28 iulie 1960 privitor la actele de stare civilă, înregistrarea morții este obligatorie în România. Înregistrarea celorlalte acte de stare civilă sau a faptelor de stare civilă este facultativă. Ele pot fi înscrise la oficiile diplomatice sau consulare de care ține străinul.

Dar legea nr. 25/1969 conține și o dispoziție specială privind actele și faptele de stare civilă ale străinilor domiciliați. Art. 17 al legii nr. 25/1969 se referă la anunțarea organului competent al M.A.I. în evidența căruia se află străinul, nu a serviciului de stare civilă; străinul domiciliat în România este ținut să anunțe organul M.A.I. de schimbările intervenite în starea sa civilă, și nu numai când este vorba despre acte petrecute în țară, ci și de cele petrecute în străinătate (căsătorie, divorț, naștere ș.a.). Anunțarea este cerută în vederea modificărilor de făcut în carnetul de identitate al străinilor în termenele prevăzute de lege pentru cetățenii români. În ce privește actele și faptele de stare civilă, ele se anunță la data când a aflat, respectiv la data când s-a reintors în România (art. 17).

b. *Conflictele de legi*

În dreptul internațional privat român domiciliul constituie, în unele cazuri, un criteriu de determinare a legii competente. Astfel, conform punctului 2 al art. 23 al tratatului de asistență juridică cu Republica Populară Ungară, raporturile personale și patrimoniale ale soților sunt cirmuite de legea țării pe teritoriul căreia ei își au sau și-au avut ultimul domiciliu comun. Iar raporturile dintre părinți și copii, după art. 26 al aceluiași tratat, sunt cirmuite de legea țării unde domiciliază copilul, dacă el nu trăiește în țara căreia îi aparține prin cetățenie. Stabilirea și contestarea filiației este supusă și legii domiciliului copilului conform art. 26 punctul 2, dacă acesta se găsește pe teritoriul celeilalte țări participante la tratat. Domiciliul este luat drept criteriu de soluționare a conflictelor de legi și în tratatul de asistență cu U.R.S.S., în art. 26 (raporturile dintre părinți, și copii), cit și de art. 23 punctul 2 și 3 din tratatul de asistență juridică încheiat cu Republica Democrată Germană. În tratatul de asistență juridică cu Republica Populară Bulgaria (art. 23, punctul 2), raporturile personale și patrimoniale dintre soți, dacă au cetățenii diferite, sunt rezolvate după legea domiciliului comun. Conform art. 30 al tratatului de asistență cu U.R.S.S., declararea dispariției sau a morții unei persoane, precum și stabilirea faptului morții, este de competența instanței ul-

timului domiciliu al dispărutului, iar autoritatea competentă aplică legea proprie. Dar acestea sînt soluții ale dreptului convențional (drept stabilit pe cale de tratate, convenții sau acorduri internaționale). Convențiile la care ne-am referit, fiind convenții bilaterale, este ușor de înțeles că sfera lor de acțiune este restrînsă. În dreptul internațional privat comun (sau intern) român domiciliul are un rol puțin important. Am putea menționa aplicarea legii domiciliului la cesiunile de creanță.

c. Conflictele de competență jurisdicțională

Competența instanțelor și a autorităților se stabilește într-un număr de cazuri în funcție de domiciliu. Astfel, reclamantul se adresează la tribunalul de la domiciliul piritului (*actor sequitur forum rei*), iar, uneori, reclamantul se adresează și tribunalului de la domiciliul său (art. 5 și 607 proc. civ.), dacă piritul, străin sau român, nu are domiciliu sau reședința în țară.

Dar, alături de domiciliu, reședința (deci, simpla prezență în țară) joacă un rol important în materie de competență. Astfel, conform art. 5 proc. civ., care este un text care se aplică și străinilor, acțiunea se poate introduce, dacă domiciliul piritului este necunoscut sau se găsește în străinătate, la instanța reședinței sale din țară, sau, dacă nu are nici reședință cunoscută, la instanța domiciliului sau reședinței reclamantului. Așadar, nu numai străinul domiciliat poate introduce acțiuni sau poate fi urmărit în justiție, ci și străinul rezident sau în trecere prin țară și, aceasta, ori de cîte ori un text nu se opune expres. În ce privește persoana juridică străină, care are reprezentanță în România, art. 7 proc. civ. prevede că acțiunea se poate introduce și la instanța locului unde ea își are reprezentanța, pentru obligațiile care urmează a fi executate în țară sau pentru acele care izvorăsc din acte încheiate prin reprezentanța din țară sau din fapte săvîrșite de aceasta. Constituie excepție de la art. 7, prevederile § 90 din *Condițiile generale de livrare C.A.E.R. 1968*, care acordă competența de a judeca litigiile între 2 întreprinderi de stat pentru comerțul exterior din țările membre ale C.A.E.R. arbitrilor de la domiciliul întreprinderii pirit, dacă părțile nu au convenit să se adreseze arbitrilor dintr-o a treia țară socialistă.

Trebuie, de asemenea, să menționăm că art. 9, 10, 11, 13, 15 din procedura civilă consacră alte cazuri de competență decît domiciliul și, pînă la apariția unor prevederi speciale pentru străini, aceste dispoziții au o aplicare generală. Toate aceste texte, considerate în ansamblu, reduc mult cîmpul de aplicare al domiciliului ca element de stabilire a competenței instanțelor în dreptul internațional privat.

Ar mai trebui de adăugat prevederile unor tratate de asistență juridică în materie de conflicte de jurisdicție. Conform art. 32 al tratatului de asistență juridică cu Republica Socialistă Cehoslovacă se

poate transmite competența în materie de tutelă și autorității de la domiciliul sau *reședința* celui sub tutelă sau autorității unde-și are bunurile. Iar, conform art. 33 („Înfierea”) din același tratat, cind soții înfietori au cetățenii diferite, competentă este instituția țării pe teritoriul căreia soții au sau și-au avut domiciliul comun sau *reședința*.

Unele țări, cum ar fi Franța, Germania, Italia, au adoptat în sec. al XIX-lea, drept criteriu pentru soluționarea conflictelor în domeniul capacității și al familiei, legea națională. În aceste țări apare însă tendința în legislație, în practica instanțelor sau în dreptul convențional (tratate, convenții sau acorduri internaționale) în sec. al XX-lea, de a folosi alături de cetățenie și oarecum în concurență cu ea, criteriul domiciliului. Criteriul cetățeniei exprimă o legătură juridică (ideală, imaterială) a unei persoane cu un anumit stat. Un cetățean rămâne supus legii sale naționale, chiar dacă, prin ipoteză, stă o mare parte a vieții sale în străinătate sau chiar toată viața. Dacă cei doi participanți la raportul juridic de familie rămân în statul lor de origine, nu apare un conflict de legi. Ca să existe un conflict de legi, trebuie ca cel puțin una din persoanele participante să fie străină în raport cu statul unde se desfășoară procesul. De aceea, se poate spune că cetățenia este, dintre toate criteriile folosite în materia capacității și a familiei, acel care exprimă în cea mai mică măsură prezența reală a individului pe teritoriul a cărui lege se aplică: o condiție a conflictului de legi în această situație este ca cel puțin una din persoanele care iau parte la relațiile de familie să nu fie cetățean al statului unde se judecă procesul. Dar cetățenia exprimă alte interese și prezintă altă utilitate. Astfel, al. II, art. 2 cod. civ. prescrie aplicarea legii române de stare și capacitate românilor care se găsesc în străinătate indiferent cu ce titlu (domiciliați, rezidenți). Legea română urmărește persoana românului pentru că acesta este interesul statului căruia îi aparține⁴. Dacă dorim, într-adevăr, ca legea română să urmărească permanent pe cetățean, indiferent unde se găsește, atunci recurgem la criteriul cetățeniei.

Dar, alteori, criteriul cetățeniei nu se dovedește util. Aceasta se întâmplă în cazul relațiilor de familie mixte. Să presupunem un divorț între un cetățean și un străin. Criteriul cetățeniei nu este satisfăcător, căci fiecare parte are o altă cetățenie și chestiunea de soluționat este unică. Ar fi necesară o lege comună celor 2 părți și aceasta poate fi legea domiciliului lor comun, dacă, prin ipoteză, au un domiciliu comun. În lipsa domiciliului comun, se poate recurge la legea reședinței sau la legea instanței. Iată deci, că, pentru acest caz, ca și pentru altele, dreptul internațional privat părăsește criteriul cetățeniei și adoptă pe cel al domiciliului. În cazul luat de noi cu titlu de exemplu, domiciliul

⁴ Pillet, *Traité pratique de droit international privé*, Paris, 1923, vol. I, p. 101-104; Niboyet, *Manuel de droit international privé*, Paris, 1923, p. 415-423.

(cînd există un domiciliu comun) apare mai adecvat unor cerințe proprii soluționării conflictelor, în speța noastră, nevoia de a descoperi o lege comună.

Astfel, dreptul internațional privat francez aplică legea națională în materie de familie. Dar, în toate spețele în care părțile au cetățenii diferite și chestiunea de rezolvat este unică (relații mixte) — și acestea formează cea mai mare parte a spețelor care se prezintă în fața instanțelor — criteriul legii naționale creează dificultăți aproape de netrecut. Astfel ar fi cazul-tip al divorțurilor între un străin și un francez. În această situație vin în conflict 2 legi naționale. Pe care s-o preferăm? În sec. al XIX-lea, se opta pentru legea națională a soțului, care era considerat capul familiei. Soluția nu mai este posibilă astăzi în Franța din cauza progreselor înregistrate în direcția egalității juridice a sexelor. Să se prefere legea națională a soției? Să se aplice concomitent cele două legi naționale? De cele mai multe ori, aceasta este o propunere nerealistă. În aceste situații, practica franceză, urmată de literatura de specialitate, aplică legea domiciliului comun al părților, dacă ei au un asemenea domiciliu⁵. Această soluție prezintă destule avantaje. În cazul în care soții au un domiciliu comun, ceea ce este cazul-tip, și domiciliul se află în Franța, legea domiciliului este o lege comună celor doi soți și legea instanței

Legea domiciliului comun al soților este legea care are cea mai mare legătură cu familia; este „legea familiei”, cum o numește Batiffol⁶ și, în același timp, de cele mai multe ori, este și o lege franceză. În toate cazurile în care soții, pe de o parte, sau părinții și copiii, pe de altă parte, au cetățenii diferite, este bine să se descopere o „lege a familiei”, care să cîrmuiască raporturile acestea mixte. Batiffol este partizanul convins al aplicării legii naționale în materie de familie, ca soluție generală. Dar, în cazul căsătoriilor mixte, este nevoit să accepte, împreună cu întreaga literatură de specialitate, soluția practicii judiciare, care constă în a aplica familiei mixte legea domiciliului comun. Noțiunea de „familie franceză” folosită de Batiffol este foarte semnificativă. „Familia franceză” este o familie mixtă, care-și are domiciliul în Franța, ceea ce înseamnă în aproape toate cazurile că se află în Franța în mod real; această „familie franceză” are cele mai multe legături cu dreptul francez, ceea ce înseamnă cu dreptul teritoriului unde este stabilită familia, al instanței în fața căreia este purtat litigiul. Deși Batiffol este un adept fervent al legii naționale în materie de familie, deși el a combătut de pe această poziție soluțiile teritorialiste ale lui Niboyet, trebuie să recunoaștem că noțiunea de „familie franceză” este o formulă care exprimă competența sistemului

⁵ Delaume, *American-French Private International Law*, p. 100—101; după acest autor, se pare că soluția se va extinde la valabilitatea căsătoriei și alte raporturi.

⁶ Batiffol, *Traité de droit international privé*, Paris, 1959.

juridic al locului unde efectiv se află o anumită familie; această formulă exprimă realități de netăgăduit și o tendință fermă a practicii judiciare franceze. Familia mixtă cu domiciliul în Franța este cazul-tip care se ivește în fața instanțelor franceze (familia mixtă cu domiciliul în străinătate este cazul-limită, pentru că familiile mixte cu domiciliul în străinătate se adresează, de cele mai multe ori, instanțelor de la domiciliul lor) — speță care se reproduce identic în mii de dosare. Iată sub o formă ocolită introducerea unei soluții realiste în materia familiei. Cum domiciliul celor 2 soți de cetățenii diferite, din care unul este francez, se găsește în marea majoritate a cazurilor în Franța (care adăpostește mai bine de un milion de străini), unde se și deschide procedura de divorț, aplicarea legii domiciliului comun înseamnă aplicarea legii franceze, cu toate avantajele ce decurg de aici, prin evitarea greutăților legate de proba și aplicarea legii străine. În afară de aceasta, aplicarea legii domiciliului este în același timp și aplicarea legii instanței în fața și cu concursul căreia iau naștere, se sting situațiile juridice. În acest sistem, domiciliul exprimă, de cele mai multe ori, prezența efectivă a indivizilor pe un teritoriu.

Astfel, legea poloneză de drept internațional privat din 1965 adopta drept criteriu principal de soluționare a conflictelor din domeniul capacității și al familiei, legea națională; dar, în ce privește raporturile personale și patrimoniale dintre soții care n-au aceeași cetățenie, se aplică legea domiciliului comun și, în lipsă, legea poloneză (ca lege a instanței, adăugăm noi), în conformitate cu §3 al art. 17. Brazilia a primit criteriul domiciliului prin legea introductivă la codul civil din 1942 (art. 7), după ce în codul civil anterior figurase legea națională. Elveția, de asemenea, folosește criteriul domiciliului pentru a cîrmui capacitatea persoanelor și familia străinilor care se găsesc în Elveția. Poate n-ar trebui să uităm utilizarea pe care o fac tratatele de asistență juridică încheiate cu țările socialiste din Europa care, toate, folosesc într-o anumită măsură criteriul domiciliului în concurență sau alături cu criteriul legii naționale.

Dar domiciliul nu este un criteriu cu totul satisfăcător, dacă ne referim la obiectivele propuse mai sus. Astfel, reluind același exemplu al divorțului între un cetățean și un străin, să presupunem că soții n-au un domiciliu comun și n-au avut niciodată. În acest caz este vizibil că domiciliul nu acoperă toate ipotezele: numai legea reședinței sau, în lipsa ei, numai legea instanței ar fi aici legea lor comună. Deci, domiciliul exprimă numai imperfect prezența individului într-un anumit loc. Într-adevăr, o persoană poate avea domiciliul într-o țară și reședința într-altă țară în care ia naștere, se stinge, se transmite sau se modifică dreptul. Dacă acceptăm criteriul domiciliului, putem ajunge să aplicăm nu legea locului unde se găsește efectiv persoana, ci legea unei alte țări. În măsura în care domiciliul apare în raport cu interesele de luat în considerare ca un criteriu oglindind imperfect

prezența individului pe un teritoriu și ori de câte ori se urmărește aplicarea legii unde persoana efectiv se află, domiciliul este înlocuit cu expresii care indică prezența efectivă, actuală pe un teritoriu, cum ar fi „legea locului unde se găsește”, „legea locului unde trăiește” sau altele asemenea (vezi art. 23 și 24 punctul 2 din legea cehă de drept internațional privat în 1963 sau Bazele legislației căsătoriei și familiei U.R.S.S. și a republicilor unionale din 1968, art 31, 33 și 34).

Dar și domiciliul prezintă multe puncte criticabile. Este o noțiune diferită de la sistem la sistem. Numai la sesiunea din 1931, Institutul de drept internațional a primit 50 de definiții diferite ale domiciliului. Este greu să se stabilească faptele pe care se bazează existența sau inexistența domiciliului și să se facă diferența între simpla reședință și domiciliu. Dar, poate mai mult decât atât, este împrejurarea că, uneori, domiciliul poate fi într-alt loc decât acolo unde se găsește efectiv persoana în momentul procesului, din care cauză toate neajunsurile care se imputau și legii naționale. Cetățenia stabilea o legătură imaterială între un individ și un stat, care în unele situații nu corespundea realității. În măsura în care același lucru se întâmplă și cu domiciliul, și în măsura în care este necesară stabilirea legăturii cu legea locului unde este efectiv prezentă persoana, asistăm la o trecere în continuare spre soluțiile care exprimă mai bine această prezență. Iată un exemplu luat dintr-o recentă lege de drept internațional privat — legea cehă din 1963.

În această lege, la baza soluționării conflictelor de legi din domeniul familiei stă principiul legii naționale. Acest principiu este afirmat în art. 21—25 și altele. Astfel, conform art. 21 al. I, raporturile personale și patrimoniale dintre soți sînt cîrmuite de legea statului căruia îi aparțin (legea națională). Dacă soții însă au cetățenii diferite, aceste raporturi sînt cîrmuite de legea cehă. Aici, legea cehă este legea instanței care judecă, a instanței în fața căreia iau naștere, se sting, se transmit, se modifică drepturile și este legea locului unde se găsesc amîndoi sau numai unul din soți (pct. 2, lit. a și b al art. 38 din legea cehă de drept internațional privat) sau legea națională a unuia din soți, dacă unul din ei este cetățean ceh (art. 38 punctul 2). Împrejurarea de a locui pe teritoriul ceh (textul nu folosește termenul de „domiciliu”) justifică competența instanței cehe. Aplicarea legii cehe se explică prin natura mixtă a litigiilor de soluționat, care exclude folosirea legii naționale; aplicarea legii cehe aduce, de asemenea, simplitate și siguranță: lasă la o parte, în felul acesta, toate dificultățile binecunoscute care se leagă de aplicarea legii străine. Pe de altă parte, legea cehă pare a avea cele mai multe titluri spre a se aplica: ea este legea instanței, este legea locului cu care ambele părți sau cel puțin una are legăturile cele mai strînse și actuale.

Dar de ce legea locului unde se găsește persoana? Legea națională răspunde unor necesități resimțite în anumite situații. În altele

se cere însă ca legea competentă să fie aceea a țării în care efectiv se găsește persoana. Și în acest caz, uneori nu se poate stabili un domiciliu. Alteori, în relațiile mixte (persoane de cetățenii diferite) nu există un domiciliu comun. În fine, pentru anumite motive, statul unde se găsește străinul vrea să-l supună legii în vigoare în acel loc. În acest caz, domiciliul nu permite să se obțină acest efect, dacă el nu corespunde cu prezența reală pe un teritoriu.

Relațiile economice internaționale au luat, cu deosebire de la finele ultimului război mondial, o amploare fără precedent. În aceste condiții, frecvența relațiilor cu un element străin și ritmul în care se succed cazurile de aplicare a dreptului străin au întrecut tot ce se putea imagina în trecut. Dar aceste fapte au determinat o transformare calitativă în dreptul internațional privat, au condus la o schimbare de concepție în ce privește soluționarea conflictelor de legi. Cu cât crește ritmul în care se succed pricinile cu un element străin deduse în fața instanțelor unei țări, cu atât crește și frecvența cazurilor de aplicare a dreptului străin. Ori, aplicarea dreptului străin, așa cum știm — și lucrul acesta se oglindește în orice manual modern de drept internațional privat — ridică nenumărate dificultăți (ordinea publică, calificarea, retrimiteră, fraudă de lege, interesul național, proba și interpretarea dreptului străin ș.a.). Primul efect al incidenței acestor teorii diferite asupra soluționării conflictelor de legi, constă în aceea că fac cu neputință prevederea unei anumite soluții. Dreptul internațional privat suferă din cauză că fiecare stat are propriile sale reguli de conflict. Ar fi de dorit ca, cel puțin, știind instanța unde se judecă procesul, deci, implicit, legea de drept internațional privat pe care o va aplica judecătorul, să se prevadă soluția. Dar lucrul acesta este imposibil în cazul aplicării dreptului străin, din pricina teoriilor dreptului internațional privat (ordinea publică și celelalte), care modifică în mod imprevizibil soluția dată de regula conflictuală a judecătorului. Așadar, în împrejurările actuale, conflictele de legi și aplicarea legii străine conduc, aproape necesar, la instabilitatea situațiilor juridice, la nesiguranță în privința dreptului aplicabil.

Dar importanța considerabilă a schimburilor internaționale nu se împacă cu această situație. În etapa actuală, practica folosește un număr mare de mijloace pentru a elimina conflictele de legi. În ce privește legislația internă și tratatele, convențiile și acordurile internaționale, nici ele nu au rămas pasive față de solicitările nevoilor schimbului internațional sau ale relațiilor de familie cu un element străin în noile condiții descrise. În ultimele 2 decenii s-a accentuat tendința spre adoptarea unor soluții în care legea domiciliului, legea reședinței, legea teritoriului sau legea instanței predomină. Legea domiciliului, a reședinței, a teritoriului și a instanței răspund și ele unor funcțiuni multiple. În domeniul familiei, aceste legi prezintă utilitate atunci când avem de soluționat relații de familie între persoane de cetățenii dife-

rite, dar și atunci când apare evident pentru legislatorii interni sau pentru autorii convențiilor internaționale că domiciliul, reședința sau instanța au cele mai strânse legături cu litigiul care trebuie soluționat.

Așadar, o dată cu creșterea ritmului în care se succed raporturile de familie cu un element străin, soluția cea mai potrivită și la care se opresc cel mai mult noile texte, urmînd în această privință practica judiciară, este soluția aplicării legii reședinței, a teritoriului, a instanței, adică legea care, într-un fel oarecare, exprimă prezența efectivă a individului, eventual, a familiei, pe un teritoriu. Astăzi a sporit neșpus mobilitatea indivizilor pe plan internațional și, ca urmare, numărul străinilor care se găsesc pe teritoriul unui stat atinge proporții niciodată întîlnite în trecut, provocînd dificultăți grave în legătură cu aplicarea dreptului străin și, pe de altă parte, determinînd o schimbare de optică în soluționarea acestor cazuri: statele nu se mai pot dezista de reglementarea acestor raporturi lăsîndu-le în seama legii naționale sau a legii domiciliului de origină, ci simt nevoia de a le aplica legea locului, unde indivizii se găsesc în momentul procesului. Poate acest lucru se datorește și sporirii numărului legilor de aplicare teritorială. Pe plan științific, acestei situații îi corespunde convingerea că legea domiciliului, a reședinței, a teritoriului și a instanței în combinație cu alte legi au cea mai mare legătură cu raportul de soluționat, ca lege a locului unde raportul se naște sau a instanței în fața căreia și cu concursul căreia ia naștere, se stinge, modifică sau se transmite.

În domeniul relațiilor patrimoniale, cu deosebire în domeniul comerțului exterior, reglementarea are nevoie de siguranță în privința legii competente pentru a se ajunge la stabilitatea raporturilor juridice. Dar stabilitatea raporturilor juridice se atinge prin aplicarea legii locului, a legii instanței sau a arbitrilor. Aceste soluții elimină dificultățile legate de aplicarea legii străine și prezintă avantajul unei soluții simple, ușor de cunoscut dinainte. Ea corespunde unui schimb intens și rapid și satisface nevoile de siguranță a tranzacțiilor și de stabilitate a raporturilor juridice.

Iată cîteva exemple în care transformările la care ne-am referit se fac simțite. Exemplele sînt alese din domeniile în care nu cu mult timp înainte legea națională predomina.

Conform legii belgiene din 27 iunie 1960 asupra admisibilității divorțului cînd unul dintre soți este străin, admiterea divorțului se face după legea belgiană.

Legea cehă de drept internațional privat din 1963 înlocuiește dreptul național cu competența dreptului teritoriului în art. 21 (raporturile personale și patrimoniale dintre soții care au cetățenii diferite), art. 22 (divorțul între soții care au cetățenii diferite sau a căror lege străină, prin ipoteză competentă, nu permite divorțul sau îl permite dar în condiții grele; anularea căsătoriei și constatarea inexistenței căsătoriei); art. 23 și 24 punctul 2 (raporturile dintre părinți și copii, cînd co-

pilul „trăiește” în Republica Socialistă Cehoslovacă, dacă este în interesul copilului, art. 26 punctul 3 (adoptația)).

Convenția a VIII-a de la Haga (1956) s-a pronunțat pentru legea reședinței obișnuite a copilului creditor al alimentelor. Batiffol, în comentariul său, arată că soluția aceasta reprezintă o tranzacție între opinia care sprijină legea națională și cea care susține legea domiciliului. Dar trebuie să observăm că soluția adoptată exprimă prezența îndreptățitului la alimente pe teritoriu.

Convenția a VI-a de la Haga (1928) a ales, pentru apatrizi, nu legea domiciliului, ci legea reședinței obișnuite.

Art. 29 din legea introductivă la codul civil german din 1900 (§ 9) nu mai vorbește în noua redactare de legea domiciliului, ci de reședința obișnuită. După Raape, există o „criză” a principiului domiciliului în dreptul internațional privat și criza aceasta nu poate fi definită decât în termenii formulați de noi.

În art. 53 al codului civil portughez din 26 noiembrie 1966, în vigoare de la 1 iunie 1967, convențiile matrimoniale și regimul bunurilor soților sînt cîrmuite de legea reședinței obișnuite a soților, dacă ei n-au aceeași naționalitate. Aceleași dispoziții se aplică în cazul separației judiciare și a divorțului (art. 55).

Legea poloneză de drept internațional privat din 1965 supune raporturile personale și patrimoniale dintre soții care n-au o cetățenie comună, cît și divorțul lor, legii domiciliului comun și, în lipsă, legii poloneze, ca lege a instanței (§ 3 art. 17).

Bazele căsătoriei și familiei U.R.S.S. și a republicilor unionale din 1968 (art. 31, 33, 34), cît și Codul căsătoriei și familiei R.S.F.S.R. din 1969 prevăd aplicarea legii instanței sau autorității raporturilor care se încheie în U.R.S.S.

REMARQUES SUR LE DOMICILE EN DROIT INTERNATIONAL PRIVÉ

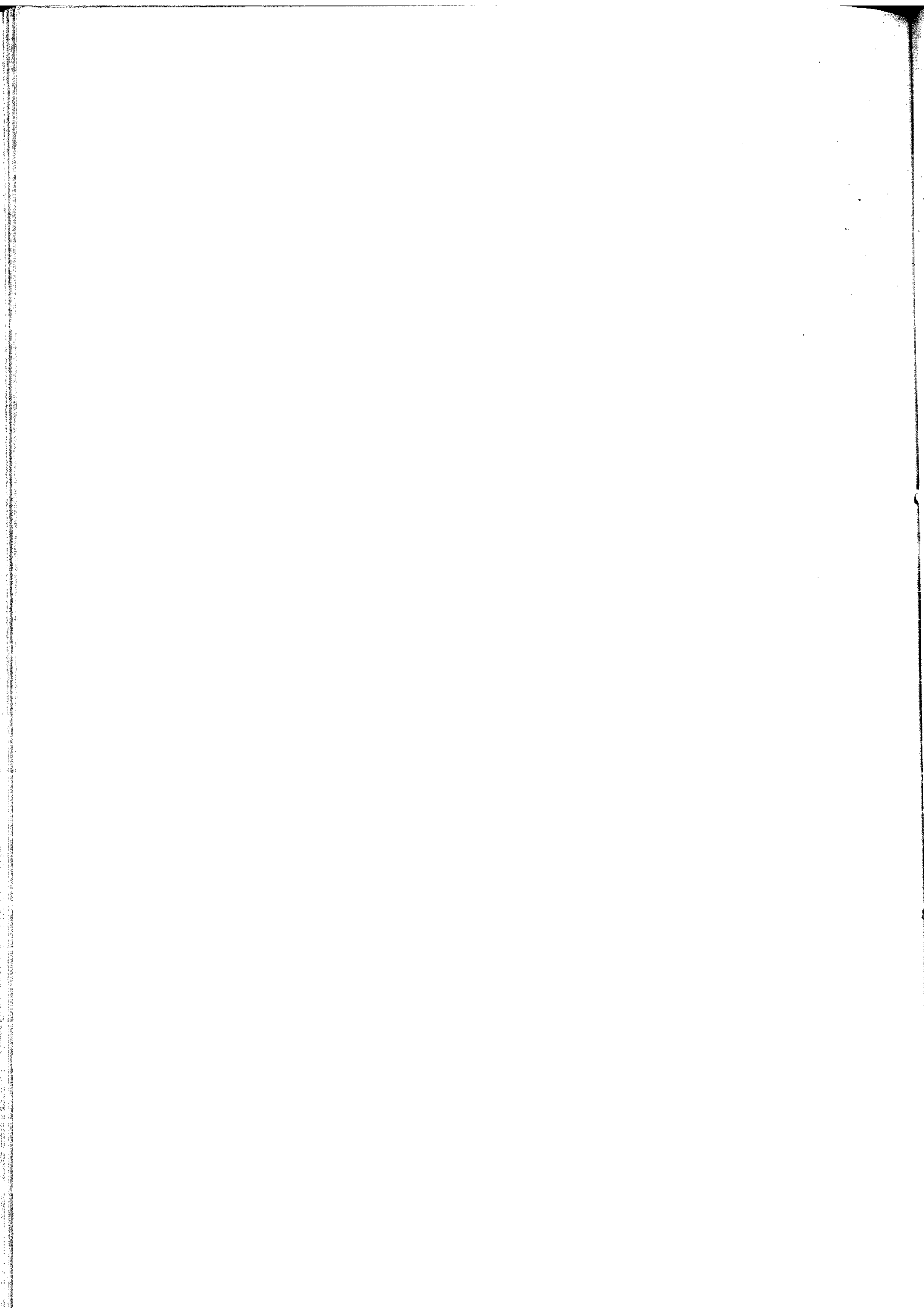
Résumé

Après l'analyse des textes de lois et des principes du droit roumain, l'auteur constate le rôle réduit du domicile en matière de condition juridique des étrangers (art. 1-er, 2, 23—25 de la loi no. 25 du 17 décembre 1969 sur la condition juridique des étrangers), de conflit de lois et de conflits de juridictions (art. 5, 9, 10, 11, 13, 15 et 607 du Code de procédure civile) et, au contraire, l'importance de la résidence. Les systèmes de solutions des conflits de lois, qui ont pour point de départ la loi nationale (comme, par exemple, le système des traités

⁷ Batiffol, *Traité de droit international privé*, Paris, 1969, p. 545.

⁸ Raape, *Internationales Privatrecht*, Berlin und Frankfurt, 1961, p. 53.

d'assistance juridique en matière de famille et civile conclus par la Roumanie avec les États socialistes) utilisent aussi pour la capacité, la famille et autres matières la loi du domicile comme solution alternative ou quelquefois comme solution unique. Si l'on suit la loi du domicile, c'est uniquement dans tous ces cas parce qu'il est le plus souvent la loi du lieu où se trouve réellement la personne dont il s'agit. C'est ainsi dans la loi polonaise de droit international privé de 1965 (art. 17 § 3), la loi introductive au Code civil brésilien (art. 7), la pratique suisse en ce qui concerne la capacité et la famille des étrangers domiciliés et d'autres lois encore. Mais il n'en est pas toujours ainsi : quelquefois, le domicile n'est pas sur le territoire où la personne en cause se trouve en fait : et c'est pour ça que plus récemment on recourt plutôt à la loi de la résidence ou de la résidence habituelle ou à toute autre formule pour faire appel à la loi du territoire sur lequel en fait se trouve la personne. Il en est ainsi dans quelques textes des traités d'assistance juridique conclus par la Roumanie avec les pays socialistes, dans la loi belge de du 27 juin 1960 sur l'admissibilité du divorce lorsqu'un des conjoints est étranger, dans la loi tchèque de droit international privé de 1963 (art. 21, 22, 23, 24 et 26), la loi introductive au Code civil allemand (nouvelle rédaction de l'art. 29), l'art. 53 du Code civil portugais du 26 novembre 1966, les Conférences de droit international privé de la Haye de 1928 (pour les sanspatrie) et de 1956 (pour l'enfant créancier des aliments) se sont-elles prononcées pour la loi de la résidence ou de la résidence habituelle. L'adoption de la loi du domicile à côté ou en concurrence avec la loi nationale, comme aussi de la loi de la résidence exprime, selon l'auteur, les besoins d'une nouvelle réglementation des relations civiles internationales dans des conditions jamais rencontrées jusqu'à ce jour, c'est-à-dire, la présence d'une masse toujours plus importante d'étrangers sur le territoire de l'État et le volume toujours accru des échanges commerciales internationales.

COMPLETELE DE DIVERGENȚĂ ÎN MATERIE CIVILĂ

DE

D. RADU și D. MACOVEI

1. Profundele transformări care au avut loc în țara noastră au determinat și perfecționarea organizării judecătorești, a cadrului legislativ-organizatoric în care organele justiției noastre socialiste urmează să-și desfășoare activitatea lor.

Astfel, Marea Adunare Națională, în cadrul celei de a V-a legislaturi, adoptă o nouă lege de organizare judecătorească „ale cărei dispoziții principale privesc atribuțiile, organizarea instanțelor și competența lor, constituirea completelor de judecată, modul de exercitare a controlului general de către Tribunalul Suprem, garantarea drepturilor părților în desfășurarea activității de judecată, modul de alegere a judecătorilor și asigurarea solemnității ședințelor de judecată”¹.

Pentru asigurarea unei calități superioare a activității de judecată, noua lege de organizare judecătorească cuprinde și o serie de dispoziții cu privire la alcătuirea completelor de judecată.

Astfel, de regulă, completele de judecată la judecătorii sînt alcătuite din doi judecători, iar la tribunalele județene din trei judecători. În cauzele care se judecă și cu participarea asesorilor populari, completele de judecată sînt formate dintr-un judecător și doi asesori populari (litigiile de muncă).

Pornindu-se de la faptul că în majoritatea cazurilor completele de judecată sînt formate dintr-un număr impar de judecători și asesori populari, prin art. 16 din noua lege de organizare judecătorească se prevede regula că „hotărîrile instanțelor judecătorești se iau cu majoritatea voturilor membrilor completului de judecată”.

Completele de judecată din cadrul judecătoriilor, datorită faptului că sînt formate numai din doi judecători, se conformează în ceea ce privește activitatea de judecată unei alte reguli și anume aceea a unanimității voturilor.

Aceasta înseamnă că cei doi judecători, pentru a putea hotărî asupra diverselor probleme supuse judecării lor, trebuie să fie de acord asupra măsurii pe care o ordonă sau hotărîrii pe care o pronunță².

¹ v. Expunere de motive, în B.O., nr. 169, din 27 decembrie 1968.

² De la regula colegialității instanței și respectiv a unanimității voturilor, în materie civilă, există și unele excepții. Astfel, măsurile premergătoare judecării ca: primirea cererilor, verificarea taxelor de timbru, fixarea termenului de jude-

În cazul în care cei doi judecători nu ajung la un acord asupra problemelor de fapt sau de drept supuse judecării lor, instanța nu mai poate funcționa normal, fiind necesară compunerea completului de judecată, în formă colegială, dintr-un număr de judecători fără soț (impar). În acest sens, se dispune în mod expres alți prin dispozițiile alin. 2 al art. 16, cit și prin dispozițiile alin. 1 al art. 23 din noua lege de organizare judecătorească. În ordinea enunțată cele două texte prevăd: „în cazurile în care completul de judecată este format din doi judecători, iar aceștia nu ajung la un acord, pricina se judecă din nou în complet de divergență”; „în caz de divergență, instanța se completează cu președintele sau cu vicepreședintele judecătoreștii, ori cu un judecător desemnat de președinte”.

Din cele de mai sus reținem următoarele două idei: completul de divergență este un complet special și constituirea sa se face numai în cazul în care judecătorii completului obișnuit nu s-au putut pune de acord, spre a lua o măsură sau a da o soluție, în mod unitar.

2. Lipsa acordului dintre judecătorii completului obișnuit de judecată (când acesta este format numai din doi judecători) și, pe cale de consecință, necesitatea formării unui complet special de divergență ridică problema de a ști dacă aceste complete se pot forma numai cu ocazia deliberării pentru soluția finală sau și pe parcursul judecării, atunci când cei doi judecători sînt puși în situația de a se pronunța sau a lua din oficiu anumite măsuri și nu s-au putut pune în prealabil de acord.

Textele reproduse mai sus par a fi în această privință categorice. Când cei doi judecători „nu ajung la un acord, pricina se judecă din nou în complet de divergență”, iar în ceea ce privește modul special de alcătuire a completelor de judecată în cadrul judecătorilor se prevede că pricinile și cererile de competență acestor instanțe „se judecă în completul format din 2 judecători”, iar în caz de divergență, instanța se completează cu un al treilea judecător.

Prin expresia „pricina se judecă din nou” și respectiv „se judecă”, se pare că legiuitorul a înțeles să reglementeze formarea completelor de divergență numai în cazul în care cei doi judecători nu cad de acord asupra soluției finale.

Plecînd de la regula că orice activitate procesuală ce ține de domeniul judecării propriu-zise trebuie să se desfășoare în fața completului de judecată în compunere colegială și că orice hotărîre (aici în înțelesul cel mai general) trebuie să se ia cu unanimitate de voturi, o asemenea interpretare nu poate fi primită, chiar dacă, textele la care ne-am referit, aparent, ar consacra-o.

Judecata unei cauze nu înseamnă numai judecata în fond. Este adevărat că „toată activitatea părților și a celorlalți participanți la proces, a instanței însăși, s-a desfășurat numai în vederea pronunțării hotărîrii prin care se pune capăt judecării”³. Nu trebuie neglijat însă nici faptul că pentru a se ajunge aici, pe parcursul judecării, completul de judecată este pus în situația, aceasta de obicei și în marea majoritate a cazurilor, să ia anumite hotărîri (măsuri) premergătoare hotărîrii finale de care aceasta poate, în unele privințe, depinde.

Pentru a sublinia importanța unor asemenea hotărîri sau măsuri cităm în continuare cîteva dintre cele mai importante situații în care completul de judecată trebuie să se pronunțe pe parcursul judecării și nu la sfîrșitul ei. Astfel, completul de judecată trebuie să se pronunțe, înaintea judecării finale, asupra

cală, preschimbarea unor termene etc., nu se fac de instanță în compunere colegială, ci de către un singur judecător (art. 82, 114, 153, 303 c. pr. civ.).

Tot în fața unui singur judecător (a președintelui instanței) se desfășoară și faza prealabilă de împăciuire în procesele de divorț (art. 613 c. pr. civ.). Subliniem însă că activitățile desfășurate de către unul din judecători și în consecință măsurile luate, nerezolvînd probleme cu caracter contencios, nu se încadrează în activitatea de jurisdicție propriu-zisă.

³ I. Stoenușcu și Gr. Porumb, *Drept procesual civil român*, Ed. did. și ped., Buc., 1966, p. 263.

admiterilor în principiu în cazul participării terțelor persoane ce intervin în proces în interes propriu (art. 52 c.pr.civ.), cit și asupra cererilor pentru ieșirea din indiviziune (art. 4, alin. 2 din Legea nr. 603/1943); asupra excepțiilor de procedură propriu-zise și de fond (art. 137 c.pr. civ.); asupra încuviințării sau respingerii unor mijloace de probațiune (art. 167, c.pr.civ.); asupra decăderilor din drepturi (art. 103, c.pr.civ.) etc.

În caz de divergență între judecătorii completului obișnuit se pune întrebarea: cum se rezolvă asemenea situații, știindu-se că asupra lor este necesar a se lua o hotărâre înainte de deliberarea asupra soluției finale?

Desigur, ipoteza că se va hotări numai de către judecătorul care prezidează completul de judecată este exclusă.

Răspunsul care se impune a fi dat trebuie dedus din aplicațiunea logică a principiilor care guvernează materia: alcătuirea în formă colegială a completelor de judecată; rezolvarea de către instanța de judecată a oricărei probleme ce ține de domeniul judecătii propriu-zise numai în compunerea prevăzută de lege; și luarea oricărei hotărâri (inclusiv a celor care o preced pe cea finală) numai cu acordul unanim al judecătorilor când instanța este compusă numai din doi judecători, sau cu majoritate de voturi, când instanța este formată dintr-un număr impar de judecători.

În legătură cu aplicarea corectă a principiilor de mai sus, și aceasta și ca un răspuns asupra problemei pusă în discuție, considerăm oportun a se formula următoarea concluzie: *orice hotărâre sau măsură premergătoare judecătii asupra fondului cit și hotărârea finală prin care se pune capăt judecătii, în cazul în care instanța este compusă numai din 2 judecători, trebuie să se ia cu acordul unanim al acestora, iar în cazurile în care aceștia nu cad de acord problema sau șirul de probleme asupra cătora se ivesc neînțelegeri vor fi rezolvate în cadrul unui complet special de divergență.*

3. Completele de divergență au atribuțiuni limitate. Aceasta reiese din cele două caracteristici ale lor: alcătuirea diferită de cea a completelor obișnuite și folosirea lor numai în cazuri excepționale.

În concret, completele de divergență au misiunea de a relua cercetarea problemei sau chestiunii asupra căreia judecătorii completului obișnuit nu s-au putut pune de acord, și de a da o soluție cu o majoritate de voturi. Deîndată ce problema sau chestiunea, asupra căreia judecătorii completului obișnuit nu au căzut de acord, a fost rezolvată, misiunea completului special de divergență încetează și procesul își reia cursul său normal. Aceasta înseamnă că dincolo de dezacordul ivit între judecătorii completului obișnuit, completul de divergență n-are nici o putere, iar menținerea sa pe mai departe ar însemna o constituire ilegală a instanței.

Dispozițiile care reglementează alcătuirea completului special de divergență avind un caracter strict procedural, orice interpretare contrarie în scopul de a desprinde o altă concluzie (ca de pildă, dacă cei doi judecători n-au căzut de acord pe parcursul judecătii, nu vor cădea de acord nici asupra soluției finale) este contrară scopului și rațiunii instituției.

Așa fiind, considerăm că o atenție deosebită trebuie acordată consemnărilor care se fac în încheierile ce se întocmesc în asemenea împrejurări. Astfel, în asemenea încheieri trebuie să se specifice cu exactitate și în termenii cei mai clari posibili atît problema asupra căreia judecătorii completului obișnuit n-au căzut de acord, cit și modul cum aceasta a fost soluționată în cadrul completului special de divergență. Dacă din consemnările care se fac ar reieși că în cadrul completului special de divergență au fost dezbătute și respectiv soluționate și alte probleme decît aceea asupra căreia judecătorii completului obișnuit n-au căzut de acord, hotărîrea astfel pronunțată este susceptibilă de a fi atacată cu recurs în baza art. 304, pct. 1 c.pr.civ., instanța nefiind „alcăluită potrivit dispozițiilor legale”...

4. În lumina precizărilor de mai sus, observațiile noastre se vor referi și la două situații speciale posibile a se ivi în practica judiciară.

a) Astfel, în practica judiciară, s-ar putea pune problema cine urmează să rezolve excepțiile de procedură pe care o parte, eventual, le-ar ridica în fața completului special de divergență, excepții menite a înlătura discuția asupra problemei sau situației ce urma a fi rediscuțată și soluționată de acest complet.

Pornind de la regula că excepțiile primează fondului și în ideea că în fața completului special de divergență ar urma să se discute și respectiv să se soluționeze o problemă ori o situație ce se referă la fondul pricinii, socotim că în asemenea situații funcția completului special de divergență trebuie să înțeleze, iar excepția ridicată să fie soluționată numai de către completul obișnuit de judecată. Completul special de divergență își va re lua atribuțiile numai în cazul în care excepția ridicată a fost respinsă, fiindcă numai într-o asemenea ipoteză i se lasă puțința de a reintra în dezbaterea problemei sau situației ce i-a fost rezervată. În cazul în care excepția ridicată a fost admisă, se înțelege că discutarea în fața completului special de divergență a problemei ori situației asupra căreia judecătorii completului obișnuit n-au căzut de acord, nu-și mai găsește oportunitatea rezolvării în vederea continuării judecării. Aceasta pentru motivul că prin admiterea excepției, cauza, în întregul ei, a primit o rezolvare din partea judecătorilor din cadrul completului obișnuit de judecată, potrivit regulii unanimității voturilor.

b) În practica judiciară s-ar putea pune, eventual, și problema cum trebuie procedat în cazul în care completul de divergență constituit pentru deliberarea asupra soluției finale ajunge la concluzia repunerii cauzei pe rol: judecata se reia în fața completului de divergență sau în fața completului obișnuit de judecată?

Repunerea pe rol, așa cum se arată în art. 151 c.pr.civ., se poate face „dacă instanța găsește necesare noi lămuriri”. Repunerea pe rol, de regulă, se face în vederea administrării unor probe noi, pentru a se da posibilitatea părților să discute în contradictoriu unele aspecte de fapt sau de drept ale cauzei, rămase nediscutate, când se constată că judecata în fond a fost făcută cu nerespectarea unor dispoziții de natură imperativă, cum ar fi, spre exemplu, cele privitoare la citarea părților etc.

Aspectele sau împrejurările noi care urmează a fi elucidate cu ocazia repunerii pe rol a cauzei nefiind cunoscute de judecătorii completului obișnuit de judecată, nu se poate spune că aceștia, anticipând, nu vor cădea de acord asupra modului în care ele urmează a fi rezolvate. Așa fiind, socotim că judecata în cazul repunerii pe rol, deși hotărâtă în cadrul completului special de divergență, trebuie să se reia în fața completului obișnuit de judecată.

Privind datele cauzei și prin prisma noilor lămuriri ce s-au adus în urma repunerii pe rol, judecătorii completului obișnuit de judecată ar putea cădea, de data aceasta, de acord și asupra soluției finale fără a mai fi necesar a se întruni din nou completul special de divergență.

5. Reintroducerea completelor de judecată formate din doi judecători face ca dispozițiile art. 257 c.pr.civ., privitoare la unele aspecte ale modului de lucru a completelor de divergență, să fie considerate a fi din nou în vigoare⁴.

Pentru întregirea cadrului legislativ al problemei discutate, le enunțăm și pe acestea, succint, în cele ce urmează.

Astfel, potrivit textului citat, înaintea constituirii completului special de divergență, judecătorii care au format completul obișnuit de judecată trebuie să-și

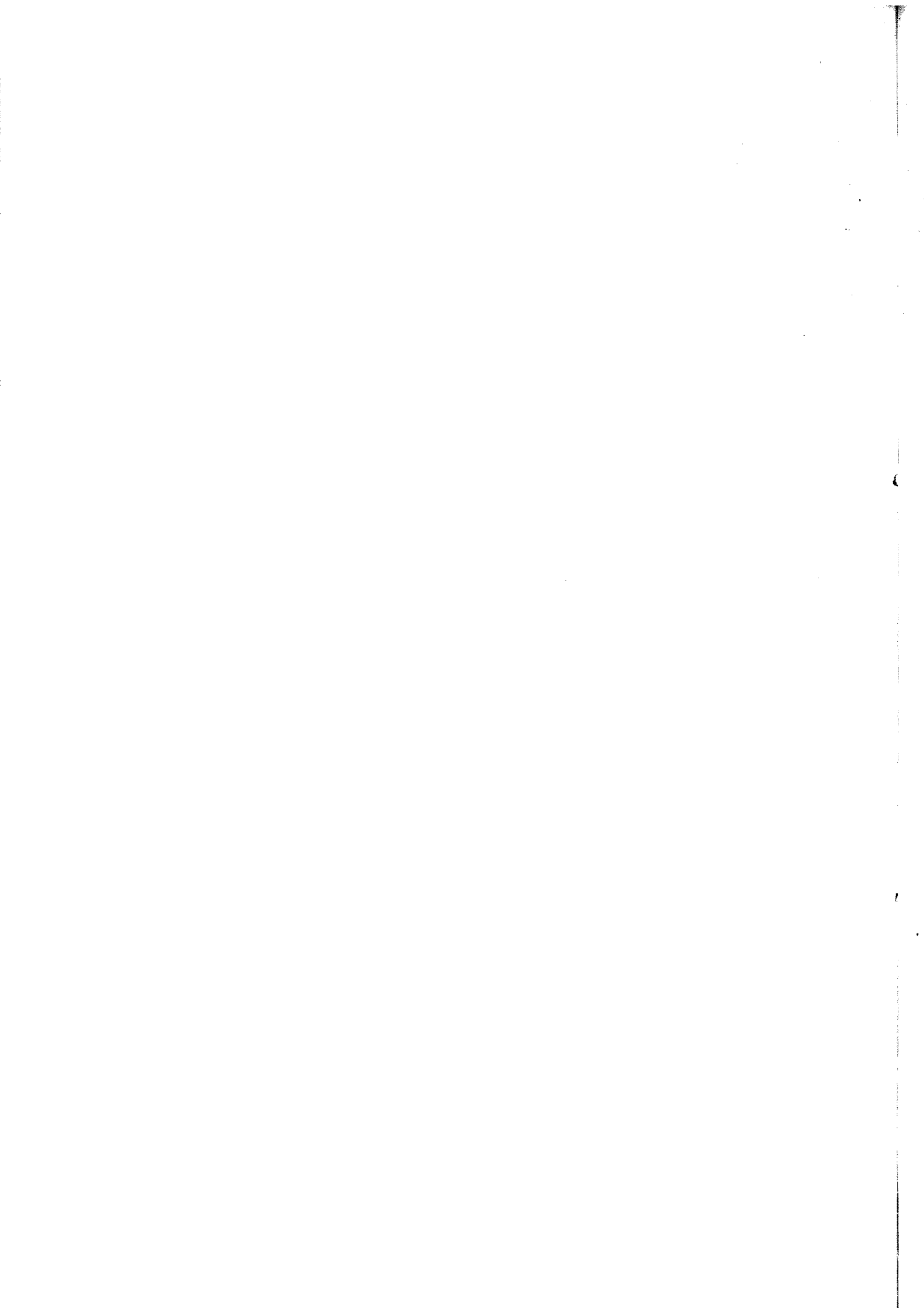
⁴ În cadrul modificărilor aduse sistemului nostru judiciar (Decr. nr. 132/1949 și Legea nr. 5/1952), completele de judecată, la toate categoriile de instanțe, au fost constituite dintr-un număr impar de judecători. În consecință, nemaexistând regulamentul legal a compunerii unor complete de judecată numai din doi judecători, dispozițiile art. 257 c.pr.civ. deveniseră inaplicabile.

semneze părerea în scris; nu se cere îndeplinirea acestei formalități în situația în care constituirea completului special și respectiv judecarea punctelor asupra punctelor judecării completului obișnuit n-au căzut de acord se face în aceeași zi. Constituirea completului special și rezolvarea problemelor divergente, în cazul în care nu se face în ziua ivirii lor, se va face în cel mult 5 zile după această dată. În ziua fixată pentru judecarea punctelor divergente se va proceda întocmai ca la o judecată și deliberare obișnuită a unui complet format dintr-un număr impar de judecători.

Astfel (și avem în vedere, în mod special, deliberarea), în urma expunerii punctelor judecătorilor rămași în divergență și a președintelui judecătorei sau a judecătorului cooptat, care își va spune cel din urmă părerea sa, punctele divergente se vor soluționa cu majoritate de voturi. Dacă nu se poate întruni majoritatea, judecătorii ale căror păreri se apropie, sînt datori să se unească într-o părere comună.

Subliniem faptul că înainte de luarea în dezbatere a punctelor divergente în cadrul completului sporit, judecătorii completului obișnuit pot reveni asupra părerilor lor care au pricinuit divergența și pune de acord pentru a le soluționa în cadrul unanimității de voturi.

Fată de introducerea, prin noua lege de organizare judecătorească, a completelor speciale de divergență, socotim precizările făcute ca o modestă contribuție la practica judiciară într-un domeniu mai puțin cercetat.

IMBUNĂTĂȚIREA ACTIVITĂȚII DE PLANIFICARE ÎN COMERȚUL EXTERIOR

DE

IOAN MACOVEI

Anii care au trecut, pe drumul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, au arătat că succesele obținute în producția industrială și agricolă au determinat condiții favorabile pentru lărgirea relațiilor economice ale României cu alte țări.

În dezvoltarea relațiilor economice se înscrie în primul rînd colaborarea economică cu țările socialiste în cadrul diferitelor acorduri, din care se desprind aspecte importante în coordonarea planurilor economice, cooperarea în producție și specializarea, extinderea legăturilor științifice. În același timp, cu respectarea principiilor privind suveranitatea națională, neamestecul în afacerile interne, egalității în drepturi și avantajul reciproc s-au extins legăturile economice și cu celelalte state, fie că sînt țări capitaliste dezvoltate, fie că sînt țări în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină.

Practica relațiilor dintre state demonstrează că intensificarea contactelor economice duce la o cunoaștere mai bună și o valorificare superioară a schimburilor reciproce.

Prin volumul și structura produselor cît și prin aria de cuprindere geografică, comerțul exterior constituie un factor important al dezvoltării economiei naționale. Astfel, în 1970, comerțului exterior îi revine sarcina să asigure o creștere a schimburilor comerciale externe cu 11,5%... ceea ce va permite realizarea unui sold pozitiv al balanței comerciale de cca. 320 milioane lei valută¹.

Dar cu toate realizările și succesele obținute, raportul de schimb luat în ansamblu la unele produse este deocamdată nefavorabil. Cu același calificativ se prezintă volumul exportului pe locuitor, față de alte țări, comparația la structura exporturilor, necorelarea volumului importului cu cel al exportului. De asemenea, unele ministere nu și-au respectat obligațiile de livrări prevăzute în plan, oferind la export alte mărfuri, cu un grad de prelucrare mai scăzut și cu prețuri mai mici.

Aceste aspecte ale comerțului exterior au constituit în ultimii ani obiectul unei preocupări complexe și constructive din partea organelor noastre de partid și de stat. Analiza făcută în cadrul Congresului al X-lea al P.C.R. și în Plenara C.C. al P.C.R. din 10—13 decembrie 1969, a dus la concluzia că modul de orga-

¹ Cornel Burtică, *Preocupări pentru creșterea eficienței întregii activități de comerț exterior*, „Probleme economice”, 1970, nr. 1, p. 24.

nizare, formele și metodele practicate nu mai corespund necesităților și cerințelor actuale, de a asigura eficiența schimburilor externe. Comerțul exterior trebuie să fie în ritm cu întreaga dezvoltare viitoare a economiei naționale care va avea loc sub semnul promovării programului tehnic și dezvoltării cercetării științifice².

Sînt considerente care au impus îmbunătățirea radicală a activității organizațiilor de comerț exterior, creșterea atribuțiilor ministerelor, centralelor și întreprinderilor economice, simplificarea relațiilor dintre întreprinderile noastre și partenerii externi.

În acest sens, Consiliul de Miniștri a adoptat hotărîrea privind aplicarea unor măsuri în vederea îmbunătățirii activității de comerț exterior, hotărîre care consacră forme noi de activitate în acest domeniu și în mod corespunzător instituții juridice adecvate acestor forme³.

În procesul dezvoltării economiei naționale o preocupare esențială o constituie găsirea și folosirea celor mai adecvate forme și metode de conducere și organizare a economiei, perfecționarea continuă a sistemului de planificare. La cel de al X-lea Congres al P.C.R. tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că îmbunătățirea și perfecționarea sistemului de planificare... ridicarea nivelului științific al activității de organizare și conducere a vieții economice și sociale au o importanță hotărîtoare pentru progresul general al societății noastre⁴.

Planificarea constituie o necesitate obiectivă a societății socialiste, determinată de acțiunea legilor economice specifice modului de producție socialist și a conducerii centralizate a tuturor activităților desfășurate.

Monopolul de stat al comerțului exterior creează cadrul, premisele pentru planificarea comerțului exterior ca sector al economiei socialiste, care se dezvoltă planic. Într-adevăr, pe lângă înlăptuirea monopolului de stat al comerțului exterior, fiecare stat socialist, în virtutea funcției lui economico-organizatorice, îndeplinește cu privire la comerțul exterior și rolul economic esențial de a planifica prin organele sale, alături de celelalte sectoare ale economiei naționale respective și sectorul comerțului exterior⁵. Planul comerțului exterior constituie o secțiune a planului general al economiei naționale în care se corelează cu celelalte ramuri, formînd unitatea planului economic. Ca regulă generală, conținutul planului de comerț exterior este determinat de conținutul celorlalte părți ale planului economic general, structura și volumul fiind în funcție de politica economică a statului din perioada respectivă⁶.

Activitatea de comerț exterior, începînd cu anul 1970, se desfășoară pe baza planurilor de export, de import și a planului de contractări din import. Prin această prevedere conținutul planului de comerț exterior are o configurație nouă, întrucît pînă la această dată el era format din subcapitole privind planul livrărilor de mărfuri pentru export, planul de export, planul de import și planul de contractări la import.

Ministerele, celelalte organe centrale și comitetele executive ale consiliilor populare județene și al municipiului București, producătoare de mărfuri pentru

² Dr. H. Wiemann, Dr. M. Kemper, *Vorschläge für die Regelung des Aussenhandels im Rahmen der neuen Gesetzgebung (Propuneri pentru reglementarea comerțului exterior în cadrul noii legiferări)*, R.I.A. p. 7, Der Aussenhandel, nr. 14, 1962.

³ I. Iezkovitz, A. Dumitriu, *Noi reglementări în vederea îmbunătățirii activității de comerț exterior*, „Arbitrajul de stat”, 1970, nr. 2, p. 30.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de al X-lea Congres al P.C.R.*, Ed. pol., 1969, p. 10.

⁵ T. Ionascu, I. Nestor, *Procedee folosite în țările socialiste pentru prevenirea conflictelor de legi și limitele autonomiei de voință*, „Studii și cercetări juridice”, 1962, nr. 4, p. 642.

⁶ T. Pavel, *Organizarea și tehnica comerțului exterior*, Ed. sl., 1957, p. 35.

export, primesc sarcini de plan de export în locul actualelor sarcini de plan de livrări de mărfuri pentru export. Faptul că unitățile producătoare primesc plan de export va determina o îmbunătățire în activitatea întreprinderilor în ce privește ritmicitatea livrărilor, expedierea produselor și realizarea exportului propriu-zis. Totodată se va înlătura situația ca unitățile să apară cu planul realizat, fără ca mărfurile să fie exportate efectiv de către întreprinderea de comerț exterior, datorită faptului că vânzarea nu era asigurată, trebuind să țină mărfurile în custodie.

Planul de comerț exterior este instrumentul principal pentru dezvoltarea colaborării dintre beneficiarii și producătorii interni și organele comerțului exterior. Prevederea de a se întocmi proiectul de plan de către Ministerul Comerțului Exterior împreună cu celelalte ministere cu sarcini de export și import, contribuie la îmbunătățirea colaborării și la asigurarea unei mai bune fundamentări a acestuia⁷.

Planul de export cuprinde mișcarea mărfurilor de la întreprinderile de comerț exterior în străinătate. Planificarea exportului se face prin intermediul a două etape. În prima se stabilesc produsele excedentare pe piața internă cu ajutorul metodei bilanțelor materiale, prin care se analizează resursele și necesitățile, sau prin metoda plafoanelor valorice când se lasă la latitudinea fiecărui furnizor central un plafon valoric. În cea de a doua fază se determină cantitățile și sortimentele din produsele excedentare ce pot fi comercializate pe piața externă și repartizarea acestor produse. Calcularea volumului se efectuează cantitativ și valoric iar defalcarea se face pe relații, adică pe țări socialiste, țări capitaliste dezvoltate și țări în curs de dezvoltare.

Sarcinile de export în conformitate cu planul anual de stat se stabilesc de Comitetul de Stat al Planificării, Ministerul Comerțului Exterior, Ministerul Finanelor împreună cu ministerele, celelalte organe centrale și comitetele executive ale consiliilor populare județene.

Planul de export pe ministere, organe centrale, consilii populare județene trebuie realizat, atât cantitativ cât și valoric la prețuri efective. Cu caracter de excepție, la unele produse stabilite de Consiliul de Miniștri planul de export se consideră îndeplinit atunci când valoarea de plan s-a realizat pe total și pe relații ca urmare a obținerii unor prețuri externe superioare celor planificate.

O prevedere importantă în perfecționarea activității de planificare constă în faptul că exportul se consideră realizat din momentul introducerii la Banca Română de Comerț Exterior a documentelor pentru încasare, de la clienții externi, la contravaloarea mărfurilor cu respectarea condițiilor prevăzute în contractele externe. O dată mărfurile expediate, unitățile producătoare primesc credite la nivelul prețului de cost al mărfurilor. Diferențele dintre prețul intern de vânzare cu ridicata și prețul realizat în străinătate se plătește în momentul încasării valutei cu care ocazie se achită și creditele bancare și se reintregesc mijloacele circulante proprii.

Prin noile dispoziții, toate cheltuielile întreprinderilor de comerț exterior se acoperă prin credite speciale acordate de unitățile bancare. Pe linia acestor măsuri, întreprinderile de comerț exterior nu au relații de plată directe cu parteneri externi în temeiul contractelor economice de comerț exterior pe bază de comision⁸. Este o măsură prin care s-a obținut cointeresarea unităților producătoare în efectuarea

⁷ St. Mănăstireanu, *Întărirea colaborării dintre producătorii pentru export, beneficiarii de import și organele de comerț exterior*, „Probleme economice”, 1968, nr. 5, p. 58.

⁸ I. Iczkovits, A. Dumitriu, *Noi reglementări în vederea îmbunătățirii activității de comerț exterior*, „Arbitrajul de stat”, 1970, nr. 2, p.42; M. Kemper, H. Wiemann, *Die charakteristischen Merkmale der Aussenhandelslieferverträge im Bereich des R. G. W. (Trăsăturile caracteristice ale contractului de furnizare de comerț exterior în cadrul C.A.E.R.)*, „Staat und Recht”, 1965, nr. 2, p. 196.

exportului și încasarea valorii mărfurilor, în cunoașterea prețurilor, diferențelor bugetare și rentabilității exportului, lichidându-se situația când întreprinderile nu știau cât se obține în valută pentru mărfurile produse.

Pentru mărirea răspunderii în îndeplinirea exportului, noua reglementare prevede că ministerele, organele centrale, comitetele executive ale consiliilor populare și unitățile producătoare răspund direct de îndeplinirea planului pe piața externă. Astfel ministerele producătoare și centralele industriale vor fi direct interesate în fabricarea și livrarea mărfurilor în conformitate cu cerințele contractuale, respectarea termenelor stabilite și a cantității, achiziționarea unor materii prime, mașini și utilaje cât mai corespunzătoare⁹.

Planul de import prevede mișcarea mărfurilor de la furnizorii din străinătate până la întreprinderile române de comerț exterior. În cadrul planului mărfurile se grupează în materii prime și materiale, bunuri de consum, mașini, utilaje, instalații complete, piese de schimb, licențe și documentații pentru prospectare.

Planificarea importului cuprinde tot două perioade și anume: stabilirea produselor necesare procurate prin import și repartizarea pe țări furnizoare a produselor ce trebuie importate folosindu-se aceleași metode ca și la export.

Principiile care stau la baza actualei planificări prevăd ca dispoziție importantă pentru import că valorile planificate sînt considerate maximele, sarcinile cantitative realizându-se fără depășirea volumului valoric stabilit prin plan, pe ministere și celelalte organe centrale și locale.

Realizarea acestor planuri de export, de import și de contractări din import constituie o sarcină comună a producătorilor de mărfuri pentru export, beneficiarilor de mărfuri din import și a unităților de comerț exterior.

În cazuri excepționale cînd prețurile externe realizabile la unele produse principale prezintă influențe nefavorabile mari față de cele planificate, datorită unor situații conjuncturale deosebite și care nu au putut fi prevăzute, aprobarea tranzacțiilor comerciale se dă de ministerele sau organele centrale titulare de plan import și export cu avizul Ministerului Comerțului Exterior.

Îmbunătățirea organizării și conducerii planificate a acestui sector s-a realizat și prin descentralizarea activității întreprinderilor de comerț exterior în favoarea ministerelor producătoare și unităților în subordine.

Faptul că întreprinderile producătoare n-au avut legături directe cu cumpărătorii străini și n-au încheiat contracte s-a repercutat nefavorabil asupra calității produselor. Neavînd răspunderea executării, furnizorii efectuau modificări de plan și înlocuiri care determinau o muncă de corespondență inutilă, întâzieri în încheierea și executarea contractelor.

Descentralizarea a creat posibilitatea stabilirii unor relații directe, care vor duce la cunoașterea exigențelor beneficiarilor străini și adaptarea corespunzătoare a producției. Centralele industriale vor avea sectoare, subunități sau întreprinderi pentru export, putîndu-le chiar specializa numai pentru comerțul extern.

Ministerele și centralele vor prelua importul de materii prime, materiale pentru producție, mașini și utilaje pentru investiții curente, stabilindu-se un coordonator pe grupe de produse. Centralele industriale, care au atribuții importante în comerțul exterior, vor folosi practica trimiterii de agenți comerciali ca reprezentanți ai centralelor, iar în unele țări se vor putea deschide chiar birouri comerciale.

Pentru dezvoltarea schimburilor comerciale agențiile economice vor fi transformate în secții economice ale oficiilor diplomatice, avînd ca atribuții statornicirea legăturilor comerciale cu autoritățile din țara respectivă, lărgirea schimburilor, organizarea participării țării noastre la târguri și expoziții internaționale, elaborarea de studii economice, coordonarea activității agențiilor și birourilor

⁹ Dr. L. Popov, *Verträge über die Warenlieferungen für den Export nach bulgarischen Recht (Contracte privind furnizarea de mărfuri pentru export în dreptul bulgar)*, R.I.A., p. 1, *Der Aussenhandel*, nr. 13, 1962.

comerciale. Se vor folosi forme moderne de comerț ca înființarea de societăți mixte pentru desfacerea produselor românești, vânzări în consignatie, expoziții cu vânzare în mari magazine, centre de documentare tehnică. Se va promova pe scară largă cooperarea economică și tehnico-științifică cu toate statele indiferent de orînduirea lor socială.

În contextul acestor transformări novatoare se înscrie și apariția unor organe cu funcții specifice cum ar fi Inspectoratul general de stat pentru controlul calității produselor de export, ca organ subordonat direct Consiliului de Stat; Comisia interministerială de cooperare economică și științifică; Institutul pentru studierea conjuncturii economice internaționale de pe lângă Ministerul Comerțului Exterior; constituirea în ministerele economice și unele întreprinderi de colective, sectoare sau birouri care se ocupă de îndeplinirea planului de export și de problemele cooperării cu alte țări.

În aceste condiții Ministerul Comerțului Exterior se va ocupa de schimburile economice mai importante și, împreună cu Consiliul comerțului exterior, va trebui să conducă și coordoneze întreaga activitate pentru îndeplinirea politicii statului în domeniul schimburilor economice externe, pentru situarea comerțului exterior la nivelul cerințelor și exigențelor actuale.

APĂRAREA DREPTULUI DE PROPRIETATE AL COOPERATIVELOR DE PRODUCȚIE AGRICOLE ȘI MEȘTEȘUGĂREȘTI PRIN MIJLOACE DE DREPT COOPERATIST

DE

ȘTEFAN RĂUSCHI

Dat fiind importanța proprietății socialiste, ca bază materială a relațiilor de producție și factor hotărâtor în dezvoltarea economiei naționale, apărarea și ocrotirea acesteia constituie o preocupare de căpetenie a tuturor organizațiilor socialiste de stat și obștesci, a tuturor oamenilor muncii din țara noastră. În acest scop, Constituția R.S.R. în art. 39 înscrie în prim plan, ca principiu fundamental al dreptului socialist, apărarea proprietății socialiste. Acest principiu constituțional determină și condiționează un întreg ansamblu de norme, din toate ramurile dreptului socialist, care constituie totalitatea mijloacelor de drept prin care se apără proprietatea socialistă.

Pentru proprietatea cooperatistă, mijloacele specifice de apărare le oferă normele de drept cooperatist, completate cu cele din dreptul civil.

În cele ce urmează, ne vom ocupa de apărarea dreptului de proprietate cooperatistă prin mijloace specifice, puse la dispoziție de normele dreptului cooperatist.

Întrucât Statutul C.A.P. și Statutul model al cooperativelor meștesugărești, precum și celelalte acte normative complementare, nu cuprind dispoziții întrutotul asemănătoare, cu privire la apărarea dreptului de proprietate, vom analiza, mai întâi, dispozițiile normative în vigoare privitoare la apărarea dreptului de proprietate al C.A.P., și, apoi, cele referitoare la apărarea dreptului de proprietate al cooperativelor meștesugărești. Problemele ce au o reglementare asemănătoare le vom expune însă, concomitent.

În ce privește cooperativele agricole de producție, trebuie remarcat că, în condițiile actualei etape de dezvoltare a agriculturii, dezvoltarea și apărarea proprietății acestora constituie o sarcină primordială; îndeplinirea acestei sarcini presupune un efort susținut, atât la nivelul fiecărei cooperative agricole, cât și din partea organelor ce alcătuiesc sistemul de conducere obștească a agriculturii cooperatiste.

Stabilind principial că proprietatea cooperatistă, întărirea și dezvoltarea ei neîncetată stau la baza întregii activități a cooperației agricole, a creșterii bunăstării membrilor săi, Statutul C.A.P. prevede, printre mijloacele principale, prin care se îndeplinește scopul cooperativei agricole ca persoană juridică, întărirea continuă a proprietății (art. 2). Apărarea și întărirea, prin toate mijloacele, a proprietății

apare ca una dintre principalele îndatoriri statutare ale fiecărui membru al cooperativei, îndatorire prevăzută și de Legea nr. 4 din 1970.

Întărirea și dezvoltarea proprietății cooperativei agricole au constituit sarcini permanente ale întregii perioade de transformare socialistă a agriculturii.

În etapa actuală, în slujba realizării acestor sarcini există mijloace economice și organizatorice perfecționate, reflectând preocuparea sporită a organelor și organizațiilor din agricultura cooperatistă, pentru creșterea eficienței economice a acestei ramuri.

În reglementarea dată de Statutul C.A.P. și Legea nr. 4 din 1970, sînt de o deosebită importanță, în comparație cu reglementarea anterioară, pentru dezvoltarea și ocrotirea proprietății cooperative, prevederile ce se referă la: îmbunătățirea formelor de organizare și retribuție a muncii; la întărirea disciplinei în muncă și a răspunderii personale a fiecărui membru cooperatist; la constituirea diferitelor grupe de bunuri și fonduri bănești și la modul de utilizare a bunurilor respective; la reglementarea posibilității C.A.P. de a se asocia cu alte cooperative pentru efectuarea unor lucrări de interes comun, ori alte acțiuni de întrajutorare; la modul de recuperare a pagubelor suferite de cooperativă etc.

Dispoziții asemănătoare cu cele enunțate întîlnim și în Statutul cooperativei meșteșugărești; ne referim, în mod special, la cele prevăzute în art. 14, lit. f, care obligă pe membrii cooperatist să contribuie la buna gospodărire a unității din care fac parte, pentru folosirea rațională a mijloacelor materiale și bănești, pentru întărirea economică a cooperativei, pentru apărarea și consolidarea avutului obștesc al acesteia.

Mijloacelor principale ale dreptului cooperatist, servind pentru dezvoltarea și apărarea proprietății cooperative, li se adaugă mijloace puse la dispoziție de alte ramuri ale dreptului nostru, îndeosebi, dreptul civil.

Referindu-ne la mijloacele de drept cooperatist, menite a apăra proprietatea C.A.P.-urilor, subliniem, în primul rînd, faptul că numeroasele atribuții legate de utilizarea mijloacelor materiale și bănești ale C.A.P. sînt date în competența exclusivă a adunării generale. Astfel, potrivit art. 30 din Statutul C.A.P., în competența adunării generale se află, alături de aprobarea planului de dezvoltare în perspectivă și a planului anual de producție și financiar, aprobarea încheierii contractelor de lucrări agricole cu S.M.A., și a altor contracte cu întreprinderi ce prestează servicii C.A.P., precum și a contractelor privind valorificarea producției agricole marfă, stabilirea volumului investițiilor din fondurile proprii, și din credite, repartizarea, pe diferite destinații prevăzute de statut, a producției și veniturilor cooperativei, analiza diferitelor aspecte economice și luarea măsurilor necesare, adoptarea de hotărîri privind asocierea cu alte cooperative, pentru efectuarea unor lucrări de interes comun sau a altor acțiuni de întrajutorare. Așadar, cele mai însemnate acte juridice care au ca obiect bunuri proprietatea C.A.P., nu pot fi valabil încheiate decît cu expresă și prealabilă aprobare a adunării generale; este o primă și puternică garanție că aceste acte vor corespunde în întregime intereselor economice ale cooperativei. În plus, art. 28, al. 3 din Statutul C.A.P. enumeră o serie de hotărîri de o deosebită importanță pentru viața și activitatea cooperativei, pentru dezvoltarea proprietății ei, a căror valabilitate este condiționată de votul a 2/3 din numărul total al membrilor C.A.P.¹

Un rol deosebit în consolidarea C.A.P. îl are și prevederea statutară referitoare la proporția ce se stabilește, în repartizarea producției și a veniturilor bănești, între fondul de acumulare și fondul de consum. Pentru stabilirea unei proporții cît mai juste, între mijloacele pe care cooperativa le alocă investițiilor și cele destinate

¹ Dispoziții de natura celor menționate găsim și în Statutul model al cooperativei meșteșugărești, în art. 2 și art. 23.

consumului către cooperatori, Statutul C.A.P. prevede că, după scăderea din valoarea producției globale a cheltuielilor materiale de producție, se obține producția netă din care 18-25% se repartizează pentru fondul de acumulare, și 75-82% pentru fondul de consum (art. 26, lit. b). În ce privește repartizarea concretă între cele două fonduri, aceasta se stabilește de către adunarea generală, iar consiliului de conducere îi revine sarcina de a îndeplini prevederile planului de producție și financiar al cooperativei, respectând strict proporția și destinația economică a fiecărei grupe de bunuri și fond bănesc, cum această destinație a fost stabilită de organul suprem de conducere².

Garanții juridice ale apărării dreptului de proprietate al C.A.P. se desprind și din principiile care guvernează regimul juridic al bunurilor proprietatea cooperativei menite, la rândul lor, să asigure o cât mai deplină și corespunzătoare utilizare a bunurilor materiale și financiare. În acest sens, dispozițiile art. 6-7 din Statutul C.A.P. pot servi la determinarea unora dintre laturile atributului dispoziției juridice din cuprinsul dreptului de proprietate al cooperativei în privința pământului.

Statutul reglementează, pe de o parte, putința înstrăinării, prin hotărîrea adunării generale, a unor suprafețe mergînd pînă la 500 m², în proprietatea tinerilor căsătoriți, membri ai C.A.P., pentru construirea de locuințe, iar pe de altă parte, oprește înstrăinarea terenurilor proprietatea C.A.P. în alte scopuri decît în condițiile prevăzute de lege. În principiu, însă, terenurile proprietatea C.A.P. sînt inalienabile, imprescriptibile și insesizabile, dreptul de dispoziție al C.A.P., în privința lor, putînd fi exercitat numai în cazuri excepționale.

De asemenea, mijloacele fixe ale cooperativei sînt, în principiu, inalienabile, imprescriptibile și insesizabile; înstrăinarea unor astfel de bunuri poate avea loc numai în mod excepțional. La rândul lor, mijloacele circulante din sfera producției, nu pot fi înstrăinate și nici nu pot fi urmărite de creditorii cooperativei, decît în mod cu totul excepțional. În ce privește produsele rezultate din activitatea economică a cooperativei, sînt, cîtă vreme nu au fost repartizate potrivit dispozițiilor statutului pe diferite destinații, inalienabile; după ce, prin repartizare, au fost afectate unor diferite destinații, ele primesc regimul juridic corespunzător acestor destinații³.

În mod corespunzător destinației lor concrete, se determină și regimul juridic al diferitelor fonduri bănești din patrimoniul C.A.P.⁴

Dispoziții asemănătoare găsim și în Legea nr. 14 din 1968 — privind organizarea și funcționarea cooperativei meșteșugărești — care, în cap. III, cuprinde principiile fundamentale potrivit cărora bunurile mijloace fixe nu pot fi înstrăinate decît cu plată, potrivit statutelor, și nu pot fi urmărite de creditori și nici dobîndite prin prescripție. Se prevăd, de asemenea, dispoziții referitoare la regimul mijloacelor circulante și la urmărirea creanțelor de către creditori, asupra disponibilului în bani din conturile bancare, iar în lipsă de disponibil, urmării asupra produselor în măsura în care nu sînt necesare îndeplinirii obligațiilor contractuale, cît și asupra mijloacelor circulante excedentare.

Ca excepție de la această ultimă regulă, legea prevede că regimul privind urmărirea mijloacelor circulante și a produselor organizațiilor cooperativei meșteșugărești nu se aplică creanțelor statului, derivînd din impozite, taxe și credite, pentru care se aplică dispozițiile din legile speciale.

Un rol important în dezvoltarea și apărarea proprietății C.A.P. îl au normele privind disciplina financiară în cadrul cooperativei agricole. Potrivit art. 33

² P. Marica, L. Stîngu, *Probleme actuale de drept cooperatist agricol privind dezvoltarea și apărarea proprietății C.A.P.*, în „Revista română de drept”, nr. 4/1967, p. 32.

³ Traian Ionașcu, S. Brădeanu, *Dreptul de proprietate socialistă și alte drepturi reale de tip nou în R. P. Română*, Ed. șt., București, 1964, p. 364-369.

⁴ P. Marica, L. Stîngu, *op. cit.*, p. 33.

din Statut. C.A.P. își păstrează numerarul disponibil în cont la Banca Agricolă, ridicarea sa făcându-se numai pe baza dispoziției scrise și semnale de către președinte împreună cu contabilul șef, sau locțiitorii acestora. De asemenea, art. 27, al. 2 din Statutul model al cooperatției meșteșugărești arată că: cooperativa este angajată legal în operațiunile financiare prin semnătura președintelui și a contabilului șef, sau a locțiitorilor acestora.

Potrivit art. 10 din Regulamentul de ordine interioară, contabilul șef al C.A.P. urmărește și conduce nemijlocit activitatea privind executarea planului financiar, gospodărirea judicioasă a mijloacelor materiale și bănești proprii sau împrumutate, propune consiliului de conducere măsurile necesare în vederea prevenirii eventualelor lipsuri și folosirii ilegale a mijloacelor bănești, informând totodată lunar, și ori de câte ori este nevoie, consiliul de conducere asupra îndeplinirii indicatorilor planului de venituri și cheltuieli. În virtutea acestor atribuții, el este obligat să refuze semnarea unor acte și documente bancare, prin care se angajează plăți ilegale sau cheltuieli ilegale, contrar prevederilor planului financiar propriu și, totodată, să informeze organele din sistemul de conducere obștească a agriculturii cooperatiste și, în primul rând, U.J.C.A.P. de eventualele abateri sau încălcări ale disciplinei financiare.

O deosebită importanță în asigurarea unei stricte respectări a disciplinei financiare, și respectiv a dezvoltării și apărării proprietății C.A.P., revine organelor obștești de conducere a agriculturii cooperatiste. Astfel, potrivit art. 14, pct. 6 și 10 din Statutul Uniunii Naționale și a uniunilor județene, Consiliul U.N.C.A.P. elaborează recomandări cu caracter general cu privire la efectuarea investițiilor, folosirea rațională a mijloacelor materiale și bănești, precum și un sistem unitar de evidență și control a activității financiar-contabile a C.A.P., și asigură controlul și îndrumarea acestei activități. În același timp, art. 40 din Statutul C.A.P. prevede că: „cooperativele agricole de producție asociate în uniuni au obligația de a aduce la îndeplinire hotărârile și de a ține seama de recomandările uniunilor județene și U.N.C.A.P. și să respecte statutul acestora”. Tot astfel, potrivit art. 14, pct. 14 din Statutul Uniunii Naționale și a uniunilor județene, una dintre atribuțiile Consiliului Uniunii Naționale constă în organizarea arbitrării litigiilor dintre C.A.P.-uri, precum și a celor dintre acestea și organizațiile economice intercooperatiste.

În baza art. 48-49, din Regulamentul de organizare și funcționare a Arbitrajului U.N.C.A.P., ca și a altor prevederi referitoare la judecarea litigiilor ce pot apărea în sistemul cooperatist al agriculturii, organelor arbitrale le revine un rol deosebit de important în apărarea proprietății cooperatiste.

Rezolvarea de către arbitraj a unor litigii prilejuiește, astfel, dezvoltarea unor lipsuri organizatorice, a unor atingeri aduse avutului obștesc al C.A.P., și a altor organizații ce intră în alcătuirea sistemului acestor cooperative, a unor încălcări ale disciplinei de plan, ale principiilor ce stau la baza organizării și funcționării cooperativei agricole. Ori de câte ori constată astfel de deficiențe, organele arbitrale sînt datorate să sesizeze organele competente a lua măsuri de îndreptare a situațiilor constatate, ori de sancționare a celor vinovați, putînd face propuneri corespunzătoare. Organul arbitral va cere, în cazul în care faptele sau deficiențele stabilite au adus pagube proprietății cooperatiste, obligarea la despăgubirea celor vinovați.

În cazul în care se constată neglijențe în organizarea și funcționarea contabilității, organizațiilor sau întreprinderilor cooperatiste, arbitrul șef va putea — dacă nu este vorba de săvîrșirea unei infracțiuni — fie să ceară sancționarea disciplinară a persoanelor din conducerea organizațiilor sau întreprinderilor, și a contabililor șefi, fie chiar să pronunțe aplicarea unei amenzi celor vinovați de neglijențele arătate⁵.

⁵ P. Marica, L. Stîngu, *op. cit.*, p. 38.

În ce privește cooperativele meștesugărești, dispoziții privind apărarea dreptului lor de proprietate, deosebite de cele care se referă la cooperativele agricole de producție, găsim în Statutul model și actele normative completatoare. Astfel Statutul model al cooperativelor meștesugărești, ca și Statutul C.A.P., prevede că aplicarea sancțiunii disciplinare nu exclude obligarea cooperatorului vinovat la plata despăgubirilor pentru daune aduse cooperativei (art. 15, al. 4).

Normele privind răspunderea materială a cooperatorilor pentru pagube aduse cooperativei sînt prevăzute în Decizia nr. 178 din 20 mai 1970, emisă de Comitetul Executiv al U.C.E.C.O.M.

În reglementarea răspunderii materiale a cooperatorilor, Decizia nr. 178 din 20 mai 1970 a adoptat, în general, principiile codului muncii din capitolul referitor la răspunderea materială a angajaților (art. 67 și următoarele cu modificările ulterioare, prin care se suprimă răspunderea limitată).

Potrivit art. 1 din Decizia nr. 178/1970 a U.C.E.C.O.M., cooperatorul răspunde material pentru daunele aduse cooperativei, din vina sa și în legătură cu munca sa, iar potrivit art. 2, al. 1, el va răspunde numai pentru daunele directe aduse cooperativei în care lucrează. El nu răspunde pentru foloasele nerealizate de cooperativă sau pentru daunele provocate din riscul manual al serviciului (art. 2, al. 2).

Acele normale enunțate, în ceea ce privește răspunderea materială a membrilor cooperatori, trebuie privite, însă, prin prisma legii referitoare la comisiile de judecată. Această lege suprimă, ca organe de jurisdicție în cooperativă, comisia de contestație și comisia de revizie, creîndu-se în locul lor comisia de judecată, care are, printre alte atribuții, și pe aceea de a judeca litigiile dintre membrii cooperatori și cooperativele meștesugărești, în legătură cu pagubele aduse cooperativei . . . , dacă în toate aceste cazuri obiectul lor are o valoare de cel mult 5.000 lei (art. 17 din Legea nr. 59/1968). Dacă obiectul unui asemenea litigiu este mai mare de 5.000 lei, acesta va intra în competența judecătorei.

Importante dispoziții cu privire la apărarea dreptului de proprietate al cooperativelor meștesugărești înțelmin și în materia răspunderii membrilor cooperatori pentru rebuturi, care are o reglementare oarecum diferită față de cea a angajaților. Astfel, potrivit art. 2, al. 3 din Decizia nr. 178/1970 a U.C.E.C.O.M., „în caz de rebuturi sînt aplicabile dispozițiile respective din Regulamentul de ordine interioară pentru cooperatori”. Art. 11 din acest regulament prevede că, în cazul cînd din vina cooperatorului se produc rebuturi totale, cel vinovat nu va primi nici un fel de plată pentru munca depusă. El va fi sancționat disciplinar, imputîndu-i-se și pagubele produse.

În celelalte cazuri de rebuturi, reglementarea din regulament pentru cooperatori este asemănătoare cu cea pentru angajați și anume:

- în cazul cînd din vina cooperatorului se produc rebuturi parțiale, munca prestată se va retribui în raport cu micșorarea valorii produselor, fără a putea depăși 1/2 din norma stabilită prin bonul de lucru;

- în cazul cînd, fără vina cooperatorului, se produc rebuturi totale, munca prestată va fi retribuită cu cel puțin 2/3 din norma stabilită prin bonul de lucru;

- în cazul cînd, fără vina cooperatorului, se produc rebuturi parțiale, munca prestată se va retribui în raport cu micșorarea valorii produselor, fără a cobori sub 2/3 din norma stabilită pe bonul de lucru.

Dacă rebuturile totale sau parțiale provin din cauza materiei prime, munca depusă de cooperator va fi plătită integral, cu condiția ca acesta să aducă imediat la cunoștința șefului de unitate rebutul.

Pe linia apărării dreptului de proprietate al cooperativelor meșteșugărești, se înscriu și dispozițiile art. 18 din Statutul model al cooperativelor meșteșugărești, în conformitate cu care persoanele cărora le-a încetat această calitate, precum și moștenitorii cooperativelor decedați, au dreptul de a primi părțile sociale după încheierea bilanțului contabil. Dacă din bilanțul cooperativei rezultă pierderi, pentru acoperirea acestora li se va reține, la restituirea părții sociale, o cota parte. De asemenea, vor fi reținute eventualele datorii pe care fostul cooperator le are față de cooperativă.

Pierderile cooperativei, constatate cu prilejul încheierii bilanțului, potrivit art. 40 din Statutul model, se recuperează astfel:

- a) pierderile imputabile se rețin aceluia care le-a cauzat;
- b) pierderile neimputabile se vor acoperi din beneficiul cooperativei, pe anul în care s-au produs.

În cazul când pierderile nu au fost acoperite în întregime pe aceste căi, diferența se va raporta pe termen de cel mult doi ani, acoperindu-se din beneficiul anilor respectivi, iar dacă pierderea nu a fost acoperită nici în acest mod, ea se va repartiza de către adunarea generală a cooperativei între toți membrii acesteia.

Sumele cu care membrii cooperatori trebuie să contribuie la acoperirea pierderilor vor fi stabilite de către adunarea generală proporțional cu câștigul realizat în anul respectiv, și se vor reține din părțile sociale, neputând fi mai mari decât valoarea acestora.

Dacă pierderea nu a fost acoperită în condițiile arătate de art. 40, al. 3, ea se va acoperi din fondul de bază al cooperativei; sumele cu care au fost diminuate părțile sociale vor fi reținute cooperativelor în condițiile stabilite de art. 11 din Statutul model, în vederea completării fondului social.

Alături de mijloacele enunțate, prevăzute de Statut, tot ca un mijloc menit să apere proprietatea cooperativelor meșteșugărești, menționăm și dispozițiile art. 10, al. 3 din Regulamentul de ordine interioară, potrivit căruia produsele și lucrările care se constată că sînt neterminate, de proastă calitate sau executate neconform bonului de lucru sau indicațiilor tehnice primite vor fi restituite cooperativului (salariatului) sau echipei care le-a executat, în vederea completării și retușării lor. Pentru efectuarea acestor operațiuni, membrii cooperatori nu au dreptul la nici o retribuție.

Așa după cum arătam în paginile anterioare, la dezvoltarea, apărarea și întărirea proprietății cooperatiste — ca formă a proprietății socialiste — își dau concursul în mod activ toate ramurile dreptului socialist. Atingerile care se aduc proprietății socialiste atrag aplicarea unora sau altora dintre normele dreptului unitar al R.S.R. Fiecare ramură de drept își aduce, la această operă, contribuția sa specifică și, totodată, se găsește într-o interdependență mai mare sau mai mică cu una sau alta dintre ramurile de drept.

În prezentul articol am expus doar mijloacele specifice oferite de ramura de drept cooperatist. În vederea apărării dreptului de proprietate cooperatistă, agricolă și meșteșugărească.

NORMELE POLITICE, PARTE A SUPRASTRUCTURII POLITICE

DE

GENOVEVA VRABIE

Caracterul organizat al conviețuirii impune și activității umane un caracter normal. Societatea ca ansamblu de relații dintre oameni, ca produs al acțiunii reciproce a oamenilor, nu poate fi concepută fără existența unor norme care să reglementeze aceste relații în funcție de cerințele legilor obiective de dezvoltare socială și de nivelul pe care l-au atins relațiile de producție și suprastructura corespunzătoare lor, la un moment dat¹.

De când există societatea și atita timp cât ea va exista, în procesul producției și al conviețuirii, între oameni se formează relații sociale determinate.

Marx arăta că „în producția socială a vieții lor oamenii intră în relații sociale determinate, necesare, independente de voința lor — relații de producție — care corespund unei trepte de dezvoltare determinate a forțelor lor de producție materiale. Totalitatea acestor relații de producție constituie structura economică a societății, baza reală pe care se înalță o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale”².

Suprastructura este definită, în general, ca totalitate a concepțiilor politice, juridice, filozofice, religioase etc. și a instituțiilor corespunzătoare lor, determinate de baza economică a societății date. Fără a comenta asupra calității acestei definiții, reținem doar un fapt ce nu este contestat de nimeni: suprastructura politică este parte a suprastructurii societății. Dar, o dată stabilit acest adevăr, se ridică o serie de alte probleme: care este specificul acesteia, prin ce o putem deosebi de celelalte forme ale suprastructurii, din ce elemente este formată, în ce raport se găsește cu celelalte, ce rol are în societate. Toate aceste chestiuni sînt legate, mai mult sau mai puțin, direct sau indirect, de răspunsul dat la întrebările: ce este știința politicii, ce este politica și care este conținutul ei. În acest sens M. Duverger arată că „dezbaterea științifică asupra definiției sociologiei politice este interesantă datorită implicațiilor ei ascunse. În spatele acestei chestiuni simple de definiție, se ascunde opoziția fundamentală cu privire la natura statului și a societății naționale în raport cu a celorlalte grupări umane”³.

¹ Vezi, în acest sens, Pavel Apostol, *Normă etică și activitatea normată*, Ed. st., București, 1968, p. 64.

² K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Ed. pol., București, 1960, p. 9.

³ M. Duverger, *Sociologie politique*, 3-ème éd., Presses Univ. de France, Paris, 1968, p. 15.

Într-adevăr, una dintre problemele cele mai controversate ale științei contemporane a politicii* este aceea a fenomenelor ce intră în sfera de preocupare a acestei științe. În doctrina occidentală lupta se duce, în special, în jurul chestiunii dacă ea este o știință a statului sau o știință a puterii. Criticând primul punct de vedere potrivit căruia știința politicii este o știință a statului, Duverger argumentează: „A face din sociologia politică știința statului, izolând studiul societății naționale de cel al altor societăți, înseamnă a sugera *implicit* (s.n. G.V.) că statul și societatea națională au o altă natură decât celelalte grupări umane”⁴. O primă observație se impune: de ce autorul crede că izolând studiul societății naționale de al altor societăți ar reieși *implicit* că statul are o altă natură decât celelalte grupuri umane? Aceasta ar putea sugera, în primul rând, faptul că statul („societatea națională”) prezintă trăsături distincte, specifice, legități proprii care nu îl opune celorlalte grupuri umane (societăți), dar îl separă.

Situarea pe pozițiile celui de al doilea punct de vedere, potrivit căruia știința politică are ca obiect puterea, poate prezenta, alături de avantajele, de exemplu posibilitatea comparării fenomenelor de putere și a evidențierii deosebirii de natură dintre stat și celelalte „societăți” cât și dezavantajele, în sensul nu numai al diminuării, ci chiar al estompării deosebirii dintre puterea de stat și celelalte forme ale puterii sociale⁵. Se pare că marea majoritate a politologilor contemporani pun semn de egalitate între putere de stat și putere socială în general, situând statul pe aceeași poziție cu celelalte societăți umane⁶. O încercare de diferențiere a acestor societăți o face A. Hauriou, vorbind de fenomene politice „în sine” și fenomene politice în general, primele constând în a face presiune asupra oamenilor pentru ca aceștia să acționeze într-un anumit fel în vederea atingerii unui obiect determinat, secundele referindu-se la fenomenul conducerii în general⁷. Cu toate că distincția între fenomene politice în sens larg și fenomene politice în sens restrins nu ni se pare lipsită de interes, nu putem trece cu vederea faptul că, autorul, vorbind de cei care fac presiune asupra altora (guvernării) și cei care acționează constrinși de primii, nu-și pune întrebarea cine sînt și de ce-și pot impune punctul de vedere primii, ocolind astfel și el problema esenței de clasă a puterii de stat.

Curențe extremiste ale literaturii politice burgheze au exprimat și punctul de vedere potrivit căruia politica este o manifestare a „individului dinamic”, o autorevelație independentă de orice condiție și de orice împrejurare a unui individ, a unei familii, caste⁸, ajungînd astfel să lichideze caracterul de știință al acestei discipline.

În literatura de specialitate din țara noastră, unii autori au formulat definiții descriptive ale științei politice care cuprind enumerarea fenomenelor pe care le cercetează această știință⁹, alții vorbesc de știința politicii numai în contextul ideologiei politice din țările socialiste, ocolind problema existenței unei științe a politicii la noi¹⁰, iar alții au făcut încercări de definire a ei pornind de la specificul și legitățile proprii ale fenomenelor politice. Astfel, O. Trăsnea, de exemplu, arată că obiectul științei politice este reprezentat de ansamblul laturilor ideologice (și

* Considerăm că este mai corectă intitularea de „știință a politicii” decât cea de știință politică.

⁴ M. Duverger, *op. cit.*, p. 15-16.

⁵ Vezi critica acestui punct de vedere în articolul lui O. Trăsnea, *Probleme actuale ale științei politice*, „Lupta de clasă”, nr. 3/1963, p. 36.

⁶ A se vedea, în acest sens, M. Duverger, *op. cit.*, p. 15-16; A. Hauriou, *Droit Constitutionnel et institutions politiques*, 2-ème ed., Paris, 1967, p. 7 și 10 etc.

⁷ A. Hauriou, *op. cit.*, p. 8-9.

⁸ Vezi, în acest sens, N. Kallós, *Conștiința politică*, Ed. șt., Buc. 1963, p. 11-12.

⁹ Vezi, de exemplu, M. Voiculescu, *Există o știință a politicii*, în „Cronica”, nr. 107, din 24. II. 1963.

¹⁰ N. Kallós, *op. cit.*, p. 57 și urm.

social-psihologice), relaționale și instituționale ale suprastructurii politice în determinarea lor social-istorică ¹¹.

Am putea reține o primă idee: știința politicii are ca obiect suprastructura politică.

Conform definiției clasice a suprastructurii societății, suprastructura politică ar fi formată din totalitatea concepțiilor politice și a instituțiilor corespunzătoare lor.

Dar ideile, concepțiile și instituțiile epuizează oare întreaga suprastructură politică?

Pentru a răspunde la această întrebare, vom porni de la o problemă care nu este controversată în literatura de specialitate și anume de la recunoașterea conștiinței politice drept formă — principală — a conștiinței sociale.

Conștiința socială se manifestă într-o multitudine de forme, deosebite între ele: conștiința politică, conștiința juridică, morala, arta, politica, știința. Ele se diferențiază atât prin obiectul reflectării cât și prin modul de reflectare ¹². Conștiința poate reflecta atât relațiile dintre societate și natură cât și relațiile dintre oameni. Retinem ca o particularitate a conștiinței politice faptul că ea reflectă exclusiv relații sociale și „exprimă pe plan spiritual, în modul cel mai concentrat, interesele economice și cele legate de puterea de stat a diferitelor clase” ¹³.

Luând ca punct de plecare definirea conștiinței politice ca formă a conștiinței sociale care cuprinde atât idei, teorii și concepții, cât și sentimente și stări de spirit ale oamenilor („cu privire la relațiile lor cu clasa căreia îi aparțin și cu celelalte clase, la raportul lor față de orînduirea socială și de stat existentă, la relațiile dintre state și națiuni”) ¹⁴ se impune o primă constatare: dacă admitem ideea că suprastructura politică include conștiința politică trebuie, tale quale, să admitem că, pe lângă ideile și concepții, suprastructura politică cuprinde și acea formă a psihologiei sociale care se referă la fenomenele politice*.

Ideile și concepțiile politice nu pot fi rupte de sentimentele și stările de spirit corespunzătoare lor. Conștiința politică trebuie privită în unitatea elementelor sale raționale și afective**.

Primele ocupă un loc central în cunoașterea, aprecierea și determinarea atitudinii față de fenomenele politice, dar acest fapt nu ne poate determina să negăm rolul important al elementelor de natură afectivă și volițională în reglementarea conduitei oamenilor.

Făcînd afirmația că elementele afective și volitive ale conștiinței politice au un rol important în reglementarea conduitei oamenilor, am anticipat deja una din problemele cele mai spinoase ale politologiei: este sau nu este politica un fenomen social normativ, există sau nu norme politice distincte de alte categorii de norme sociale?

Considerînd că răspunsul la această întrebare este strîns legat de înțelegerea justă a conținutului, a elementelor suprastructurii politice, continuăm analiza acestora reluînd ideea cuprinsă în definiția unanim acceptată a suprastructurii socie-

¹¹ O. Trăsnea, *Probleme actuale ale științei politice*, în „Lupta de clasă”, nr. 3/1968, p. 88.

¹² vezi, în acest sens, *Materialism istoric*, Ed. pol., București, 1967, p. 255 și N. Kallós, *op. cit.*, p. 57.

¹³ N. Kallós, *op. cit.*, p. 58.

¹⁴ *Materialism istoric*, Ed. pol., București, 1967, p. 256.

* În ce privește componentele suprastructurii juridice, parerile sînt împărțite: A. Naschitz, de exemplu, afirmă că între suprastructura juridică și conștiința juridică există un raport de incluziune a secunde în prima, pe cînd I. Rucăreanu lasă în afara suprastructurii juridice acel element al conștiinței juridice pe care îl denumește tehnică juridică.

** Probleme legate de structura conștiinței politice („pe orizontală” și „pe verticală”), a se vedea, în N. Kallós, *op. cit.*, p. 60 și următoarele.

tății, conform căreia prima este formată din concepții politice și instituții corespunzătoare lor.

Noțiunea instituției a format, de asemenea, obiectul unor vii discuții în literatura de specialitate, mai ales în cea occidentală. La noi, cu toate că este admisă ideea existenței instituțiilor politice și le este subliniată importanța, este totuși total neglijată preocuparea definirii lor. Nici măcar în Dicționarul politic nu găsim vreo explicație în legătură cu această categorie iar în dicționarul limbii române literare contemporane, instituția (în general) este definită printr-o formă a ei, prin instituția juridică.

În societate se găsesc atât de multe instituții și sînt atât de deosebite, de felurite, încît unii politologi sînt foarte sceptici în ceea ce privește posibilitatea unei sinteze care să cuprindă trăsăturile caracteristice ale tuturor instituțiilor. Pronunțîndu-se pentru definirea separată a diferitelor forme, categorii de instituții, nici nu încearcă o definire a noțiunii de maximă generalitate, care este instituția, ci urmăresc doar să găsească cîteva puncte comune ale tuturor instituțiilor¹⁵.

Fenomenul acesta fiind atât de vast, desigur că este mai mult decît dificilă problema definirii lui, dar vastitatea nu este un motiv care să ne justifice pasivitatea. Sînt și alte fenomene sociale deosebit de complexe și care prezintă multe particularități dar care, totuși, au fost cercetate și, pe baza unei sinteze judicioase, au putut fi definite. Ca să dăm numai cîteva exemple, ne vom opri la relațiile sociale și normele sociale care, cu toate că îmbracă forme diferite (juridice, morale, politice etc.) și prezintă o sumedenie de particularități, nu au condus la ideea imposibilității formulării categoriei de relații sociale sau de norme sociale și a definirii lor.

Categoria de instituție circulă deja în limbajul curent, o folosim de cîte ori este nevoie; iată deci un motiv în plus de a nu ocoli problema definirii ei, cu toate riscurile pe care le implică.

Economia studiului de față nu ne permite expunerea discuțiilor purtate în legătură cu această problemă¹⁶, așa încît ne vom opri la acea definiție dată de literatura franceză de specialitate care a fost îmbrățișată (în oarecare măsură) și completată și de unii politologi din țara noastră¹⁷.

M. Duverger, pornind de la definiția cuprinsă în dicționarul lui Robert, arată că noțiunea generală de instituție se definește prin două elemente: un element structural și un element de credință¹⁸.

Instituțiile sînt sorturi de modele de raporturi umane, asupra cărora se calciază relații concrete, care dobîndesc prin aceasta stabilitate, durabilitate și coeziune. Ele se disting astfel de relațiile încheiate în afară de orice model instituțional care sînt ocazionale, efemere și instabile.

În acest sens, de modele, forme de raporturi sociale, stabile, durabile, repetate și tipizate sînt înțelese și în literatura noastră instituțiile¹⁹. Dar, punîndu-se problema de cine sînt stabilite aceste modele, structuri ale raporturilor sociale, dicționarul nostru le circumstanțiază numai la normele juridice, ajungînd astfel să reducă instituțiile la o formă a lor și anume la cea juridică. Desigur că multe instituții politice, instituții strîns legate de interesele economice și de dominație ale claselor, sînt reglementate de normele juridice. De asemeni, nu este exclus ca și alte instituții familiale, morale, să primească o haină juridică. Dar acest fapt nu ne poate conduce la ideea că numai acele sorturi de raporturi sociale care sînt reglementate de normele juridice se instituționalizează. Unele modele de relații se stabilizează persistînd

¹⁵ N. Kallós, *op. cit.*, p. 42.

¹⁶ Vezi, în legătură cu această problemă, M. Duverger, *op. cit.*, p. 21, ș.u.; A. Hauriou, *op. cit.*, p. 18 și urm.; N. Kallós, *op. cit.*, p. 42-43.

¹⁷ N. Kallós, *op. cit.*, p. 42-43.

¹⁸ M. Duverger, *op. cit.*, p. 21.

¹⁹ Dicționarul limbii române literare contemporane, vol. II, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1956, p. 526 și N. Kallós, *op. cit.*, p. 43.

mod organizat în decursul uneia sau mai multor perioade istorice — fără a fi în vreo vreme norme de drept scrisă sau nescrisă. Deci, reținem ca un element fundamental al instituțiilor faptul că ele sînt sorturi, modele de relații sociale, stabilite relativ permanente. Dar instituțiile sînt create de oameni și ele servesc atît pe cei care le-au creat cît și generațiile viitoare. Fîind creații conștiente ale omului, ele nu pot fi privite în afara scopului pentru care au fost create, mai ales atîta vreme cît nu pierdem din vedere că aceste fenomene, ca toate fenomenele de suprastructură, sînt determinate direct sau indirect de condițiile materiale de existență. În această perspectivă trebuie înțeleasă atît determinarea obiectivă a scopului instituției — crearea instituției nu constituie un scop în sine ci ea servește anumite interese social-economice, politice, ideologice, științifice etc. — cît și determinarea conținutului acesteia. O instituție poate fi întîlnită numai într-o orînduire social-economică dar, ea poate fi comună mai multor orînduiri; își poate păstra aceeași formă, dar își poate schimba conținutul. Statul, ca instituție politică fundamentală, este, în condițiile pe care le știm, o dată cu orînduirea sclavagistă. Însă el se găsește în toate celelalte orînduiri următoare (evident, cu un conținut și o finalitate deosebită). Cu toată deosebirea de natură care există între diferitele tipuri de stat, știința marxistă a societății a ajuns la formularea unei noțiuni de stat înăuntrul unei generalități — statul — fără ca acest fapt să conducă la ideea unui stat general.

Întrebuințarea categoriei de instituție socială care să desemneze toate formele posibile, apărute și care mai pot apărea în societate, nu este de natură să ducă la împărțirea conținutului lor diferit în funcție de natura relațiilor pe care le modelează.

Instituțiile sînt strîns legate de conștiința socială. Nu întîmplător știința marxistă a subliniat că suprastructura reprezintă ideile politice, juridice etc. și instituțiile corespunzătoare lor. Unii autori, punînd problema primordialității ideii sau instituției, arată că primordialitatea ideologiei nu are un caracter absolut. Ni se pare că am admis ideea că instituția politică este un fenomen de suprastructură, că ea are un scop politic, economic etc., nu mai putem nega caracterul conștient al acesteia. Problema este foarte dificilă și o anumită interpretare a ei poate duce la conștientizarea primatului ideologiei asupra bazei economice a societății. De exemplu, M. Duverger, pornind de la deosebirea dintre instituțiile de fapt („create în mod automat, mecanic, prin jocul determinismelor și evoluțiilor așa cum sînt, de exemplu, clasele sociale”) și instituțiile „conștiente, normative” (constituite prin prelegerea, definind reguli de conduită) ajunge la concluzia că un regim de proprietate feudală poate da naștere la un sistem de clase sociale²⁰.

Ideile și instituțiile sînt atît de strîns legate încît, practic, această problemă a primordialității nici nu se pune.

Vorbind de raportul dintre ideile și instituțiile societății, implicit atîngem problema raportului dintre instituții și cealaltă latură a conștiinței sociale, psihologia socială. În această privință, M. Duverger arată că „orice instituție este în același timp un model structural și un ansamblu de reprezentări colective, mai mult sau mai puțin valorizate”²¹, că instituțiile nu pot fi definite numai prin elementul lor material ci prin prisma legăturii indisolubile dintre acesta și elementul „de credință”. Nu putem să afirmăm că se poate afirma că legătura dintre instituții și acel element al conștiinței sociale care este psihologia socială este atît de puternică încît primele să nu poată defini decît prin prisma acestei legături. Desigur că afirmarea existenței independente a instituțiilor politice și a conștiinței politice cu cele două laturi ale sale, psihologia și psihologia politică, nu este de natură a minimaliza rolul reprezentărilor colective, a credințelor, a ideilor, a sistemelor de valori care se dezvoltă în jurul condițiilor materiale. Subliniind rolul hotărîtor al ideologiei politice în cadrul conștiinței politice nu pierdem din vedere rolul important al elementelor de natură afec-

²⁰ M. Duverger, *op. cit.*, p. 109.

²¹ M. Duverger, *op. cit.*, p. 104.

livă și volitională. (Sentimentele pot avea un rol foarte însemnat în determinarea aprecierilor de valoare, în stabilirea semnificației unor fenomene pentru un anumit subiect sau pentru o grupă de subiecte. Astfel se evidențiază rolul hotărârilor al năzuințelor, al dorințelor, al volitiunilor, în orientarea atitudinii oamenilor, în reglementarea conduitei lor, în funcție de un scop fixat și urmărit în mod conștient.)

Creдем că, în lumina celor arătate, instituțiile politice ar putea fi definite ca modele de relații sociale care se stabilizează, persistând în decursul unora sau mai multor perioade istorice, ce sînt create de oameni în vederea unor scopuri bine determinate, constituind acea latură a suprastructurii sociale care, reflectînd în modul cel mai direct economicul și interesele de dominație ale claselor, se referă la puterea de stat, la organizarea, evoluția și exercitarea sa.

La începutul acestor rînduri, ne puneam întrebarea dacă concepțiile și instituțiile epuizează întreaga suprastructură politică. Considerînd că răspunsul dat la întrebarea care sînt elementele suprastructurii politice este de natură să ducă la rezolvarea celei de a doua probleme a studiului de față și anume dacă putem vorbi de norme politice ca o categorie distinctă a normelor sociale, am încercat în primul rînd să argumentăm ideea că nu putem vorbi de idei și concepții politice fără a le situa în contextul legăturii lor indisolubile cu sentimentele, credințele și stările de spirit corespunzătoare lor. De asemenea trebuie să subliniem că instituțiile politice nu pot fi privite în afara relațiilor umane care nu se atașează nici unui model preexistent și care prin conținutul lor se proiectează în sfera politicului.

Încercînd să sintetizăm, am putea spune că suprastructura politică este formată din idei, concepții, sentimente, stări de spirit și volțiuni referitoare la fenomenele politice, precum și din instituții și relații politice. Este ideea care se desprinde, în alți termeni și cu o altă formulare, și din definiția dată științei politicii de către O. Trăsnea²². Dar, oare politicul se epuizează doar prin aceste două elemente, conștiință politică și instituții politice? Politologii care vorbesc de „caracterul normativ al științei politice”²³ se referă la sarcina științei politice de a degaja direcțiile de dezvoltare, de transformare ale fenomenelor politice în conformitate cu legăturile lor obiective sau la caracterul normativ al politicii?

Avînd în vedere că problema este foarte dificilă și că în această privință s-au exprimat puține păreri, ne permitem, pentru a putea contribui la răspunsul acestei întrebări, o comparație a politicii cu celelalte fenomene de suprastructură și în special cu morala și dreptul.

În ceea ce privește suprastructura juridică, se admite, în general, ideea că ea este formată din următoarele elemente: conștiința juridică, totalitatea normelor juridice (dreptul) și raporturile juridice²⁴.

Să reținem ideea: normele juridice nu sînt considerate o latură a ideologiei juridice deci a conștiinței juridice ca formă a conștiinței sociale, ci o materializare, o obiectivizare a acestei ideologii.

Dar, atunci cînd se vorbește de morală ca formă a conștiinței sociale, se consideră că ea este formată atît din idei, concepții, sentimente, deprinderi ale oamenilor cit și din norme care reglementează comportarea lor în funcție de criteriile etice²⁵. Considerînd că morala cuprinde deopotrivă elemente ideologice și elemente psihologice, mulți autori enumeră următoarele elemente de ordin ideologic: concepțiile morale, sistemele de norme și principiile de comportare. Iar, în legătură cu această problemă, se subliniază ideea că sistemele de norme, codurile morale deosebesc morala de celelalte forme ale conștiinței sociale²⁶. De

²² O. Trăsnea, *op. cit.*, p. 88.

²³ *Ibidem*, p. 91.

²⁴ Vezi, în acest sens, A. Naschiuz, *op. cit.*, p. 21-28.

²⁵ Vezi, de ex., *Dicționarul limbii române moderne*, E. A. R. P. R., 1968, și *Materialismul istoric*, E. P., Buc., 1967, p. 263.

²⁶ Vezi, de ex., *Materialism istoric*, p. 263.

asemeni, credem că trebuie subliniată și ideea că normele morale sînt de cele mai multe ori asemănătoare celorlalte categorii de norme sociale, apărînd ca o obiectivizare a ideilor, concepțiilor și principiilor morale, dar, uneori, ele pot rămîne pe planul conștiinței fiecărui individ, mai ales în ceea ce privește sancțiunea nerespectării unor precepte morale. Astfel remuscarea apare ca o sancțiune „neobiectivizată”, ca o sancțiune „dată” de propria conștiință și suportată de aceasta²⁷.

Poate că și acesta este unul din motivele pentru care conștiința morală, ca parte sau ca formă a conștiinței sociale, nu a putut fi desprinsă, conceptual, de morală ca totalitate de norme.

Pornind de la specificul moralei, de la complexitatea fenomenelor politice și morale, unii autori ajung la ideea că „în domeniul politic ca și în cel al moralei — spre deosebire de cel juridic — nu se face o demarcație atît de netă între principiile, ideile politice și preceptele sau normele politice care le concretizează²⁸”.

Cei mai mulți politologi, referindu-se la suprastructura politică, nu pun în discuție problema existenței normelor politice nici măcar ca o latură specifică a ideologiei politice așa cum am întîlnit rezolvată problema normelor morale. Avînd în vedere că știința politicii s-a dezvoltat ceva mai tîrziu decît celelalte științe ale fenomenelor de suprastructură, cum este știința dreptului, etica și că nu și-a format încă un sistem categorial propriu, încheiat, se mai fac încă confuzii în ceea ce privește conținutul, definirea unor categorii. Astfel, uneori, din contextul unor lucrări se degajează impresia unei confuzii între politică, de exemplu, și știința politicii. Așa bunăoară se afirmă că „atunci cînd se are în vedere caracterul normativ al științei politice (subl. ns. — G. V. —) nu se operează disjunția necesară între normativitatea politică, cea juridică și cea etică, prima fiind, de regulă, asimilată, în mod eronat, cu prescripția etică. E adevărat că în istoria doctrinelor politice ea a luat de multe ori această formă. Dar caracterul normativ al științei politice nu are această factură, ci se concretizează în elaborarea unor principii generale de acțiune și, în analogie cu raportul dintre teză și regulă din logica modernă, aceasta din urmă fiind eficientă în măsura în care e întemeiată pe prima, în știința politică, ca știință teoretică explicativă, valoarea eficientă a normelor, adică, a principiilor generale deduse din legile obiective descoperite, e «întemeiată», adică condiționată de valoarea științifică a acestora²⁹”.

Dar, oare, putem vorbi de caracterul normativ al științei politice? În cazul fenomenului juridic, dreptul sau știința dreptului are o latură normativă, o funcție de reglementare? Ni se pare că dreptul are funcția de a reglementa relațiile sociale pe baza cerințelor conștiinței juridice, iar știința dreptului i-am putea recunoaște un caracter normativ numai în sensul sarcinii sale de a explica normele juridice și de a indica, propune liniile directoare ale reglementării juridice. De asemenea, este adevărat că știința politică a fost secole de-a rîndul confundată cu etica, cu filozofia și că deci principiile și normele politice au apărut ca principii și norme etice sau au fost evaluate după criterii morale, dar de aici au decurs alte consecințe, și anume un amestec între analiza faptelor obiective și afirmațiile de principiu, normative, între judecățile de existență și cele de valoare³⁰. Deci nu „caracterul normativ al științei politice se concretizează în elaborarea unor principii” (norme care vor fi eficiente în măsura în care coresp-

²⁷ În acest sens, probabil, M. Duverger vorbește de sancțiuni stabilite (de religii) și sancțiuni percepute de conștiința umană. M. Duverger, *op. cit.*, p. 111.

²⁸ Vezi I. Ceterchi, *Norma juridică*, în volumul litografiat *Forme de reglementare ale relațiilor sociale în socialism*, Cluj, 1956, p. 3.

²⁹ O. Trăsnea, *op. cit.*, p. 91.

³⁰ Vezi, în acest sens, M. Duverger, *Méthodes des sciences sociales*, 3-ème ed., Presses universitaires de France, Paris, 1964, p. 51.

pund legilor obiective descoperite), ci însăși politica, ca fenomen suprastructural complex, se manifestă atât prin idei, concepții, sentimente, volițiuni, relații și instituții cât și prin principii, norme, directive politice. Știința poate să constate, să descopere legi obiective, să le interpreteze, să scoată în evidență cerințele lor, să prevadă sensul dezvoltării evenimentelor politice și să propună, să indice liniile activității politice, ale desfășurării și reglementării relațiilor sociale. Ea poate descoperi și selecta mijloace de realizare a politicii unei clase, printre care ar putea fi și acela al reglementării politice. Este posibil ca pentru interesele clasei dominante să fie mai avantajoasă reglementarea juridică a unor relații politice, încadrarea juridică a unor fenomene politice dar, este de asemeni posibilă rezolvarea prin alte metode a acestor interese. De multe ori încadrarea fenomenelor politice prezintă deficiențe care se pot datoră atât faptului că viața politică are o spontaneitate și o putere de evoluție considerabilă cât și faptului că unele precepte juridice, în special de drept constituțional, nu se pot realiza prin „coerție de stat”, nerespectarea lor nu face posibilă, de exemplu, introducerea unei plingeri, acțiuni și sancționarea celui ce a înfrânt cerința normei juridice³¹. Alteori, pot fi întrunite condiții care să facă posibilă realizarea unor obiective politice prin metode mai maleabile decât cele juridice. Este tocmai sarcina științei politicii de a analiza complexitatea condițiilor existente și de a degaja care sînt cele mai indicate metode pe care le-ar putea folosi puterea de stat pentru realizarea obiectivelor politice fundamentale. În acest sens, ni se pare judicioasă remarcă lui Raymond Aron potrivit căreia „știința nu poate indica niciodată care trebuie să fie deciziile politice, pentru că fiecare comportă un preț”³² în sensul că, credem noi, nu poate impune, ci doar propune.

Ajungînd la concluzia că științei politicii îi revin funcții de explicație și predicție, rămîne de rezolvat problema cui îi revine funcția de reglementare despre care vorbeam și care, după unii, ar corespunde acestei științe.

Recurgînd din nou la compararea politicii cu alte fenomene de suprastructură, vom observa că în literatura de specialitate este susținut punctul de vedere potrivit căruia conștiința juridică³³ ca și morala³⁴ ar avea următoarele funcții: 1) reflectorie sau de cunoaștere, 2) de apreciere și 3) de reglementare, normativă. Desigur că, referindu-se la fenomene deosebite (dreptul și morala), aceste funcții vor avea un conținut deosebit pentru fiecare fenomen în parte. Ceea ce am vrut să scoatem în evidență este faptul că formele conștiinței sociale care sînt cel mai strîns legate de conștiința politică îndeplinesc aceleași funcții. De asemeni, observăm că, deși în ceea ce privește morala nu se face o distincție netă între concepții și idei, pe de o parte, și norme, pe de altă parte, totuși i se recunoaște rolul normativ. Atunci, dacă și în ceea ce privește politica, majoritatea autorilor amintesc, într-un context sau altul al suprastructurii politice, de principiile, directivele, normele cu caracter politic, nu putem deduce că și conștiința politică are, pe lângă sarcina de a cunoaște fenomenele politice și a le aprecia, o sarcină de reglementare? Sau, în alți termeni, aprecierea că anumite reglementări ale relațiilor politice nu mai corespund și că ar fi necesară o nouă reglementare, reglementare care nu are nici caracter juridic, nici caracter moral ci, din contră, cuprinde trăsături specifice care nu pot fi identificate cu cele ale formelor de reglementare cunoscute, nu duce în mod necesar la ideea unei funcții normative a conștiinței politice și, pe cale de consecință, la ideea existenței normelor politice ca o categorie distinctă a normelor sociale? Logic, răspunsul se cere și este afirmativ. Practic, este dificilă depășirea graniței dintre

³¹ Vezi, în acest sens, A. Hauriou, *op. cit.*, p. 12.

³² Raymond Aron, *Dix-huit leçons sur le société industrielle*, Gallimard, Paris, 1966, p. 30.

³³ Vezi, în acest sens, A. Neschitz, *op. cit.*, p. 34.

³⁴ Vezi, în acest sens, *Materialism istoric*, p. 267.

trei forme ale conștiinței sociale despre care am vorbit. „Astfel, se constată existența unui paralelism între concepțiile politice, acordul față de o anumită voință și voința de a lupta pentru realizarea ei, pe de o parte, și între voința de a da anumitor cerințe politice caracter de lege juridică, convingerea justelor cerințelor astfel elaborate, adeziunea față de aceste legi, voința de a le respecta și de a asigura respectarea lor, voința de a pedepsi pe cei care le încălcă, pe de altă parte³⁵. Formele conștiinței sociale se întrepătrund, se suprapun și se măsoară: revendicări politice sau cerințe morale devin revendicări juridice fără ca prin aceasta să-și piardă caracterul inițial.

În literatura de specialitate s-a arătat că, pe planul conștiinței, elementul caracteristic al fenomenului juridic îl constituie voința de a da unor norme de conduită un caracter de obligativitate generală, apărută prin forța de constrângere a statului³⁶. Și atunci, dacă am putut găsi un criteriu care să ne ajute la delimitarea formelor conștiinței sociale, cu atât mai mult ar trebui găsit un criteriu pentru forma obiectivizată a ideilor, pentru normele sociale. Este adevărat că existența dreptului a scos în evidență caracteristicile normelor juridice și le-a delimitat de celelalte norme sociale dar rămâne, totuși, nerezolvată problema existenței și specificului normelor politice.

În doctrina juridică, unii autori amintesc de existența actelor politice ce nu sunt în același timp și acte juridice³⁷, iar alții susțin ideea unei categorii aparte de norme sociale, normele politice. Astfel, I. Ceterchi arată că politica, ca o activitate deosebit de importantă a suprastructurii, se manifestă și prin numeroase acte politice ale organelor de stat care conțin, „sub formă de principii, norme de conduită fără să fie norme juridice”³⁸.

Dacă multe norme politice sînt în același timp și norme juridice, dacă dreptul este reflectat de drept și dacă dreptul este mijlocul, instrumentul cel mai eficace de realizare a politicii clasei dominante, nu putem, totuși, face distincție între actele de realizare a politicii, de celelalte acte și actele care nu îmbracă forma juridică. Astfel, dacă directivele congreselor partidului nostru prin care se trasează liniile directoare ale activității de stat și care se îndeplinesc și se concretizează, în cea mai mare parte, în numeroase acte juridice, nu înseamnă că celelalte directive, principii, norme cuprinse în actele politice sînt lipsite de importanță și de eficacitate. Astfel, pentru a da numai un exemplu, directivele referitoare la organizarea internă de partid, la realizarea democrației interne a acestuia, nu sînt realizate prin intermediul unor acte și actelor juridice, ci, în principal, prin intermediul reglementării statutare. Dar, în vedere că de modul cum este organizat și condus partidul nostru, de modul în care este asigurată democrația internă de partid depinde, direct sau indirect, organizarea și realizarea democrației statului și poporului nostru, știind că partidul este forța conducătoare a sistemului democrației din țara noastră, nu putem nega importanța covârșitoare a acestor acte politice. Este un fapt că multe exemple pot fi multiplicat. Sînt multe obiective politice care pot fi realizate mai avantajos prin alte mijloace decît cele ale reglementării juridice. Sînt, de asemenea, multe acte politice care nu îmbracă forma juridică. Constituționaliștii consacră capitole aparte acestora enumerînd diverse categorii de acte (declarații, moțiuni, mesaje), analizînd elaborarea lor de cîtred organele statului nostru, fără a aborda analiza normelor politice cuprinse de ele. Poate că nu este de datoria constituționaliștilor lămurirea acestei probleme. Este lipsa preocupărilor că nu au dat un răspuns la întrebarea referitoare la existența și specificul normelor politice.

³⁵ A. Naschitz, *op. cit.*, p. 16.

³⁶ *Ibidem*, p. 24.

³⁷ Vezi, în acest sens, T. Drăganu, *Formele de activitate ale organelor de stat socialist român*, E. S., Buc., 1966, p. 153 și urm.

³⁸ Vezi, în acest sens, I. Ceterchi, *op. cit.*, p. 2.

Spuneam mai înainte că, referindu-se la problemele actuale ale politologiei, cei mai mulți autori amintesc de normele politice dar le asimilează principiilor politice, le pun pe același plan, nu le diferențiază. După cum am văzut, aceasta nu este o situație specifică științei politice. Nici știința moralei nu analizează normele morale ca o categorie deosebită de aceea a principiilor morale și a ideilor, concepțiilor corespunzătoare. Totuși, acest fapt nu a dus la negarea existenței și a independenței conceptuale a normelor morale față de acestea. Pentru politică explicația poate fi completată și în sensul că, fiind o știință relativ tânără, fără un sistem categorial propriu bine încheiat, manifestările pentru găsirea, formularea și definirea noțiunilor generale specifice ei sînt încă incipiente.

Varietatea normelor politice, dificultatea desprinderii lor de principiile cu același caracter nu ne poate conduce la ideea negării existenței și rolului lor în cadrul suprastructurii politicii. Răspunsul afirmativ la întrebarea dacă normele politice sînt o categorie distinctă a normelor sociale nu este altceva decît deschiderea unui drum nou ce va duce, sperăm, la analiza amănunțită a conținutului, formelor și funcțiilor lor.

ASPECTE CU PRIVIRE LA SUVERANITATE ÎN DOCTRINA BURGHEZĂ CONTEMPORANĂ

DE

ELENA PIPERNEA

Teoriile burgheze actuale cu privire la suveranitatea statului sînt extrem de controversate, căutînd fiecare să exprime și să apere, în același timp, interesele claselor pe care le reprezintă.

Deși concepțiile cu privire la suveranitate sînt diferite, chiar în doctrina burgheză mulți teoreticieni recunosc că, în condițiile actuale de dezvoltare a societății, logica națiunii moderne este aceea de a se menține ca o totalitate distinctă și independentă, de a fi un ansamblu politic și economic complet, care să dispună de toate caracteristicile suveranității.

Ideea suveranității, dorința dobîndirii și apărării independenței naționale, se exprimă deosebit de pregnant din întreg angrenajul evenimentelor și luptelor sociale ce se desfășoară în cadrul statelor capitaliste, indiferent că ne referim la state noi sau la cele în care națiunea s-a afirmat istoricește de mai mult timp. Întregul angrenaj democratic din aceste țări -- clasa muncitoare, opinia publică democratică, oamenii politici realisti -- se ridică în apărarea intereselor naționale, împotriva tendințelor de hegemonie politică și dominație economică a monopolurilor, a poliției blocurilor militare agresive și a altor fenomene de natură să afecteze ființa națională a țării respective.

Tendința cercurilor monopoliste din marile state capitaliste, de a suprima sau sălbătici națiunea, ca formă de comunitate umană, rămîne o simplă luptă teoretică a cărei aplicare practică este imposibilă. Metodele folosite de reprezentanții acestor cercuri, în scopul dezbinării popoarelor, pentru ca apoi să le poată domina și exploata, pentru a stăvili evoluția spre democrație și progres a omenirii, au ca principal punct de plecare ideea naționalismului. Așa cum este prezentată, ea capătă contururi și semnificații deformate și de aceea considerăm că este necesar să lămurim conținutul real al acestei noțiuni.

Teoria marxist-leninistă face o delimitare clară între naționalism și lupta pentru apărarea intereselor naționale ale fiecărui popor. Analizînd esența și conținutul acestei noțiuni, prin naționalism înțelegem o ideologie concretizată într-o politică de subordonare a unei națiuni de către alta care, pe plan intern, își găsește expresia într-un regim de inegalitate, de învrăjbită a oamenilor muncii de diferite naționalități, de cultivare a antagonismelor naționale. O astfel de ideologie pe plan intern generează tactica negării și încălcării intereselor vitale ale altor popoare.

Propagînd ideea naționalismului, adepții ei emit și teze potrivit cărora națiu-

nea ar fi o categorie socială „depășită”, „perimată” și, în consecință, ea n-ar mai putea juca astăzi un rol de seamă în lume.

În aceeași categorie de concepții pseudo-științifice se înscriu și teoriile unor ideologi și politicieni occidentali, conform cărora, în prezent, cadrul optim al organizării economice l-ar constitui „spațiul regional” sau „mondial”, statele urmînd să împartă puterea pe care o dețin, cu structuri supranaționale sau să o subordoneze total acestora¹.

Teoriile menționate, confruntate cu interesele reale ale popoarelor, ale dezvoltării unei cooperări trainice, contravin sensului obiectiv al progresului istoric și justifică tendințele marilor monopoli de dominare economică și politică a statelor mai slab dezvoltate. Formula „structurilor supranaționale” apare, totodată, ca o încercare de a frîna emanciparea națională și dezvoltarea de sine stătătoare a popoarelor, de a le impune relații bazate pe inechitate, în contradicție cu normele de bază ale dreptului internațional².

Trebuie recunoscut că astăzi omenirea parcurge o epocă extrem de complexă și viața internațională ne dă cele mai concludente argumente cu ajutorul cărora se poate oricînd demonstra inconsistența acelor teorii care-și îndreaptă ideile împotriva dreptului la libertate, la independență și suveranitate a fiecărei națiuni. Lupta popoarelor din Asia, Africa, America Latină reprezintă cel mai puternic argument că astăzi toate popoarele mari sau mici luptă împotriva oricărei dominații străine, împotriva oricăror încercări de știrbire a suveranității și independenței naționale.

Problematica lumii contemporane, dimensiunile și varietatea relațiilor existente între state obligă națiunile la participare efectivă în vederea rezolvării în cele mai bune și avantajoase condiții, a importantelor probleme ce frămîntă lumea. Or, acest lucru nu poate fi realizat decît în condițiile unei egalități depline în drepturi a statelor suverane. Numai pe baza existenței acestor principii fundamentale, un stat va putea stabili, prin consens unanim, linii de acțiune și poziții comune în problemele internaționale și de a încheia alianțe politice, economice și social-culturale cu alte state.

Ideea de dependență politică, economică și socială, care istoricește a început cu vasalitatea și protectoratul, idee pe care marile puteri caută sub forme noi să o mențină și astăzi, a dat naștere la o serie de teorii care sub o formă sau alta tind spre un tel comun: tendința lor de a menține statele și popoarele mai slab dezvoltate sub dependență politică și economică³. În vederea realizării acestui scop, sînt folosite mijloace teoretice și materiale, presiuni militare, economice, politice, lovituri de stat etc. Pe plan ideologic au fost formulate o serie de concepții care încearcă să justifice subordonarea politicii externe a unui stat altuia, sau a unui grup de state, ca o necesitate obiectivă și firească a dezvoltării societății. Referitor la această problemă, o largă circulație în doctrina lumii occidentale o au concepțiile „realismului politic”, care conturează relațiile internaționale sub forma politicii puterii, balanța puterilor, bipolarism, superputeri, stabilizare, integrare, sfere de influență⁴. Referindu-se în special la suveranitate, aceste concepții merg pînă acolo încît susțin că, în fapt, „...aceasta nu înseamnă independență în problemele politice, economice, tehnologice. Interdependența existentă a statelor în aceste domenii și dependența politicii lor militare și economice fac dificilă sau imposibilă urmărirea pentru anu-

¹ R. S a u n w a l d and J. S t h o l e r, *Economic Integration*, Princeton, 1959, p. 5; vezi și Maurice D u v e r g é r, *Droit Constitutionnel et Institutions politiques*, Paris, 1958, p. 71.

² Ion M i t r a n, *Națiunea în lumea contemporană*, în „Lumea”, nr. 5, din 1970; vezi și André M a r s c h a l, „Le Monde Diplomatique”, ianuarie, 1965.

³ Culegere, „European Integration”, Baltimore, 1957, p. 82.

⁴ G. H a b e r l e r, *Die Wirtschaftliche Integration Europas, Wirtschaftstragen der freien Welt*, Frankfurt pe Main, 1957, p. 521.

mite națiunii a unei politici interne și externe independente, fără a afecta suprema lor autoritate în edictarea și aplicarea legilor pe teritoriul lor, adică suveranitatea"⁵.

O altă categorie de teorii, care neagă suveranitatea, sînt cele care consideră că lumea se îndreaptă spre integrare politică, spre coaliții, care duc o politică comună. Astfel, L. Person, în lucrarea sa *Democracy in World Politics*, scrie: „În această nouă eră, unitatea efectivă de politică externă și strategie nu mai este statul național, oricît de întins ar fi, ci coaliția de state reunite și ținute împreună pentru anumite scopuri”⁶. Ideea acestui autor a găsit susținători și în rîndul altor teoreticieni ca, spre exemplu, H. Rumpf. Acesta, într-un articol, lansează așa-zisa concepție a „suveranității protocolare”⁷. Potrivit acestei concepții, într-un sistem bipolar ar exista state hegemon și state vasale. Statele vasale păstrează doar o aparență de suveranitate, dependența lor fiind camuflată juridic prin tratate inegale. Suveranitatea ar rămîne și în lumea de azi — susțin adepții teoriilor enunțate — un ideal politic deși, privite mai îndeaproape, se pot observa doar puține state suverane. Evident că, în acest caz, „suveranitatea protocolară” ar fi doar o suveranitate „formal-juridică” constînd în dreptul de a încheia doar tratate și a avea relații diplomatice, nu însă și o reală independență juridică, fără a mai vorbi de o independență politică⁸.

O prezentare lapidară a unor idei reprezentative, în ce privește concepțiile contemporane din doctrina burgheză cu privire la suveranitate, este suficientă pentru a scoate în evidență caracterul antiștiințific al acestor teorii care prezintă principiul suveranității într-un mod denaturat. Reprezentanții unor astfel de idei încearcă să „legizeze” unele stări de fapt, incompatibile cu evoluția lumii contemporane, în care se afirmă, mereu mai puternic, principiul suveranității și independenței națiunilor. Dacă aceste teorii ar fi luate în considerare, ar însemna ca în practica internațională relațiile dintre state să nu mai fie bazate pe egalitatea în drepturi a statelor suverane, ci s-ar transforma în relații de supraordine și subordonare, asemănătoare acelor relații care existau între statele metropolă și colonii, sau protectorate. Toate aceste relații cunoscute foarte bine încă din istoria feudalismului, deși sînt readuse de ideologia burgheză în istoria modernă, sînt respinse aslăzi și considerate ca incompatibile cu normele dreptului internațional contemporan.

Referindu-se la importanța respectării principiului suveranității, al independenței și al egalității în drepturi a statelor în relațiile internaționale, Iovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază că: „...toate statele să-și ia obligația de a-și întemeia relațiile dintre ele pe deplina egalitate în drepturi, pe respectarea reciprocă a independenței și suveranității naționale, pe neamestecul în treburile interne și avantajul reciproc”⁹.

Înlăturarea sau chiar numai știrbirea principiului suveranității ar duce, în mod evident, la dispariția statelor, în sensul actual al cuvîntului, la o nesigurantă juridică, la despotism și anarhie internațională. Suveranitatea este scutul juridic al tuturor statelor mari sau mici, împotriva unor intervenții posibile din partea unor state la fel de mari, sau chiar mai mari. Însăși Carta O.N.U. — art. 2, alin. 1, vorbește de importanța acestui principiu, consacînd în normele enunțate principiul egalității suverane.

Renunțarea la suveranitate, propagată de unele teorii contemporane, fie sub aspectul suveranității de stat, fie sub aspectul suveranității naționale — cunoscută în dreptul internațional sub numele de principiu al autodeterminării a națiunilor — face ca ordinea internațională contemporană să se modifice începînd de la însuși

⁵ Lt. Morgentau, *Politics amongst Nations*, Ed. 1967, p. 304.

⁶ *The discipline of power*, în „Life”, din 15.IV.1968.

⁷ „Aussen politik”, nr. 11/1968.

⁸ Al. Bolintineanu și I. Nestor, *Suveranitatea și politica externă a statelor*, în „Analele de istorie”, nr. 3 1969, p. 97.

⁹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare ținută la Sesiunea Jubiliară a Adunării Generale a O.N.U.*, „Scinteia”, nr. 2852, 20 oct. 1970.

baza sa. Ambele aspecte ale suveranității nu pot fi separate, fiind indisolubil legate între ele și în consecință trebuie să rămână în exercitarea deplină a deținătorului lor.

În condițiile actuale, negarea suveranității este mijlocul de contracarare a luptei pentru independență națională și de stat, a tuturilor națiunilor și popoarelor, împotriva apărării păcii și securității internaționale. Multitudinea teoriilor apărute astăzi în doctrina occidentală, deși intitulată diferit — normativism, solidarism, instituționalism etc. — reprezintă în fond, sub diverse aspecte, negarea suveranității.

Deci, inconsistența teoriilor contemporane amintite, indiferent de haina ideologică pe care o îmbracă, cu privire la aspectul perimat al suveranității, nu pot găsi justificare pe plan juridic sau științific față de forța cu care este apărută suveranitatea de către toate statele.

pe
rie
nr.
72
28
co

jur
co
în

ni
exp
lor

tan
nel
rea

gat
din
cul

rii
com
art.
cor
leg

zare

OBLIGAȚIA DE GARANȚIE ȘI RĂSPUNDEREA FURNIZORULUI
PENTRU CALITATEA PRODUSELOR LIVRATE ÎN SISTEMUL
NOII REGLEMENTĂRI A CONTRACTELOR ECONOMICE

DE

RENÉE SANILEVICI

Pe linia măsurilor preconizate de Conferința Națională P.C.R. din 1967 privind perfecționarea conducerii și planificării economiei naționale, au fost adoptate o serie de acte normative privind contractele economice: Legea contractelor economice nr. 71/1969, Legea privind organizarea, planificarea și executarea investițiilor nr. 1969, Legea privind organizarea activității de cercetare științifică în R.S.R. nr. 1969 precum și H.C.M. Nr. 306/1970 privind unele măsuri pentru aplicarea legii contractelor economice.

Elementul fundamental nou pe care îl aduc aceste acte normative este cadrul juridic superior de încheiere și modificare a contractelor economice, care transformă contractul economic într-un instrument de planificare și asigură o largă inițiativă întreprinderilor și organizațiilor economice socialiste în desfășurarea activității lor.

Inițiativei și independenței sporite a întreprinderilor și organizațiilor economice socialiste îi corespunde o răspundere sporită care pe plan juridic își găsește expresia într-o mai precisă reglementare și delimitare a răspunderii tuturor factorilor care contribuie la încheierea și executarea contractelor economice.

Noile reglementări consacră, pe lângă răspunderea civilă a părților contractate sub forma penalizărilor și daunelor, și o răspundere administrativă a persoanelor fizice care, în cadrul atribuțiilor lor de serviciu, aveau în sarcina lor executarea obligațiilor încălcate, sub forma unei amenzi contravenționale.

Problema răspunderii civile a organizațiilor socialiste pentru încălcarea obligațiilor izvorite din contractele economice prezintă aspecte multiple și variate, atât din punct de vedere al încălcărilor pentru care ea poate fi angajată, cât și al particularităților ei în cadrul diferitelor contracte.

Ne-am oprit în prezenta lucrare la câteva din problemele garanției și răspunderii civile pentru executarea calitativ necorespunzătoare a obligațiilor izvorite din contractul de furnizare, a căror reglementare prezintă aspecte noi. Menționăm că art. 26 al Legii contractelor economice precizează că dispozițiile ei se aplică în mod răspunzător contractelor privind executarea de lucrări și prestarea de servicii dacă acestea nu dispune astfel.

Cel mai important aspect al executării corespunzătoare a contractului de furnizare îl constituie respectarea calității convenite prin contract. La Congresul al X-lea

al P.C.R. Tovarășul Nicolae Ceaușescu arată : „Ridicarea calității produselor, realizarea de produse cu caracteristici tehnico-economice superioare trebuie să constituie o preocupare de prim ordin, una din sarcinile de cea mai mare însemnătate a ministerelor și centralelor industriale, a organelor de stat și de partid, a unităților economice, a laturilor muncitorilor, tehnicienilor, inginerilor și specialiștilor din industria noastră socialistă¹.

Problemele privind calitatea produselor livrate sînt reglementate prin dispozițiile legii contractelor economice nr. 71/1969, cît și prin dispozițiile legii nr. 2/1970 privind asigurarea și controlul calității produselor.

Art. 14, al. 3 al legii contractelor economice stabilește că „Se interzice livrarea produselor care nu corespund prevederilor calitative stabilite în contractele economice”. (O prevedere similară cuprinde și art. 22 al legii nr. 2/1970.) Al. 5, al art. 14 stabilește că „Recepționarea și acceptarea de către beneficiar a produselor ce nu corespund calității prevăzute prin contract atrag răspunderea și asupra sa”.

În legătură cu aplicarea acestor texte se ridică două probleme : 1) cea a consecințelor unei livrări de produse ce nu corespund condițiilor de calitate stabilite prin contract, 2) în ce constă răspunderea beneficiarului pentru acceptarea de produse cu lipsuri calitative.

1. În sistemul în vigoare pînă la apariția noii legi a contractelor economice, conform prevederilor condițiilor fundamentale, beneficiarul putea recurge la una din următoarele măsuri : să restituie produsele în vederea recondiționării sau înlocuirii lor, să recondiționeze produsele în contul furnizorului, să refuze produsele sau să le primească cu condiția consimțirii furnizorului la reducerea prețului cu respectarea dispozițiilor legale, atît în ce privește fixarea prețurilor cît și în ceea ce privește punerea în circulație a unor produse necorespunzătoare.

Se pune întrebarea dacă față de textul art. 14 mai este posibilă alegerea între aceste măsuri ?

Refuzul produselor, restituirea în vederea înlocuirii sau recondiționării sînt în deplină concordanță cu dispozițiile art. 14, al. 3. Și recondiționarea produselor de către beneficiar în contul furnizorului duce la realizarea finalității interdicției de a livra produse calitativ necorespunzătoare, cu evitarea unor cheltuieli neraționale de transport, produsele considerîndu-se nelivrate pînă la recondiționarea lor.

Alături de autoarea El. Cîrcașă, considerăm însă că reținerea produselor cu reducere de preț este contrarie art. 14, al. 3².

2. Observăm că textul care interzice livrarea unor produse calitativ necorespunzătoare consacră, pe lîngă răspunderea furnizorului, și o răspundere a beneficiarului pentru acceptarea unor asemenea produse.

În sistemul reglementării în vigoare pînă în prezent se considera că beneficiarul își poate valorifica pretențiile împotriva furnizorului pentru lipsuri calitative sub forma viciilor aparente, chiar dacă delegatul său a participat la recepție, dar viciile au fost descoperite ulterior, la locul de descărcare sau în depozit. În conformitate cu disp. art. 57 ale Regulamentului privind circulația mărfurilor între organizațiile socialiste, aprobat prin H.C.M. nr. 941/1959, la locul de depozitare destinatarul va proceda la verificarea cantitativă și calitativă a mărfurilor, dacă această operație n-a fost efectuată în întregime la locul de descărcare. Deficiențele constatate urmează a fi consemnate într-un proces verbal.

Soluția după care beneficiarul își poate valorifica pretențiile izvorîte din existența viciilor aparente, chiar dacă delegatul său a participat la recepția mărfurilor, se justifică în literatura juridică prin importanța deosebită a executării corespunzătoare

¹ N. Ceaușescu, *Raportul C.C. al P.C.R. la cel de al X-lea Congres al P.C.R.*, Ed. pol., 1969, p. 25.

² El. Cîrcașă, *Executarea contractelor economice în lumina noilor reglementări*, în rev. „Arbitrajul de stat”, nr. 4/1970, p. 12.

toare a contractului sub aspect calitativ și prin dublarea obligației civile contractuale prin obligația administrativă de îndeplinire a sarcinii de plan³.

Credem că soluția de principiu după care beneficiarul își poate valorifica pretențiile izvorâte din existența unor vicii aparente rămâne valabilă și în sistemul noii reglementări.

Noua reglementare instituie însă o răspundere a beneficiarului pentru recepționarea și acceptarea de produse ce nu corespund calității stabilite prin contract. Angajarea răspunderii beneficiarului conform art. 14, al. 5 al legii 71/1969 corespunde drepturilor și obligațiilor sporite care-i revin în legătură cu controlul calității produselor.

Astfel în conformitate cu art. 14 al legii contractelor economice și art. 23 și 24 al legii 2/1970, beneficiarul are dreptul și obligația să controleze, pe parcursul executării produsului contractat, modul în care furnizorul îndeplinește clauzele cu privire la calitate.

Credem că textul art. 14, care stabilește și răspunderea beneficiarului pentru acceptarea unor produse ce nu corespund calitativ, reprezintă consacarea împărțirii răspunderii conform principiului culpei comune.

Noțiunea de răspundere comună sau împărțirea răspunderii după principiul culpei comune nu înseamnă o răspundere solidară⁴.

Se știe că instituția culpei comune sau a împărțirii răspunderii în funcție de gravitatea culpei, deși nu este expres consacrată printr-un text de aplicare generală, a fost consecvent aplicată de practica arbitrală în materia răspunderii contractuale. Ea vizează situația în care la culpa debitorului în încălcarea obligațiilor sale concură culpa creditorului și nu este posibilă stabilirea raportului causal între pagubă și încălcarea săvârșită de către fiecare din părți.

Credem că ipoteza la care se referă art. 14, al. final privește o situație asemănătoare cu aceea în care practica arbitrală a aplicat frecvent împărțirea răspunderii între furnizor și beneficiar și anume facturarea produselor la alt preț decât cel legal. În situația în care produsele au fost desfăcute către consumatori la prețul greșit indicat de furnizor, astfel încât beneficiarul a suferit o pagubă ce

³ Vezi, T. Ionașcu, E. Barasch, *Teoria generală a contractelor economice*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1965, vol. II, p. 282--283.

⁴ Autoarea N. Manolescu, referindu-se la răspunderea comună a factorilor care concură la realizarea investițiilor, o califică ca o răspundere solidară ce nu se identifică însă cu conceptul răspunderii solidară din codul civil. Dar noțiunea de răspundere solidară are o semnificație bine determinată în dreptul civil. Spre deosebire de împărțirea răspunderii după principiul culpei comune, care presupune culpa debitorului și creditorului, răspunderea solidară se referă la ipoteza existenței mai multor debitori în același raport de obligație. Nu vedem de ce, chiar în ipoteza în care admitem, alături de autoarea citată, existența unui drept economic cu instituții și concepții proprii, ar fi necesară desemnarea răspunderii comune pe care o instituie legea ca un corolar firesc al obligațiilor care revin fiecăruia din factorii ce concură la realizarea investițiilor, ca o răspundere solidară. Acest punct de vedere este cu atât mai puțin justificat cu cât nici textul legii nr. 71/1969 nici al legii nr. 2/1970 nu folosesc noțiunea de răspundere solidară. Noțiunea de solidaritate este folosită de textul art. 21 al legii 72/1969 privind organizarea, planificarea și executarea investițiilor care instituie o răspundere solidară a Ministerului Comerțului Exterior, a Uniunilor economice, a centralelor importatoare de licențe, procedee tehnologice, instalații complexe, utilaje, materiale, documentații și echipament cu beneficiarul investiției pentru anumite cazuri. Solidaritatea fiind o excepție de la regula divizibilității obligațiilor, ea nu poate fi extinsă și la alte cazuri. De altfel, semnificația noțiunii de solidaritate, folosită de textul citat, merită o discuție care depășește cadrul prezentei lucrări. N. Manolescu, *O noua reglementare legală privind realizarea investițiilor*, în „Arbitrajul de stat”, nr. 2/1970, p. 17--29.

constă în diferența de preț pe care este obligat să o plătească furnizorului, practica arbitrală a împărțit răspunderea conform principiului culpei comune. În motivarea acestei soluții se arată că obligația respectării prețului legal revine ambelor părți contractante, astfel încât beneficiarul este obligat să verifice prețul practicat de furnizor, iar paguba este în acest caz rezultatul indivizibil al faptei furnizorului și beneficiarului⁵.

Socotim necesare două precizări în legătură cu împărțirea răspunderii între furnizor și beneficiar în cadrul livrării și acceptării unor produse calitativ necorespunzătoare :

1. Textul art. 14, al. 5 care consacră și o răspundere a beneficiarului pentru acceptarea de produse ce nu corespund calității stabilite prin contract este aplicabil numai în cazul viciilor aparente.

2. Răspunderea beneficiarului pentru acceptarea de produse calitativ necorespunzătoare trebuie înțeleasă numai în sensul îngust al noțiunii de răspundere.

În literatura juridică și mai ales în vorbirea curentă, noțiunea de răspundere este folosită uneori în înțelesul larg, care cuprinde toate consecințele pe care trebuie să le suporte debitorul pentru încălcarea obligațiilor sale contractuale.

Astfel livrarea unor produse calitativ necorespunzătoare generează o serie de consecințe negative pentru furnizor: obligația de a recondiționa produsele sau de a suporta costul recondiționării efectuate de beneficiar, obligația de a suporta consecințele refuzului produselor ș.a., precum și obligația de plată a daunelor cauzate prin încălcarea obligației de a livra produse conform clauzelor de calitate stabilite prin contract. În literatura juridică unii autori includ toate aceste consecințe, fără nici o distincție, în noțiunea de răspundere a furnizorului pentru calitatea produselor livrate.

Credem că unele din aceste consecințe reprezintă forme ale garanției furnizorului, distinctă de răspunderea contractuală în înțelesul îngust al cuvintului, care cuprinde obligația de plată de penalizări și daune pentru încălcarea săvârșită⁶.

Obligația de garanție de vicii este o consecință a caracterului sinalagmatic al contractului de furnizare din care rezultă interdependența între obligațiile celor două părți. Executarea calitativ necorespunzătoare a obligației de către furnizor atrage dreptul beneficiarului de a refuza produsele, de a cere înlocuirea sau recondiționarea lor. Aceste obligații ale furnizorului sînt forme ale obligației de garanție chemate să asigure principiul echivalenței prestațiilor și ele sînt cuprinse în obligațiile inițial asumate de părți. Răspunderea contractuală, care cuprinde obligația de plată penalităților și daunelor, are drept scop să asigure, dincolo de echivalența prestațiilor, repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea obligației contractuale. Răspunderea contractuală în înțelesul îngust al cuvintului este o obligație întotdeauna diferită de cele stabilite inițial prin contract. Ea reprezintă o obligație derivată din obligația contractuală, generată de încălcarea acesteia⁷.

Credem că în lumina acestei distincții beneficiarul nu va putea fi niciodată obligat alături de furnizor la plata costului recondiționării, care formează conținutul obligației de garanție a furnizorului.

⁵ Vezi Decizia P.A.S., nr. 1956/65 în „Arbitrajul de stat”, nr. 6/1965, p. 77-78; Hol. Arb. reg. Brașov, nr. 40/1962, în „Arbitrajul de stat”, nr. 2/1962, p. 72.

⁶ Unii autori tratează distinct obligația de garanție și răspundere. Vezi E. Roman, *Cu privire la efectele predării de produse necorespunzătoare calitativ*, în „Studii și cercetări juridice”, nr. 1/1965, p. 108; Gh. M. Tîgăeru, D. C. Marinescu, *Raporturile contractuale de furnizare a produselor*, Ed. șt., Buc., 1964, p. 341-345.

⁷ În acest sens, vezi, B. S. Animonov, *Osnovi dogovornoj ovetstvenosti sofiialisticheskikh organizații*, (Fundamentele răspunderii contractuale a organizațiilor socialiste), Gosizdat, Moskva, 1962, p. 27; T. Popescu, P. Anca, *Teoria generală a obligațiilor*, E. S., București, 1968, p. 320.

Dacă, însă, în legătură cu necesitatea înlocuirii sau recondiționării la furnizor a produselor s-au efectuat cheltuieli de transport, sau din cauza viciilor s-au degradat produsele, aceste pagube urmează a fi împărțite între furnizor și beneficiar întrucât sînt rezultatul culpei ambelor părți.

În afara garanției furnizorului și a răspunderii furnizorului și beneficiarului pentru livrarea și acceptarea de produse cu vicii aparente, furnizorul este ținut de obligația de garanție și după caz și de plata daunelor pentru viciile ascunse.

Noua reglementare aduce o prețioasă precizare în ce privește delimitarea garanției legale de vicii ascunse de garanția din cadrul perioadei de garanție.

În dreptul nostru, în afara regulilor privind consecințele unei livrări calitativ necorespunzătoare, valabile pentru toate contractele de furnizare, unele condiții fundamentale stabilesc așa-numite termene de garanție de bună funcționare sau fac trimitere la cele stabilite prin S.T.A.S.-uri, norme interne obligatorii. În literatura juridică și în practica arbitrală s-au purtat discuții asupra naturii juridice a acestor termene și asupra faptului dacă ele înlocuiesc termenul de un an stabilit prin art. 11 al Decretului 167/1958.

Garanția legală de vicii ascunse, reglementată în materia contractului de vânzare-cumpărare de dispozițiile codului civil, a fost considerată aplicabilă și contractelor economice, furnizorul fiind ținut de obligația de garanție pentru viciile ascunse descoperite în termen de 1 an de la predarea produselor.

În general, în dreptul comun a apărut alături de garanția legală de vicii ascunse și instituția termenului de garanție. În vânzările de produse de folosință îndelungată, vânzătorul garantează buna funcționare a lucrului vîndut pe o perioadă determinată, obligîndu-se să execute în decursul termenului fixat reparațiile necesare, și să înlocuiască bunul dacă nici o reparație nu-i poate asigura buna funcționare. Termenele de garanție sînt fixate prin convenția părților.

O natură juridică asemănătoare o au termenele de garanție stabilite prin condițiile fundamentale, S.T.A.S.-uri etc., pentru produsele livrate în cadrul contractului de furnizare.

În literatura juridică socialistă s-au purtat discuții asupra necesității menținerii dualismului reglementării garanției pentru calitatea produselor. Unii autori au considerat că dualismul reglementării, sub forma garanției legale de vicii ascunse și a termenelor de garanție, nu-și mai găsește justificare în dreptul socialist, ambele instituții fiind chemate să asigure calitatea corespunzătoare a produselor. Dar atunci cînd acești autori ajung la propuneri concrete, inevitabile, ei se referă la o garanție legală minimală și la o garanție suplimentară convențională, adică în ultima analiză la două instituții juridice⁸. De altfel Codul economic cehoslovac din 1964 stabilește un termen legal de garanție de 6 luni, părțile putînd conveni la un termen prelungit, iar pentru durata ce depășește termenul legal ele au facultatea de a determina conținutul obligației de garanție. În același sens legea contractelor economice R.D.G. din 1965 stabilește un termen legal de garanție de 6 luni cu posibilitatea pentru părți de a conveni la o garanție suplimentară.

În rezolvarea problemei dacă termenele de garanție prevăzute de condițiile fundamentale, S.T.A.S.-uri, norme interne, înlocuiesc garanția legală de vicii sau se adaugă ei, opiniile exprimate în literatura noastră juridică și soluțiile practicii arbitrale n-au fost unitare.

⁸ Discuții asupra acestei probleme s-au purtat mai ales în literatura R.D.G. Vezi Karl Heinz Arnold, Walter Streit, *Gewährleistung und Garantie* (Garanția de vicii ascunse și termenele de garanție), în *Staat und Recht*, nr. 4/1963, p. 640—641; Dr. Osterland, *Zur Regelung der Rechtstitel Gewährleistung und Garantie* (Pentru reglementarea instituțiilor garanției de vicii ascunse și a termenelor de garanție), în *Vertragssystem*, nr. 4/1963, p. 108; Dr. Kay Müller, *Gewährleistung und Garantie* (Garanția de vicii și termenul de garanție), în *Vertragssystem*, nr. 6/63, p. 182.

Unele soluții ale practicii arbitrale, mai puține, au admis existența garanției legale de vicii, alături de termenul de garanție. Astfel, prin Hot. Arb. M.I.C. nr. 3245/1960 nepublicată, au fost admise pretențiile de garanție ale beneficiarului în legătură cu viciile ascunse ale unei axe de elice navală. A fost înlăturată invocarea de către furnizor a termenului de garanție de 6 luni deoarece în speță viciile au fost descoperite înăuntrul unui an de la predarea produselor⁹.

Mai frecvent practica arbitrală s-a oprit la soluția opusă, în sensul că existența unui termen de garanție înlocuiește și înlătură termenul legal de garanție de vicii ascunse. Astfel, prin Decizia P.A.S. nr. 2289/1963, a fost criticată soluția organului arbitral care a admis acțiunea în garanție pentru viciile ascunse ale unui autobuz descoperite înăuntrul unui an de la predare. P.A.S. a considerat că întrucât normele interne stabilesc un termen de garanție de 6 luni, viciile descoperite după expirarea acestui termen nu mai pot fi invocate¹⁰. În cadrul acestei soluții îmbrățișate și de o serie de autori, se consideră că termenul de garanție nu poate coexista cu garanția legală de vicii ascunse pe care o înlocuiește, el îndeplinind aceleași funcțiuni cu garanția legală de vicii ascunse¹¹.

Noua lege a contractelor economice aduce precizări care delimitează obligația de garanție legală de vicii ascunse de obligația de garanție din cadrul termenelor de garanție, stabilind prin art. 14 al. 4: „În perioada de garanție care obligatoriu va fi prevăzută în contract, furnizorul răspunde pentru calitatea produselor iar după expirarea acestuia pentru viciile ascunse în condițiile legii”.

Considerăm că acest text consacră indiscutabil existența unei garanții distincte în cadrul perioadei de garanție, de garanția legală de vicii ascunse¹².

Garanția de vicii în cadrul perioadei de garanție se deosebește de garanția legală de vicii ascunse: 1) din punct de vedere al condițiilor în care este angajată obligația de garanție; 2) din punct de vedere al conținutului obligației de garanție; 3) din punct de vedere al duratei de garanție și a modului de stabilire a ei.

Astfel, în ce privește condițiile de angajare a obligației de garanție în cadrul perioadei de garanție, furnizorul răspunde de toate viciile constatate, indiferent dacă au fost ascunse sau aparente, cu excepția cazului în care furnizorul ar face dovada că pierderea însușirilor garantate se datorează beneficiarului. În cadrul garanției legale de vicii ascunse furnizorul răspunde numai de vicii ascunse.

În ce privește conținutul obligației de garanție el este de asemeni diferit. Pentru perioada de garanție condițiile fundamentale stabilesc ce obligații revin furnizorului în legătură cu înlăturarea defecțiunilor sau înlocuirea bunurilor, iar beneficiarul își poate valorifica numai drepturile respective și în ordinea stabilită.

În fine, este distinctă și durata pentru care funcționează obligația de garanție. Perioada de garanție este fixată prin contract în baza S.T.A.S.-ului normei interne etc. Ea poate fi mai mică sau mai mare decât termenul legal de garanție de vicii ascunse de un an.

Considerăm că soluția adoptată de noua lege a contractelor economice în conformitate cu care perioada de garanție nu înlocuiește garanția de vicii ascunse, ci există alături de ea, este de natură să întărească răspunderea furnizorului pentru calitatea produselor.

⁹ „Arbitrajul de stat”, nr. 6/61, p. 13; în același sens, în materia construcțiilor, vezi Hot. Arb. C. M. 732/57, în „Arbitrajul de stat”, nr. 5—6/1957, p. 86—87.

¹⁰ „Arbitrajul de stat”, nr. 1/1964, p. 30.

¹¹ În acest sens, vezi I. Constantinescu, *Unele probleme referitoare la obligația de garanție și prescripția dreptului la acțiune pentru reclamarea viciilor*, în „Arb. de stat”, nr. 1/1965, p. 7; Marcel Mihail, *Prescripțiile dreptului la acțiune în legătură cu viciile ascunse ale produselor livrate*, în „Justiția nouă”, nr. 1/65, p. 53—59; V. Gionea, *Termenele de garanție pentru vicii și prescripția dreptului la acțiune*, „Justiția nouă”, nr. 11/66, p. 38.

¹² În același sens, vezi E. Ciresașă, *op. cit.*, p. 16.

Soluția adoptată anterior prin unele hotărâri ale practicii arbitrale duce în fond la o limitare nejustificată a obligației de garanție, în toate situațiile în care termenul de garanție este mai scurt decât termenul legal de garanție de vicii ascunse de un an.

O altă problemă care se ridică în lumina noii reglementări este aceea dacă mai există o răspundere sub forma penalizărilor pentru nerespectarea calității produselor livrate.

În sistemul reglementării în vigoare, pînă în prezent, condițiile fundamentale stabileau pentru nerespectarea calității produselor penalizări care variau între 0,5% pînă la 5% din valoarea produselor respective. Conform Instrucțiunilor P.A.S. nr. 8/1958, indiferent de calea pe care o urmau părțile -- recondiționare, restituire pentru înlocuire etc. -- furnizorul poate fi obligat la plata penalizărilor pentru nerespectarea calității.

Practica arbitrală a considerat că furnizorul datorează cumulativ cu penalizările de calitate și penalizări de întârziere sau nelivrare, dar numai în cazul refuzului produselor sau a returnării lor în vederea înlocuirii. În celelalte cazuri -- restituire în vederea recondiționării, recondiționarea de către beneficiar, reducerea prețului -- prestația este socotită executată, dar necorespunzătoare, astfel încît se pot percepe penalizări numai pentru executarea necorespunzătoare nu și pentru întârziere¹³.

În literatura juridică unii autori au criticat această soluție, considerînd că în toate cazurile ar trebui admisă cumularea penalizărilor de calitate cu cele de întârziere, întrucît furnizorul a săvîrșit o dublă încălcare¹⁴.

Alți autori au criticat soluția practicii arbitrale de aplicarea penalizărilor de întârziere cumulativ cu penalizările de calitate în cazul refuzului sau înlocuirii produselor, întrucît fiind vorba de o prestație ce nu s-a săvîrșit, debitorul trebuie sancționat numai pentru întârziere nu și pentru o livrare necorespunzătoare¹⁵.

H.C.M. nr. 306/1970 privind unele măsuri pentru aplicarea legii contractelor economice, care reglementează prin art. 1 sancționarea prin penalizări a unor încălcări a obligațiilor contractuale, nu stabilește penalizări și pentru nerespectarea calității.

Pe de altă parte, art. 2 al H.C.M. 306/1970 permite părților să stabilească penalități pentru încălcarea altor obligații contractuale decât cele prevăzute în art. 1.

Se pune problema dacă în baza acestui text părțile vor putea stabili penalizări pentru nerespectarea calității stabilite prin contract.

Hotărîrea 306/1970 stabilește obligația de plata unor penalizări pentru alte abateri decât nerespectarea calității, abateri care reprezintă și ele aspecte ale executării necorespunzătoare a contractului: marcarea, stantare, etichetare, trimiterea certificatelor de calitate etc. Livrarea de produse calitativ corespunzătoare reprezintă una din cele mai importante obligații ale furnizorului, astfel încît lacuna sancțiunii pentru încălcarea ei. Faptul că legiuitorul nu stabilește penalizări pentru nerespectarea calității convenite poate fi explicat numai prin interdicția de a livra și aceluia produse calitativ necorespunzătoare, în lumina căreia nu mai are sens stabilirea unei penalizări. Produsele calitativ necorespunzătoare trebuie considerate în toate cazurile ca nelivrate și furnizorul penalizat pentru livrarea cu întârziere respectiv pentru nelivrarea produselor¹⁶.

¹³ În acest sens, Dec. PAS, 2832/1966 a Arbitrajului de Stat, 1/1967, p. 160.

¹⁴ Tr. Deak, *Drept civil -- contracte speciale*, Ed. did. și ped., 1964, p. 56.
S. Cărpenu, *Probleme juridice privind răspunderea furnizorului pentru livrarea unor produse necorespunzătoare calitativ*, în „Arbitrajul de stat”, nr. 5/1965, p. 19.

¹⁵ Tr. Ionașcu, E. Barasch, *op. cit.*, vol. II, p. 474.

¹⁶ În sensul opiniei noastre, vezi E. Cîrșea, *op. cit.*, p. 17; în sens contrar, G. Florescu, *O nouă reglementare privind asigurarea și controlul calității produselor*, în „Arbitrajul de stat”, 3/1970, p. 21.

De altfel, textul art. 2 care permite părților să stabilească penalizări și pentru încălcarea altor obligații precizează „potrivit cu specificul relațiilor economice pentru care s-au încheiat contractele”. Ori obligația furnizorului de a livra produse calitativ corespunzătoare este comună tuturor contractelor de furnizare, ea nu are nimic specific pentru a fi lăsată la înțelegerea părților stabilirea sau nu a unor penalizări pentru încălcarea ei.

Noua reglementare a contractelor economice ridică numeroase probleme privind răspunderea organizațiilor socialiste de a căror justă soluționare depinde eficacitatea ei.

Am socotit, de aceea, utilă punerea în discuție a unora din aceste probleme asupra cărora și practica urmează să-și spună cuvântul o dată cu trecerea la executarea contractelor pe 1971, cărora le vor fi aplicabile dispozițiile noii reglementări

MIRCEA MALIȚA : *Diplomația*, București, Editura didactică și pedagogică, 1970, 576 pag.

Rod al unei temeinice investigații bibliografice și al unei îndelungate practici, lucrarea constituie, fără îndoială, o reușită pe calea — așa cum mărturisește de altfel și autorul — „de a forma o literatură românească asupra diplomației”. Constituie o reușită, în primul rînd pe plan științific, adresîndu-se îndeosebi specialiștilor din domeniul dreptului diplomatic și consular, dar este în acelaș timp o realizare demnă de menționat în domeniul informațional și în acest sens vizează publicul cititor în general, punîndu-i la îndemîină noțiuni, date și fapte dintr-un domeniu deosebit de important și interesant.

Lucrare cu caracter monografic, *Diplomația*, de prof. universitar Mircea Malița, membru al Academiei de științe sociale și politice, vădește nu numai ținuta elevată a omului de știință și diplomatului, dar și măiestria scrisului pe care, de altfel, autorul a demonstrat-o cu prisosință în vasta și permanentă prezență atît în literatura de specialitate, cît și în cea din alte domenii. Ca atare cartea captează interesul cititorului prin ținuta riguros științifică, dar și prin modul de prezentare deosebit de atractiv, clar, sistematic, concis, fără însă a uita de elementele de interes și utilitate imediată.

Parcurgerea, cu vădit interes, a lucrării ne-a permis o serie de constatări pe care le facem cunoscute pe această cale.

Mai întii, avînd ca punct de plecare ultimul capitol al lucrării, ce se referă la diplomația românească, o constatare de ordin general privește valoarea deosebită pe care o prezintă, luînd în considerare momentul apariției ei.

Este cunoscută vasta activitate diplomatică a statului socialist român, pentru promovarea politicii sale externe. Apariția lucrării, are menirea — și reușește cu prisosință — de a ne convinge de existența unei școli diplomatice românești, în contextul diplomației universale, a unei școli cu trăsăturile și particularitățile ei, ce-și au filonul în ținuta demnă și dîrză a acestui popor, școală cu o vechime și continuitate, cu rafinament și diplomați iluștri, a căror activitate a fost închinată păstrării ființei naționale și înălțării patriei.

În această viziune retrospectivă — firească de altfel — evident bogata activitate diplomatică a României socialiste, în direcția promovării principiilor sale de politică externă în relațiile cu celelalte state, principii care au cîștigat o adeziune universală, fiind conforme cu principiile Cartei O.N.U., capătă semnificații noi. Autorul ne permite să constatăm, astfel, legătura indisolubilă între politica de conviețuire și echilibru a geto-dacilor, menită să le apere interesele, realizată prin forme și metode diplomatice destul de rafinate pentru acea vreme și continuată, de-a lungul veacurilor, de figuri marcante ale istoriei noastre ca Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu,

Nicolae Titulescu ș.a. și politica României socialiste, realizată tot prin forme și metode diplomatice, diferite însă calitativ și cantitativ, dar având aceleași obiective. De altfel, această viziune a autorului în prezentarea școlii diplomatice românești se vedește, pe întreg parcursul lucrării, prin argumente edite și inedite de necontestat.

Autorul își începe incursiunea asupra școlilor și instituțiilor diplomatice, prin definirea diplomației ca știință, prin precizarea sensurilor diplomației în etapa actuală, privite în contextul instituțiilor diplomației clasice și a dezvoltării și cerințelor lumii contemporane. Se reliefează importanța apariției diplomației socialiste, a influenței instituțiilor sale asupra dezvoltării diplomației contemporane și se fac referiri la o serie de teorii și opinii, privind evoluția și conținutul instituțiilor diplomatice actuale. De altfel, autorul, în ce privește sensul diplomației în etapa actuală, pledează pentru considerarea acesteia ca o știință, fapt atestat de obiectul, principiile, normele și ideile pe care se bazează dar, în același timp, o consideră și ca o artă având în vedere, printre altele, și calitățile pe care trebuie să le întrunească cei ce o realizează.

Formațiunea autorului și viziunea de perspectivă pe care o manifestă în mod permanent, înclinația și preocupările în domeniul prognozei, se vădese și aici, pleddind pentru simbioza diplomației cu științele exacte — cel puțin în unele puncte — mai precis cu matematica, pe care o consideră ca fiind deosebit de utilă în teoria negocierilor, prin teoria jocurilor.

Având în vedere funcțiile diplomației și în special ceea ce se referă la înfăptuirea politicii externe, sînt prezentate convingător, și susținute de fapte din istoria diplomației românești și universale, calitățile pe care trebuie să le întrunească cei ce lucrează în acest domeniu, din care se desprind, îndeosebi, patriotismul și cultura diplomatului, conchizînd asupra importanței ce trebuie să se acorde de către cei în drept pentru dezvoltarea și cultivarea unor atare calități în procesul organizat al pregătirii cadrelor diplomatice. Se fac referiri, în acest sens, la sistemul francez, cel englez, american, la sistemele folosite în statele socialiste și, evident, cel folosit la noi.

Preocupîndu-se în continuare de evoluția școlilor diplomatice, autorul face precizarea binevenită că prezentarea succesivă a acestora nu coincide cu istoria relațiilor internaționale și că denumirea de școli diplomatice este determinată de faptul că, în anumite perioade și în anumite state, se observă practicarea cu preponderență a unor metode specifice pentru concepția diplomației respective, metode conforme cu obiectivele politice externe ale statelor și perioadelor respective.

Succesiv, cititorul are posibilitatea să ia cunoștință de instituțiile și trăsăturile caracteristice, susținute de fapte și date deosebit de interesante, ale școlii diplomatice grecești, romane, bizantine, ale diplomației republicilor italiene, ale școlii diplomatice franceze, ale diplomației imperiului otoman, ale școlii ruse și ale diplomației austriece. Sînt prezentate figurile proeminente ale școlilor respective, în diferite perioade, cu calitățile și limitele lor, precum și sprijinul unora din acești diplomați, în contextul evenimentelor europene, racordat la eforturile Țărilor Române pentru păstrarea ființei naționale și crearea statutului unitar român.

Autorul reliefează permanent legătura și influența, de conținut și formă, ale acestor școli — îndeosebi cea romană, bizantină și franceză — cu instituțiile și metodele diplomatice românești.

Trăsăturile diplomației secolului al XIX-lea sînt prezentate în contextul evoluției evenimentelor politice internaționale din această perioadă și în special cu referire la mișcările naționale pentru unitate și independență, și a unor congrese și conferințe internaționale, care au marcat apariția unor instituții și metode noi ale diplomației. Este sesizat procesul de unificare a unor metode diplomatice, pe fondul unor concepții noi despre diplomație și diplomați, a unor principii noi în relațiile internaționale, promovate încă timid, avîndu-se în vedere și ponderea pe care încep să o aibă pe plan european marile puteri.

Diplomația sec. XX este prezentată în cadrul în care problemele politice internaționale și în special problema păcii și securității internaționale, problema dezar-

mării etc. capătă o importanță deosebită, în cadrul în care cooperarea dintre state devine o necesitate imperioasă a raporturilor internaționale, necesitate determinată în primul rând de dezvoltarea științei și tehnologiei, în cadrul în care afirmarea statelor mici și mijlocii justifică interesul acestora pentru o diplomatie deschisă, și, în sfârșit, în cadrul în care apariția diplomatiei statelor socialiste marchează o schimbare a conținutului principiilor și metodelor diplomatice, în general.

Consecvent în urmărirea evoluției conținutului activității diplomatice, a unificării metodelor, dar și a diversificării diplomatiei, autorul reliefează importanța pe care a avut-o dezvoltarea științei și tehnologiei pentru apariția organizațiilor internaționale și a diplomatiei tehnice.

De altfel, autorul consacră unor forme ale diplomatiei tehnice capitole speciale în lucrare. Luăm contact, astfel, pe fondul unei analize a interdependenței factorilor politici și economici, de formele, metodele și instituțiile diplomatiei economice, de importanța, pentru schimbul de valori, a diplomatiei culturale. Invocându-se documentele de partid și de stat, se argumentează rolul pe care trebuie să-l aibă diplomația românească în intensificarea schimburilor economice, culturale cu celelalte state, pe baza principiilor noastre de politică externă.

O extindere apreciable o au în lucrare capitolele referitoare la instituțiile și metodele diplomatice, unde sînt prezentate cititorului aspecte tehnice interesante, legate de misiunile diplomatice, imunitățile și privilegiile diplomatice, misiunile consulare, privilegiile și imunitățile consulare, negocierile, diplomația ad-hoc, misiunile speciale și diplomația prin organizațiile internaționale.

Astfel, autorul prezintă, prin trimiteri la literatura de specialitate, principalele opinii referitoare la fundamentul juridic al raportului diplomatic și înființarea de misiuni permanente, conchizînd că elementul esențial care determină statornicirea unor atare raporturi este consimțămîntul mutual al statelor, element reținut de altfel și de Convenția cu privire la relațiile diplomatice, încheiată la Viena la 18 aprilie 1961, prin art. 2.

Autorul prezintă și analizează sub multiple aspecte, pe baza prevederilor Convenției menționate și pe baza unei ample bibliografii de specialitate, categoriile misiunilor diplomatice și structura acestora, personalul diplomatic, funcțiile misiunilor diplomatice, îndatoririle misiunilor diplomatice și ale statului acreditat, activitatea misiunilor diplomatice și încetarea misiunii agenților diplomați, ca apoi să analizeze privilegiile și imunitățile diplomatice.

Singura noastră rezervă este față de una din concluziile autorului, care consideră că „protecția diplomatică nu este un drept sau o facultate în patrimoniul persoanelor fizice și juridice”¹.

Prezentînd aspectele legate de înființarea și desfășurarea activității misiunilor consulare, autorul ajunge la concluzia că deși misiunile diplomatice au fost învestite cu atribuții largi în domeniul economic și în domeniul protecției diplomatice a conaționalilor, misiunile consulare „rămîn un instrument cu o eficiență proprie în aceste domenii”.

Referindu-se la negocieri, autorul precizează că deși acestea nu constituie una din funcțiile diplomatiei, ele prezintă o deosebită importanță în perioada actuală, ca mijloc de rezolvare pașnică a disputelor, ca o condiție indispensabilă a consolidării climatului de pace și destindere internațională. Cititorul, desigur, va reține aici pledoaria justificată, pe care o face autorul, pentru importanța ce o prezintă protonegocierea, acea activitate permanentă dintre state, de acomodare tacită a intereselor și armonizare a atitudinilor.

O pledoarie de asemenea documentată și competentă o face autorul și pentru dezvoltarea teoriei matematice a jocurilor, în cadrul negocierilor, ca o necesitate a adaptării diplomatiei la cerințele și nivelul de dezvoltare a societății contemporane, această problemă constituind, de altfel, obiectul cercetărilor în diferite țări.

¹ Vezi p. 196.

Căutînd să demonstreze permanența înnoire a formelor și metodelor diplomatice, autorul consacră, de asemeni, un spațiu suficient și binevenit diplomatiei ad-hoc, diplomatie cu caracter temporar „pentru îndeplinirea unor sarcini determinate”, în cadrul căreia ne prezintă argumentat, prin date și fapte de necontestat, rolul misiunilor speciale și al conferințelor internaționale în această direcție.

Diplomatiei prin organizațiile internaționale îi este acordată de autor o atenție specială, prilejuindu-ne să intrăm în posesia unor date privind istoricul apariției și dezvoltării acestei forme a diplomatiei, care uneori este denumită „noua diplomatie”.

Cum e și normal, sînt prezentate critic aspecte referitoare la organizarea și activitatea Societății Națiunilor, menționîndu-se aportul deosebit al diplomatului român Nicolae Titulescu, ca apoi să se facă o amplă analiză a realizărilor în cadrul O.N.U.

După cum spuneam, lucrarea se încheie cu un capitol consacrat istoriei diplomatiei românești, care oferă specialistului și publicului cititor, în general, prilej de meditație asupra semnificației unor acte și fapte ale diplomatiei românești.

Trecerea în revistă a unor atare fapte din istoria zbuciumată a patriei noastre, pentru a ilustra continuitatea și permanența ideii de păstrare a ființei poporului român, ce a călăuzit inițiativele diplomatiei românești, chiar și în perioadele de vremelnică dependență, are puternice rezonanțe în contemporaneitate și semnificații ce depășesc cadrul în care sînt prezentate.

Lucrarea prof. univ. M. Malița reușește să convingă cititorul asupra tradiției și permanenței existente în școala diplomatică românească, asupra faptului că poporul român a avut diplomați animați de dorința de a fi folositori patriei.

Lucrarea este întregită și cu o serie de anexe ce se referă la vocabularul și stilul diplomatic uzual, la corespondența diplomatică, la ceremonialul diplomatic, la organizarea activității diplomatice în diferite țări, la obiectul și structura organizațiilor internaționale care, fără îndoială, măresc cota de interes a cărții.

Tot ca anexe, sînt prezentate Regulamentul de la Viena din 1815, cu privire la rangul reprezentanților diplomați, Convenția cu privire la relațiile diplomatice, încheiată la Viena la 18 aprilie 1961 și Convenția de la Viena cu privire la relațiile consulare din 24 aprilie 1963.

E regretabil că o atare lucrare conține un apreciabil număr de erori tipografice, de genul celor întîlnite la pag. 244, 316, 346 ș.a.

Așadar — în concluzie — o lucrare care constituie, indubitabil, o realizare, o reală contribuție la formarea unei literaturi românești a diplomatiei, o lucrare care se înscrie în rîndul lecturilor instructive, agreabile și care va pasiona pe amatorii de istorie diplomatică.

Const. Andronovici

CONSTANTIN STĂTESCU: *Drept civil (Persoana fizică, persoana juridică, drepturile reale)*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, 879 pag.

Lucrarea care formează obiectul acestei recenzii aduce o importantă contribuție la configurarea actuală a materiei subiectelor și a conținutului raportului juridic civil, în lumina legislației pînă la data publicării ei.

După o scurtă introducere în care se arată că obiectul dreptului civil, ca ramură complexă a științei dreptului, îl formează studierea raportului juridic civil — al diferitelor sale elemente structurale — raport care trebuie cercetat „nu în mod izolat, ci în contextul raporturilor sociale în care el se integrează” (pag. 5), autorul în titlul I face o privire generală asupra subiectelor de drept civil; pornind de la principiul admis în știința dreptului conform căruia: „orice ființă umană este subiect de drept; numai oamenii au calitatea de subiecte de drept”, autorul împarte

subiectele de drept civil în două categorii: persoanele fizice și persoanele juridice. Calitatea potențială a acestora de a intra în raporturi juridice, arată autorul, se exprimă în capacitatea lor de folosință; iar modalitatea concretă prin care o persoană își poate valorifica direct, ea însăși, această calitate potențială, se exprimă în capacitatea de exercițiu.

Se arată apoi că art. 4 din Decretul 31/1954, în care este concretizat principiul constituțional al deplinei egalități în drepturi¹, folosește noțiunea sintetică generală și anume aceea de capacitate civilă, prin care trebuie înțeles alți capacitatea de folosință cit și cea de exercițiu a persoanelor.

Se precizează în continuare că reglementarea fragmentară și incompletă a materiei subiectelor de drept civil, cuprinsă în codul civil, a fost înlăturată în anii socialismului și înlocuită cu o legislație corespunzătoare.

Titlul al II-lea al manualului (pag. 21—362) tratează, cu o bogată documentare de specialitate, temele și problemele de drept civil înscrise în programa universitară a facultății de drept, privind persoanele fizice.

Titlul al II-lea se impune prin proporționalitatea între cele șapte capitole care le cuprinde.

În cap. I intitulat *Capacitatea de folosință a persoanelor fizice*, autorul porneste de la definiția noțiunii (art. 5, al. 2, decr. 31/1954), subliniind apoi egalitatea capacității de folosință (art. 4, din decr. 31/1954), care are la bază principiul constituțional al egalității depline în drepturi a tuturor cetățenilor (art. 17 al Constituției R.S.R.); referitor la conținutul capacității de folosință a drepturilor, autorul arată că: „sintetic, acest conținut se poate exprima într-o singură propoziție: aptitudinea de a dobândi toate drepturile și toate obligațiile civile” (p. 24).

Autorul face apoi o scurtă dar reușită privire istorică asupra dezvoltării capacității de folosință în orânduirile întemeiate pe exploatare, ajungând la concluzia generală că „dacă în legislația burgheză se afirmă egalitatea capacității de folosință dintre toți oamenii, acest principiu este subminat, încă de la originile sale, de existența raporturilor inegalitare, care sînt raporturile capitaliste de producție” (p. 50).

În continuare este studiată problema începutului și a încetării capacității de folosință a persoanei fizice, pornindu-se de la principiul înscris în art. 7 al decr. 31/1954 conform căruia „capacitatea de folosință începe de la nașterea persoanei și încetează o dată cu moartea acesteia” și, cu excepția prevăzută în art. 7, al. 2 al decr. 31/1954, „...drepturile copilului sînt recunoscute de la concepțiune, numai însă dacă el se naște viu”. Referitor la încetarea capacității de folosință este cercetată în mod amănunțit declararea judecătorească a morții persoanei fizice care, spre deosebire de moartea fizică constatată a persoanei, ridică unele probleme juridice speciale.

În capitolul următor, restrîns ca denumire față de conținutul său *Atributele persoanei fizice* (p. 98—220), autorul precizează de la început că cele trei atribute: numele, domiciliul și starea civilă se încadrează în categoria drepturilor personale nepatrimoniale. Din acest motiv, înainte de a le cerceta pe fiecare în parte, autorul face o succintă dar necesară caracterizare generală a acestor drepturi (noțiune, clasificare, caractere juridice, apărare).

Cu privire la nume (art. 12 decr. 31/1954) și Decr. nr. 975 din 23 octombrie 1968 cu privire la nume), autorul, înainte de a trece la cercetarea amănunțită a acestui atribut al personalității, arată în mod just că datorită funcțiilor sale sociale „numele se prezintă nu numai ca un drept subiectiv dar, în același timp, și ca o instituție de evidență și de identificare a persoanelor. În acest sens dreptul subiectiv la nume este dublat, în mod necesar și inseparabil, de o obligație de a

¹ Art. 4 din Decr. 31/1954: „Capacitatea civilă este recunoscută tuturor persoanelor. Sexul, rasa, naționalitatea, religia, gradul de cultură sau originea nu au nici o influență asupra capacității”.

purta acel nume, pe care legea îl indică, fără posibilitatea de a-l schimba, decît în cazurile și condițiile prezăcute de lege" (p. 108).

În legătură cu domiciliul, ca atribut de identificare a persoanei, se arată, pornindu-se de la definiția dată de art. 13 din decr. 31/1954, că el servește la localizarea în spațiu a acesteia. După ce sînt enumerate caracterele juridice ale domiciliului, este subliniată importanța juridică multiplă a acestuia, apoi sînt cercetate în mod amănunțit diferitele feluri de domiciliu după modul lor de determinare. Referitor la domiciliul de drept comun, autorul se ocupă de situația în care un cetățean își schimbă domiciliul: conform actelor normative în vigoare privitoare la eliberarea actelor de identitate ale cetățenilor români și la schimbarea domiciliului și reședinței, aceștia sînt obligați să se prezinte la organul de miliție în circumscripția căruia își stabilesc noul domiciliu, pentru efectuarea mențiunii în fișa de evidență a populației și în actul de identitate. Cu privire la această înregistrare autorul este de părere că ea are doar efecte de evidență a mișcării populației, iar nu efecte constitutive, în sensul că neanunțarea organelor de miliție are ca efect menținerea vechiului domiciliu. Această înregistrare va putea servi ca mijloc de probă cu privire la domiciliul unei persoane, ea nefiind însă singurul mijloc: „prin orice alte mijloace se va putea oricînd proba că domiciliul persoanei este într-o altă localitate decît aceea unde a fost înregistrată" (p. 153)².

Capitolul III consacrat *Capacității de exercițiu a persoanelor fizice*, pornind de la art. 5, al. 2 al decr. 31/1954, începe prin definirea acesteia, arătîndu-se apoi ce se înțelege prin lipsa și restrîngerea capacității de exercițiu, și care este domeniul de aplicație a lor (p. 254).

În cuprinsul aceluiași capitol se precizează care este sancțiunea actelor juridice încheiate cu nerespectarea lipsei sau a restrîngerii capacității de exercițiu, sancțiune care constă în aplicarea nulității relative, actele juridice fiind asadar anulabile.

Referitor la posibilitatea de confirmare a actului anulabil, acest drept aparține fără discuție, în primul rînd, persoanei care l-a încheiat, cu condiția să fie pe deplin capabilă cînd face confirmarea. De asemenea, tot fără discuție, ocrotitorul legal (părinte sau tutore) va avea dreptul de a confirma un act anulabil încheiat de o persoană lipsită total de capacitate de exercițiu; cînd este vorba însă de confirmarea de către reprezentantul legal, a unui act anulabil, încheiat de minorul cu capacitatea de exercițiu restrînsă, autorul arată că în literatura de specialitate au fost exprimate puncte de vedere diferite³, autorul fiind de acord cu opinia exprimată de Eugen A. Barasch⁴, conform căreia simpla încuviințare de către ocrotitorii legali, chiar posteroară, a actului anulabil încheiat de către minorul cu capacitate de exercițiu restrînsă, va trebui să echivaleze cu o confirmare a actului respectiv. De asemenea, socotim întemeiat și punctul de vedere al autorului potrivit căruia această încuviințare posteroară a actului duce la stingerea dreptului minorului de a cere anularea actului, dar el va putea, eventual, „să acționeze pe ocrotitorii săi legali printr-o acțiune în despăgubiri, pentru modul defectuos în care aceștia și-au exercitat sarcina ce le revenea" (p. 265).

² A se vedea, Deciziile Tribunalului Suprem, Colegiul civil, nr. 953 din 22 septembrie, 1965, și nr. 1195 din 16 noiembrie 1965, nepublicate.

³ A se vedea, *Persoana fizică în dreptul R.S.R.*, sub redacția T. Ionașcu, Buc., Ed. Acad., 1963, p. 182; Sanda Ghimpu și S. Grossu, *Capacitatea și reprezentarea persoanelor fizice în dreptul R.S.R.*, București, Ed. șt., 1960, p. 86 și urm.

⁴ Eugen A. Barasch (în colaborare), *Tratat de drept civil*, vol. I, partea generală, Ed. Acad. R.S.R., 1967, p. 364—365.

⁵ În legătură cu acest capitol trebuie consultată Legea nr. 3, din 23 martie 1970, privind regimul ocrotirii unor categorii de minori.

În continuare la acest capitol este examinată pe larg *Tutela minorului* care, ca instituție juridică, își găsește reglementarea în titlul III, capitolul I, secțiunea II-a din Codul familiei.

Cu privire la natura juridică a deciziilor adoptate de autoritatea tutelară referitoare la ocrotirea minorului, autorul arată că în literatura de specialitate s-a ajuns la concluzia că acestea sînt acte administrative cu caracter jurisdicțional (acte administrative în formă jurisdicțională); datorită acestei calificări ele vor putea fi reexaminare numai pe calea administrativă prevăzută în art. 160 din Codul familiei⁶, deci nu vor putea fi cenzurate de instanțele judecătorești, conform legii nr. 1/1967 cu privire la judecarea de către tribunale a cererilor celor vătămați în drepturile lor prin acte administrative ilegale⁷.

În capit. VI foarte scurt față de celelalte, dar deosebit de util, se discută problema *Internării, în scop de ocrotire, a alienațiilor mintali periculoși, în care* autorul arată că, spre deosebire de punerea sub interdicție care asigură protecția juridică a alienațiilor și debilizilor mintali, lipsindu-i de capacitatea de exercițiu, s-a impus și necesitatea unei ocrotiri sanitare a alienatului mintal, în interesul său propriu, al altor persoane, ori a ordinii publice. În acest scop s-a dat decretul nr. 12 din 27 ianuarie 1965, privind îngrijirea medicală a bolnavilor mintali periculoși.

Titlul al III-lea al lucrării, care se ocupă de *Persoanele juridice*, este împărțit în șapte capitole (p. 366--777).

În cap. I, pe care autorul îl intitulează *Noțiunea de persoană juridică. Elemente constitutive. Fundament*, după ce se definește noțiunea de persoană juridică și se arată care este rolul și funcțiile sale în dreptul socialist, se precizează că legislația noastră (art. 26, lit. e, decr. 31/1954) cere existența a trei elemente necesare și suficiente pentru apariția unei persoane juridice: organizare de sine stătătoare, patrimoniu independent și un scop în acord cu interesul obștesc.

Referitor la clasificarea persoanelor juridice autorul face unele precizări de o deosebită importanță și anume:

-- Legea nr. 57 din 26 decembrie 1968 de organizare și funcționare a consiliilor populare modifică implicit art. 26, lit. a din decr. 31/1954, în sensul că nu organele locale ale puterii de stat, ci județele, municipiile, orașele și comunele sînt persoane juridice. Această concluzie o desprindem, arată autorul, din textul categoric al art. 36 lit. 1, din Legea nr. 57/1968, conform căruia comitetele executive ale consiliilor populare „exercită drepturile și îndeplinesc obligațiile pe care le au, ca persoană juridică, județul, municipiul, orașul și comuna” (p. 375).

-- Printre organizațiile economice de stat cu personalitate juridică trebuie enumerate centralele industriale, înființate ca urmare a măsurilor preconizate prin hotărârile Conferinței Naționale a Partidului din decembrie 1967.

-- Statul, ca persoană juridică, nu se înfățișează ca o persoană juridică propriu-zisă, ci ocupă o poziție sui generis, poziție care face ca dispozițiile legale referitoare la înființarea, funcționarea, reorganizarea ori dizolvarea persoanelor juridice să nu-i fie aplicabile (p. 375).

Referitor la fundamentul juridic al organizațiilor de stat ca persoane juridice, autorul, după ce discută diversele opinii care au fost exprimate în literatura de specialitate română și străină în această problemă arată că „singura teorie întemeiată

⁶ Art. 160 Cod. fam. prevede că deciziile autorității tutelare pot fi atacate la autoritatea ierarhic superioară care, potrivit legii, exercită atribuțiile de îndrumare și control.

⁷ Art. 14, lit. c, legea nr. 1/1967 prevede că nu intră sub incidența legii, printre altele, „actele administrative de jurisdicție și actele administrative pentru controlul legalității cărora legea prevede o altă procedură jurisdicțională decît cea prevăzută de prezenta lege”.

pentru fundamentarea personalității juridice a organizațiilor de stat este așa-numita teorie a colectivului⁸.

Fundamentul economic al organizațiilor economice de stat ca persoane juridice îl constituie „principiul gestiunii economice proprii care, împreună cu conducerea centrală planificată a economiei, exprimă aplicarea centralismului democratic în conducerea economiei” (p. 389).

Cap. II cuprinde „modurile de înființare a persoanelor juridice” enumerate în art. 28 din decr. 31/1954, iar cap. III intitulat *Atributele de identificare ale persoanei juridice* se ocupă de denumirea și sediul persoanei juridice.

Cu privire la sediu, autorul subliniază în mod just, inaplicabilitatea „alegerii de domiciliu”, deci regulile privitoare la competența materială sau teritorială a Arbitrajului de stat cuprinse în Legea nr. 5/1954, au un caracter imperativ.

Capacitatea persoanei juridice este tratată în cap. IV: în primul rând capacitatea de folosință, respectiv principiul specialității persoanelor juridice (art. 34 din decr. nr. 31/1954) ca o consecință a caracterului planificat al activității organizațiilor socialiste; se arată că orice derogări de la acest principiu, fie ele esențiale sau neesențiale, sînt indamisibile, iar sancțiunea este nulitatea absolută.

În legătură cu capacitatea de exercițiu autorul face două precizări importante:

-- La fiecare persoană juridică pot să existe organe multiple, a căror competență și ierarhizări sînt precizate prin actele ce sînt aplicabile; spre exemplu existența comitetelor de direcție din întreprinderile de stat nu a desființat funcția directorului, care are, și el, calitatea de organ al persoanei juridice.

-- Limitele competențelor ce revin organelor persoanei juridice o constituie însăși specialitatea persoanei juridice, deci însăși capacitatea ei de folosință (p. 430).

Tot aici se arată, în mod precis, care este poziția organelor față de persoana juridică și deosebirile ce există între organele și reprezentanții persoanei juridice.

Reorganizarea persoanelor juridice formează obiectul cap. V, care este mecanismul juridic prin care se realizează adaptarea persoanelor juridice la noile cerințe ale construcției socialiste și ale operei de perfecționare a conducerii vieții economice și sociale. Modurile de reorganizare (prevăzute de art. 41 din decr. 31/1954), comasarea și divizarea, trebuie deosebite de dizolvarea persoanelor juridice care este un mod de încetare propriu-zis: modurile de reorganizare presupun, fiecare, fie o transmisiune universală, fie o transmisiune cu titlu universal a patrimoniului, pe cînd transmisiunea de bunuri, dacă se produce la sfîrșitul lichidării, este întotdeauna o transmisiune cu titlu particular (p. 438—439).

Autorul cercetează în amănunt, în continuare, fiecare mod de reorganizare și efectele pe care acestea le produc.

Cu privire la efectele divizării persoanelor juridice și anume la transmiterea contractelor în curs de executare, autorul arată că au existat discuții în literatura de specialitate, după cum contractele erau reglementate ori planificate. Autorul ajunge în această privință la concluzia că, în urma apariției Legii nr. 71 din 29 decembrie 1969 privind contractele economice, nu mai este necesară rezilierea vechiului contract și încheierea unuia nou, și „că soluția admisă în trecut numai pentru contractele reglementate a devenit o soluție de aplicație generală” (p. 455).

⁸ A se vedea, A. V. Venediktov, *Proprietatea socialistă de stat*, vol. II, București, Editura pentru literatură științifică și didactică, 1951, p. 428; S. N. Bralut, *Subiectele dreptului civil*, Editura de stat pentru literatură științifică, 1953, p. 138—139; Tr. R. Ionascu și colaboratorii, *Organizații socialiste ca persoane juridice în România*, București, Editura Acad. R.S.R., 1967, p. 13, și urm.

Dizolvarea (art. 40, decr. nr. 40/1954), ca un mod tipic de încetare a persoanei juridice și care pune capăt definitiv ființei acestei persoane, este studiată în cap. VI, ocupându-se de efectele dizolvării, autorul ajunge la două concluzii și anume (p. 465):

— O dată cu dizolvarea nu încetează ființa persoanei juridice; mai înainte de a înceta se parcurge o fază specifică — faza lichidării.

— Lichidarea este o fază obligatorie, indiferent de cauza care a determinat dizolvarea persoanei juridice.

Ultimul capitol din acest titlu este intitulat *Statul ca subiect de drept civil*. În urma discuțiilor purtate în literatura de specialitate⁹, s-a ajuns la concluzia că statul, fără a fi o persoană juridică în înțelesul strict al noțiunii, este un subiect de drept de sine stătător care, având și capacitatea de folosință de drept civil, are putința ca, în cazuri cu totul speciale, să intre în raporturi juridice civile¹⁰ (p. 471).

Titlul al IV-lea al lucrării este intitulat *Patrimoniul și drepturile reale principale* (p. 481—867) și este împărțit în 13 capitole a căror mărime variază după importanța și diversitatea aspectelor legate de fiecare problemă cercetată.

În cap. I, sub denumirea de *Patrimoniul* (p. 481—507), autorul, după ce definește această noțiune, face unele considerații în legătură cu caracterele sale juridice, cercetează apoi în mod critic teoriile burgheze despre patrimoniu, oprindu-se în sfârșit la funcțiile patrimoniului în dreptul socialist.

Capitolul următor este foarte scurt și el cuprinde o sinteză introductivă asupra drepturilor reale în comparație cu drepturile de creanță, precum și o clasificare a drepturilor reale.

Considerațiile generale pe care le face autorul în cap. III, cu privire la proprietate și la dreptul de proprietate sînt deosebit de interesante, iar expunerea clară și precisă facilitează înțelegerea lor în special de către studenți, cărora le este dedicată în primul rînd această lucrare.

Un capitol de bază al lucrării, deosebit de interesant, este *Dreptul de proprietate socialistă de stat și drepturile reale corespunzătoare acestui drept* (p. 550—613), în care autorul face o profundă analiză cu privire la modurile specifice de naștere și de dobîndire a dreptului de proprietate socialistă de stat, subiectul și caracterele juridice ale acestui drept. Este cercetată apoi, în mod amănunțit și documentat, problema exercitării dreptului de proprietate socialistă de stat. Aici autorul se ocupă pe larg de dreptul de administrare directă precum și de diferite drepturi reale de folosință corespunzătoare dreptului de proprietate socialistă de stat. Tot în acest capitol, autorul face o expunere completă a particularităților de regim juridic aplicabil diferitelor categorii de bunuri proprietate socialistă de stat.

Deși această materie a fost cercetată destul de amplu în literatura noastră juridică, prezentarea acestei probleme în lucrarea pe care o recenzăm este deosebit de binevenită și utilă, avînd meritul de a continua și îmbogăți, prin idei și clasificări noi, valoroasa literatură premergătoare.

În cap. V intitulat *Dreptul de proprietate cooperatistă și drepturile reale corespunzătoare acestui drept* (p. 616—643), autorul, în mod sintetic, prezintă nașterea și dezvoltarea acestui drept, asemănările de esență și deosebiri față de dreptul de proprietate socialistă de stat, caracterele juridice, obiectele acestui drept și clasifi-

⁹ A se vedea, Tr. R. Ionescu și colaboratorii, *Tratat de drept civil*, vol. I, *Partea generală*, București, Ed. Acad. R.S.R., 1967, p. 160; V. Georgescu, *Organizațiile socialiste ca persoane juridice în România*, Ed. Acad. R.S.R., 1967, p. 143 și urm.

¹⁰ A se vedea, Gh. Gîlcescu, *Unele aspecte ale problemei calității de subiect de drept a statului socialist*, An. Univ. din București, seria șt. sociale, șt. jurid., 1961, nr. 19, p. 41—52.

carea lor, precum și drepturile reale corespunzătoare dreptului de proprietate cooperatistă.

Capitolul următor, pornind de la drepturile fundamentale prevăzute de Constituție, cercetează pe larg dreptul de proprietate personală, ca o categorie juridică nouă, specifică dreptului socialist. Cu privire la obiectele acestui drept, după ce se arată că ele sînt enumerate chiar de Constituție (art. 9 al. 3), autorul face o cercetare teoretică și de o vădită utilitate practică cu privire la ultimele dispoziții legale care reglementează raporturile contractuale și de altă natură ce se stabilesc în vederea construirii de locuințe proprietate personală.

Autorul se ocupă de *Apărarea dreptului de proprietate prin acțiunea în revendicare*, în cap. IX (p. 716-773), cercetînd în mod amănunțit și documentat problema actualizată a apărării drepturilor reale principale prin mijloace juridice civile. Pornind de la regimul juridic comun al acțiunii în revendicare, autorul face o profundă analiză a regimului preferențial al apărării dreptului de proprietate socialistă de stat prin revendicare, cercetînd cu competență fiecare particularitate ce caracterizează acest regim. Referindu-se la cea de a treia particularitate: prezumția de proprietate în beneficiul statului revendicant, autorul, ținînd seama de discuțiile care au avut loc în literatura de specialitate, cu privire la natura juridică a acestei prezumții, propune în mod just de *lege ferenda*, ca printr-un text expres să se consacre prezumția de proprietate a statului, ca prezumție legală. Tot în acest capitol, autorul cercetează regimul juridic al apărării prin revendicare a drepturilor reale corespunzătoare dreptului de proprietate socialistă de stat, apărare care are un dublu scop: este un mijloc direct de apărare a dreptului real respectiv și un mijloc indirect de apărare a proprietății socialiste de stat.

După ce, în cap. X, este cercetată în mod amplu posesia și apărarea ei prin acțiunile posesorii, capitolul următor, sub denumirea de *Dezmembrămintele dreptului de proprietate*, cercetează aprofundat fiecare drept real rezultat din separarea atributelor componente ale dreptului de proprietate. Se subliniază faptul că „aceste dezmembrăminte sînt compatibile numai cu dreptul de proprietate personală și individuală; ele sînt incompatibile cu dreptul de proprietate socialistă, acest drept nefiind susceptibil în nici un fel de dezmembrare” (p. 802).

În cap. XII, se face o prezentare a modurilor de dobîndire a drepturilor reale, cu specială privire asupra uzucapionii (prescripția achizitivă).

Ultimul capitol se ocupă pe scurt de *Publicitatea dobîndirii drepturilor reale imobiliare*, în care autorul prezintă sumar cele două sisteme de publicitate imobiliară existente în țara noastră: sistemul de publicitate al registrelor de transcripții și inscripțiuni și sistemul cărții funciare.

În concluzie, trebuie să subliniem faptul că înțelegerea tuturor problemelor tratate în lucrarea de față este înlesnită prin sistematizarea logică a materiei, cit și prin forma de o deosebită precizie, claritate și exactitate a expunerii.

Sub toate aspectele, lucrarea, din care am redat pe larg doar cîteva probleme, cercetate în mod creator de către autor, este de o necontestată utilitate nu numai pentru studenți, dar și pentru juriști în general.

J. Maviliu

P. C. TINBAL: *Histoire des institutions et des jeux sociaux*, IIIe éd., ed. Dallos, Paris, 1966, 492 pag.

Lucrarea profesorului P. C. Tinbal are un amplu caracter monografic, cuprînzînd în cele 492 de pagini, împărțite în trei părți și un epilog, aspecte deosebit de interesante privind apariția și evoluția principalelor instituții publice și a principalelor evenimente sociale din Franța, pînă la începutul secolului trecut.

Lucrarea ni se pare deosebit de interesantă, alături pentru istoria dreptului și a instituțiilor publice, oferindu-ne în felul acesta, posibilitatea cunoașterii mecanismului diverselor sisteme de organizare a statului, proprii fiecărei orânduirii sociale.

Prima parte a lucrării, intitulată *Lecții despre antichitate și despre monarhia francă*, tratează, în cele trei capitole ale sale, diferitele aspecte ale organizării politice și de stat, forma de guvernământ pe care au îmbrăcat-o statele sclavaștice ale antichității — Grecia antică, Roma și Galia romană și Monarhia francă — precum și instituțiile publice corespunzătoare lor.

Partea a II-a a lucrării, intitulată *Franța medievală*, cuprinde perioada anilor 888—1453. În cele cinci capitole, P.C. Timbal analizează statul francez și organizarea sa interioară în evoluție, ca stat feudal cu toate organele, instituțiile și condițiile economice, politice și sociale care le-au general și care au fost specifice orânduirii feudale.

Partea a III-a este intitulată *Timpurile moderne* și se referă la situația social-politică și economică a Franței și a instituțiilor corespunzătoare, din perioada anilor 1453—1789. Pornind de la ideea că monarhia franceză, în această perioadă, a îmbrăcat diverse aspecte, autorul cărții ne prezintă foarte pe larg întregul mecanism al monarhiei franceze cu toate instituțiile ei juridice și politice. El scoale în evidență, în special, modul cum este realizată administrația în cadrul acestei perioade, analizând-o așa cum este ea împărțită în administrație centrală și administrație locală.

Lucrarea se încheie cu un *Epilog* în care autorul ne prezintă o perioadă intermediară pe care a parcurs-o statul francez în evoluția sa, între anii 1789—1814. Întrucât Franța, în această perioadă, cunoaște puternice frământări sociale și politice, ea îmbrăcând alături forma de guvernământ monarhică și republicană, autorul ne evidențiază aceste schimbări prin influența pe care au avut-o în organizarea și funcționarea instituțiilor publice din acea perioadă.

Fidel unei vechi tradiții, autorul acestei cărți — profesorul P. C. Timbal — își axează studiul în special asupra dreptului public, neretinând din dreptul privat decât două probleme, pe care el le consideră a avea importanță pentru viața socială și anume: condiția persoanelor și proprietatea funciară.

Elena Pipetnea

JEAN GAUDEMET: *Indulgentia principis* (Estratto dal volume *Conferenze romanistiche II*, Milano, Dott. A. Giuffrè, 1967, 45 p.).

În această lucrare, Jean Gaudemet abordează o problemă care ne interesează mai ales din punct de vedere sociologic. Este vorba de *indulgentia principis*, o noțiune morală la început și, apoi, o sursă de efecte juridice. Sensurile cuvântului *indulgentia* sînt foarte numeroase: iertare a greșelilor (*indulgentia* față de copii), favoare a oamenilor sau a zeilor, însăși autorul acestor favoruri. Apoi liberalități în bani, servicii, autorizații, iertare, degrevare de impozite sau reducere de pedeapsă (p. 5). Cuvîntul *indulgentia* se găsește încă din timpul lui Cicero (*Ad Alt.* 9, 7a, 2), care vorbește despre *indulgentia* lui Cesar. Dar, lucru semnificativ, este un termen care, de la început, va fi legat de bunul plac al celui în mina căruia a pus soarta puterea. Autorul urmărește semnificațiile termenului *indulgentia* în primele 2 secole ale erei noastre, observînd folosirea sa destul de rară (p. 3—5). Întrebuințarea cuvîntului devine foarte frecventă în sec. 3—5. În Codul Theodosian, două titluri privesc *indulgentia*: IX, 38, *de indulgentiis criminum* și XI, 28, *de indulgentiis debitorum*. Dar aceste titluri dispar din Codul lui Justinian (p. 4). În sec. 4—5, *indulgentia* este întrebuințată mai ales în materie de iertare de pedeapsă și de degrevare de impozite. Autorul studiază cu deosebire acest aspect din urma. Cu această ocazie putem măsura adîncimea crizei financiare în imperiu în sec. 4 și 5,

grație textelor în care sînt date precise și interesante, nu numai pentru jurist, dar și pentru istoric. În Codul Theodosian, 21 de mențiuni se referă la indulgenția în materie fiscală și 20 în materie penală; alte 9 mențiuni se repartizează între alte materii de drept. După căderea imperiului roman de apus, termenul de *indulgentia* se întâlnește mai rar (*Breviatium*), dar revine mai des în legislația din statul ostrogoților lui Theodoric. Totuși, *indulgentia* nu mai este una din acele măsuri generale și cu conținut aproape identic, care reveneau periodic și consacrau refuzul contribuabililor de a plăti și corijau asprimea sistemului de ridicare a impozitelor. În Codul lui Justinian, *indulgentia* nu figurează decît în 4 texte în materie fiscală, din care nici unul nu emană de la Justinian. *Indulgentia* în Codul Justinian se prezintă mai ales ca o iertare de pedeapsă. Termenul nu mai pare folosit în vocabularul juridic al vremii decît foarte rar.

Studiul pune în lumină unele aspecte sociale care niciodată nu se desprindeau din manualele de drept roman. În condițiile unei crize devastatoare, care cuprinde toate domeniile vieții sociale, în condițiile unei lupte de clasă foarte ascutite, concesiunile consimțite de clasa dominantă erau un instrument necesar de guvernare. Constituțiile imperiale erau instrumente de drept. Nu este mai puțin adevărat că prin ele se dădea putere voinței arbitrare a împăratului. *Indulgentia*, prin ea însăși, nu era o instituție juridică, dar constituia sursa unor măsuri de drept. Studiul prof. Jean Gaudemet, cît se poate de complet din punct de vedere juridic și sociologic, ne permite să pătrundem unele aspecte ale lumii romane.

Mihai Jacotă

JEAN GAUDEMET: *Catégories juridiques et classes sociales*, extr. din *Romanitas*, vol. 8, 1967, p. 124—148.

Autorul se arată preocupat de distanța care separă regulile de drept privind pe sclavi, de condiția lor socială. Luînd ca punct de plecare ideea simplă, pe care aveau juristii din sec. I î.e.n., despre capacitatea sclavului, autorul semnalează în sec. I e.n. un număr de măsuri prin care se agravează situația sclavilor cum ar fi S. C. Silanian (anul 57), S. C. din anul 56, privind revocarea dezrobirii pentru ingratitudine, S. C. din anul 61 (Tacit, Ann. XIV, 42—45), care a prevăzut executarea tuturilor sclavilor care se găseau în casa stăpînului în momentul omorîrii sale. În sec. II se semnalează mai multe măsuri de clemență în favoarea sclavilor maltratați sau de pedepsire a stăpînilor care omoară sau maltratează sclavii (Gaius, I, 53), dar și măsuri de severitate împotriva sclavilor (Ulpian, D. 29, 5, 1, 28). În domeniul civil, și în interesul exclusiv al stăpînilor, li se recunoaște în anumite limite dreptul de a obliga pe stăpîn prin acte juridice. Obligațiile naturale sînt și ele amintite de autor, împreună cu unele efecte juridice produse de căsătoria sclavilor. Aspecte mai mult sociale decît juridice, constituirea cvasidotei servile, asocierea sclavilor în colegii funerare, participarea sclavilor la viața religioasă, chestiune căreia autorul îi acordă o anumită amploare. În sec. 4—5, constituțiile imperiale nu aduc o îmbunătățire a condiției juridice sau sociale a sclavilor. Autorul conchide subliniind disparitatea între condiția juridică a sclavilor și condiția lor socială pînă la finele imperiului roman. După noi, în sec. al II-lea e.n., momentul era potrivit pentru o modificare a structurii juridice străvechi a sclaviei și chiar s-au încercat unele soluții noi în această privință. Dar prăbușirea economiei statului roman, intervenita la finele sec. III și în sec. IV, au lipsit societatea romană de condițiile necesare unor asemenea transformări. În sec. IV, societatea romană nu mai este atît o societate sclavagistă, cît o societate pe cale de feudalizare și munca colonilor furnizează cea mai mare parte a producției agricole. Sclavii există, dar puțini la număr și ei nu pot beneficia de un tratament juridic mai bun, cîtă vreme colonii își pierd libertatea.

Mihai Jacotă

